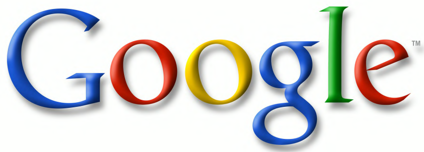

600029101J

HET AMSTERDAMSCHE TOONEEL

VAN

1617—1772.

Samuel Coster.

HET AMSTERDAMSCHE TOONEEL

VAN

1617—1772

BEWERKT NAAR MEERENDEELS ONUITGEGEVEN, AUTHENTIEKE BESCHEIDEN

DOOR

C. N. WYBRANDS

BEKROOND MET DE KONINKLIJKE GOUDEN MEDAILLE DOOR DE FACULTEIT VAN BESPIEGELENDE WIJSBEGEERTE EN FRAAIE LETTEREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL

UTRECHT
J. L. BEIJERS
1873

De geschiedenis van het Amsterdamsche Tooneel is die van het Tooneel in *Nederland* in het algemeen.

A. VAN HALMAEL, JR.

Aan den WelEdelGeboren Heer

JOHANNES HILMAN

wordt dit werk, uit waardeering zijner verdiensten jegens het Nederlandsche Tooneel, tevens als blijk van erkentelijkheid, opgedragen door

DEN SCHRIJVER.

VOORREDE.

Oorspronkelijk was dit werk bestemd tot de beantwoording eener prijsvraag, uitgeschreven door de faculteit van bespiegelende wijsbegeerte en fraaie letteren der Leidsche Hoogeschool. Eerst na eenige aarzeling en slechts op den dringenden raad van velen mijner vrienden, vooral van den Heer J. Hilman en van mijne hooggeschatte leermeesters, de Hoogleeraren Th. Jorissen en J. G. de Hoop Scheffer, kon ik er toe besluiten het door den druk openbaar te maken.

De reden mijner aarzeling lag hoofdzakelijk in de vrees dat velen, op den titel van mijn werk afgaande, zouden meenen daarin eene volledige Geschiedenis van het Amsterdamsche Tooneel (gedurende de jaren welke ik behandeld heb) te zullen vinden. Zulk eene Geschiedenis te schrijven zou niet alleen mijne krachten te boven gaan, maar, in de tegenwoordige omstandigheden, houd ik dat zelfs voor onmogelijk!

Immers, hoeveel behoort er nog opgehelderd te worden, dat nu nog in het duister ligt. Om een enkel voorbeeld te noemen wijs ik op de onbekendheid met de beteekenis eener menigte grootere en kleinere geschriften, pamfletten, enz. die in meerdere of mindere mate betrekking hebben op ons onderwerp. Wij weten hoe moeilijk het vaak valt de aardigheden te begrijpen van een nummer van „Punch" van twee jaar geleden:

hoe veel te moeilijker moet het dan niet zijn de juiste bedoeling te vatten der kwinkslagen en zinspelingen van voor twee honderd jaar. Bovendien is er, gelijk nog onlangs een geacht letterkundige [1]) schreef, „tot nog toe niet alleen geen enkel al ware het nog zoo beknopt handboek, dat in deze als leiddraad of althans als steunpunt zou kunnen dienen, maar zelfs de niet al te rijkelijke bouwstoffen zijn verstrooid." — Eerst kortelings ondernam genoemde Schrijver het eene Bibliographie samen te stellen der Geschiedenis van het Nederlandsche Tooneel, die, als elke eerste proeve, nog tamelijk onvolledig is. Niettemin heeft hij door dien arbeid menigmaal mijne aandacht gevestigd op een werk, dat mij anders wellicht ontgaan zou zijn, hoewel ik niet van al de door hem genoemde geschriften gebruik heb kunnen maken, omdat ik niet wist van waar ze te verkrijgen. Aan den anderen kant heb ik echter het geluk gehad van verscheidene werken inzage te kunnen nemen, die niet door den Heer von Hellwald genoemd worden. Vooral was dit het geval met een aantal onuitgegeven stukken, authentieke acten en bescheiden, berustende op verschillende Archieven hier ter stede.

Bij mijne nasporingen op die Archieven is mij vooral een rijke oogst ten deel gevallen op dat van het Amsterdamsche Burgerweeshuis. Geleid door het algemeen bekende feit, dat de Schouwburg in vroeger jaren eigendom was en geëxploiteerd werd ten behoeve van het Weeshuis en van het Oudemannen en Vrouwenhuis, kwam ik op de gedachte dat in de Archieven dier gestichten wellicht nog de een of andere aanteekening bewaard kon wezen aangaande dien Schouwburg. Intusschen, het Oudemannen- en Vrouwenhuis is opgeheven, en tot nog toe heb ik geen spoor kunnen ontdekken van het Archief dier inrichting.

In het Weeshuis vond ik daarentegen te meer. Waarin dat bestaat en van welk belang dat is voor de geschiedenis van

---

[1]) F. von Hellwald, in Het Nederlandsch Tooneel. 1e Jaargang. 1872. bladz. 82.

den Schouwburg, zal den lezer uit dit werk genoegzaam blijken.

Kwam het mij bij het ontdekken van dien schat reeds vreemd voor dat ik er nergens melding van gemaakt vond, mijne bevreemding steeg tot verbazing toen ik vernam, dat niet alleen niemand sinds menschengeheugenis met het oog op den Schouwburg het Burgerweeshuisarchief had bezocht, maar dat zelfs niemand iets scheen te weten of te gissen van het bestaan dier stukken.

Mijn beste dank zij den Regenten van het Burgerweeshuis, den Heeren L. M. Schouwenburg, J. Backer, Jr., C. R. Vaillant, J. den Tex Bondt en Q. W. van Hoorn toegebracht voor de welwillendheid, mij betoond door mij toe te staan hun Archief te bezoeken en er gebruik van te maken niet alleen, maar tevens door mij persoonlijk het recht toe te kennen al de in dat Archief aanwezige stukken, welke betrekking hebben op den Amsterdamschen Schouwburg, door den druk openbaar te maken.

Grooten dank ben ik ook verschuldigd aan mijn hooggeschatten vriend J. Hilman, den man, die niet alleen door zijne ijverige bemoeiingen de aanleiding is geweest tot den herbouw van den Amsterdamschen Schouwburg, en dusdoende zijne krachten heeft ingespannen voor de toekomst, maar die door het bijeenbrengen zijner bekende verzameling getoond heeft ook een hart te hebben voor het verleden van ons nationaal Tooneel. Nauwlijks toch had hij het onderwerp vernomen van de uitgeschreven prijsvraag, en had ik hem mijn plan medegedeeld naar de uitgeloofde medailie mede te dingen, of hij vatte daarvoor dadelijk de grootste sympathie op, en beloofde mij zijn bijstand. Dat ik niet te vergeefs op hem gerekend had is mij gebleken gedurende den tijd, door mij aan deze studie besteed. Hij heeft alles gedaan wat in zijn vermogen was om mij mijne taak gemakkelijk te maken. Niet alleen bracht hij mij in kennis met verschillende personen die mij van dienst zouden kunnen zijn, maar hij stelde met de meest mogelijke liberaliteit zijn geheele uitgebreide en belangrijke verzameling tooneelstukken, geschriften over het Tooneel, prenten, teekeningen, curiositeiten, enz. ter mijner beschikking.

De opdracht der vruchten van mijnen arbeid moge hem strekken tot bewijs van mijne erkentelijkheid!

Op het Archief van den Schouwburg zelven vond ik niet veel; het meeste is waarschijnlijk vernietigd door den bekenden brand van 1772. Hetgeen door mij, met behulp van den Archivaris van Noord-Holland en Amsterdam, dr. P. Scheltema, op het Stedelijk Archief van Amsterdam is gevonden, deels in bezit van dat Archief, deels daaraan in bruikleen afgestaan door het Rijksarchief, mag daarentegen niet onbelangrijk heeten. Mijn hartelijken dank dan ook aan dr. P. Scheltema, die mij steeds met zijne bekende bereidvaardigheid de behulpzame hand heeft geboden.

Ook aan mijne vrienden W. E. van Pappelendam en A. D. de Vries, Az., aan den Heer J. Tjasink, voormalig directeur van den Schouwburg, en aan allen die mij in een of ander opzicht behulpzaam zijn geweest, mijn hartelijken dank!

Hadden al de bovengenoemde personen reeds aanspraak op mijne erkentelijkheid toen ik mijn prijsverhandeling inleverde, niet minder dank ben ik verschuldigd aan de Hoogleeraren M. de Vries en R. Fruin, en aan de overige leden der faculteit voor de welwillendheid waarmee zij mijn werk hebben beoordeeld.

Wat ik na mijne bekroning, onder het voorbereiden tot de uitgave, verschuldigd ben aan mijne hooggeachte leermeesters J. G. de Hoop Scheffer en Th. Jorissen alhier, zal hun zelven uit deze uitgave het best blijken; van menigen wenk en menige opmerking van hunne zijde heb ik erkentelijk gebruik gemaakt.

Nog een paar opmerkingen tot den welwillenden lezer.

Met het oog op de historie kwam het mij 't wenschelijkst voor mijn werk te verdeelen in drie Boeken: het eerste loopt van 1617—1664, en bevat de geschiedenis van het Tooneel toen het onbeweegbaar decoratief nog gebruikelijk was; het tweede vangt aan met de invoering van beweegbare decoraties,

in 1665, en loopt tot 1708, het jaar waarin aan den Schouwburg het monopolie gegeven werd der Tooneelvoorstellingen in Amsterdam; het derde loopt van 1708 tot het afbranden van den Schouwburg in 1772.

De lezer zal zich misschien verwonderen vele tooneeldichters in mijn werk zelfs niet genoemd te zien. Het kon echter in mijn plan niet liggen hen allen een voor een te behandelen. Mijn werk is niet meer dan een *overzicht* van het geheel, waarin slechts zij mochten behandeld worden, die verre boven de overigen uitgemunt hebben, of die eene bepaalde richting voorstonden. Het vrij nuttelooze werk van een opsomming der namen van de anderen liet ik na; en meer dan hunne namen te geven zou mijn bestek niet hebben gedoogd.

Van de voornaamste der door mij geraadpleegde en tot nog toe onuitgegeven stukken geef ik, hetzij in den tekst van dit werk, hetzij in Bijlagen, een letterlijke copie, van anderen een uittreksel, van allen een opgave.

Ik vermoed, dat er nog hier en daar stukken bewaard worden welke betrekking hebben op het Amsterdamsche Tooneel. Mogen zij die er in 't bezit van zijn door mijn werk zich aangespoord voelen die stukken openbaar te maken of er mededeeling van te doen, dan zal men er wellicht eenmaal toe geraken eene volledige geschiedenis van het Amsterdamsche Tooneel te kunnen schrijven. Thans schijnt de tijd daarvoor te zullen aanbreken, bij de groote tooneelbeweging in ons Vaderland, en vooral in Amsterdam.

Mogen de mannen die aan 't hoofd van deze beweging staan hun schoon en verheven doel: de veredeling en volmaking van ons nationaal Tooneel, bereiken. Moge met het nieuwe tijdperk, dat 't uitwendige van het Tooneel der hoofdstad gaat intreden, ook een nieuw tijdperk van bloei voor het inwendige aanvangen!

Amsterdam, 24 Juli 1873. C. N. WYBRANDS.

INHOUD.

INLEIDING.

Wie het ondernam eene geschiedenis van het Amsterdamsche Tooneel te schrijven, en daarbij met het jaar 1617 zijn verhaal begon, zonder vooraf den lezer op een standpunt geplaatst te hebben, van waar hij de ontwikkeling en den loop der geschiedenis van het Tooneel kon nagaan, zou zich later genoodzaakt zien, elk oogenblik duidelijkheidshalve terug te keeren tot vroegere tijden.

Een beknopt overzicht van 't merkwaardigste uit de geschiedenis van het Tooneel in vroegere tijden ga dan vooraf.

Reeds vroeg, maar vooral in de 14e en 15e eeuw, traden ten onzent *sprekers* of *sprooksprekers* op, die aanvankelijk voor adelijken, vervolgens ook voor burgers, op bruiloften en bij andere feestelijke gelegenheden hunnen hoorders den tijd kortten door het verhalen of improviseeren van allerlei zoogenaamde *sproken* of vertellingen. [1])

Langzamerhand gingen die *sprekers* er toe over de personen, die zij sprekend invoerden, ook na te bootsen, niet alleen in stem en gebaren, maar vermoedelijk nu en dan zelfs in kleeding. Dikwijls bestonden hun gedichten grootendeels uit tweespraken; en ziedaar, wat den vorm aangaat althans, een begin van het drama. Dergelijke plastische voorstelling viel

---

[1]) Zie daarover zeer uitvoerig Jonckbloet, Geschied. v. d. Middelnederl. Dichtkunst. Dl. III.

bijzonder in den smaak, vooral bij de burgerij, die zich kenmerkte door zin voor wat aanschouwelijk en voor de zinnen tastbaar was; die hoorende zien, en ziende hooren wilde. Weldra ging men er toe over, daartoe geschikte geschiedenissen niet meer te *verhalen* maar te *vertoonen*, waardoor het *abele spel* of ernstige romantische drama ontstond. Daarnaast vertoonde zich tevens de *sotternie* (blijspel of klucht), meestal eene trouwe afspiegeling van het volksleven, en daarom vooral echt nationaal. [1])

Gewoonlijk werd eerst een abel spel vertoond en daarop als nastukje een sotternie of sotte klucht. [2]) Slechts vier ernstige spelen en zes kluchten zijn uit dat tijdperk voor ons bewaard gebleven, wier inhoud, vooral die van den *Esmoreit*, ons toont welke uitnemende toekomst onze dramatische kunst zou gehad hebben, ware zij niet door de inmenging van allerlei vreemde bestanddeelen in hare ontwikkeling belemmerd. Waren de abele spelen veelal gedramatizeerde fragmenten uit een roman, de kluchten stelden gewoonlijk voorvallen uit het dagelijksch leven voor, wel niet altijd op even kiesche wijze, maar ook hier moeten wij Madame de Staël's algemeen bekend gezegde toepassen: „il faut juger les écrits d'après leur date." In elk geval zijn het, gelijk van Vloten [3]) zegt: „voortreffelijke zedeschetsen uit het meest werkelijke leven genomen, en waarin de natuur geheel op de daad betrapt is, zedeschetsen, die van waarheid tintelen, en die vonkelen van krachtig leven." Vooral in den beginne kenmerkte de hoogste eenvoud de dramatische opvoeringen. De vertooners, *ghesellen van den spele* genaamd, huurden, voor den tijd van spelen slechts, een of ander huis, op welks bovenverdieping zij, zonder van schermen of anderen schouwburgtoestel gebruik te maken, op de plan-

---

[1]) Jonckbloet. Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 1868. I, Bladz. 356.

[2]) *Klucht*, van *klieven*, beteekent oorspronkelijk *afdeeling*, dus sotte klucht: de zotte of vroolijke afdeeling. Later kreeg 't enkele woord »klucht" de beteekenis van blijspel. Zie J. van Vloten, Het Nederlandsche Kluchtspel, 1854. I, bladz. 5; A. C. Oudemans, Woordenboek op de Gedichten van G. Az. Bredero, 1857, bladz. 181; Jonckbloet, t. a. p. bladz. 364.

[3]) t. a. p. bladz. 8.

ken traden, en waar alles op de meest kinderlijke wijs was ingericht, zoodat dan ook al de spelers voortdurend op 't tooneel bleven, de vrouwenrollen door mannen vervuld werden, en het toeschouwend publiek herhaaldelijk in 't spel gemengd werd.[1])

Het klein bestek van deze Inleiding gedoogt niet, hier uitgebreider te zijn over die spelen; uitvoeriger mededeelingen daarover zijn te vinden in de reeds aangehaalde werken van Jonckbloet, van Vloten en Moltzer en verder in G. van Hasselt, Over de eerste vaderlandsche Klugtspelen, Utrecht, 1780; F. A. Snellaert, Verhandeling over de Nederlandsche Dichtkunst in Belgie, 1838; en Moltzer's Bibliotheek van Middelnederlandsche Letterkunde.

Heeft het eerste wereldlijke Tooneel in Nederland wellicht 't een en ander, vooral wat mise-en-scène betreft, te danken aan de mysterie-spelen, zeker is het, dat het geenszins zijn oorsprong aan die spelen verschuldigd is. [2]) Integendeel is in Nederland eerst het abele spel en vervolgens het kluchtspel een tijdlang verdrongen door de Rederijkers, die het volgende tijdperk beheerschten en zich nauw aansloten aan het geestelijke drama.

Wij zullen dus over dat mysterie-spel of geestelijke drama niet verder uitweiden dan noodig is tot begrip van 't geheel, slechts enkele aanteekeningen over den theatertoestel, mise-enscène, enz. mogen hier hare plaats vinden; het is toch allerwaarschijnlijkst dat de *ghesellen van den spele* die de wereldlijke stukken der Middeleeuwen opvoerden, niet zullen hebben nagelaten gebruik te maken van alle middelen, die aan hunne vertooningen luister konden bijzetten, en die zij bij de mysterie-spelen van hunnen tijd in gebruik zagen. Bovendien zal die enkele uitweiding dienen tot een beter begrip van den toestand des Nederlandschen Tooneels in vervolg van tijd, tot op de stichting van Coster's Akademie in 1617. Immers, gesteld al

---

[1]) J. van Vloten, Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letteren, 2e druk, 1871, bladz. 167; vgl. ook H. E. Moltzer, Geschiedenis van het Wereldlijk Tooneel in Nederland, gedurende de Middeleeuwen, Leiden, 1862, bladz. 82 en vv.

[2]) Men vergelijke o. a. L. Ph. C. van den Bergh, 's Gravenhaagsche Bijzonderheden, 1857, I, bladz. 8.

dat de tijdgenooten bij de opvoering van hunne wereldlijke stukken niets geleerd hadden van de wijze waarop de mysterie-spelen werden opgevoerd, de latere Rederijkers, zij het ook niet dadelijk, leerden ook in dit opzicht voorzeker veel van die Mirakelen.

Dat de mysterie-spelen volstrekt niet in verband staan, gelijk men vroeger algemeen beweerde, met het Tooneel der Ouden, is in den laatsten tijd genoegzaam aangetoond, vooral door Karl Hase, en ten onzent door A. W. Wybrands. [1])

Reeds in de elfde eeuw begon de geestelijkheid, vooral in de week voor Paschen en op Kersttijd, bijbelverhalen uit het leven van Jezus in de kerk te *vertoonen*. Dit vertoonen staat ten nauwste in verband met de overoude antiphonen en responsoriën der Kerk. Het was aanvankelijk niets anders dan het gedramatizeerd reciteeren of zingen van het evangelie-verhaal. Weldra ging men er toe over, niet slechts de geboorte of het lijden van Jezus, maar eene aaneenschakeling van tafereelen voor te stellen; hetzij het gansche leven van Jezus, hetzij de volledige legende eens Heiligen, ja zelfs begon men niet zelden met de schepping om eerst met den oordeelsdag te eindigen!

Werden die vertooningen eerst in de kerk en daarna voor de kerk op 't kerkhof gegeven, en alleen door geestelijken, spoedig nam men, bij de meerdere uitbreiding der spelen, ook leeken in dienst en hadden de vertooningen op markten of pleinen plaats. Ook zien wij de in 't begin gebruikte Latijnsche taal spoedig plaats maken voor de landstaal.

De dramatizeering was aanvankelijk hoogst gebrekkig; telkens kwamen er nog epische tusschenvoegselen in voor, die somtijds, zonderling genoeg, uitgesproken werden door een der handelende personen.

De schrijvers der mystérie-spelen bekommerden zich volstrekt

---

[1]) Karl Hase, Das geistliche Schauspiel, Leipzig 1858; A. W. Wybrands, Het Kerkelijk Drama der Middeleeuwen, in den Kalender voor Protestanten in Nederland, 1861, bladz. 100—161. Eene uitvoerige opgave van bronnen voor de geschiedenis van het mysterie-spel vindt men bij Hase, t. a. p. bladz. VII en VIII; bij A. W. Wybrands, bladz. 101 en 102; bij J. van Vloten, Beknopte Geschiedenis, bladz. 166.

niet om eenheid van tijd of plaats; daar zij geen beweegbaar decoratief kenden, werden de verschillende plaatsen, waar de handeling moest voorvallen, op verschillende tooneelen voorgesteld. Somtijds bestond het tooneel uit drie verdiepingen *boven* elkaar: de bovenste stelde den hemel voor met al zijn schoons, de middelste de aarde met boomen en huizen, de onderste de hel. Somtijds waren die drie of ook wel meer tooneelen *naast* elkander geplaatst. Een bosch werd voorgesteld door een paar boomen, eene stad door eenige huisjes, enz. Veelal bediende men zich, om eene plaats nauwkeurig aan te duiden, of waar de decoratiekunst te kort schoot, van een bordje, voor aan het tooneel bevestigd, waarop geschreven stond wat het decoratief niet kon uitdrukken. Men begrijpt, dat daardoor de gestadige wisseling van de plaats der handeling mogelijk werd gemaakt. Nog in Shakspeare's tijd waren op het Engelsche tooneel dergelijke naambordjes in gebruik, gelijk Gervinus o. a. mededeelt. Schermen kende men niet, en de acteurs, wier aantal soms veel meer dan honderd bedroeg, bleven steeds zichtbaar op 't tooneel, „sauf ceux de l'enfer, dont la gueule restait habituellement fermée." [1]) Wanneer zij spreken moesten, traden zij naar voren; anders zaten zij achter op het tooneel en werden als afwezig beschouwd. Overigens maakte men van tooneelmachinerie reeds eenigszins gebruik, hoewel daardoor nu en dan ongelukken plaats hadden. Hierover zegt Willems [2]) o. a. het volgende: „Het aerdigste maer moeilykste vertoog was *de val der engelen*, neertuimelende in de Hel; doch dikwyls brak, by dergelyke evolutie, de een of andere zyn been; en het was misschien om die reden dat men te Brussel, in 1444, goedvond dien val weg te laten. De voorrede van het stuk zegt:

»Wi laten overlien (d. i. *voorbijgaan*, *passeeren*),
Lucifers val met sijnre partien.""

In verschillende mysterie-spelen wordt opgegeven

[1]) Victor Fournel, Curiosités Théatrales, Paris, 1859.

[2]) J. F. Willems, Die eerste bliscap van Maria, miste jaer 1444. Belgisch Museum, 1845, IX, bladz. 45.

er gehandeld moest worden om het vereischte effect te verkrijgen, bijv. bij de voorstelling van de Hel, hoe te doen met vuur, zwavel, schoten, geschreeuw, schietgeweer, tonnen met steenen gevuld (om te donderen), enz. [1]). Fournel zegt [2]): „Les détails les plus scabreux, qui étaient fréquemment représentés ou simulés, sous les yeux des spectateurs, s'abritaient à la rigueur derrière des custodes qui voilaient une partie d'un lieu (par exemple le lit où accouchait Sainte Anne), en laissant le lieu lui-même ouvert aux regards." Men kende reeds vliegmachines, en in *le Mystère des Apôtres* worden zwaarden met terugwijkend lemmet aangeduid.

Ook maakte men gebruik van kostumes, wat o. a. blijkt uit eene opgave van Thomas Sharp, in zijn Dissertation on the Pageants or dramatic mysteries at Coventry; Coventry 1825 [3]). Aldaar lezen wij: „God's coat of leather; red sendaı for God; coats, hose and points for the Demon; wings for Angels; three cheverals and a bird; four diadems; black, red and yellow buckram; hat for the Pharisee." Evenwel hadden de kostumes volstrekt geene lokale kleur: men maakte zich aan de zonderlingste anachronismen schuldig. Zoo stelde men Lazarus voor als een ridder, met zijn valk op de vuist. In zeker spel van Adam is God gekleed in een oosterschen mantel, Eva in een wit zijden robe. In een ander mysterie-spel is het toilet van Maria Magdalena, in détails beschreven, volkomen gelijk aan dat van eene middeleeuwsche hofdame.

Het ambt van *souffleur* werd waargenomen door een persoon die tevens als régisseur dienst deed, en bovendien tot plicht had het publiek te begroeten, het stuk aan te kondigen, en aan de toeschouwers sommige tooneelen — waar dat noodig was — te verklaren. Dat ook van de mimiek werk gemaakt werd, blijkt uit aanwijzingen tusschen den tekst van sommige spelen, als: „N. B. *Hier verscric se haer"*; of: *„Hier tut der Salvator glich alsob er weine"*.

---

[1]) Vgl. Em. Morice, Essai sur la mise-en-scène depuis les Mystères jusqu'au Cid. bladz. 51—74.

[2]) t. a. p. bladz. 7.

[3]) Aangehaald door A. W. Wybrands, t. a. p. bladz. 139.

Voor eene uitvoerige beschrijving der mise-en-scène verwijzen wij overigens naar het bovengenoemde werk van Em. Morice.

Het jaar, zelfs bij benadering, aan te wijzen, waarin de Rederijkers ontstaan zijn, is onmogelijk. In ons land waren zij zeker niet bekend vóór het midden der XIVe eeuw. Eerst sedert dien tijd vinden wij in grafelijke en stedelijke rekeningen melding gemaakt van *retrosyns*, *rhetorykers*, *die van rhethorica*, enz. [1]) Hoe zij ontstaan zijn is nog niet zeker; de een zegt er dit van, de ander dat. Het aannemelijkst komt ons prof. Moltzer's verklaring voor. [2])

Behalve de acteurs van beroep, de reeds boven vermelde reizende *ghesellen van den spele*, waren er, voornamelijk in de steden, liefhebbers, die zich vereenigden in vaste gezelschappen, of *gilden van der conste*. Deze naam komt dikwijls voor in authentieke stukken, octrooien, statuten, enz. der Rederijkkamers. Die gilden nu, alleen in doel van de overige stadsgilden, die der ambachtslieden, verschillende, waren overigens in alles daaraan gelijk. Zij stonden eveneens onder het patronaat van een of anderen Heilige; bezaten in de kerk eene afzonderlijke kapel en een altaar; hadden hun geregeld bestuur en een vaste inrichting; een eigen banier; een eigen blazoen, enz. Zoowel geestelijken als wereldlijken waren leden; en niet uitsluitend dichters of geleerden; ongetwijfeld traden ook velen tot een gild *van der conste* toe, die eenvoudig liefhebbers, dilettanten waren. De „gilden van der conste" moesten er naar streven, even als alle andere gilden, zich niet alleen *feitelijk*, maar ook *rechtens* erkend te zien door vorst of stadsregeering, niet alleen „gepriviligieerd" maar ook „geoctroyeerd en geauthoriseerd" te worden. Wanneer dat het eerst gebeurde, is onbekend; de meeste octrooien zijn echter gegeven onder de regeering van het Bourgondische huis, dus in de XVe eeuw.

In hunne tooneelvertooningen sloten de Rederijkers zich aan-

---

[1]) G. D. J. Schotel, Geschiedenis der Rederijkers in Nederland, I. bladz. 55.

[2]) t. a. p. bladz. 146 en vv.

vankelijk nauw aan bij de mysterie-spelen, maar de poëzie, welke deze spelen nu en dan sierde, daarvan was bij hen weinig te bespeuren. In hunne lettervruchten vindt men slechts bij zeldzame uitzondering eene sprank van dichterlijk talent. De oorzaak daarvan is niet moeilijk op te sporen; zij ligt blijkbaar daarin, dat er hier sprake is van een tijdperk van overgang, van voorbereiding, dus van weifeling; van afbreken van wat door langdurig bestaan vermolmd was; niet van zoodanig een, waarin de tot volkomen bewustzijn ontwikkelde geest des tijds zich in adaequate vormen uitdrukt. Alleen pozitieve ideën zijn vruchtbaar voor de kunst, en die ontbraken thans op het gebied van letterkundige ontwikkeling. [1])

Had men reeds in de mysterie-spelen nu en dan zinnebeeldige, allegorische personen ten tooneele gevoerd, als *Ecclesia*, *Innig Gebed*, enz., bij de Rederijkers kwamen zulke personen in veel grooter aantal op het tooneel. Bij hen zien wij *Hel*, *Doot*, *Duyvel*, *Versekering ter Salicheyt*, *Lands Welvaert*, *Toren Gods*, *Verdorven Lant*, *Onbeweechlick Hert*, ja zelfs *Menig verslagen Israëliet*, door één persoon voorgesteld. Die allegorische personen werden door onze Rederijkers in deftigen stijl *sinnekens*, en, met wat huiselijker benaming, *neefjes en nichtjes* geheeten.

Langzamerhand verminderde onder de Rederijkers de ingenomenheid met onderwerpen, aan bijbelsche of kerkelijke geschiedenis of overlevering ontleend, en begonnen zij ook tafereelen uit de zoogenaamd-ongewijde geschiedenis voor te stellen. Wel ontbraken nog lang daarna de allegorische personen niet, zooals wij in Hooft's Gerard van Velzen zien, waarin buiten de historische personen de twee drietallen: *Twist*, *Geweldt*, *Bedrog* en *Eendracht*, *Trouw*, *Onnoozelheid* optreden, doch: „die weltliche Bildung lächelte über die kunstlose Naivetät der geistlichen Schauspiele, dieser blosen Schaustellung übernatürlicher Begebenheiten; achtete das Heilige zu heilig um es zu einem Spiele der Schaulust zu machen; stellte ihre eigenen Interessen, die heitre wie die tragische Lösung ihrer

[1]) Jonckbloet, Geschied. der Nederl. Letterk. I, bladz. 392.

Widersprüche im Drama dar, *und ganz abgesehn von der Kirche wurden fortan die Breter erbaut, welche die Welt bedeuten.*" [1])

Dat trouwens de zinnespelen der Rederijkers niet overvloeiden van dichterlijk vernuft, zal iederen onbevooroordeelden lezer blijken. Niets overdrevens is er dan ook in de volgende woorden van prof. Jonckbloet [2]): „Ik herinner mij niet twee poëtische gedachten of eene enkele wegslepende schildering te hebben opgevischt uit die zee van zinnespelen, bij wier lezing men gelukkig is het *luctor et emergo* te kunnen uitspreken."

De onderwerpen der eerste niet zinnebeeldige stukken — men sloot zich nu en dan weer aan bij het te niet gegane *abele spel* — zijn ontleend aan de ridderlijke romantiek.

Evenzoo had men de oude klucht niet geheel vergeten, en telkens lezen wij in de XVe eeuw van hare opvolgers, „de comedien ofte esbattementen". Ook deze hekelen de misbruiken en volksondeugden; doch mogen zij daardoor veelal losbandig van inhoud en onkiesch van inkleeding zijn, men krijgt ook hier den indruk, dat geen aanblazing der hartstochten, maar zedegisping, dus verbetering, het doel was dat de dichters beoogden. — Het oordeel over het gehalte van de dramatische voortbrengselen der Rederijkers is over het algemeen ongunstig. Van het eerste vereischte in een drama: *handeling* is ook bijna nergens sprake. Wat Kops [3]) over zekere Rederijkersvertooning schrijft, kan wel ongeveer op allen toegepast worden: „dat de pracht en staatsie, bij deze gelegenheid, meer dan de poëzie heeft uitgemunt."

Van de inrichting van het tooneel vindt men een voorbeeld, in eene teekening, die geplaatst is voor de uitgave der Gentsche spelen van 1539. Het tooneel, dat op de markt was opgericht is aan drie zijden open: alleen de achtergrond wordt ingenomen door den voorgevel van een gebouw in renaissance-stijl

[1]) K. Hase, t. a. p. bladz. 89.
[2]) t. a. p. I, bladz. 468.
[3]) W. Kops, Schets eener Geschiedenisse der Rederijkeren. van de Maatsch. der Nederl. Letterk.), 1774. Dl. II, blad.

opgetrokken, en bestaande uit een halve rotonde in het midden, ter weerszijden geflankeerd door een dubbelen eereboog van veel geringer afmeting. Het middelstuk is in twee verdiepingen verdeeld, beiden op vier kolommen rustend, waarvan natuurlijk de twee middelsten nog al sterk vooruitspringen op het proscenium; deze rotonde wordt, zoowel als de zijbogen, gekroond door een koepel, mede op pilasters rustende. De bovenste kroonlijst van het middenstuk is met verschillende wapenschilden versierd, en op elke der drie koepels staat een beeld. — De bovenverdieping diende waarschijnlijk tot de plaatsing van *tableaux* of allegorische tafereelen, die in alle zinnespelen voorkomen. Denkelijk waren zij gemeenlijk geschilderd, maar soms schijnen zij ook uit meer eigenlijke beelden te hebben bestaan, althans in 1496 stelde de Kamer van Nivelle te Antwerpen de Penitentie „*int was*" voor. [1])

Tooneelveranderingen hadden nooit plaats, en dat was ook minder noodzakelijk, daar de spelen „van éénen deun" waren, en niet in bedrijven verdeeld. Schermen gebruikte men evenmin. [2]) Later werd het tooneel uit de open lucht overgebracht naar een daartoe ingericht vertrek van een ruim huis, en maakte men, in navolging van de Italianen en Franschen, gebruik van schut- en zijschermen. De bekende schilder en dichter Carel van Mander vervaardigde voor de opvoering van zijn *Noach* een groot zeildoek, beschilderd met lijken van menschen en dieren op het water drijvende. Dit zeil werd bij de voorstelling van den zondvloed over het tooneel getrokken, en met pompen en waterleiding werd zooveel (echt) water over het tooneel uitgegoten, dat vele aanschouwers terugweken; de ark dreef op het water, en enkele teerhartige oude lieden konden op het zien van zoo natuurlijk eene vertooning, bewogen door medelijden met de menigte der verdronkene en met den angst en bekommering der nog levende menschen, zich niet van tranen onthouden. [3])

---

[1]) Jonckbloet, t. a. p. I, bladz. 462.
[2]) Vgl. Schotel, t. a. p. I, bladz. 141.
[3]) C. van Mander's Leven.

Zagen we reeds, dat bij de Mysteriën kostumes in gebruik gekomen waren, ook bij de voorstellingen der Rederijkers werd daarvan vaak veel werk gemaakt. Men leest zelfs, dat er niet slechts prijzen werden uitgeloofd voor de beste uitspraak, maar ook voor de fraaiste kleeding. In vele zinnespelen wordt het kostuum opgegeven.

't Is bekend dat de Ouden, ten minste in den bloeitijd van hun Tooneel, de vrouwenrollen door mannen lieten vervullen. Dat dit nog lang in Rome de gewoonte was, leert men uit Goethe's *Fragmente über Italiën*, waarin een stukje voorkomt, getiteld: Frauenrollen auf dem Römischen Theater durch Männer gespielt [1]); Goethe deelt ons daarin mede, hoe *hijzelf* nog een stuk zag opvoeren, waarin de vrouwenrollen door mannen werden vervuld. Wanneer voor 't eerst hier te lande vrouwen op de planken kwamen is onzeker; Jonckbloet en Moltzer hellen over tot de meening, dat althans in de XIVe eeuw nog geen vrouwen het tooneel betraden. [2]) Dit is echter nog niet zeker. — Te beweren, dat ook de Rederijkers geen vrouwen op 't tooneel toelieten, zou wat al te gewaagd zijn. Uit den Gildebrief voor de Rederijkkamer der stad Veere, van 1530, medegedeeld door Kops [3]), blijkt voor die plaats ten minste het tegendeel. Een rekening [4]) van de Kamer te Lier, uit het jaar 1412, bewijst dat *ook toen reeds aldaar* vrouwenrollen door vrouwen vervuld werden.

Ons komt het 't waarschijnlijkst voor, dat nu eens de vrouwenrollen door vrouwen werden uitgevoerd, dan weer door mannen, 't zij uit gebrek aan geschikte tooneelspeelsters, 't zij om andere redenen. Anders kunnen wij ons niet verklaren hoe het gesteld is met de mededeeling van Moltzer [5]): „dat

---

[1]) Goethe's sämmtliche Werke, Stuttgart, 1869, IV, bladz. 504 en vv.

[2]) Jonckbloet, Middelnederl. Letterk. III, bladz. 518; Moltzer, t. a. p. bladz. 92; vergelijk van Hasselt, t. a. p. bladz. 107.

[3]) t. a. p. bladz. 334.

[4]) Aangehaald bij Schotel, t. a. p. I. bladz. 103. Zie ook J. H. Gallée, Bijdrage tot de Geschied. der dramat. vertooningen in de Nederlanden gedurende de Middeleeuwen; bladz. 17, noot 2 en 3.

[5]) t. a. p. bladz. 92.

in Venetië voor het eerst in 1608, in Londen in 1659 of 1660, in Frankrijk op zijn vroegst in 1547, vrouwen op het tooneel verschenen." Het zou toch wat vreemd zijn, aan te nemen dat de Nederlanders hunne naburen zoo ver vooruit waren in de tooneelspeelkunst, dat zij reeds in 1412 en 1530, gelijk hierboven vermeld is, vrouwen ten tooneele voerden! Wel weten wij, en prof. Moltzer wijst er ons nadrukkelijk op [1], dat de Nederlanders in hunne tooneelliteratuur der middeleeuwen de Engelschen, Duitschers en Franschen verre vooruit waren. Doch tevens weten wij, dat wij de wijze van opvoering, decoratief, kortom de geheele, mise-en-scène grootendeels van de Italianen en Franschen hebben afgekeken.

Wij worden nog versterkt in ons gevoelen door de berichten, die nu en dan voorkomen, dat er stukken werden opgevoerd — met geheel naakte mannen en vrouwen. In dat geval kon de vrouwenrol toch zeker niet door een baardeloos jongeling worden vervuld? — En dat gebeurde niet alleen in ons land: prof. Moltzer, elders over den middeleeuwschen smaak sprekende, zegt als een staaltje daarvan: „Wat zoude *ons* publiek denken, als men Adam en Eva in paradijskostuum over het tooneel zag wandelen, en na den val Adam hoorde zeggen:

Se us nakyd be for and be hynde!
Woman, ley this leff on thi pryvyte,
And with this leff I shall hyde me, [2]

en dat dan ook ten uitvoer werd gebracht!" [3]

Het getal der spelers was verschillend: sommige stukken vereischten tien, andere tot vijftig. — De Duivel was steeds een geliefd persoon, en er werd veel werk van Duiveltooneelen gemaakt:

---

[1]) t. a. p. bladz. 134 en vv.

[2]) Hone, Ancient Mysteries, bladz. 221. — Zoo wordt in het nederduitsche mysterie-spel, onder den naam van *Der Sündenfall*, uitgegeven door O. Schönemann (Hann. 1855) door Adam tot Eva gezegd:

»Ik sê, we stan hier splitternaket,
Dat wy ons beide wol mogen scemen."

[3]) V. Fournel, t. a. p. bladz. 12, van het naakt ten tooneele verschijnen in de Fransche mysterien, zegt: »Mais il est plus que probable que

»Wy syn verveert (riep het volk) als de duvelen komen ende sprecken,
Sy syn so vervaerlycke van aenzigt en hebben soo groote becken.
'T vel rimpelt van aengste als sy syn aengevloghen in de lufte,
Sy verspryden sulcke affreuselyck stancke ende dufte." [1])

De oudste Rederijkkamer in Zuid-Nederland was de *Alpha en Omega* van Iperen, die reeds vóór het jaar 1400 bestond; in Noord-Nederland die te Middelburg, vóór 1430 opgericht. Een lijst van Rederijkkamers vindt men bij Schotel [2]).

Het meest trekken de Amsterdamsche Kamers onze aandacht, omdat uit één van deze de Schouwburg, althans middelijk, is voortgekomen, en omdat zij, ook buiten dat, de belangrijkste zijn: „Van alle rederijkersgenootschappen is dat van Amsterdam, *de Eglantieren: —* In liefde bloeijende, het belangrijkste; want daar ontmoeten wij ten laatste een paar kunstbroeders, die iets meer waren dan rederijkers, en daar ontvangen, in het volgende tijdstip, onze twee voornaamste dichters der XVII[e] eeuw hunne eerste opleiding." [3]) Als oudste Kamer te Amsterdam vindt men veelal vermeld *'t Bloeyende Eglentier* onder de zinspreuk *In liefde bloeyende*, ook wel genoemd *de Eglentier onder de doornen* [4]), en als tijd van oprichting het jaar 1517. Het blijkt echter, dat reeds in 1496 een Kamer van dien naam, en gevestigd te Amsterdam, te Antwerpen tegenwoordig was bij een landjuweel. Vermoedelijk is die Kamer dus in 1517 hernieuwd, of bevestigd in hare privilegiën. Den 24 October 1518 namen Burgemeesteren van Amsterdam het besluit, om die Kamer een som van *f* 29 : 4 te vergoeden, welke besteed was aan het inrichten van een kamer boven de Waag, en om de jaarlijksche kamerhuur uit de stadskas te voldoen.

---

ces nudités n'étaient pas effectives, et que le *maillot* était déjà inventé." Doch hij staaft dit vermoeden met geen enkel bewijs, en daar wij nergens elders van zoo iets melding gemaakt vinden, durven wij aan de juistheid er van twijfelen.

[1]) Aangehaald bij Schotel, t. a. p. I, bladz. 144.

[2]) t. a. p. II, bladz. 227 en vv.

[3]) L. G. Visscher, Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Utrecht 1851—52, Dl. II, bladz. 103.

[4]) Eene afbeelding van het blazoen vindt men o. a. bij J. van Lennep, Vondels werken, I, bladz. 14.

't Is bekend dat sommige Rederijkkamers hier te lande de kerkhervorming voorstonden. Een der Kamers te Amsterdam, in 1533 buiten voorweten van 't Gerecht opgericht, maakte het in de maand December van dat jaar zoo bont in 't beschimpen der geestelijkheid, dat zij werd opgeheven; negen leden werden tot een bedevaart naar Rome veroordeeld. De *Eglentier* bleef in stand, maar zou wellicht ook langzamerhand ten gronde zijn gegaan, indien Amsterdam niet in 1578 de partij van Oranje gekozen had. Van dien tijd dagteekende haar groote bloei; vele regeeringsleden waren lid van de Kamer [1]).

Na de verovering van Antwerpen door de Spanjaarden vestigden zich, gelijk bekend is, vele Brabanders en Vlamingen in Amsterdam, en eenige van deze richtten omstreeks 1585 twee andere kamers op: *de Lavendelbloem*, met de zinspreuk: *Uit Levender Jonst* [2]) en *het Vygeboomken*, met de zinspreuk: *Het zoet vergaeren*. Sedert werd „In liefde bloeyende" *de oude Kamer* genoemd.

Deze laatste was verreweg de beste; en geen wonder, wanneer wij onder hare leden mannen genoemd vinden als Coornhert, Spieghel en Roemer Visscher, en eenige jaren later Hooft, Brederode, Coster, Reael, Vondel!

De Rederijkers stelden zich niet slechts ten doel tooneelvertooningen te geven; een menigte andere soorten van gedichten schreven of improviseerden zij, en in hunnen bloeitijd was de geheele Nederlandsche letterkunde in hunne handen. In de „Opdragt van de Twespraack van de Nederduytsche Letterkunst," door In Liefde Bloeyende uitgegeven (Leiden. 1584), zeiden de leden „'t hun ampt te zyn het Duits op te helpen, te vercieren en te verrijken. Men had de Kamers van Rederyk als gemeene schoolen der landtaale te agten. Het rymen alleen niet, maar ook de opbouw der spraake, was haar werk". Terecht mogt Geerardt Brandt haar dan ook in zijn Leven

---

[1]) Vgl. G. Brandt de Jonge, Gedichten. 1649, bladz. 262. — De Kamer vergaderde in dien tijd in de kleine Vleeschhal, waar later 't Collegium Medicum was.

[2]) Het blazoen van deze Kamer, zie v. Lennep, t. a. p. bladz. 17.

van P. C. Hooft noemen [1]): „eenen vruchtbaren enthof van schrandere geesten, eene vermaarde oefenschool, zoo van taal- als dichtkunde." [2]).

Na het midden der zestiende eeuw zien wij reeds de meeste Rederijkkamers ten val neigen. De gunst der overheid jegens haar veranderde in ongunst. Dat was voornamelijk het gevolg van de oppositie der Rederijkers, vooral op kerkelijk gebied, en hun verspreiden van revolutionaire denkbeelden. Werd de vooruitgang daardoor in de hand gewerkt, de poëzie kwijnde er onder, dat zij verlaagd werd tot dienaresse van kerkelijke of staatkundige richtingen. Van overdrijving zijn de Kamers ook niet vrij te pleiten. Daarom werden allerlei plakkaten tegen haar uitgevaardigd: „In het begin van 1560", verhaalt ons prof. Jonckbloet, [3]) „werd reeds een plakkaat afgekondigd, waarbij verboden werden alle esbattementen, kamerspelen, liedjes, die zaken inhielden „offenderende directelick oft indirectelick de catholycke religie ofte geestelicke persoonen", terwijl de zinnespelen en stomme vertooningen onder censuur werden gesteld der geestelijke overheid. Soortgelijk plakkaat werd wederom in 1561 gegeven; maar zonder het beoogde gevolg.

In 1593 poogde men in Vlaanderen weer verlof te krijgen „omme anderwaerf up te stellene de cameren, vergaderinghen ende exercitien van de Rhetoricque"; maar de Raad van Vlaanderen, in aanmerking nemende „de groote abuusen, desordren, inconvenienten ende schandalen, die hier voormaels daer duere zijn ghesciet", gelastte de hand strengelijk aan de bestaande verbodsbepalingen te houden. In 1597 werd het koninklijk plakkaat van 1560 hernieuwd. Door dat alles, vooral door de ijzeren hand van Alva, werd in het zuiden de instelling der Rederijkers geknakt.

Ook in Holland bemoeide zich in 1564 de Kerkvergadering van Haarlem met de zaak, en in 1583 was de Prins van Oranje

---

1) Bladz. 5.

2) De werken dezer Kamer, zoo in handschrift als in druk, worden vermeld in den Catalogus der Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leiden. Dl. I, bladz. 224; Catal. I. Koning, Dl. I, bladz. 26, 28; Dl. II, bladz. 197.

3) t. a. p. I, bladz. 411, 12.

genoodzaakt, om de opspraak die zij verwekten, alle openbare spelen en battementen in Zeeland te verbieden, zooals ook in 1587 in den Haag plaats had.

De besluiten door de Staten van Holland in 1594 en 95 tegen de vertooningen der Rederijkers genomen, waren waarschijnlijk het gevolg van de uitspattingen, die zij zich veroorloofden, en die aanleiding gaven tot het adagium: *Rederijkers, kannekijkers*. Vooral was dit ten platten lande het geval, waarom dan ook het Hof van Holland zich genoopt vond in 1606 te Wassenaar, Monster, Naaldwijk en dergelijke plaatsen de spelen en openbare vertooningen geheel te verbieden. Dit roeide het kwaad niet uit, want in 1609 nam hetzelfde kollegie gelijk besluit, omdat „de spelen der Rederijkeren meestal strekkende waren ter verkorting en schimp van Gods Woord, de Religie en de Regeering van den Lande."

Tijdens het Bestand en onder het bestuur der Aartshertogen look de kwijnende instelling in België nog weer wat op, maar bracht het toch niet verder dan een zwak, slepend leven. In Noord-Nederland ging zij te midden van de kerkelijke twisten van 1618 grootendeels te niet."

Nog wijzen wij op den bekenden kring ten huize van Roemer Visscher, van wien Spieghel terecht kon zeggen:

»Zijn vloer betreden werdt, zijn drempel werdt gesleten
Van schilders, kunstenaars, van zangers en poëten."

Die kring was, even als later zijn opvolger op het Muiderslot, het brandpunt der Letterkunde van die dagen. Daar leerden de voornaamste schrijvers elkander persoonlijk kennen en elkanders talenten waardeeren. Ook die kring was, gelijk de Oude Kamer in den bloeitijd, een der voornaamste krachten ter opbeuring van onze Nederlandsche taal- en letterkunde.

EERSTE BOEK.

1617—1664.

HOOFDSTUK I.

COSTER EN DE OUDE KAMER.

„Welk een tooneel opent zich aan onze verbeelding, wanneer wij ons dit luisterrijke tijdperk onzer letterkunde levendig voor den geest brengen. Hier ziet men den doorluchtigen Drossaard werkzaam in het scheppen der gewrochten, waarvoor zijn groote geest alleen vatbaar was. In stille eenzaamheid teekent hij *de taalkundige waarnemingen* op, welke, tot den huidigen dag, als een dierbaar gedenkstuk van zijne schranderheid, in waarde worden gehouden. Daar is Vondel bezig met het ontwerp van de meesterstukken zijner poëzij, waarin hij tot den oppersten rang is verheven. Hij arbeidt aan den opbouw der tale; hij doet onderzoek bij een ieder naar de kunsttermen van zijn beroep, bedrijf, kunst en wetenschap, om van al, wat hem voorkomt, met woorden, die der zake eigen zijn, te spreken. Beiden komen te zamen met Reael om over de eigenschappen der moedertale te handelen. Reael, zeg ik, luisterrijk door zijne eerambten, maar nog meer door den helderen glans van zijnen geest; een boezemvriend van Hooft; een ijverig voorstander en beoefenaar onzer letteren; een dichter vol gevoel. Ginds wordt door de hand van Koster de grondslag gelegd van den tempel der kunsten, met zooveel praal onder ons opgetrokken. Ook hij was ingewijd in de geheimenissen van goeden smaak, en kon alzoo de zedespelen der rederij gedoogen; hunne plaats werd, onder zijn opzigt, door voorwerpen ingenomen. Van een anderen kant he

twee achtbare beoefenaars der oudheid, Vossius en Barlaeus, onledig, met de schatten hunner kennis ten toon te spreiden. Toen, namelijk, bestond er maar één geest, één band, die allen verbroederde, te weten: zucht naar beschaving."

Aldus schilderde de Hoogleeraar J. P. van Cappelle [1]) in 1816 zijnen toehoorders het tijdperk, waarin onze geschiedenis haren aanvang neemt. Het zal noodig zijn, dat tijdperk een weinig nauwkeuriger in oogenschouw te nemen.

Met de zeventiende eeuw begint in de geschiedenis van ons Vaderland een nieuw tijdperk van bloei: al wat in de 16e eeuw, als overgang van de Middeleeuwen tot een nieuw tijdperk, had gegist en gewoeld, komt langzaam tot kalmte: de menigte kronkelende beekjes, borrelende wellen, heete bronnen, kokende en bruisende woudrivieren, van alle kanten, zelfs van de meest tegenstrijdige, in wilde wieling samengevloeid in een dal, hebben ten laatste den hen knellenden band van rotsen doen scheuren en splijten, en te zamen schieten zij als één groote stroom recht voorwaarts naar het doel!... Wel zal die stroom zich nog eene bedding moeten vormen, maar de zwaarste strijd is reeds gestreden.

En niet slechts in de politieke en krijgs-geschiedenis van ons Vaderland is het aldus: ook de kunsten en wetenschappen gaan hier te lande een nieuw leven te gemoet. Getuige het onze schilderschool, getuige het onze dichtschool, getuige het de Leidsche Akademie van den aanvang der 17e eeuw! Alle levendigheid, alle verscheidenheid gaat op in één streven: vooruitgang!

Had de beoefening van onze Nederlandsche taal en van de poëzie in het laatst der vorige eeuw reeds den eersten stoot ontvangen, thans gaat zij geregeld voort op het eens ingeslagen pad, bijgestaan door eene nauwkeuriger kennis van de Klassieken. Had de poëzie onder de handen der rederijkers allerlei kunstbewerkingen moeten ondergaan, en was zij daardoor ver-

[1]) J. P. van Cappelle, Redevoering over de verdiensten der Amsterdammers, ten aanzien van den opbouw en volmaking der Nederduitsche Taal- en Letterkunde. 1816. bladz. 27—29.

doofd geworden, ja bijna ter dood gemarteld, terwijl de looden hand der Inquisitie haar haast deed verstikken; thans kan zij ruimer ademhalen, nu die hand is geweken, nu de kwakzalvers der kunst hunne ijdele pogingen varen laten; en zij ontwaakt wederom ten leven! Wel is ze zwak nog, de zwaar gekwelde; wel zullen nog vaak de zonen der kwakzalverende poëten zich weer van haar meester pogen te maken; maar eindelijk zal te Amsterdam *een degelijk geneesheer* haar onder zijne hoede nemen, en haar, gesteund door wakkere en vermogende vrienden, een tempel verschaffen, waar zij weder op eene haren rang waardige wijze zal geëerd worden.

Twee hoofdkenmerken der poëzie merken wij op in dien tijd: sterke overhelling tot het Klassicisme, nog meer tot de verbastering daarvan onder Seneca, en — de openbaring van den geest dier tijden: kinderlijk vrome zin, gepaard met degelijkheid, flinkheid, vermengd ook met dartelheid, die soms tot overmoed stijgt. Wel mocht Barlaeus in de opdracht der tweede uitgave [1]) zijner poëmata schrijven: „Ex quo primum ea edidi, loquacem me valde fecerunt publica Patriae commoda, et felicissimi rerum nostrarum successus. Poëtarum est, teste Aristotele, imitari; nec poësis aliud, quam concinna rerum quarumlibet imitatio. Dum ergo Batavi pugnamus, urbes subruimus, maria infestamus, classes diripimus, domi forisque terribiles sumus, adfui omnium imitator sedulus, et numeris poëticis inclusi res coelo ac terra, Oriente toto ac Occidente, disiunctissimas." En dit gold niet slechts voor Barlaeus, maar voor de meesten zijner tijdgenooten.

De overhelling tot het Klassicisme bij de toenmalige dichters strekte aanvankelijk onzer letterkunde ten zegen. De gelouterde taal- en kunstvormen, die men bij de Ouden leerde waardeeren, konden niet anders dan een gunstigen invloed op eigen smaak en werkzaamheid hebben.

Van overdrijving zijn die beoefenaars der Oude Letteren echter niet vrij te pleiten, evenmin als van menigen misgreep. Tot

---

[1]) In het jaar 1631.

die misgrepen behoort de verkiezing van de Latijnsche Letterkunde, en vooral van de dramatische werken aan Seneca toegeschreven, boven die van de Grieken.

Overdreven noemden wij de zucht naar het Klassicisme; van Lennep zegt[1]): „Bij de wedergeboorte der letteren was het voor een Griekschen of Latijnschen schrijver genoeg, dat hij Grieksch of Latijn geschreven had, om als model van stijl te worden aangehaald en geprezen". Helaas, velen lieten het goede liggen, en grepen naar de prullen! Zelfs Hooft en aanvankelijk ook Vondel[2]) maakten zich daaraan schuldig. Het gevolg was, dat de stijl veelal onnatuurlijk, deftig, hoogdravend en gezwollen werd. Gelukkig zagen de beste schrijvers, waaronder Vondel, weldra hunnen misslag in, en bekeerden zich, gelijk wij later zullen zien. Een enkele maal in vroegeren tijd, reeds in het begin der zestiende eeuw, vinden wij eene proeve van antiek-historisch of heldendrama, in Houwaert's *Aeneas en Dido*. In den aanvang der zeventiende eeuw daarentegen komt deze soort al meer en meer in zwang. „'t Is of op eenmaal (1612—1613) de zucht tot dramatischen arbeid onweerstaanbaar wordt", zegt Jonckbloet[3]).

Maar ook het Blijspel liet zich niet onbetuigd, en gelukkig! Want hoe onvolmaakt het ook was, op een beter dan dat van dien tijd kunnen wij in onze tooneelgeschiedenis niet roemen. Het Blijspel hield in die dagen de alles overheerschende zucht voor het mode-klassicisme nog eenigszins in bedwang. — De opvoeding van G. Az. Brederoo, onzen besten dichter in dat genre, had er niet toe geleid hem vreemde talen te doen leeren; 't eenige, wat hij daarvan kende, getuigde hij-zelf later, was

---

[1]) Vondels Werken. II. bladz. 291.

[2]) Nog in 1625 schreef Vondel: »Het wyse en geleerde breyn van eenen, wiens standvastigheyd de eeuwen doorleven sal, heeft de Latijnsche Troas vereert met den tytel van *Regina Tragoediarum:* Wij wenschten dat de Nederlandsche sulck eenen karbonckel in 't voorhoofd voeren moght, of datse ten minsten meer luysters van Seneca ontleent hadde." Zie de Opdracht van de Amsteldamsche Hecuba. Vondels Werken. II. bladz. 233.

[3]) t. a. p. II. bladz. 75. Men zie vooral Jonckbloet's »algemeene beschouwingen" over het treurspel. II. bladz. 63 en vv. Vgl. wat Moltzer daarover zegt in den Gids. 1872. III. bladz. 141—42.

een weinig fransch [1]). En dat was zijn geluk: het verhoedde dat hij werd meegesleept, gelijk zijne tijdgenooten, door een gevaarlijk dwepen met de Klassieken. Welke uitkomsten dit voor hem had, kan men best leeren uit zijn eigen woorden [2]): „Nadien my de vliesen van verwaentheyt zijn afghedaen, door de teghenwoordighe aldervernaemste en treffelijkste Dichtschryvers van onser Eeuwe, hebbe ick (dan te laet) bevroet, dat ick in mijn vernuft met blinde streecken schermutselde. 'T is waer dat ick meer op het aensicht mijns beghinsels sach, als op de voeten van mijn uytkoomste, dies ist ghevallen dat ick in een groote Doolhof van ghebreken ben gheraeckt, so wel in de loop der ghemener woorden, als oock in de verdelinghe der wercken, en der tyden, sulckx dat ick teghen 't ghebruyck der Griecken, Latynen en Franschen hier in heb ghevoeght een Tijt van meer dan 20 jaren, daer sy lieden selden meer daghs namen, dan een Etmael, twee, of minder. Is hier niet kunstelijck ghereden-kavelt, noch van onsienlijcke of twijfelachtighe dinghen sinnelijck ghevernufteliseert, dat sult ghy-lieden, die neffens u over-natuurlijck verstant, de Boecken en gheleertheydt der uytlandsche Volcken te voordeel hebt, om mijn eenvoudigheydt, en alleen Amstelredamsche Tael verschoonen. Ghij goedighe Goden van Mannen! die in groote Rijmen de Vrouwen, Dienst-meysjens, ja Stal-knechts doet Philosopheren, van overtreffelijcke verholentheden, het sy van de beweghinghe der Sterren, ofte van de drift des Hemels, oft van de grootheid der Sonne, oft andere schier onuytdenckelijcke saken, dat ick doch meer voor een bewijs van uwe wetenschap acht, als voor een eyghenschap in die slach van Menschen. Ick hebbe door mijn slechtheydt een Boer boerachtigh doen spreken, en meer de ghewoonte dan de kunst ghevolght, heb ick hier inne misghetast, wilt my die fael-grepen vergheven, 't is by my ten besten ghemeent!"

---

[1]), »Die maar een weinigh kints-school-frans in 't hooft rammelt", segt hij van zich zelven in zijn *Rede aan de Latijnsche Geleerde* voor het M[illegible]

[2]) Voor-reden aen de Verstandighste Rymers der Nederlant voor de *Griane*. Aangehaald door J. ten Brink, in [illegible] Adriaensen Brederoo. bladz. 179.

Toch had ook deze medaille hare keerzijde: men wilde het natuurlijke wel eens al te natuurlijk maken en verviel zoodoende vaak tot *platheid*. Wel mag men het *onkiesche*, dat *ons* treft in de Kluchten dier dagen, voor een zeer groot deel op rekening brengen van de zeden dier dagen, maar *platheid* zal wel nimmer te verontschuldigen zijn [1]). Dat men toen niet zulke begrippen van welvoegelijkheid had als tegenwoordig, blijkt wel hieruit, dat de meesten van Brederoo's tijdgenooten het even erg, zoo niet erger nog, maakten dan hij, en, dat de achttien of twintigjarige „eerbare en konstrijcke dochter Tesselscha Roemers" bijv. de voorstelling bijwoonde van Brederoo's *Lucelle*, welk stuk aan haar was opgedragen [2]).

Het streven van ons Blijspel was echter in geen geval om met opzet de onzedelijkheid in de hand te werken, of door onzedelijke vertooningen veel volks te trekken: het Blijspel bedoelde zedenschildering, zedenkastijding. De inhoud van een Blijspel was vaak de praktische ontwikkeling van eene zedeles of een regel van levenswijsheid.

Omtrent het Blijspel verdienen een paar bijzonderheden te worden opgemerkt. Vooreerst: de handeling wordt meestal als op straat geschiedende voorgesteld. En natuurlijk, want evenals bij de oude Grieken en Romeinen, leefde men destijds meer vóór, dan in de huizen; deze waren meestal te somber en te bekrompen, maar de breede, met luifels en zitbanken voorziene stoepen waren, voor den middel- en geringeren stand, bijkans de drukst bezochte vertrekken voor het huisgezin [3]). Ten tweede: het Blijspel dier dagen was niet eens nationaal Hollandsch, maar Amsterdamsch [4]). Dat wil zeggen: men sprak grootendeels, vooral bij Brederoo, in Amsterdamsch dialect [5]); de

---

1) Vgl. M. de Vries, Hoofts Warenar. Inleiding; Bakhuyzen van den Brink, in den Gids. 1843. I. bladz. 554 en vv. J. ten Brink, t. a. p. bladz. 492—98; en Brederoo's Voorrede voor zijn Spaanschen Brabander.

2) Zie de opdracht van de Lucelle.

3) M. de Vries, t. a. p. bladz. 83.

4) Bakh. van den Brink, t. a. p. bladz. 566.

5) Men leze daarover de reeds aangehaalde »Rede aan de Latijnsche geleerde."

plaats der handeling, en de toestanden waren volmaakt Amsterdamsch; zoo laat Hooft bijv. zijn naar het Latijn gevolgden Warenar ook te Amsterdam spelen. — Voor het overige merken wij op, dat er, zoowel bij de Blijspelen als bij de andere dramatische voortbrengselen uit dit tijdperk, veel te weinig handeling in de stukken is, en bijna nergens een kunstig ingewikkelde knoop, die langzaam ontward wordt.

Met nog een derde soort van tooneelspel maakte men kennis door de reizende troepen van Engelsche tooneelisten, welke tusschen 1591 en 1612 zeer druk, en ook later nog, ons vaderland bezochten [1]). Het was het romantische drama, sedert den *Esmoreit* hier vergeten naar 't schijnt. Die Engelschen, onder welke zich ook dansers bevonden — iets tot nog toe geheel onbekends ten onzent [2]) — voerden de stukken op van Marlowe, Johnson en Shakspeare. Die vertooningen trokken — blijkens een uitval van Brederoo tegen hen — veel volks, en hebben waarschijnlijk veel bijgedragen tot het feit, dat eenige jaren later een niet gering aantal vertalingen of bewerkingen van Engelsche tooneelstukken op ons répertoire voorkomt. — Tevens raakte men met de Spaansche school van Lope de Vega en Calderon bekend door Fransche vertalingen. Het onderscheid tusschen dat romantische drama en de tragedie vergelijkt Jonckbloet [3]) niet onaardig met dat tusschen schilderij en beeldhouwwerk. In elk geval kwam er door deze stukken meer levendigheid en afwisseling op het Tooneel, 'tgeen vooral in Brederoo's Griane sterk uitkomt. —

Onder de dichters uit de romantische school trekken Brederoo en Coster het meest onze aandacht. Niet ten onrechte noemt een Hoogduitsch letterkundige [4]) hen „die beiden Väter der Holländischen Bühne". Voor Brederoo, hoewel jong gestorven, zeker de grootste onzer blijspeldichters, wien ook bij zijn leven reeds uitbundigen lof werd toegezwaaid, ver-

[1]) Zie van den Bergh, 's Gravenh. Bijzonderheden; en de Navorscher.
[2]) G. van Hasselt, t. a. p. bladz. 108.
[3]) t. a. p. II. bladz. 98, 99.
[4]) J. G. Th. Gräsze, Handbuch der allgem. Litteratur-geschichte. 1848. III. 1. S. 854.

wijzen wij naar het reeds over hem gezegde, en naar de monografie van J. ten Brink. Verdient Brederoo den naam van vader van het Hollandsche Tooneel, wegens zijn dramatischen arbeid, waarin hij door velen, een enkele maal zelfs door Hooft, is nagevolgd, nog meer voorzeker verdient Samuel Coster dat. Wat deze, hoewel een goed dichter, in de poëzie te kort schiet, wanneer wij hem naast Brederoo stellen, wordt ruimschoots vergoed door zijn materieelen arbeid voor het Vaderlandsche Tooneel.

Slechts weinig is bekend aangaande Coster's leven, en dat nog niet eens altijd met zekerheid. Wat hier en daar over hem gemeld wordt, volge hier in 't kort. Samuel Coster was, hij beroemde er zich op, *een oude Geuzenzoon*; zijn vader, die onder Graaf Lodewijk bij Heiligerlee streed, was Med. Doctor en woonde omstreeks 1578 te Amsterdam. Volgens van Lennep werd hij, na de verandering van zaken in dat jaar, een der eerste magistraatspersonen [1]). Samuels geboorte-jaar is onbekend; Amsterdam wordt zijn vaderstad genoemd. Hij was met tijdelijke middelen gezegend, en was een man van aanzien, zoowel door zijn geboorte als om zijn persoonlijkheid. Even als zijn vader studeerde hij in de Medicijnen, en bekleedde hij — volgens een lofdicht van Vondel — ten minste vijftig jaar lang het ambt van geneesheer aan het gasthuis [2]). Dat hij nog het einde van den tachtigjarigen oorlog beleefde, blijkt uit de dichterlijke bijschriften en de verklaring, door hem vervaardigd bij de „ses eerste vertoningen gedaen binnen Amsterdam, op

1) Vondels Werken. I. 656.
Vermoedelijk was hij dus die Med. Dr. Marten Jansz. Koster, van wien Commelin (Beschrijvinge van Amsterdam. I. bladz. 342 en vv.) vermeldt, dat hij in de jaren 1578, 1580, 1582, 1584, 1585 Burgemeester, in het jaar 1579 Trezorier, en in de jaren 1581 en 1583 Weesmeester was. Na 1585 komt hij niet meer voor in de lijsten der regeeringsleden van Amsterdam. Misschien overleed hij omstreeks dien tijd. — Naar dezen Marten Jansz. Koster is onlangs een der nieuwe straten te Amsterdam gedoopt.

2) Vondels Werken. IV, bladz. 7. Over de juistheid van die opgave zie men Jonckbloet, t. a. p. II, bladz. 117 (noot), en van Vloten. Gesch. der Nederl. Lett. Tweede druk, bladz. 238 (noot).

de eeuwige vrede, den 5 Juny 1648." Wanneer hij echter overleden is, schijnt niet bekend. Volgens het oordeel van tijdgenooten was hij een kundig geneesheer [1]). Dat hij de partij der Remonstranten was toegedaan, blijkt uit zijn strijd tegen de predikanten der andere partij, waarover in een volgend hoofdstuk nader.

Uit Coster's handelingen bij de twisten der Oude Kamer leeren wij zijn vasten wil en doortastend karakter kennen. Hij was een opgeruimd en wakker dischgenoot, die, waar hij zich bevond, het eerste woord voerde, wien ieder om zijn altijd vroolijke luim gaarne aanhoorde, en bij wien men zich volgzaam aansloot [2]).

Terecht merkt Jonckbloet aan [3]), dat van Lennep Coster's tooneelarbeid geen volkomen recht laat wedervaren, als hij zegt [4]): „De Treurspelen en andere gedichten welke hij naliet zijn, den tijd der vervaardiging in aanmerking genomen, niet onverdienstelijk; — maar die lof is bijster schraal, waar het de eenige is, dien men een schrijver kan toekennen." Veel liever onderschrijven wij een ander oordeel [5]), namelijk dat Coster in het treurspel waarlijk uitstekend was, en het zijnen gewrochten alleen aan eene zorgvuldiger bearbeiding ontbrak; ofschoon er wel wat valt af te dingen op den lof, door Brandt hem toegebracht [6]): „Dr. Samuel Koster, een bekend Poëet, die, indien hy zyn geestige invallen hadt willen bearbeiden, de grootste dichters hadt naar de kroon gesteeken." Nog beter evenwel kwam zijn talent uit in het komische drama. Hij had een tong, gestipt in zout, zeî Vondel. Waarlijk, als comicus was hij,

---

[1]) Vondels Werken. IV. bladz. 7; Jan Vos, Gedichten. bladz. 172. Vgl. ook Navorscher. 1873. bladz. 183 en vv.

[2]) Bakh. van den Brink, Studiën en schetsen, uitg. d. Potgieter. I. bladz. 33; van Lennep, Vondels Werken. I. 657. Men zie overigens de beide gedichten van Vondel op Coster. IV. bladz. 7 en die van Barlaeus en L. Bidloo.

[3]) t. a. p. II. bladz. 118.

[4]) Vondels Werken. I. bladz. 657.

[5]) Dat van prof. M. de Vries, Warenar. Inleiding. bladz. XIX.

[6]) Brandt's Leven van Vondel. Uitgave van dr. Eelco Verwys. bladz. 18.

even als Brederoo, zijn tijdgenooten verre vooruit [1]); men legge zijn stukken maar eens naast die van Biestkens en anderen. — Hij behield tot zijn dood toe de achting van de aanzienlijkste burgers en van vele leden der Regeering [2]).

Spraken wij hierboven (bladz. 22) van de groote neiging tot dramatischen arbeid omstreeks 1612, het waren vooral de leden der Oude Kamer „In Liefde Bloeyende", welke aan die neiging gevolg gaven. In de zucht des volks naar tooneelvertooningen vonden zij krachtige opwekking. Vandaar dat sedert de tooneelvoorstellingen in die Kamer hoofdzaak werden. Daardoor werden de uitgaven der Kamer aanmerkelijk vermeerderd; men besloot dus, terwijl vroeger de leden jaarlijks *f* 1.50 betaalden, en de voorstellingen *gratis* werden gegeven, voortaan van ieder die eene voorstelling bijwoonde drie stuivers te vragen [3]). De opbrengst van de bezoekers zou ten bate komen van het Oude Mannenhuis te Amsterdam, op voorwaarde dat dit gesticht de kosten der vertooningen zou dragen. Volgens Coster bracht deze overeenkomst het Godshuis van 2 Juli 1615 tot April 1616 over de duizend gulden aan, „boven alle onkosten, behalven dat de Camer noch zoo aen kleeren als andere behoefticheden daer by grootelycx is verrijckt."

Bovendien won de Kamer tal van leden, maar tot haar ongeluk. Er kwamen lieden in van allerlei slag, en, als gewoonlijk, de holle vaten klonken 't luidst. Jan ten Grotenhuis deed in 1611 eene poging tot herstel, doch Hooft weigerde zijn medewerking op andere voorwaarden, dan wanneer „den onnutten en ongebondenen, die alleene tegens de geregeltheit schoorvoeten, belast werde, op boete van geweldt, haar der Camere te onthouden" [4]). — Intusschen werd het al erger en erger, vooral in de jaren 1613—15. Om ons op de hoogte te stellen

---

[1]) Voor zijne werken zie men den Catal. v. d. Maatsch. v. Nederl. Letterk. I. *b.* bladz. 76—78.

[2]) Men vergelijke Hooft's Brieven n°. 210.

[3]) A. van Halmael Jr., Bijdragen tot de geschiedenis van het Tooneel, enz. 1840. bladz. 6; Kops. t. a. p. bladz. 298.

[4]) Bakh. van den Brink. t. a. p. bladz. 29.

van den stand van zaken, doen wij best met aan Brederoo het woord te gunnen[1]):

„Aen Jan Jacobsz. Visscher, Schilder en Glasschrijver.

»Waerom het Eglentiertjen ach!
Niet bloeyt ghelijck het voormaels plach?
Is vrundt u vriendelijcke vraghe:
De meeste manghel die ick weet,
Dat is: dat elck zijn plicht vergheet,
Want niemant wil den ander draghen.

Dies d'Eendracht vlucht nu voor de twist,
De Eenvoud voor de schalcke list,
De oude trouw is gantsch ghebroken,
De Liefde van de kunst is sieck,
Of yverloos door spijt of pieck[2]);
Er wert ghedicht noch rijm ghesproken.

Daer d'Overheyt niet wel en staet,
En d'ongheregheltheyt toe-gaet
Van benghels woest, en grootse ghecken,
Daer ellick voert het hooghste woort,
Daer niemant doet als hy behoort,
Daer moet het al ten quade strecken.

Dies wert men wette-loos en slof,
De goede zeden raecken of,
En die 't hem schoon te recht wil moeyen,
Die wert beguyghelt en belacht,
Ghelastert, en smaedlijck veracht,
Hoe sou den Eglantier dan bloeyen?

Heeft yemant nu een Spel ghemaeckt,
Daer men (doch lachend' niet) aenraeckt
Met moeyten, en met tijdt verliesen,
Als men de rollen dan uyt-deelt,
Den een die wrockt, d'ander krackeelt,
Elck souse selfs wel willen kiesen.

---

[1]) In het Boertigh Liedt-Boeck, bladz. 108 en 109.
[2]) Wrok, wangunst.

And're brenghen haer rollen weer,
And're willen niet spelen meer.
't Valt swaer veel hoofden te besturen,
And're willen en kunnen niet,
Zo hier gheen Beterschap gheschiet,
Zo mach ons Rijck niet langher duren."

In eene berijmde toespraak aan de Broeders In Liefde Bloeyende van 1615 [1]) lezen wij het volgende:

»Ach! Camer, Camer! Ach! als ick u nu bekijck,
Hoezeer zijt ghy, helaes! u selven onghelijck.
U bloeyende ghedaent, daer ick met plach te brallen,
Is door 't twisten des tijts, bekans en al vervallen,
En 't is te duchten dat die gantsch neerstorten sal,
Indien de tweedracht wast. — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
Voormaels naer out ghebruyck koos men tot d'hooghste staet,
En gheleert treff'lijck Man, of eenen uyt den Raet,
Die door ghewoont' en kunst ghehouden wert Raet-salich,
En heerschten wijsselijck, ontsichlijck, en lief-talich,
Besiet de Caerten self, en over-leest de Namen
Van over twintigh jaer, ghy sult schrickend' u schamen,
Dat ghy nu met dit Schuym sout komen hier ten pronck,
Of in de Schouplaets, daer eerst niet dan Gout en blonck.
Wanneer men nu verkiest, siet men te samen rotten,
Het stoffe van de Maets, een deel neus-wijse Sotten."

En aan 't slot:

»Dan Campen, Lambert, Hooft en Samuel, sal 't gheschil,
Wel slechten met voorsicht, soo ick dat hebben wil.
Vaert wel mijn oude Maets, die noch in Liefde bloeyen,
Ick haet u haeteren, die in 't krackeelen groeyen."

Maar 't geschil kon niet geslecht, want [2]) „de ondanckbaerheyt en de onwetentheyt, de twee bitterste Vyandinnen van alle kunsten" hadden de overhand in de Kamer, die bestuurd

---

[1]) G. A. Brederoods Nederduytsche Poëmata. van der Plasse. 1638. bladz. 1—4.

[2]) S. Coster's Voorrede bij de Gedichten van G. Az. Brederoo.

werd door „een hoope Moolicken, die haer t'onrechte Rederijckers noemen", door

»Dit wraeck-goedt, dit uytschot, dees onwetende Buffels."

Wat de vrienden ook deden, en Coster bovenal – ijverig lid als hij was — om de gewenschte hervorming tot stand te brengen, niets mocht baten [1]). Eindelijk was de maat dan ook vol, en eene scheuring in de Kamer was 't gevolg van al dat gekijf. De beste leden traden uit.

---

[1]) Ook P. Cz. Hooft had in 1613 eene poging tot hervorming gedaan door nieuwe *schik* en *keuren* voor de Kamer te maken. Zie deze in Hoofts, Brieven, uitgeg. d. van Vloten. I. bladz. 33 en bladz. 411—17.

HOOFDSTUK II.

COSTER'S AKADEMIE.

De scheuring in de Oude Kamer was gekomen, en Samuel Coster met zijn doortastend karakter peinsde al dadelijk op middelen, om het verval des Tooneels te Amsterdam te voorkomen. Het kwam hem voor, dat de oprichting van eene nieuwe Kamer het best zou zijn. Immers de beide andere bestaande sleepten evenzeer slechts te nauwernood hun kommerlijk aanzijn voort, en nijgden, als de meeste Rederijkers-vereenigingen in de noordelijke provinciën, ten val. Middelerwijl bezweek het Vygeboomken dan ook [1]).

Onze Doctor meende, de groote opbrengst van In Liefde Bloeyende in acht genomen, dat de op te richten Kamer wel een geheel Godshuis zou kunnen onderhouden. Ook zijne vrienden waren voor het plan, en zoo kwam het in 1617 tot rijpheid.

De nieuwe Kamer zou Akademie heeten, en tot zinspreuk het woord YVER voeren [2]).

Waarlijk, zoo ergens, dan voorzeker is hier het zoo vaak

---

1) Zie over deze Kamer hierboven, bladz. 14.

2) Dat de naam *Akademie* werd gekozen, schrijft ten Brink (t. a. p. bladz. 261) toe aan Coster's bekendheid met de Italiaansche Letterkunde, welke destijds ten onzent zeer in aanzien was. De welluidendheid en zoetvloeiendheid der Italiaansche taal, gepaard met de liefde voor muziek en zang bij Hooft en zijne tijdgenooten, heeft dan ook voorzeker veel nvloed uitgeoefend op de meerdere beschaving van onze taal.

gebruikte woord van toepassing, dat het nieuwe plan „voorzag in een behoefte des tijds". Hoe hoog de vrienden er mee liepen, blijkt o. a. uit deze regelen van Scriverius aan Heinsius [1]):

»Ick sie uit uw maras,
Ick sie een nieu Parnas,
Yet rijsen in de lucht."

Scriverius zag goed! De nieuwe stichting zou de oefenschool worden voor de beste dichters der volgende jaren; zij zou eene geheele verandering teweegbrengen in het tooneelwezen, en anderhalve eeuw lang in ons Vaderland den toon aangeven bij alles, wat op het Tooneel en de tooneelletterkunde betrekking had. Daarom verdient dan ook de naam van den man die deze stichting het aanzijn gaf, van Samuel Coster, met eerbied genoemd te worden door ieder, die roem draagt op de letterkundige glorie onzer voorvaderen!

Brandt beweert [2]): „De kosten holpen zommige liefhebbers der poëzye dragen, dien men door een bode liet aanzeggen, wat en wanneer men speelen zou: en als ze dan hunnen zilveren penning, hun daartoe gegeven, overleverden, werden ze ingelaaten, en nevens hun gezelschap met zitplaatsen geryft."

Wagenaar [3]) vindt dat onwaarschijnlijk, doch ten onrechte. Vooreerst, er is waarheid in het verhaal van Brandt — die, men vergete dit niet, nog eenige dier liefhebbers persoonlijk gekend heeft — dat de voorstelling werd aangezegd bij de liefhebbers. Men zie slechts N° 1317 van F. Mullers Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, waar een prent beschreven wordt van 1 Nov. 1617, die zulk eene uitnoodiging bevat tot het bijwonen der eerste vertooning van S. Coster's *Iphigenia*. Ten tweede: Wij vragen hoe het anders komt, dat in 1622 aan Lambert Lambertz. — waarschijnlijk

---

1) Voorrede bij de Gedichten van Heinsius. bladz. 12.
2) Leven van Vondel. t. a. p. bladz. 18.
3) J. Wagenaar, Amsterdam. 8°. Dl. VIII. bladz. 737.

dezelfde Lambert van wien Bredero in 1615 hoopte (zie bladz. 30) dat hij met Campen, Hooft en Samuel 't geschil in de Oude Kamer zou herstellen — dat aan dezen in 1622 nog eene kusting van *f* 3300 moest voldaan worden? Ten derde: indien Coster *alleen* de stichter ware geweest, en de Akademie zijn eigendom, waarom hadden dan eenige *Hoofden* wat in het beheer te zeggen? gelijk straks blijken zal.

Hoe het zij, de Akademie werd door toedoen van Samuel Coster opgericht. Haar gebouw stond op een erf, daartoe door Burgemeesteren aan hem *geschonken*, en gelegen op de Keizersgracht tusschen Beeren- en Runstraat. Zoo beweert Wagenaar[1]; uit de twee acten echter — zie Bijlage B. — blijkt ons, dat Coster het erf wel degelijk *heeft moeten koopen*. De eerste steen[2] werd gelegd op den eersten Augustus 1617, hoewel het gebouw van hout werd opgetrokken. Het is mogelijk dat er steenen fondamenten waren, doch niet waarschijnlijk, want twintig jaar later was het geheele gebouw zoo vervallen, dat het door een ander moest vervangen worden. Vermoedelijk moeten wij dus lezen: gedenksteen[3]. Op nevensgaande plaat, naar eene oude afbeelding van de Akademie — van buiten gezien — doet het gebouw zich niet zeer oogelijk

---

[1] t. a. p. VIII, bladz. [illegible].

[2] Van Vloten's opgave (Gesch. der Nederl. Lett. 2e druk, bladz. [illegible]) dat de Akademie werd ingewijd den [illegible] Juli 1617, schijnt onjuist. We vinden nergens elders dien datum vermeld. Alle schrijvers komen overeen in de opgave, dat op 1 Aug. 1617 *de eerste steen* werd gelegd. 't Blijkt ook uit den titel van het gelegenheidsgedicht ter verjaring van dat feit: "Op den eersten dach der Oogstmaent in 't eerste Jaer der stichtinghe". Zoo wordt ook in een achtregelig versje op de plaat ter gelegenheid van het eerste jaarfeest, vermeld dat de eerste steen nu een jaar geleden den 1en Aug. gelegd werd. F. Muller t. a. p. [illegible].

[3] Van dergelijken steen, waarop het blazoen der Akademie was afgebeeld, wordt melding gemaakt door J. van Lennep en J. ter Gouw, De Uithangteekens (1868, I, bladz. [illegible]). De geachte schrijvers vergissen zich echter, waar zij zeggen dat de oudste afbeelding van dat blazoen te vinden is op den titel van Bredero's Spelen bij van der Plasse. De oudste moet wel zijn die op den titel van het Inwydings-Spel bij de opening [illegible] Suffridi Sixti [illegible].

Wed. E. Spanier & Zn. Lith. des Konings

COSTERS AKADEMIE, 1617.

voor. 't Was dan ook nog al snel opgetrokken, want reeds in hetzelfde jaar werd het ingewijd. Op welken dag, is onbekend; in allen gevalle tusschen 23 September en 1 November. Immers in het inwydingspel [1]) is er sprake van, dat men zal spelen ten voordeele van de armen, en op 23 September werd het verdrag daartoe gesloten; terwijl op 1 November daaraan volgende reeds Coster's *Iphigenia* voor 't eerst werd opgevoerd. — Daar verscheidene schrijvers het laten voorkomen alsof de Akademie zich alleen ophield met het vertoonen van schouwspelen, en anderen deze zaak in het midden laten, is het noodig er op te wijzen, wat eigenlijk het doel der Akademie geweest is. Coster's plan was geen ander dan het oprichten van eene nieuwe Kamer, van wier werkzaamheden het tooneelspel een, zij het dan ook het belangrijkst, gedeelte zou uitmaken. Dat de Akademie de dichtkunst in het algemeen, niet enkel het dramatische gedeelte beoefende, blijkt ten duidelijkste vooreerst uit de later te bespreken Vraag in 1630 aan alle beminnaren der poëzie gedaan (zooals dat ook in andere Kamers gebruikelijk was), en ten andere uit straks te vermelden officiëele acten en oorkonden, waarin behalve van het vertoonen van tragedie en comedie, ook van „*andere oeffeningen*" sprake is.

Natuurlijk had de Akademie ook haar blazoen; het bestond uit een van bloemen en bladeren omgeven Bijenkorf, waaronder de zinspreuk YVER, terwijl het prijkte met het randschrift: „Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella. 1617." Hierop wordt in het Inwydingspel *Apollo* gezinspeeld met deze woorden:

»Daer noch altijt een damp van Griecksche welspraeck sweeft,
G'lijck d'honigh weer-reuck vande *Thymus* van hem geeft";

van Lennep [2]) stelt voor, het randschrift dus te vertalen:

»Hier ruischt en bruischt het dartlend rijm;
De geurge honig riekt naar thijm."

---

1) S. S. (Suffridius Sixtinus) Apollo over de inwydinghe van de Neerlandtsche Academia de Byekorf. 1617. 4°.

2) Uithangteekens, t. a. p.

Samuel Coster sloot, overeenkomstig zijn plan om met de opbrengst een Godshuis te bevoordeelen, den 23 September 1617 met de Regenten van het Weeshuis (thans Burgerweeshuis genoemd) te Amsterdam een contract, waarvan wij hier een afschrift laten volgen, daar het stuk, hoewel door Wagenaar en anderen genoemd, nog nimmer is uitgegeven.

Contract tusschen Samuel Coster en de Regenten van het Weeshuis, van 23 Sept. 1617.

„In maenieren hier naervolgende, zo zyn met den anderen veraccordeert den Persoonen Jan Willemsz bogaert van wegen Docter Samuel coster ter eenre ēñ Rychart gerritsz Kieft van wegen de regenten vant arme Weeshuis deser Stede Amsterdam ter anderen (Te weten) also den vōōrñ Samuel coster een seecker bequaem ghebou ēñ ghelegentheijt getim̄m̄ert heeft 'twelck hem mitsgaeders de cledinge ēñ alle andere dingen tot de plaetse behoorende eygen is ēñ blijuen zal, ghestaen in de nieustadt op de keysers graft, om aldaer vyterichten een nederlantsche oeffenschool mitsgaeders te speelen ēñ te verthonen eenighe cōm̄edien, tragedien ēñ andere oeffeningen, duer hem seluen ofte andere ghemaeckt tot stichtinge ēñ vermaeckelyckheijt van een yegelyck, ēñ den voorsz Coster ghenegen zynde om de Incōsten van zyne speelen ēñ oeffeningen te laeten comen tot proffyt vant arme Weeshuis vōōrñ, So ist dat de vōōrñ Jan Willemsz bogaert uijt den naeme als bouen, by desen belooft den voorsz Weeshuyse uyt de proffijten vande speelen en andere oeffeningen comende voor d'eerste achtereenvolgende ses Jaeren (ingaende van dato deses aff) te laeten volgen een gherechte derdepart, ēñ naer d'expieratie vande ses Jaeren de gherechte helft, En dat by den voorsz D. Samuel coster tot verlichtinghe van zyne ghedaen ēñ nochtedoen oncosten, als van Tim̄m̄eraegie, cleederen, ēñ andersins tot zyne speelen ēñ oeffeningen vereysschende, ghenoten zal worden voor d'eerste ses Jaeren de resteerende twee derde parten, uyt de proffyten van zijne speelen ēñ andere oeffeningen comende, ēñ naer d'expieratie vāñ voorsz. ses Jaeren, d'ander helfte, ēñ zal

duuren zo langhe de vōōrñ koster leuende hem met zodaenighe vertoningen is bemoeyende, met expresse conditie dat Coster voorsz ofte yemand anders uijt zijnen naeme, niet en sal vermogen met eenighe andere Stadts huijsen te contraheeren, om tot proffijt van haer zyne vertoningen te ghebruijcken zo lange hy leeft & hem met diergelycke bemoeijende is, ofte, dat het voorsz ghebou tot dierghelycke dinghen soude mogen ghebruyckt werden, Hier tegens sullen de voorsz Regenten toelaeten dat de penningen van de speelen en andere oeffeningen op der armen weesen naeme ontfangen werden, ēñ ghehouden zyn twee vant weeshuis dienaars te ghebruijcken om de penningen vande speelen en andere oeffeningen te collecteeren ēñ ontfangen, de welcke, naer ghedaen collecte, ydermael, byde voorsz. twee dienaers ghebracht zullen werden, ten huijse van den vōōrñ boogaert om aldaer in een kiste byeen vergaert te werden, van welcke kist, de sluetel by yemant vande vōōrñ regenten berusten zal, ofte by yemant anders die zy daer toe ordonneren zullen, ēñ de voorsz penningen sullen om de maent ofte ses weecken, nae datter veel ofte weynich Inghecomen zal zyn ghetelt ēñ ghedeelt werden, in manieren voorsz, by Jan Willemsz bogaert vōōrñ, ofte yemant van zynent wegen ēñ by yemant van de voorsz regenten, aldus gheslooten ēñ veraccordeert, sonder erch ofte list, In kennisse der waerheijt zyn hier van gemaeckt twee ghelycke cedullen die by partyen zyn onderteyckent waer van elck een ontfanghen heeft,
actum In Amsterdam den 23 September An°. 1617 —

(*geteekend:*) Samuel Coster.
Jan Willemss Bogaert.
Ponteels [?] van Heemskerk.
Heinrick Seruais.
Rychart gerritsz Kieft.
Jacob Jacobs vinck."

Kort daarna werd de Akademie dan ingewijd met bovenvermeld voorspel van Suffridius Sixtinus [1]). Het geheel

[1]) Van Halmael noemt, t. a. p. bladz. 81, nog een stuk van dezen

is — de titel niet medegerekend — 14 pag. 4°. groot; het begint met een toespraak van Apollo aan de aanwezigen. De volgende regels mogen tot proeve strekken:

»Welck's gods-dienst prijslijck deed' dat zy tot onser eeren
Hier bouwden dees' *Parnas'*, dees' silververwe bron
Bataefsche Hippocrené en desen *Helicon*,
Den welcken eeuw'lijck wy bestemmen te bewoonen,
Om soo met *Batavier* d'oude Romeyn te hoonen,
(Hoe wel men noch t'gheschrift van dees' met nyvre hant
Slijt, jae verslijt in dit volckrijcke *Nederlant*).
En een g'lucksael'ghe wech voor hem ten *Heemel* trappen,
Ghemetst en opghebout van nutte wetenschappen
Die m'hier sal oeffenen met treffelijcke rêên,
Tot leer en stichting' van het borgherlijck' *Ghemeen*,
De Stadt zalt' prijs en eer in overvloet toe-draeghen,
De *Jeught* van dien salt wiss' zijn tot een groot behaeghen,
Tot leer en tot vermaeck, tot wellust stichtelijck,
En t'best, den *Armen* zal het wesen voorderlijck.
Deez' reed'nen deeden datmen ons dees' plaets toewijde
In deez' vermaerde stat, en deez' konstgierighe tijden."

enz. enz.

Na Apollo spreken de negen Muzen beurtelings het publiek aan, terwijl ieder van haar belooft uit dankbaarheid hare kunst den Amsterdammers te onderwijzen; Thalia komt het laatst aan de beurt, en spreekt in plat Hollandsch dialekt. De reden daarvan geeft eene kantteekening aldus: „Dat wy Thalia hier in voeren spreeckende recht Hollants, geschiet om daer mee te bewijsen dat zy haere cluchten en boerterijen in de oude Hollantsche spraeck (die daer in zeer bevallijck is) op onz' toneel altijt sal voortbrengē." Vervolgens belooft Apollo nog eens, dat hij en zijne zusters hun best zullen doen.

Na dit stuk vertoonde men een treurspel [1]), waarvan de

---

dichter: *Geraert van Velsen Leyende*. Hij houdt den naam voor eene Latijnsche overzetting van den Frieschen: Sjoerd Sytzes. Overigens schijnt van dezen schrijver niets bekend.

[1]) De dichter, G. van Hoghendorp, was lid der Delftsche Kamer »de Raapenbloem", en — blijkens de toe-eygening — lijfgarde van Prins Maurits.

titel letterlijk aldus luidt: „Truer-Spel Van de Moordt, begaen aen Wilhem by der Gratie Gods, Prince van Oraengien, etc. Ghedicht door G. van Hoghendorp. 1617." Den tweeden dag, die mede aan de feestelijke viering der opening gewijd was, werd Hoofts *Warenar* opgevoerd. — Van Hoghendorp's treurspel heeft nog groote overeenkomst met de zinnespelen der Rederijkers; men behoeft de lijst van personen maar eens in te zien. Daar vinden wij, behalve Filips II, Parma, Prins Willem I, Prinses Louisa, Balthazar Gerarts en eenige anderen, ook nog vermeld: „d'INQUISITIE, twee Jacopyner Monicken; de GEVEYNSDE RELIGIE, en SUPERSTITIE; de Furien MEGERA, TISIPHONE (*stom*), ALECTO (*stom*); de dry STATEN; den TYDT."

De hoofdrol werd vervuld door Adam Karelsz. van Germez (ook wel Zjermez genoemd), een man die nog zeer vele jaren daarna voor den besten tooneelspeler gold.

't Was omstreeks dezen tijd, dat men de gewoonte aannam, de vertooners der tooneelstukken voor hunne kunst *te betalen.* Uit de twist van de leden der Oude Kamer onderling over het verdeelen der rollen (zie bladz. 29) blijkt, dat men destijds bij die Oude Kamer nog geen bezoldigde spelers had. Kort daarop is er evenwel sprake van, dat de Oude Kamer en de Akademie elkander de beste spelers *onderhuurden;* evenzoo lezen wij in een brief van Hooft [1]) van 't jaar 1630, dat hij „de speelende gesellen *besproken*" had. Actrices had men aan de Akademie niet, en ook veel later nog niet aan den Schouwburg. Op dit tooneel werden de vrouwenrollen — later zullen wij uitvoeriger hierop moeten terugkomen — door jonge mannen uitgevoerd.

Het bestuur van de Akademie was opgedragen aan S. Coster, en verder aan eenige Hoofden, uit de tooneelspelers gekozen [2]).

---

[1]) Brieven, II, bladz. 98.

[2]) T. Domselaer, (Beschryvinge van Amsterdam. 1665. bladz. [illegible] zegt: »Integendeel bestont naderhand doen de *Schouburg* in ses [illegible] dat zyn *Bestierders;* eertijds (toense noch uyt het Lichaam d[illegible] speelders gekoren wierden) *Hoofden* genaamd." »Dat [illegible] doelen op de tijden der Akademie, want wij weten dat na[illegible] meesters zes personen als Regenten van den Schouwb[illegible] *geen* »tooneel-speelders" waren.

Dat die Hoofden werkelijk ook deel hadden aan het bestuur, blijkt uit het volgende:

„Inhoudt der vryicheyt des Druckers.

Wy opper Broederen der Duytscher Academie hebben toeghelaten ende ghegheven aen onzen eyghen Drucker Nicolaes Biestkens, te drucken *'t Geselschap der Goden, op de Bruyloft van Apollo ende de Nederduytsche Academie*, &c. Ende alzo daer toe niet ghespaert zijn noodige groote onkosten, hebben wy (om te weeren 't onrechtvaerdich bestaen van eenighe gierighe ende baet-zoeckighe menschen, tot groot achterdeel der voornoemder Drucker) een yder willen verwittigen dat wy geene voor d'onze en kennen, als de welcke by de voorsz Nicolaes Biestkens ghedruckt, uytghegheven ende met dit ons gemeene kleyne zegel getekent zijn. Aldus ghesloten ter vergaderinge der voorghenoemder opper Broederen, inde zale der Duytscher Academie, op dē lesten dach der Hoymaent, daegs voor onze Jaerlijckse groote vyerdach. 1618" [1]).

De verjaardag der eerste-steen-legging werd, ten minste in de drie eerstvolgende jaren, feestelijk herdacht door eene zinnebeeldige vertooning. Zoo werd in 1618 bovenvermeld „Ghezelschap der Goden" opgevoerd; in 1619 „Duytsche Academi, tot Amsterdam ghespeelt, op den eersten dach van Oegstmaant, in 't Jaar 1619, door S. A. C."; in 1620 „Nederd. Academys Niemant ghenoemt, niemant gheblameert; ghespeelt den eersten dagh van Oegstmaant op het derde Jaarghety. 1620. door S. Coster".

Uit de beloften door de negen Muzen in 't Inwijdingsspel gedaan, zagen wij dat het Coster's plan was geweest, de Akademie niet uitsluitend aan de tooneelspeelkunst dienstbaar te maken [2]). In 't spel van 1618 verontschuldigen zich de

[1]) Voorwerk voor het gelegenheidstuk: Ghezelschap der Goden vergaert op de ghewenste Bruyloft van Apollo. 1618.

Op het voór mij liggende ex. is blijkbaar een rood zegeltje geweest, dat afgescheurd is. — Uit de aangehaalde plaats blijkt tevens, dat de Akademie, in dat jaar althans, een eigen uitgever had.

[2]) Dit blijkt o. a. ook uit de volgende woorden van Brandt (Vondels Leven. Uitg. d. E. Verwijs, bladz. 18): »Hier liet hy treur- en blyspelen vertoonen, *redeneringen uitspreeken, de muzyk en andere loffelyke kunsten oeffenen.*"

meeste, dat zij hare belofte nog niet nagekomen zijn. In dat van 1619 verschijnen de negen Muzen nogmaals, doch, uitgezonderd Thalia en Melpomene, met een slot aan den mond. Uit de toespraak van vrouw Academi blijkt, dat de mond van het zevental gesloten is ten gevolge van den nijd van sommige lieden. In dezelfde toespraak raadt zij ook Thalia voorzichtig te zijn, opdat haar niet hetzelfde lot wachte als hare zusters.

»— — — —: Wy souden", zegt zij, »niemant dan misdoen,
Noch reden gheven om ons rechtelijck te haten,
Ghelijck nu dickwils beurt door 't onghebonden praten.
Voor mij, ick weet het wel, hoe qualijcken ghy kondt,
Talia vrolijck hert, u snaterende mondt
Tot noch toe snoeren, zo dat ghy u onderwonden
Seer menichmalen hebt met woorden ongebonden
Te spotten, en alzo personen op haar seer
Gheraackt, die 't nemen als gequetst te zijn in eer.
Toch hier in leyt de faut dat sy zijn met ghebreken,
En dat ghy niet en kent nalaten 't schemper spreken.
Nu dan, terwijl de mensch heeft altijt wat ghebrecks,
En ghy daar tegens weer berispich en goedt gecks,
Zo geckt in 't hondert heen, met niemant in 't bysonder,
Noemt niemants naam tot spot op u Toneel van wonder.
Dat denck ick sult ghy wel nalaten, maar ghy moet,
Voor alle dingen oock wel letten wat ghy doet,
Niemandt met kleedt, of gang, of woorden te beschryven,
Dat yeder mercke wat ghy seggen wilt, maar blyven
Wat verder buyten schoots, en segt dan vry al wat
Den mensch mistaat, dat sal in sulcken grooten stadt,
Als dit is, nimmer u ontstaan, met zo te kaken,
Of ghy sult blindelings of d'een of d'ander raken."

Thalia was dus werkelijk zoo onaardig geweest menschen te bespotten, wier naam zij noemde, of door 't een of ander genoegzaam kenbaar maakte, en 't was „dickwils beurt" d zi reden gaf, om de Akademie „rechtelijck te haten." 't dat Thalia honderd jaar later nog wel eens zoo o was. Och ja, een vos verliest zijn haren wel, m oude streken: tweeduizend jaar vroeger, So kunnen getuigen, vertoonde zij ook al zulk

Verschillende benamingen droeg de

gebruikelijke waren: Costers Akademie — Duitsche Akademie — Nederduitsche Akademie — Academia — Neerlands Oefenschool, tot stichting en vermakelijkheid van één iegelijk [1]). Coster zelf werd door zeker dichter [2]) met een niet onaardige woordspeling genoemd: *Koster van Apolloos Feesten.*

Nog voor dat het contract tusschen Coster en de Regenten van het Weeshuis verstreken was, verkocht Coster zijn aandeel aan die Regenten. Om den koop te sluiten, die den 9 Augustus 1622 plaats had, werden Cornelis van Campen, Henrik Jacobsz. en Cornelis Dankertsz. door Burgemeesteren benoemd. Coster ontving voor het erf, den opstal en den toestel tot het spelen *zesduizend achthonderd en vijftig gulden*; terwijl het Weeshuis bovendien meergemelde kusting van *drieduizend driehonderd gulden* en drie jaren rente van dien, ten behoeve van Lambert Lambertz, ten zijnen laste nam (Zie Bijlage C).

Commelin [3]) zegt: „Dog eenige tijd daar na, is dese *Academie* vervallen, dewelke door de *Regenten* van 't *Weeshuys* weder wiert opgerecht, om tot voordeel van 't zelve te verstrekken, evenals *d'Oude Camer* dede voor 't *Oude Mannenhuys.*" Van een verval der Akademie is nergens elders sprake; Commelin dwaalt hier blijkbaar. Wij weten immers, en gelukkig uit officieele stukken, dat de Akademie reeds onmiddelijk ten voordeele van het Weeshuis speelde. Evenwel kon toch de gissing aannemelijk schijnen, dat kwijnende toestand van de Akademie de aanleiding was, waardoor Coster er toe kwam, zich in 1622 geheel aan haar te onttrekken. Gelukkig echter vond ik tusschen een pakket andere papieren in 't Archief van het Weeshuis een los stukje papier, waarop een

---

[1]) Eenige van die benamingen vindt men bijeen in een »Verhandeling aangaande het Nut des Schouburgs. Als mede een plan tot verbetering van deszelvs uiterlyke omstandigheden, onder de Spreuk: Ten Nutte van Amsteldam" door een ongenoemde. Zonder plaats of jaartal; doch omstreeks 't jaar 1800 uitgegeven, want de inhoud toont aan, dat het boekje geschreven is kort na de invoering der koepokinenting.

[2]) 't Gedichtje, waarvan dit de eerste regel is, wordt medegedeeld in Vondels Werken. III. bladz. 41.

[3]) t. a. p. II. bladz. 659.

korte berekening van ontvangst en uitgaaf van het Weeshuis, voor de Akademie. De beide volgende merkwaardige regels, die allen twijfel opheffen, leest men als slot:

„Is van den 23 Septemb. 1617 tot den 23 December A°. 1621 toe suijver ontfangen *f* 4019. . 15. . 0.

(*was geteekend:*) J. Reiniersz.

Dit geeft per jaar (het speelseizoen op negen maanden gerekend, want gedurende de drie zomermaanden stond alles stil) *f* 927:12. Coster gaf (zie bladz. 28) als ontvangst van In Liefde Bloeyende, gedurende het seizoen 1615–1616, op, niet meer dan ruim *f* 1000. Bewijs genoeg dat de Akademie niet in verval was, maar integendeel gebloeid had. Nog meer. In bovengemeld gelegenheidstuk van 1619, *Duytsche Academi*, zegt ACADEMI tot MELPOMENE:

»'k Meen u Melpomene: wat vlijt hebt ghy gedaan
Twee jaren, zo lang dit ghesticht hier heeft ghestaan?
Segt my vrymoedelijck, ist oock wat te beduyden?
MELP. Dat sullen voor my wel de burgery en luyden
Van deze stede doen, *en best het Weeshuys dat*
Het voordeel daar van heeft in haren noot gehadt:
Ghelijck alst selver sal wel danckbaarlijck bekennen."

Verder vraagt ACADEMI aan haar:

»Zijt ghy van uutvoert oock en statelijcke kleeren
Ter deser steed' gerijft? of komter wat te kort?
MELP. Van kleeren zo vol op datter als niet aan schort."

Eenige regels verder is de vraag van ACADEMI:

»Segt lief, wat offer goets toch over is gheschoten?
MELP. Speelen met hoopen, daar der som van zijn gespeelt,
Van som de rollen aan mijn kinderen verdeelt,
Noch om te leeren. — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
En daer beneffens sy [nml. Thalia] en ick heb doen bereyen
Al wat ons noodich was, als snyders laten neyen
Hoop-werck van kleeren, en van alderley fatsoen,
Van allerleye stof; en wat daer meer van doen

Tot wtvoert is geweest dat hebben wij doen snyen
Beelthouwers wt het hout, de Schilders schilderyen
Gheverght te maken, en 't alles wel volbrocht
Door haer kunstrijcke hant, wat haer vernuft bedocht.
Met harnas en geweer wy menichten wtdosten
Van krygers op 't Toneel, dat al op uwe kosten,

— — — — — — — — — — — — —

De Weeskens zijn 't die van uw' rijcke giften leven,
Die worden in haar noot daar dapper me gesteven."

Zou er nog meer noodig zijn om de bewering te staven, dat de Akademie in die jaren in grooten bloei verkeerde?

't Bovenstaande citaat kan ons nog tot een ander doel dienstig zijn, nml. om ons een begrip te vormen van de mise-en-scène der Akademie. Daartoe citeeren wij tevens uit de acte van den verkoop van 9 Aug. 1622 dat deel, waarin sprake is van den toestel tot het spelen. Het luidt aldus: „Alle de geschilderde omdraeyende doecken op het toneel synde. 22 waepenen van de voornaemste Princen op ovaelen geschildert. 9 viercante waepenen van de Vnye en ses princen waepenen op doeck. 2 groote schilden, daer de lampen aen hangen, aen d'ander syde geschildert, met haar blocx ende coorden. het daelende hemelwerck met syn kaapstangen, koorden ende blocks. 3 taeffels die het plein omreycken met haer schragen ende bancken. noch een minder taeffel met 2 schragen. 3 stucken daer het toneel mede vergroot wert. een gevangen deur tralys gewys gemaect. 2 groote houten tralien in 't spel van *herzilia* gemaeckt. de blaffetuiren gemaeckt tot hemelwerck. 2 groote swarte linnen gordynen daer 't toneel mede wert geslooten. Alle de losse deelen op de hoochste solderinge. 't Graff van Achelnts [*Achilles*]. De triumphwagen. 't Viercante outaertgen. Vormen van tienewerck, opten solder leggende."

Dat was alle decoratief. Niet veel, maar voor die dagen toch ruimschoots genoeg; men moet in 't oog houden, dat men tot nog toe in de Rederijkkamers met nog veel minder tevreden was geweest; dat op het tooneel in Engeland zelfs nog kort te voren de plaats der handeling eenvoudig door een naambordje werd aangeduid. En bovendien, hoe weten niet ook nu nog onze tooneelisten met geringe wijziging van het eene tooneel

ons een gansch ander voor oogen te tooveren. Trouwens, de Akademie was ook langzamerhand in het bezit van haar decoratief gekomen, gelijk onze citaten uit het spel van 1619 aantoonen; en vermoedelijk werd zij in verloop van tijd nog beter voorzien.

Hoe het tooneel [1]) der Akademie er uitzag, is op te maken uit een zeer zeldzame plaat [2]) van Klaas Jansz. Visscher, uitgegeven ter gelegenheid van het eerste jaarfeest, 1 Aug. 1618. Het was zeer eenvoudig en niet diep; de achtergrond werd met een doek afgesloten, waarop eenige tafereelen ter opheldering of opluistering van de stukken waren geschilderd. Op den voorgrond was aan elke zijde een uitstek, waarop een beeld stond: aan de rechterhand van den aanschouwer een maagd in zegevierende houding, met een krans om 't hoofd, een lang bloot zwaard in de rechter- en een boek in de linkerhand, waarin men deze woorden las:

Redenen rijcklijc
IVERT *men blijcklijc.*

Aan de andere zijde stond een oud man, met een houten been en op een kruk leunende, die wangunst scheen uit te drukken over al het fraaie, dat hij op dit tooneel zag. Denkelijk stelde de maagd *St. Lucia* voor, en zinspeelde op 't Weeshuis, dat naar haar werd genoemd, omdat het gevestigd was in het voormalige St. Luciën-klooster. St. Lucia was een martelares, door 't zwaard gedood, en daarom met dit moordtuig afgebeeld. De oude man zal dan de Oude Kamer verbeeld hebben, die ten voordeele van het Oude-mannenhuis speelde; zijn spijtige houding doelde op de jaloezie tusschen de Oude Kamer en de Akademie. (Zie Hoofdstuk IV van Boek I.)

Boven het tooneel aan den balk zag men in het midden het

---

[1]) Het tooneel lag aan de zuidzijde van het gebouw, vgl. Wagenaar. t. a. p. VIII. bladz. 742.

[2]) F. Muller t. a. p. n°. 1324. Men vergelijke de mededeeling aangaande deze plaat, door Louis Splitgerber gedaan in de »Oude Tijd" 1872, bladz. 119, alwaar tevens een verkleinde copie gegeven wordt.

blazoen der Akademie; in de hoeken der hanebalken aan de eene zijde een vrouwebeeld met een kroon op 't hoofd, een schepter en een myter in den arm, om het Treurspel — aan de andere zijde een vrouwebeeld met de zotskap, om het Blijspel voor te stellen.

Bij gewone gelegenheden was het tooneel bovendien behangen met schilden, waarop de spreuken stonden, die als het ware het thema der vroeger hier gespeelde stukken uitdrukten. In een der gelegenheidstukken van Coster vraagt iemand:

Maer wat beduyt al dit schrift, dat men hier dus siet,
Ick bidde dat ghy dat te segghen voor my niet en heelt.

En een „Rederijker" antwoordt:

't Zijn reghels van spelen, hier te voren ghespeelt,
Reghels, wel verstaende, waer op de spelen zijn ghemaeckt,
De welcke, als mense proeft, weet men hoe 't heele spel smaeckt [1]).

Met die schilden wilde men de zedekuischende strekking van het Tooneel aanduiden.

In 1632 versierde men het tooneel met een fraai gelauwerd beeld van Prins Frědrik Hendrik [2]). Het voorscherm, dat uit twee zwarte linnen gordijnen bestond, werd niet opgehaald, maar naar weerskanten weggeschoven. En op 't tooneel had men onbeweegbare decoraties. Dat wil zeggen: wel kon men vooruit de noodige zijstukken en achterschermen opstellen, maar zij werden vastgespijkerd, en konden alzoo gedurende het spel zelf niet door andere vervangen worden. Wanneer wij dus in de boven-aangehaalde verkoopacte lezen van geschilderde omdraaiende doeken, zullen wij dat waarschijnlijk zoo op te vatten hebben, dat het doeken waren, aan twee zijden beschilderd, en die men tusschen de bedrijven kon omdraaien als het tooneel verandering vereischte. Het was reeds een groote verbetering dat men doeken bezigde, die lichter te behandelen waren, en niet zoo stevig behoefden vastgespijkerd te worden, als de vroeger gebruikte planken of schilden.

---

[1]) Aangehaald bij Jonckbloet, t. a. p. II. bladz. 203.

[2]) Op dit beeld maakte Vondel een Gedicht, zie zijne Werken III. bladz. 862.

Een enkel toestel echter had men reeds, dat het latere zoogenaamde kunst- en vliegwerk eenigszins nabij kwam, of liever, daarvan de voorlooper was: een dalend hemelwerk; de daarbij vermelde kaapstangen, koorden en blokken dienden om dat hemelwerk (d. i. *wolken*, welke een groote rol in de toenmalige stukken speelden) te laten dalen en rijzen.

Het eenvoudige van die toestellen zal zeker ook er toe hebben medegewerkt, dat men streng vasthield aan de leer van eenheid van tijd en plaats van handeling, die onze stukken, even als de fransche, zoo gedwongen maakte.

In Engeland had de onbeholpenheid der toestellen juist het tegenovergestelde gevolg: men behoefde zich niet te bekommeren om het decoratief, of liever, de aanschouwers waren welwillend genoeg het ontbrekende in hunne verbeelding aan te vullen, en men sprong van de hak op den tak. De eenvoudige naambordjes maakten, dat de plaats der handeling zonder bezwaar elk oogenblik kon veranderd worden, gelijk dat zoo vaak in Shakspeare's stukken voorkomt. Zóó vaak zelfs, dat het bij de opvoering dier stukken den hedendaagschen machinisten dikwijls lastig genoeg gemaakt wordt, hoe vaardig zij overigens toonen te zijn bij de opvoering van een tooverballet.

Dat er van kostumes werk werd gemaakt, blijkt evenzeer uit het boven geciteerde. Wij voegen er nog deze merkwaardige plaats bij, uit hetzelfde spel van 1619 (Vrouw ACADEMI spreekt):

»Maer segt, Melpomene, 't goedt dat ghy hebt vergaart,
Op myne kosten, is dat noch al wel bewaert?
MELP. Bewaert? seer wel bewaert. A. Maer waer aen sou dat blijckē?
MELP. Ick sal, belieft het u, 't u alles laten kijcken.
ACA. En ghy Talia, sout ghy 't oock wel kennen doen?
TALI. Jaa 'k waarde Voester-Vrouw', ghy moet niet eens vermoen
Of 't is noch gnap en gnut, ick ben te bijster aardich.
'k Loop met de lijmstang, maer ick houw mijn tuychjē vaerdich
Ghelijck als alle daach noch toeneemt mijn gebroet
Dat wat met Jeurjan loopt, zo tusschen mal en v
Zo moet ick alle daachs oock toesien offer kle
Ghenoech zijn om te komen by de luy m

Vervolgens laten Melpomene en Thali

kostumes op 't tooneel komen, om te laten zien dat ze nog in orde zijn.

„In de Oude Kamer speelde men op Zondag, blijkens den slotregel van de *Klucht van Claes Klick:*

Comt een Sundach weer, soo salje ons hier weer vinnen."

zegt Jonckbloet [1]); dat dit ook in de Akademie geschiedde, althans in de eerste jaren, blijkt ons uit dezen regel [2]):

»Daer sellewe een zundach al een kluytje van speulen."

De vertooning begon, ook nog in veel lateren tijd, „ten vier uren presijs". De entrée-prijs bij de vertooningen der Akademie is niet bekend; van Halmael [3]) vermoedt, dat die wel gelijk zal geweest zijn aan die van de Oude Kamer in de laatste jaren, nml. drie stuivers. De groote overeenkomst tusschen de Akademie en de Oude Kamer in acht genomen, bestaat er geen reden om dit in twijfel te trekken.

---

[1]) t. a. p. II. bladz. 204.

[2]) In 't »Ghezelschap der Goden op de Bruyloft van Apollo. 1618." Thalia spreekt.

[3]) t. a. p. bladz. 7. Hij stelt de entrée-prijs van In Liefde Bloeyende op drie stuivers; Jonckbloet, t. a. p. II. 207, geeft op »een stooter aan gelt." Hoe het zij, omstreeks 1618 was de entrée-prijs der Oude Kamer in elk geval drie stuivers, zooals ons blijkt uit het slot van 't Voorspel bij Rodenburgh's Wraeckgierigers Treurspel. 1618.

»*Horat.* Wat geeft men voor 't in-gaen?
Mr. Ad. Drie stuyvers aen de door."

HOOFDSTUK III.

AKADEMIE EN GEESTELIJKHEID.

Dat oudtijds sommige kerkvaders verboden hebben de schouwburgen te bezoeken, is bekend. Zij hadden er dan ook hunne redenen voor. De spelen der Grieken en Romeinen in de vier eerste eeuwen na Christus verdienden, uit het oogpunt van zedelijkheid, werkelijk afkeuring. Wij weten, hoe de geestelijkheid zich later de mysterie-spelen niet slechts welgevallen liet, maar die spelen zelve schiep, en in de eerste jaren medespeelde. Toen echter langzamerhand de inhoud der spelen meer wereldlijk werd, kantte zij er zich tegen aan, vooral toen de Rederijkers voor een groot deel in kwaden reuk stonden bij de Kerk. In de katholyke landen bleef die tegenwerking voortduren, zoo sterk zelfs, dat het in Frankrijk verboden was een acteur het laatste oliesel toe te dienen, of op gewijden grond te begraven. Een tooneelspeler werd er na zijn dood behandeld gelijk een zelfmoordenaar. Bekend is het hoe zelfs de beroemde Molière te vergeefs op zijn sterfbed den Troost der H. Kerk inriep; slechts aan den albeheerschenden wil van zijn koning, wien hij menig genotvol uur had verschaft, was het te danken, dat hem een christelijke begrafenis verleend werd.

In Frankfort a./M. werd nog in het jaar 1753 aan een tooneelspeler en schrijver van onbeduidende Comediën, Adam Uhlich, die sinds vele jaren het Tooneel reeds had vaarwel gezegd, het heilige Avondmaal ontzegd: hij schreef de poëti-

sche „Beichte eines christlichen Komödianten" en stierf krankzinnig [1]). Zelfs in het protestantsche Noord-Duitschland werden nu eens plakkaten tegen, dan weer voor de tooneelspelers uitgevaardigd. In Engeland werden zij sedert het protestantisme geduld, doch door de Puriteinen verboden [2]).

Was het wonder dat de geestelijkheid in Nederland ook niet stil zat? Toch was die tegenstand, aanvankelijk ten minste, ten onzent op gansch andere leest geschoeid, dan in het buitenland. Hoe zou men ook — wij spreken over den tijd der Akademie — zoo kort na de Kerkhervorming, waarbij de spelen der Rederijkers nu en dan goede diensten hadden bewezen, die spelen verbieden? Te meer daar de meeste, of ten minste voornaamste, troepen speelden ten voordeele van een of ander der bij onze voorvaderen zoo hooggeachte Godshuizen? Één sekte was er echter, die al spoedig haar stem tegen het tooneelspel en het bezoeken der schouwplaatsen verhief: die der overigens voor dien tijd zoo vrijzinnige Doopsgezinden. In een geschreven stuk, nog aanwezig in het Archief van den Kerkeraad der Doopsgez. Gemeente te Amsterdam, getiteld „Memoriael van de handelingen by de Dienaren A°. 1612 voor Reynier Wybrantszoon," lezen wij: „Is doemaels (14 Augusti 1614) oock besloten twee Dienaren [d. i. Diakenen] te senden aen Cornelis Jansen inde 4 cranen om hem aen te spreecken van datmen seyt dat hy by de Rederyckers op de Camer veel verkeert, iae een Prins by haer soude sijn." Verder: „Den 28 Augusti in den name des Heeren vergadert weesende is van Cornelis Jansen inde 4 cranen ingebracht dat hem Jacques Martsen met Wittert Obbissen aengesproken en voor antwoort gecregen hebben: Dattet waer is dat hy een wyle mette Rederyckers opde Camer heeft gemeen geweest; maer also hy verneemt dat hy daer ymant mede ergert, soe is hem leedt dat hy ymant bedroeft heeft, en meenter hem mette eerste gelegentheyt aff te maken, als nu kermis naestcomen, alsse

[1]) Vgl. Devrient, II. bladz. 313.

[2]) Over den tegenstand der geestelijkheid in het buitenland tegen de tooneelspelen, zie men vooral het zesde hoofdstuk van K. Hase's bovengenoemd werk (bladz. 275—320).

verset worden; want eer soude hy niet konnen." Uit deze beide plaatsen meent van Lennep[1]) te mogen opmaken, dat Vondel, die in 1616 Diaken der gemeente was, toen waarschijnlijk geen lid der Kamers was. (Men weet hoe deze omstreeks dien tijd in verval waren). Weldra openbaarde de tegenstand van een groot deel der Hervormde Geestelijken tegen het Tooneel en de Akademie zich op vrij wat heftiger wijze, en — het zal ons blijken — lang niet om zulke gemoedelijk vrome redenen als die der Doopsgezinden. Ten einde van dien tegenstand echter een goed begrip te krijgen, zal het noodig zijn eerst een blik te slaan op de tooneelletterkunde dier dagen.

Wij hebben gezien hoe de blijspelen dier dagen zedeschildering en zedegisping beoogden. Om evenwel elken schijn van personaliteit te vermijden, hebben verscheidene blijspeldichters „die beleeftheyt ghebruyckt," gelijk Brederoo zich in de voorrede van den *Spaanschen Brabander* uitdrukt, de gebeurtenissen in vroegeren tijd te plaatsen, „op dat men te minder beduydenisse op de teghenwoordighe levende soude maken."

Hoewel het Blijspel misschien de meest geschikte vorm ware geweest voor een politiek drama, leert de geschiedenis ons, dat, in plaats van het Blijspel, het Treurspel tot dat einde werd gebruikt. De reden daarvan is niet moeilijk te vinden: aanvankelijk bemoeide het Tooneel zich niet zoozeer met de staatkundige als met de kerkelijke partijen. En „de ernst, de vroomheid onzer voorouders gedoogden de vermenging van het heilige met het kluchtige niet." Vandaar een verschijnsel, „dat in de letterkundige geschiedenis bijna eenig is. Niet het Blijspel waagde zich ten onzent aan het beoordeelen van de hoogere belangen van Staat of Kerk; het stond die rol aan het Treurspel, het heroïsche Treurspel zelfs, af. Ondanks de ongeschiktheid van het laatste, om aktuële toestanden in zich op te nemen, werd het daartoe, zijns ondanks, gedwongen. Misschien had Euripides, die met zijnen navolger Seneca de voorbeelden onzer oude dichters waren, hen daartoe verleid; maar nog zekerder lag in den erentfesten zin onzer Ouden, dáár hoogdravender

[1]) Vondels Werken. I. bladz. 317; vgl. J. de Vries, in de Vaderl. Letteroefen. 1806.

taal, edeler voorstelling, verhevener gevoelens, dan het Blijspel kon geven, te verlangen, waar de hoogste belangen ter sprake kwamen" [1]). Het Blijspel zou echter — na zoo kortstondige schittering — spoedig ondergaan: Brederoo stierf reeds in 1618, op nauwlijks 33jarigen leeftijd, en S. Coster had in de laatste jaren het Blijspel voor het Treurspel verlaten. Het meest echter is de ondergang van het nederlandsche Blijspel te wijten aan het allesoverheerschende modeklassicisme. Wat in de eerstvolgende tientallen jaren volgde, was niets dan een, gelijk ten Brink [2]) het uitdrukt, na Brederoo door een overdreven navolging tot schandelijke wulpschheid ontaarde Klucht.

Mocht men in later tijd een meer ingewikkelde intrigue verlangen, dan te vinden is in Brederoo's werken, het publiek in Costers dagen stelde die eischen geenszins.

Langzamerhand werd de goede smaak van dat publiek bedorven door de hoogdravende treurspelen. Maar de ellenlange bespiegelingen, enz. in die stukken behaagden het groote publiek toch niet zeer. Nadeeliger was dan ook de invloed van stukken als die van Theodorus Rodenburg [3]). De meerdere levendigheid en boeiender intrigue dezer stukken — Rodenburg schreef er meer dan driehonderd — trok het volk aan, zoo zelfs, dat er schier niemand was, die grooter naam bij zijn tijdgenooten maakte. Thans is de schrijver bijkans vergeten, en niet ten onrechte. Ziehier hoe van Lennep [4]) zich over 's mans poëzie uitlaat: „Ik zet het ook den geduldigste, tegenwoordig een van zijne tooneelspelen uit te lezen. 't Is de ellendigste rijmelary, welke men vinden kan, die, met bastaartwoorden om den anderen regel, zich hinkende voortsleept, en die door rhetorische figuren en sententiën by de vleet zoekt te vergoeden wat aan poëzy en gevoel ontbreekt." De bloeitijd van ons nationaal Tooneel — wat het ernstige spel betreft — moest dan ook nog aan-

---

1) Bakhuizen van den Brink. t. a. p. in *de Gids* van 1843, bladz. 563.

2) J. ten Brink. t. a. p. bladz. 516.

3) Men zie de over zijne persoonlijkheid niet onaardige gissingen en opmerkingen van A. C. Loffelt, in den Nederlandschen Spectator, 1873. bladz. 197 en v.v.

4) Vondels Werken. II. bladz. 331.

breken: Vondel had zijn meesterwerken nog niet geschreven.

Coster intusschen kende den invloed van het Tooneel, en maakte er een misschien wat al te ruim gebruik van. Hij was, als wij boven zagen, de partij der Remonstranten toegedaan, en met zijn voortvarend karakter kon hij niet als Hooft en de politieken (d. w. z. zij die zich buiten alle geschil hielden) rustig blijven aanzien. In zijn *Iphigenia* vooral hekelde hij hevig den geestelijken hoogmoed, wat al te hevig zelfs, en haalde zich den bitteren haat der Contra-Remonstranten op den hals. Dat stuk werd verscheidene keeren in de Akademie opgevoerd, tot groote ergernis der predikanten. En zoo waren er meer tooneelstukken. Wij noemden het ergste, want Vondels *Palamedes* werd niet opgevoerd, ten minste niet in de eerste veertig jaren nadat het geschreven is. Hoe grooten opgang de *Iphigenia* maakte, blijkt o. a. daaruit, dat in 1630 reeds de *zesde* druk verscheen. Dat hadden de predikanten zich-zelf grootendeels te wijten. Zooals dat meer gaat, door hun heftig optreden tegen Coster vestigden zij er juist de aandacht op van het volk. Onze geneesheer zag dat zelf ook in, en bespotte hen in de voorrede dier zesde uitgave aldus: „hartelijcke bedanckende deze voorsz. ghestoorde uylskuyckens dat se alle de wereldt met haer roepen en krijten so gaende gemaekt hebben, dat de speelplaets te enghe om de aenschouwers te vatten, ende de bus te kleen was om de penninghen te vergaren." De predikanten lieten niet af van kwaadspreken over de Akademie, die „queeckplaets van Libertijnen en Arminianen." In het gelegenheidstuk van 1620, waarin *Spijt, Bedroch* en *Achterklap* pogen *Academi* ten val te brengen, maar door *Waerheydt* verdreven worden, zegt Academi o. a.:

»Hier zetten ick my neer, drie jaren nu gheleen,
Ghelijck als dat zeer wel bekendt is yder een,
En van die tydt af heeft de Leughen met haer kallen
En vuyle achterklap ghezocht dat ick mocht vallen."

Evenmin als Coster, hield Vondel zich rustig. Omstreeks 1630 — toen de strijd tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten te Amsterdam het hevigst was, en Smout en Cloppenburg door Burgemeesteren uit de stad werden gezet

— schreef hij verscheidene bekende hekeldichten. De predikanten Trigland en Badius voeren dikwijls van den preekstoel hevig uit tegen de Akademie. Vondel nu schreef aangaande laatstgenoemden [1]:

»Het quyl dat loopt hum uyt sen mongt,
Soo schelt hy d'Academy."

Het was in hetzelfde jaar, dat Vondel, namens de Akademie, de volgende stekelige vraag uitschreef [2], op de wijze der Rederijkeren:

D'Amsterdamsche Akademi,
aen alle
Poëten en Dichters
der
Vereenighde Nederlanden,
Liefhebbers van de Goude Vryheyd.

Apoll', op Helikon geseten
Vraeght al sijn' heylige Poëten:
Wat beste en slimste tongen sijn?
Of waerheyd saligh maeckt, of schijn?
Of dwang van vromen Christen-sielen
Niet streckt om Holland te vernielen?
Of vryheyd niet en was de schat
Waerom men eerst in Oorlogh trad?
Of oock in welbestierde steden
Een Oproer-maecker word geleden?
Of Huyse-plond'ren vesten sticht?
Of d'Eed geen Burgery verplicht?
En of sich Leeraars niet verloopen,
Wanneerse desen band ontknoopen?

Wiens antwoord kortst en bondighst is,
En klaerst in dese duysternis,
Dien sullen d' AKADEMI-HEEREN
Met eenen PRINCEN ROEMER eeren:
Daer Pallas, met haer diamant,
In sne den Veldheer van het land,
Die met 's Hartogenbosch gaet strijcken,
Daer Maurits tweemael of most wijcken.

J. v. V.
YVER.

---

[1]) Een Otter in 't bolwerk. III. bladz. 83. Men leze dit geheele hekeldicht.
[2]) Vondels Werken. III. bladz. 39.

D'antwoorden moeten ingebracht worden, voor den eersten van Somermaend, sijnde de dagh onser verkiesinge, als Apollo *te recht sal sitten, om den prijs te geven diense verdient.*

Voor hem, die bekend is met de kerkelijke geschillen dier dagen, is de strekking duidelijk genoeg [1]).

De Vraag verwekte dadelijk een hevig misnoegen bij de tegenpartij, en weldra regende het van alle zijden antwoorden. Negen en twintig daarvan zijn mij bekend geworden, wier titels hier volgen met de spreuken, welke zij als onderteekening droegen. Ik deel deze titels hier mede, omdat ik tot nog toe nergens zoovele antwoorden heb vermeld gevonden; de inhoud blijft hier achterwege. Men vindt een zes-en-twintigtal in een band, getiteld „Antwoorden op de vraghen der Amsterdamsche Akademi", berustende ter Stads-Bibliotheek te Amsterdam.

Het zijn de volgende:

1. Bondigh ende beknopt Antwoordt op de onbeschaemde Arminiaensche Vraghen van de Amsterdamsche Academi.

   Recht-deur — Wat wilt noch worden?

2. On-Echte Academi, Eer-roovers der Brabandtsche Camer, Het witte Lavendel.

   's Levens Jonst.

3. D'Amsterdamsche Religions Verwanten, aen alle Vrome ende ware Liefhebbers der Vereenighde Nederlanden, Liefhebbers van de Christelijcke vryheit. En Haters van dees Heydensche en Afgodische onghebondenheydt, Bij d'Amsterdamsche Academi ghenaemt goude Vryheydt.

   Yver.

4. Antwoordt op d'Amsterdamsche Academy aen alle Poëten en Dichters der Vereenichde Nederlanden, Liefhebbers van de Goude Vryheydt.

   Elck is wtlegger.

---

[1]) Men zie over deze zaken vooral Bakh. v. d. Brink's meer gemeld opstel »Vondel met Roskam en Rommelpot", en ook het derde Deel van Vondels Werken.

5. Antwoordt op de Vragen, voorgestelt by de Hoofden der Comoedianten van de tweedemael geformde Academy, alias De Brabandtsche Camer.

Raet licht.

6. De verdiende prijs der Amsterdamsche Cacodemisten ende Cacodemons, dat is: Quade Lieden ende quade Gheesten. Neffens andere Poëten ende Stichters des Cornhertische ongebondene Vryheyts.

De Yver des Heeren sal sulcks doen.

7. Antwoordt op de Vraghen: Voorghestelt van de Amsterdamsche Academy aen alle Poëten ende Dichters, der Vereenighde Nederlanden, Lief-hebbers van de Goude Vryheydt.

Liefhebber van de Goude Vryheydt.

8. Antwoordt aen de Amsterdamsche Academische Vraghers.

Vyer.

9. Onparthydigh Antwoordt op de Vraghen van de Amsterdamsche Academi.

Houdt dat goet is. J. V. Gerwen.

10. Antwoort Op de Vraghen van d'Ongedoopte Vondelen, uytgegevē van d'Ongedoopte Amsterdamsche Academie, Om geoordeelt te werden by de Onghedoopte Academi-Heeren, Nu Besitters van de Brabantsche Camer.

Aensiet de Jonckheydt.

11. Antwoordt op de Vraghen vande Academi-Heeren binnen Amsterdam.

Waerheydt blijft Waerheydt.

12. Antwoort op de Pasquilleuse Vraghen vande Kakodemonie van Amsterdam, Met gelijcke Vraghen.

Slecht en recht. Gelt om gelt.

13. Bevestingh van d'Amsterdamsche Yver.

In der haest

Gestelt door een Lief-hebber van de Goude Vryheydt.

14. Antwoort op de acht voor-ghestelde Vraghen van de Amsterdamsche Academy, Eerst gheweest Brabantsche Camer, maer dien naem verlatende uyt haet, om dat de Brabanders zijn Liefhebbers vande Religie, ende zy van

de Goude Vryheyt, dat is te seggen duldinge van Dwael-Geesten ende misverstanden.

Elck Voghel queelt soo hy ghebeckt is.
Niemant onberispelijck.

15. Verclaringhe over het Antwoordt op de Vraghen Voorghestelt van de Amsterdamsche, &c. Alias van de Camer-Godt Apollo, Ende sijn Camer-Knecht Joost Vondelens, Lief-hebbers van de Heydensche ende schyn-heylighe Vryheydt.

Lief-hebber van de Waerheydt,
Vyandt van de Brande-stokers.

16. Antwoort op de Vraghen, voorgestelt by de Amsterdamsche Academy.

Yvert in 't goedt.

17. Vraghen Voorghestelt By een Lief-hebber van de Goude Vryheydt, aen de Heeren van de Amsterdamsche Academy.
18. Antwoordt op de Vraghen: Voorghestelt van de Amsterdamsche Academy. Ao. 1630.

Duchtend' Hoopt W.

19. Antwoordt op de Vraghen der Amsterdamsche Academi. Aen alle Poëten en Dichters der Vereenighde Nederlanden, Lief-hebbers van de Goude Vryheydt. Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Dum spiro spero.

20. Antwoordt op sekere Vraghen, voorghestelt by eenen Godtloosen Academischen Palamedes maker, genaemt J. V. Vondelen.

Il va bien si dure.

21. Vraghen aen d'Academi-Neeten. Inghestelt door Quintilium Placentium.

By Provisie.

22. Volslaghen Antwoordt op de acht Libertijnsche-Arminiaensche Vraghen, van de Amsterdamsche Academi.

Si Natura negat, facit indignatio Versum,
Qualemcumq: potest. Juvenal.
Ick gheeft om een beter.

23. Corter Antwoordt.

Achter komter noch.

24. Besluyt. (Hierin wordt slechts de lof van Prins Maurits gezongen.)
Bijgeschreven staat:
A *Antwoord op de Acht Vragen;* daaronder:
NB. Gecopieert na 't eijgen Handschrift van den Autheur *Corn. Gijsbertsz. Plemp*, geschreven te *Amsterdam* in den Jaare 1632. Nooyt gedrukt. berustende in handen van de Makelaar *Holisloot*, en mij gecommuniceert.
B *P. C. Hoofts Antwoort op het Vraagdicht der Amsterdamsche Akademie, door J. V. Vondel.* Met een paar naastgeschreven varianten. Dit laatste gedicht is echter, gelijk van Lennep [1]) heeft aangetoond, niet van Hooft, maar van Tesselschade.

Van Lennep geeft nog t. a. p.:

1. Bericht op de Vragen vande Amsterdamsche Academi ofte Narrenschool, inghestelt bij een lit van de Brabantsche Kamer ghenaemt: 't Leliken onder de Doornen.
Daar achter is nog gevoegd: Hollandschen Holipodrido tot een toemate dienende als een Collatie voor de Amsterdamsche Kameristen. Geteekend: *Naer dit een beter. Ick leer noch.*
2. Amsterdamsche Kakademi, ofte Guyt-School. Aen alle op-eters ende dronckaerts, liefhebbers van de volle kannen. Door J(acob) C(ats).
Op dit vuile stukje antwoordde Vondel met zijn Amsterdamsche Kakastorie of Muyt-School. Aen alle geestelijcke doel- en dronck-vaers, liefhebbers van brassende Klassen en eeuwighduurende Slemp-Synoden. Waarbij nog een versje, getiteld „Text", behoort.

Op een paar uitzonderingen na varen alle schrijvers heftig uit tegen de Akademie, welke zij voor *Kakademie*, of, geestiger, voor *Kakodemonie* schelden, en tegen de leden, *Cacodemisten* ende *Cacodemons* genoemd. De meesten hebben 't

---

[1]) Vondels Werken. III. bladz. 54—56. Vgl. Hoofts Gedichten, uitgegeven door P. Leendertz. I. bladz. 357—360.

echter tegen Vondel, die Arminiaen en Libertijn genoemd wordt, terwijl zij — en niet ten onrechte — zeggen, dat zijn Vraag geschreven is, om den twist nog meer aan te stoken. Een gaat zelfs zoo ver den dichter te beschuldigen, dat hij die hatelijke Vraag gedaan had, opdat enkelen der tegenpartij boos zouden worden en zoodoende zich-zelven voorbijpraten, zoodat ze dien ten gevolge door de Regeering zouden worden uitgebannen, of ten minste in boete geslagen, gelijk dat den „Palamedes-maker" zelven gebeurd was.

Hooft, de voorzichtige Hooft, noemde het vraagdicht eigenaardig: „een van die krijgsgranaten, die zwanger met doodt en bederf, niet en baren, om ter wereld te brengen, maer om daer uyt te helpen." Intusschen was de Regeering van Amsterdam dat gekijf moede; en beducht, dat er nog meer onlusten uit zouden voortkomen, deed zij [1]) op den twaalfden April 1630 „door myne Heeren van den Geregte verbieden zekere vragen, op naam van de Akademie hier ter Stede, in 't licht gekomen, met derzelver antwoorden; alzo menze hieldt te strekken, tot vermeerdering van den haat en verbittering, onder de ingezetenen."

Het uitschrijven van die Vraag had dan ook niets dan onmin ten gevolge, en weldra zouden de voorstanders van het Tooneel de wrange vruchten plukken van hun ontijdige partijzucht en tegenstand tegen de Contra-Remonstranten. In de dagen der Akademie werden de voorstanders van het Tooneel door orthodoxe predikanten en leeken voor *Libertijnen* en *Godverzakers* gescholden. Sinds dien tijd bleef deze naam hen aankleven, en werd het Tooneel door velen beschouwd als een kweekplaats van ontucht en godslastering. Hoe daaruit telkens gehaspel en gekijf voortvloeide — tot groot nadeel van den Schouwburg — zal uit het vervolg dezer geschiedenis blijken.

---

[1]) Keurboek K. fol. 145. Aangehaald bij Wagenaar, t. a. p. IV. bladz. 470, 71.

HOOFDSTUK IV.

DE AKADEMIE EN IN LIEFDE BLOEYENDE.

Verklaarbaar is 't voorzeker, dat de overgebleven leden der Oude Kamer, na de afscheiding in 1615, en de daarop gevolgde oprichting van de Akademie, deze nieuwe Kamer geenszins welgezind waren; ja, dat zij, door afgunst geprikkeld, die nieuwe stichting zochten afbreuk te doen. Jammer, dat zij ook van oneerlijke middelen, van laster, onderhuring der tooneelspelers, enz. gebruik maakten. De afgunst was zoo sterk dat, wanneer een nieuw spel op de Akademie vertoond werd, die van de Oude Kamer onmiddelijk alle pogingen in 't werk stelden om hetzelfde stuk ook op te voeren, en omgekeerd. Had men aan het eene tooneel iets buitengewoons, dadelijk trachtte het ander den concurrent te evenaren, zoo niet te overtreffen. Dat bleek o. a. ter gelegenheid van den intocht van Prins Maurits te Amsterdam den 23 Mei 1618.

De Oude Kamer had op den Dam, bij de Waag, een eereboog opgericht, en gaf eenige zinnebeeldige vertooningen, ter eere van den Prins. Dergelijke vertooningen gaf ook de Brabantsche Kamer „de Witte Lavenderbloem" (de andere Brab. Kamer „Het Vygeboomken" was omstreeks 1615 te niet gegaan), op de *Verkenssluis*, Oude-Zijds-Voorburgwal. „Maar de Oude Kamer, die, meende men, by tyds, door Burgemeesteren van 's Prinsen aanstaande komste verwittigd was geweest, en zelfs de Brabantsche Kamer, was eerst gereed. De Leden

der Academie, dit niet konnende verduwen, stelden, in alleryl, negen vertooningen toe, op zo veele steigerschuiten, zeven van welken de zeven Provincien verbeeldden: op den agtsten, stondt een krygsheld, die, met een' dubbelen Oranjen-sluijer, de Provincien vereenigd hieldt; de negende was met zangers en speelluiden gevuld. Met al deezen toestel, voer men, van voor de Academie, naar 't Princenhof, en behaagde 'er zyne Doorlugtigheid zo zeer mede, dat hy, den volgenden dag, in de Academie verscheen, daar Hooft's Geeraard van Velzen gespeeld, en de Vertooningen nog eens herhaald werden" [1]). Den 25[en] vertrok de Prins, en een half uur buiten de stad hadden de Oude Kamer en de Akademie wederom vertooningen in gereedheid gebracht.

Dergelijke vertooningen waren bij ons volstrekt niet nieuw, en vroeger waarschijnlijk van de Franschen overgenomen. Men was sinds jaren her te Parijs gewoon zulke vertooningen te geven bij gelegenheid dat een nieuwe koning zijn intrede deed; zij bleven er in zwang totdat Henri II haar ophief, en werden sedert vervangen door den *arc de triomphe* [2]). Bij ons hielden zij nog eene eeuw lang stand.

In 1609 had de Oude Kamer dergelijke vertooningen gegeven op den Dam, ter gelegenheid van het sluiten des Twaalfjarigen Bestands [3]); in 1613, ter gelegenheid dat Maurits Amsterdam bezocht met een pas gehuwd paar: Frederik van de Paltz en een dochter van Jacobus I van Engeland. Nog verscheidene malen had iets dergelijks plaats, als in de jaren 1638, 1642, 1648, 1654, 1697, enz.; van de meeste dier vertooningen vindt men bij Wagenaar eene beschrijving. Evenwel, bij dergelijke feestelijke gelegenheden maakten de Kamers niet slechts gebruik

---

[1]) Wagenaar, t. a. p. VIII. bladz. 740. Vgl. IV. bladz. 299. De wapenen der Princen en van de Unie, vermeld in de verkoopacte van 1622, waren vermoedelijk van deze vertooningen afkomstig.

[2]) Vgl. Em. Morice, Essai sur la Mise en scène depuis les mystères jusqu'au Cid.

[3]) Kops. t. a. p. bladz. 287; G. Brandt de Jonge, Gedichten. 1649, bladz. 267, 268; Wagenaar. t. a. p. VIII, bladz. 740; Hooft's Gedichten door Leendertz. I. bladz. 88—93; F. Muller. t. a. p. n[0]. 1267.

van straatvertooningen; zij gaven ook *tafelspelen* [1]). Dat waren, hetzij reeds vroeger bekende, hetzij met opzet daartoe vervaardigde stukken, die onder den maaltijd of ter verpoozing daarvan, werden opgevoerd. Zoo schreef Vondel in 1627 een stuk [2]) getiteld: *Bruyloft-Bed van den Heere Pieter Cornelisz. Hooft en Mevrouwe Helionore Hellemans.* Bij eene andere gelegenheid dichtte Hooft zelf *Paris Oordeel.* Coster's *Isabella* [3]) werd opgevoerd ter gelegenheid van het bezoek van Prins Maurits bij Hooft, op het slot te Muiden [4]). Toen in 1630 Prins Frederik Hendrik op dat slot verwacht werd, had Hooft [5]) „de speelende gesellen besproken, om onder 't schaffen der spijze, eenige kluchten aan te rechten."

Na deze kleine uitweiding keeren wij terug tot de Kamers. Vooreerst voerde de Oude Kamer „In Liefde Bloeyende" een hevigen strijd met de nog overgebleven Brabantsche: de Witte Lavender; die strijd zal wel toe te schrijven zijn aan de wangunst der beide Kamers onderling. Zij beide behoorden omstreeks dezen tijd tot de beste van Noord-Nederland, en behaalden bij de wedstrijden der Rederijkers vaak vier of vijf prijzen op éénen dag.

De Oude Kamer, die het grootste aantal leden had, en daaronder aanvankelijk de beste vernuften en vele invloedrijke personen mocht rekenen, was de krachtigste. Zij behaalde dan ook de overwinning, hoewel niet dan na langdurigen strijd: eerst omstreeks 1630 ging de Witte Lavender te niet. Die strijd werd voor In Liefde Bloeyende nog bemoeilijkt door den naijver tusschen haar en de Akademie.

De Lavender ging te niet in 1630, melden ons de schrijvers

---

1) Niet omdat zij onder tafel, d. i. 't eten, maar omdat zij *op een tafel* bij wijze van klein tooneel gespeeld werden.

2) Werken. II. bladz. 633.

3) Aan Coster *toegekend* althans; doch vgl. Hooft's Gedichten, door Leendertz. I. Inleiding, bladz. XXXVI, vg. waar het eerste gedeelte van dit stuk aan Hooft wordt toegeschreven.

4) Volgens van Lennep, Vondels Werken. II. bladz. 631, werd de *Isabella* opgevoerd door In Liefde Bloeyende. Vgl. echter Jonckbloet t. a. p. II. bladz. 27, in noot 2.

5) Brieven. II. bladz. 98; aangehaald bij Jonckbloet.

over dit onderwerp. Hoe dat echter toeging? daarvan schijnt tot dusverre niets bekend te wezen. Wij wagen dienaangaande deze gissing: Op het laatst, toen de strijd het hevigst werd, en de Brabantsche Kamer hare krachten voelde bezwijken, zocht zij steun bij de Akademie; en niets natuurlijker dan dat: beide koesterden sinds lang een onverzoenlijken haat tegen de Oude Kamer. Eindelijk, omstreeks 1630, werd de Lavender al zwakker en zwakker, en.... vereenigde zich met de Akademie tot één geheel, hoewel tegen den zin van sommige harer leden. — Die vooronderstelling rust op de volgende gronden: 1°. is er niets bekend van den ondergang der Brabantsche Kamer, dan dat zij omstreeks 1630 verdween; 2°. lezen wij in de op bladz. 55 vermelde antwoorden op de Vraag der Akademie (uitgeschreven in 1630) o. a.:

a. Antwoordt op de Vragen, voorgestelt by de Hoofden der Comoedianten *van de tweedemael geformde Academy, alias De Brabandtsche Camer.*

b. On-Echte Academi, *Eer-roovers der Brabandtsche Camer, Het witte Lavendel.*

c. Antwoort Op de Vraghen van d'Ongedoopte Vondelen, uytgegevē van d'Ongedoopte Amsterdamsche Academie, Om geoordeelt te werden by *de Onghedoopte Akademi-Heeren, Nu Besitters van de Brabantsche Camer.*

d. Antwoort op de acht voor-ghestelde Vraghen van de Amsterdamsche Academy, *Eerst gheweest Brabantsche Camer, maer dien naem verlatende uyt haet, om dat de Brabanders zijn Lief-hebbers vande Religie, ende zy vande Goude Vryheyt, dat is te seggen duldinge van Dwael-Geesten ende misverstanden.*

Wat beduidt anders dat „van de tweedemael geformde Academy, alias de Brabandtsche Camer"? De benaming „Eerroovers" zal wel gegeven zijn door een der leden van de Brabantsche Kamer, die niet ingenomen was met die vereeniging, of liever gezien had, dat de Akademie haar naam had verloren en zijne Kamer den haren behouden. Zeer waarschijnlijk is dit ook hierom, dat de schrijver zijn antwoord teekende met de woorden: „'s Levens Jonst", en daarmeê blijkbaar zinspeelde op de zin-

spreuk van de Lavender „Wt Levender Jonst." Ook de vierde kan het blijkbaar niet verkroppen, dat de naam zijner Kamer is te niet gegaan.

De derde grond voor onze gissing is, dat wij elders lezen, dat het blazoen der Brabantsche Kamer „Wt Levender Jonst" later bewaard werd op de kamer der Regenten van den Schouwburg, nevens de blazoenen van In Liefde Bloeyende en de Akademie.

Zooals wij boven reeds zeiden, de Akademie en de Oude Kamer maakten bij hare concurrentie somwijlen van oneerlijke middelen gebruik: zij onderhuurden elkanders beste tooneelspelers. Dat kon toen vrij gemakkelijk geschieden, daar men, ook nog langen tijd daarna, gewoon was de spelers te betalen *per spel*[1]. Een en ander veroorzaakte verbazend veel last aan de Regeering der Stad; telkens leverden beide partijen klachten bij haar in[2]. Het is bekend hoe de Burgemeesters dier dagen zich met alles bemoeiden, en zich over alles gezag aanmatigden. Dat de twistende partijen telkens zich tot de Regeering wendden, was een geschikt middel om de bemoeizucht van Burgemeesteren aan te kweeken. Waarschijnlijk moeten wij dan ook daarin den grond zoeken van het gezag, dat de Burgemeesteren later over het Tooneel uitoefenden, zelfs in zaken, die hen eigenlijk niet aangingen; 'tgeen in het vervolg dezer geschiedenis maar al te dikwijls blijken zal.

Aan het hoofd der Oude Kamer stond — in den strijd althans — omstreeks het jaar 1630 zekere Jan Hermansz. Krul, volgens Wagenaar smid van beroep. Deze weinig bekende, maar in de erotische poëzie uitmuntende dichter hoopte den ouden roem van het Eglentiertjen te kunnen herstellen. Maar zijn strijd tegen het Jonge Holland dier dagen mocht niet baten; een paar dramatische gedichten door hem geleverd, zijn ook van geene waarde. Dat wij zijn naam bij geen der groote dichters van zijn tijd vermeld vinden, is

---

[1]) Dit bleek mij uit eenige rekeningen en kasboeken van het Weeshuis (zie Bijlage A), over welke later uitvoeriger.

[2]) Vgl. Commelin, t. a. p. II. bladz. 660.

waarschijnlijk een gevolg van zijne oppositie tegen hen [1]).

Burgemeesteren van Amsterdam, het getwist eindelijk moede, bemoeiden zich met de zaak, en door hunne bemiddeling kwam den 7 Juli 1632 een verdrag tot stand, waarbij de Oude Kamer met de Akademie werd vereenigd. De naam Akademie bleef behouden, gelijk haar blazoen, alleen werd de spreuk *Yver* vereenigd met die van de Oude Kamer, zoodat zij voortaan luidde: *Door yver in liefde bloeyende* [2]). Opdat de Godshuizen geen schade zouden lijden, werd bepaald, dat voortaan het Weeshuis twee derde en het Oudemannenhuis één derde der voordeelen zouden genieten, en in dezelfde verhouding borg staan voor de onkosten.

Dat weer eenige heethoofden niet tevreden waren met deze hoogstverstandige oplossing der kwestie, ligt in den aard der zaak. In 1634 zong nog een prulpoëet — ofschoon de Oude Kamer sedert 1632 feitelijk niet meer bestond —

»Hoewel sy niet en leeft, nochtans niet is ghestorven,
Maer met een slaeprich nat ten delen is bedorven,
Of soo ick het recht segh, volkomen is ghe-*Bolt*
Van Midas vuyl ghebroet."

Krul stond in den strijd weer vooraan, en richtte in Mei

---

[1]) Over Krul en zijne werken zie Jonckbloet, t. a. p. II. bladz. 403 en v.v.

[2]) In navolging van Wagenaar — die het weer van Domselaer had — vermelden allen, dat tevens de Bijenkorf met den Eglantier der Oude Kamer werd omvlochten. Werkelijk vertoonen dan ook de afbeeldingen van het blazoen een krans om den Bijenkorf. Toch geloof ik dat men zich vergist. Immers, niet alleen, dat door Brandt, in Vondels Leven, (bladz. 18 uitg. v. Verwijs) wel melding wordt gemaakt van de vereeniging der zinspreuken, doch *niet* van die der blazoenen: maar — wat vooral pleit tegen Wagenaar's bewering — op het titelblad van sommige spelen, uitgegeven door de Akademie *vóór het jaar* 1625, vind ik reeds een Bijenkorf met een krans omwonden, volkomen gelijk aan de latere afbeeldingen. Reeds het Inwijdingsspel *Apollo* vertoont iets dergelijks, maar de menigte wijd uitgespreide bloemen en bladeren, welke daar zijn afgebeeld, zouden nog niets bewijzen. De afbeelding van het blazoen op den titel van *de Bruiloft van Apollo*, 1618, is echter *volkomen* gelijk aan die van na 1632, uitgezonderd de spreuk natuurlijk.

1634 een nieuwe Kamer op, genaamd „Amsterdamsche Musyck Kamer", onder de zinspreuk: „Je blyft in Eelen doen." Het zou eene soort van opera-gezelschap zijn,

»Waer liefde blycken sal met sangh en soet gespeel."

Het doel omschreef hij aldus:

»Op dat Musyck vreugd' mocht in hooger glori raecken
Sult ghy Rethorica soet rijm en vaersjes maecken,
Die d'eed'le Musyck queelt op voys en maet."

Als inwijdingstuk schreef hij een Rederijkerspel, waarin *Musica*, *Rethorica*, *Liefde* en *Apollo* achtereenvolgens optraden [1]). Vermoedelijk bleef „Je blyft in Eelen doen" niet lang in goeden doen.

Te midden van de twisten der Kamers onderling waren de Burgemeesters nog lastig gevallen door de Regenten van het Spinhuis [2]). Deze brachten namelijk in herinnering, dat in 1597 „Burgermeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam uit Liefde en Nood van 't arme Spinhuis aan hetzelven hebben geconsenteerd en gegeeven: dat alle de Geenen die Eenige *Comoedien, Schermen, Speelen ofte andere Nieuwigheid* zouden vertonen, die om Geld gesien zoude worden, de Regenten van het Spinhuis daaraf zouden genieten den derden, vierden of vijfden penningh." Reden, waarom zij nu (1628), nadat het genot van deze vergunning eenigszins in onbruik schijnt geraakt te zijn, op de handhaving hunner rechten aandrongen.

Dat zag waarschijnlijk op de Akademie en de Oude Kamer, die toen steeds „om geld" speelden. Het was een moeilijk geval. Ja, dertig jaar geleden *was* dat toegestaan; maar terwijl 't in onbruik was geraakt, stonden de Burgemeesteren óók

---

[1]) Vgl. Jonckbloet, t. a. p. II. bladz. 407; en J. van Vloten, Bloemlezing uit de Nederlandsche Dichters der 17e eeuw. 1869. bladz. 340. Volgens sommigen zou de zinspreuk »Je blyft in eelen doen" een letterverplaatsing zijn van »In liefde bloeyende".

[2]) Dit bleek mij uit de copie van een Request van de Regenten van het Spinhuis aan de Burgemeesteren van Amsterdam, zonder datum of jaartal, maar vermoedelijk uit de jaren 1768—74, toebehoorende aan het Rijksarchief. Zie Bijlage A. N°. 85.

toe, dat er ten voordeele van twee andere Godshuizen zou gespeeld worden. Wat nu te doen? De Burgervaders dier dagen waren niet spoedig verlegen: in den tegenwoordigen tijd zouden zij wat meer bevreesd zijn geweest voor een proces: Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam besloten op den 15 Maart 1628 (vgl. Handvesten, 297): „dat de Regenten den derden of vierden penning ten behoef van hun huis zouden genieten van alle Comoedien (*Exempt de Binnenlandsche Kamers*), Rijspelerijen, Loterijen, Schermers en andere Nieuwigheden."

Na de vereeniging van de Oude Kamer met de Akademie had men maar één plaats tot spelen noodig, en de stad, die tot nog toe aan In Liefde Bloeyende een lokaal had afgestaan, trok deze vergunning in, waarschijnlijk omdat zij overbodig geworden was. Doch hoe nu? Wel zou het Oudemannenhuis voortaan een derde aandeel in winst en verlies der Akademie hebben, maar het gebouw was eigendom van het Weeshuis; moest dit nu zoo maar *gratis* zijn bezitting — al ware het ook ten deele — ten dienste van anderen stellen? Het Weeshuis had tien jaren geleden zijn goede geld moeten geven, en zou nu het Oudemannenhuis daarvan de vruchten plukken? Dat ging toch niet.

Vermoedelijk gaf deze vraag, bij den nog niet geheel uitgedoofden naijver, weêr aanleiding tot eenig gehaspel. Eindelijk, eerst in 1635, werd de zaak in orde gebracht. Het Weeshuis verkocht den 22 Mei een derde aandeel in het erf en getimmerte, genaamd *de Nederduytse Academie ofte Amsterdamse Kamer, met d'kledingen ende andere tuych tot de Speelplaets behoorende*, aan het Oudemannenhuis [1]).

Maar alweer was er zwarigheid. Vroeger, voor 1630, bezocht één deel van het publiek de voorstellingen der Akademie, een ander die van de Oude Kamer, en een derde die van de Witte

---

[1]) Wagenaar, t. a. p. VIII. bladz. 741, citeert dit uit de *Oorsprongk. Quitantie van 22 May* 1635. Die Quitantie berustte in zijn tijd in het Archief van het Oude-Mannenhuis, dat sedert is opgeheven. Waar het Archief is gebleven, schijnt onbekend.

Lavender; nu deze tot een geheel waren samengesmolten, werd het lokaal der Akademie te klein bevonden. Bovendien, het was een in der haast opgeslagen houten gebouw, dat zijn besten tijd ook al gehad had.

Raadsheer Nicolaas van Campen wist raad. Hij was behalve raadsheer ook nog Regent van het Weeshuis, en daarbij „niet onbedreven in de bouwkunde"; door zijn toedoen werd besloten het oude gebouw der Akademie, waarvoor eene loots stond, die sedert 1631 aan een steenkooper was verhuurd, te sloopen en op dezelfde plaats een nieuw te zetten. Ondertusschen zou men spelen op de schermschool, boven de kleine Vleeschhal [1]).

Wij spraken zooeven over de bezoekers van de Kamers en de Akademie; alvorens verder te gaan willen wij deze een oogenblik in oogenschouw nemen. Jonckbloet meent [2]), dat het publiek in den eersten tijd hoofdzakelijk bestond uit wat Brederoo „de gemeente en 't slechte volck" noemde, en dat de deftige burgerij zich toen zal onthouden hebben, misschien wegens het „wangelatigh" gedrag van de toeschouwers. Als bewijs hoe deze zich gedroegen in de Oude en Brabantsche Kamers, citeert hij de volgende regelen uit het eerste tooneel van de *Griane*, waar *Bouwen* en *Nel* aldus tot en over het publiek spreken :

NEL. Schaemt jou, dat jy hier lecht en tabackt, en quylt en roockt,
Denckt dat ien angder van de bange lucht schier kaeut en koockt.
Wy sinnen niet verkuyst met jou rispen noch met jou stincken,
Loopt in de taback-huysen, wil jy taback leggen en drincken.
BOU. Die dorstige Dirck die leyd en roept en raest en gilt en tiert,
In al hoort hy wat moys, hy weet seper niet waer 't hiert of miert.

---

1) Aldaar werd o. a. Brederoo's *Moortje* van 17 September tot 10 October 1637 opgevoerd, d. i. zevenmaal (men speelde toen tweemaal per week) en van 11 October tot 9 November, d. i. achtmaal, het *Spel van Paris en Helena*. Dit blijkt uit eene aanteekening in den eersten Band der Opgaven van »Ontfang ē Uytgift van d' Amsteldamsche Schouburg." (Archief van het Weeshuis.)

2) t. a. p. II. bladz. 208 en v.v.

NEL. Kijck! Meck en Lauwter die goyen mekaer met schillen,
Dattet de kyeren deen, men souwse so wat billen.
BOU. Jemy! hoe blijdt is Machtelt datse by sucken moye vryer is,
Sy lacht dat heur mongt schier ien vaem wyer is.
NEL. O dese schijt-jagers hebben 't in heur gat as duyts bier
En deuse schimel-korn komt mit so veel geluyts hier.

— —

Barber en Teunis, die lief-oogen, en werpen mekaer om 't sierst,
In om hum gien blaeu oogh te smyten, zoo kauwt sy 't ierst.
BOU. Dit klootjes volck van de vesten of uyt de slopjes,
Die leggen en loopen, in gooyen elck ien mit dopjens.
Heer! hoe wangelatigh is 't volck hier!

Jonckbloet vermoedt, dat het in de Akademie evenzoo toeging. Wij kunnen dit als vrij zeker aannemen, wegens de groote overeenkomst tusschen de Kamers en de Akademie, en vooral wanneer wij in aanmerking nemen, dat nog in 1662 (zie daarover ter plaatse) dergelijke klachten rezen over de bezoekers van den Schouwburg.

Volgens eenige acten van verkoop en overdracht, berustende in het archief van het Weeshuis (zie Bijlage A. N°. 6—10), kochten de Regenten der beide Godshuizen van zekeren Paul du Prix (elders du Prijs of du Pree genoemd), in het jaar 1637 voor *f* 800 een stuk gronds, breed vijf, lang zeventig voet, van het erf achter zijn huis op de Keizersgracht naast de Akademie. Daarbij werd later nog een en ander gevoegd, zoodat hem — de kosten van overdracht er onder begrepen — *f* 1200,— werd uitbetaald. Daardoor was het erf, waarop het nieuwe gebouw zou verrijzen, eenigszins vergroot. Later, in 1648 en 1649, kocht men van Jean de la Court de bepaling, dat, indien zijn huis, op de Prinsengracht achter de Akademie, door hem of door latere eigenaars zou verbouwd worden, dat huis zou worden versmald, opdat men ook een uitgang van 6 voet breedte naar de Prinsengracht mocht hebben (zie Bijlage A. N°. 11). De kosten [1]) der verbouwing, welke geschiedde

[1]) Een nauwkeurige en zeer breedvoerige optelling van alle uitgaven vindt men in de »Rekeningh van de nieuwe Schouburgh. Begonnen in April A°. 1637, 18 Januari 1639 gesloten." Zie Bijlage A. N°. 33.

onder het opzicht van Nicolaas van Campen, bedroegen *f* 29103; het gebouw was voltooid tegen het einde des jaars 1637, doch werd den 3 Januari 1638 eerst geopend onder den weidschen naam SCHOUWBURG.

De Akademie had dus goede vruchten gedragen: Amsterdam was voorzien van een vast tooneel. Het was daar, dat de stukken van de beste dichters uit dien tijd, van Brederoo, Coster, Hooft, Vondel, werden opgevoerd. Daar werd kunstzin gekweekt, de smaak veredeld, liefde voor taal- en letterkunde bevorderd. Men verhief de leden der Akademie tot orakels in het vak van poëzie en taalkunde, men raadpleegde hen over kunst en letteren; wat niet zonder gunstigen invloed kon blijven op de Nederlandsche Letterkunde. Maar wat wel de grootste verdienste der Akademie was, door haar toedoen en voorbeeld begon men — ook elders — allengskens, in plaats van zinnespelen, drama's en treurspelen op te voeren.

HOOFDSTUK V.

DE SCHOUWBURG.

Op Zondag 3 Januari 1638 werd het nieuwe gebouw feestelijk geopend. De geheele regeering der stad Amsterdam was tegenwoordig, en als inwijdingstuk werd dien dag Vondels *Gijsbrecht van Aemstel* vertoond. De dichter had dit stuk daartoe opzettelijk geschreven, en juist dit onderwerp gekozen, daar het van plaatselijk belang was, en hem stof gaf den luister en roem van Amsterdam te verheffen. Het plan was geweest, den Schouwburg omstreeks Kersttijd 1637 te openen, waarom de dichter „dan ook de katastrofe van zijn stuk op Kersnacht had doen invallen"; maar daar sommigen zich ergerden aan 't vertoonen der Roomsche kerkzeden, welke in dit stuk voorkomen, werd de opening uitgesteld tot na nieuwjaar [1]). Dertien achtereenvolgende malen werd de *Gijsbrecht* opgevoerd [2]), en

---

[1]) Van Lennep deelde (Vondels Werken, III. Nalez. en Aant. bladz. 14 en v.v. mede, dat hem drie verschillende drukken van den *Gijsbrecht* bekend waren, allen uit 1638. Voor mij liggen twee ex. (of er meerdere bekend zijn weet ik niet) van een uitgave van 1637, bij Wilhelm Blaev. De titel der uitgave van Blaeu van 1638, in bezit van van Lennep, wijst dan ook reeds op een vroegeren druk.

[2]) Op het voetspoor van verscheidene schrijvers meldde ik, dat de regeering van Amsterdam tegenwoordig was bij de opening op drie Januari. Er bestaat echter eenige grond tot twijfel, want óf de magistraat woonde de vertooning tweemaal *en corps* bij, óf het geschiedde eerst bij de *elfde* opvoering, welke plaats had op Vrijdag 5 Februari 1638. In twee

als herinnering aan de opening des eersten Nederlandschen Schouwburgs vertoont men het stuk nog jaarlijks omstreeks nieuwjaar, met grooten toeloop; geen Amsterdammer bijna, die nooit den *Gijsbrecht* zag opvoeren. Waarlijk wel een eenig verschijnsel in de geschiedenis der letterkunde. Over dit stuk hier verder uit te wijden, zal wel onnoodig zijn, want... welke Nederlander kent het niet? Wij stappen dus van de opening des Schouwburgs af, en gaan over tot de beschrijving van het gebouw [1]).

---

verschillende opgaven toch van de ontvangst des Schouwburgs in 1638 vind ik op den datum van 5 Februari die opgave; in de eene staat:

Den 5 dito (nml. Febr.) *Ontfanghen doemen speelde voor de E. Heeren Magistraaten op vrijdag voor de elfde maal speelens* . . . . . . *f* 141 : 1.

In de andere: *Vrijdagh 5 d[o]. 'tselve voorde Heeren Magistraten ghespeelt*. . . . . *f* 141 : 1.

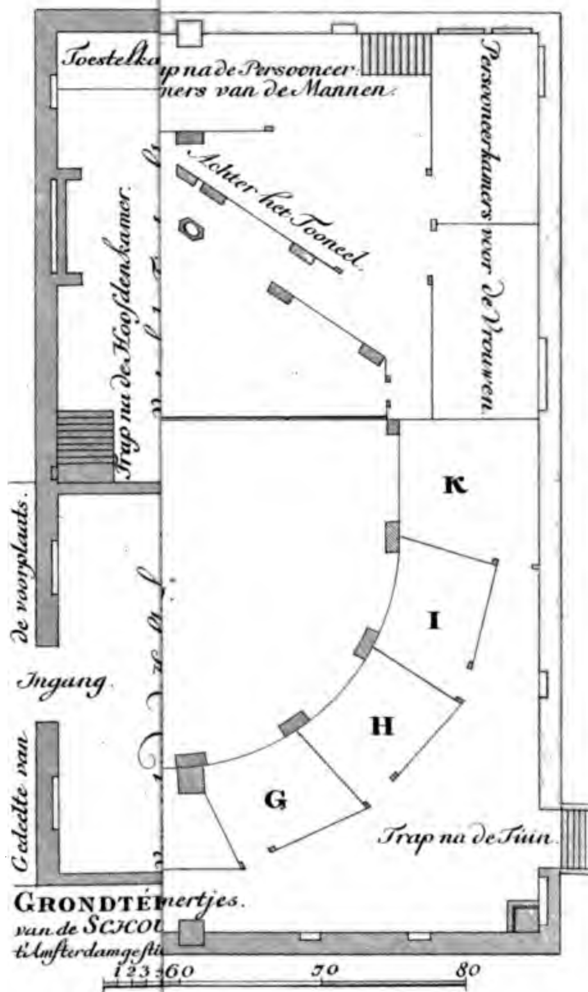
[1]) Men zal, bij nauwkeurige vergelijking, hier en daar een aanmerkelijk verschil opmerken tusschen de beschrijving, welke hier van den Schouwburg gegeven wordt en die van de meeste nieuwere schrijvers. Bij nauwlettend onderzoek is mij gebleken, dat verscheidene — de een meer, de ander minder — zich bij hunne beschrijving vergist, en den Schouwburg van 1637 met dien van 1665 verward hebben. De meesten schreven vermoedelijk Wagenaar of die uit hem geput hebben na. Wat men vindt in de »Geschiedenis van den Schouwburg, uitgegeven bij Warnars en van den Hengst in 1772," is letterlijk van Wagenaar afgeschreven. En Wagenaar gaf een beschrijving van den Schouwburg, dien *hij* kende, dat is van dien, welke in 1664—65 gebouwd was. Reeds Commelin — die in 1693 schreef — is niet zuiver, en mengt oud en nieuw dooreen.

Met terzijdestelling dus van al die beschrijvingen, ook die van van Lennep en Dr. Jonckbloet, houd ik mij aan hetgeen ik vermeld vond bij schrijvers, wier werk het licht zag vóór dat de verbouwing in 1665 voltooid was, en verder aan eenige afbeeldingen uit dien tijd. De schrijvers, van welke ik gebruik gemaakt heb, zijn:

a. M. Fokkens, Beschrijving van Amsterdam. Tweede Druk. 1662. bladz. 247—51.

b. O. D(apper), Historische Beschryving der Stadt Amsterdam. 1663. bladz 440—43. Hierbij is eene afbeelding van het tooneel gevoegd.

c. Filips von Zesen, Beschreibung der Stadt Amsterdam. 1664, in de 4[o]. uitgave bladz. 365 en v.v., in de 8[o]. (blijkbaar een nadruk) bladz. 499 en v.v. Beide uitgaven geven afbeeldingen van het tooneel en van de schouwburgzaal.

Toestelka
p na de Persooneer
ners van de Mannen
Achter het Tooneel
Persooneerkamers voor de Vrouwen
Trap na de Hoofdenkamer
de voorplaats
Ingang
Gedeelte van
K
I
H
G
Trap na de Tuin
GRONDTE
mertjes
van de SCHOU
t'Amsterdam gesti
1 2 3 60
70
80
Wed. E. Span

De ingang tot den Schouwburg was, als gezegd is, op de Keizersgracht tusschen de Beeren- en de Runstraat. De zware poort van gehouwen steen was in Dorischen bouwtrant opgetrokken. In de architraaf van die poort was het volgende vers van Vondel in gulden letteren uitgebeiteld:

De weereld is een speeltooneel,
Elck speelt sijn rol en krijght sijn deel.

Door die poort gaande, kwam men op een ruime, vierkante open plaats, aan welker zijmuren, links en rechts van den binnentredende, op houten paneelen verscheidene verzen waren geschilderd. Als men de plaats overstak, kwam men aan het eigenlijke gebouw, waarvoor zich eene galerij bevond, in welke de harnassen en wapenrustingen, welke bij het spelen gebruikt werden, waren opgehangen. In het midden dezer galerij bevond zich een deur, links waarvan wederom een paneel was bevestigd, waarop met gouden letters deze waarschuwing voor den bezoeker geschreven stond:

Geen kind den Schouburgh lastigh sij,
Tobackspijp, bierkan, snoeperij,
Nocht geenerley baldadigheyd.
Wie anders doet, wordt uytgeleyd.

De deur binnengaande, kwam men in een ruim portaal, waarin waarschijnlijk de entrée betaald werd. Dat portaal had dezelfde breedte als het voorplein, en er boven bevond zich de vergaderzaal der Regenten. Het gebouw was ongeveer dubbel zoo breed als dat voorplein, daar het achter de huizen op de Keizersgracht uitgebouwd was. Naast het portaal bevond zich een vertrek, waarin de toestellen bewaard werden, voor het spelen benoodigd, en een paar trappen; en boven die toe-

---

d. T. van Domselaer, Beschrijvinge van Amsterdam. 1665, bladz. 201—07. Hierbij is eene afbeelding van het tooneel gevoegd.
In Vondels Werken, Dl. III, vindt men eene afbeelding van het tooneel en eene van de Schouwburgzaal, op bladz. 320.

stelkamer een vertrek voor de tooneelspelers, op gelijke hoogte als de zaal der Regenten.

Wanneer men het portaal recht doorging kwam men aan den ingang van de schouwburgzaal; boven dien ingang was aan de binnenzijde als verpersoonlijking van de zinspreuk des Schouwburgs, een bij afgebeeld, waaronder men de woorden *Zy quetst en heelt* las.

De zaal vertoonde zich als een half ovaal, meer breed dan diep, dus juist 't tegenovergestelde van de hedendaagsche schouwburgzalen. Dat halfrond was niets dan een open ruimte als staanplaats voor het geringe volk. Daar rondom liepen twee rijen huisjes of *loges* boven elkander, voor de leden der regeering en de aanzienlijken bestemd.

Die loges, achter welke een gang of corridor liep, konden aanvankelijk aan de voorzijde worden afgesloten door een gordijn, gelijk men dat nog in sommige schouwburgen vindt; later zijn die gordijnen, om bijzondere redenen, weggenomen [1]).

---

[1]) Dat er aanvankelijk zulke gordijnen zijn geweest, blijkt wel uit de volgende regelen van »Jacob Koeman's Schouwspels Beschouwing ofte ware afbeelding van de hedendaeghse Tooneelhandel. Amsterdam. 1662. Gedruckt voor den Autheur", een werk, waarop wij later uitvoeriger zullen terugkomen.

Men leest daar, bladz. 40:

»— — — — — — — wat dunckt u? pleeght men dit
In 't openbaer, nu men voor yders oogen sit;
Wat pleeghde men niet al, doe men dit spel kon kycken
Door 't weinigh opens van de oude schuilgordynen?
Indien het dienstbaer, ongevoeligh, levenloos,
Van banck en kussens, hadden spraeck gehadt, hoe boos
Hadden zy uitgeschreeuwt de vuile en onreyne
Vervloeckte kuren, die op haer bedreven wierden!"

Ten onrechte gaf van Lennep in Dl. IX van Vondels Werken, alwaar hij Koeman's gedicht in zijn geheel opnam, op bladz. 368, als verklaring van het woord *schuilgordijnen:* »klankspeling met de schuifgordijnen van het oude Tooneel." (Dit slaat op de voorschermen, die destijds niet opgehaald, maar terzijde geschoven werden). Uit het verband der boven aangehaalde regelen blijkt echter m. i. duidelijk, dat dit Koeman's bedoeling volstrekt niet geweest is.

's Hag, Wed F. Spanier & Z.n Lith. des Konings.

DE ZAAL VAN DEN SCHOUWBURG, 1637-1664.

De „huisjes" — er waren er 21, tien beneden, elf boven, *welche alle ihre besondere Nahmen und Zahlen* hadden, waren onderling gescheiden door een houten beschot, dat aan de voorzijde door sierlijke kolommen werd gemaskeerd; op deze pilaren rustte een zware lijst of architraaf, op welke de volgende zes regelen — naast, niet onder elkaar — geschreven stonden:

Tooneelspel quam in 't licht tot leersaem tijdverdrijf,
Het wijckt geen ander spel, nocht koninklijcke vonden.
Het bootst de weereld na: het ketelt siel en lijf:
Het prickeltse tot vreughd of slaet ons soete wonden:
Het toont in 't kleyn begrijp, al 's menschen ydelheyd,
Daer Demokryt om lacht en Heraklyt om schreyt.

Voor hen, wien de staanplaats te gering, en de loges te duur waren, was boven deze architraaf een galerij met amphitheatersgewijs schuinsopgaande banken. Van boven, aan het einde der zaal, tegenover het tooneel, bevond zich een groot boogvormig raam, dat goede diensten deed en vele kaarsen uitspaarde, want men begon in die dagen reeds ten vier uren in den namiddag met de voorstelling [1]). De zoldering van de zaal was in het midden gebroken, en liep daar boogsgewijze op, ongeveer zoo' als die van 't Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, den koepel niet medegerekend. Op de twee balken, waarop die boog rustte, las men, op den eene:

Het spel heeft ook sijn tijd, wanneer 't de tijd gehengt,
't Vermaeckelijk en nut word hier van pas gemengt.

en op den ander het algemeen bekende:

De Byen storten hier het eêlste datse lesen,
Om d'ouden stock te voên, en d'ouderloose weesen.

eene zinspeling op de bestemming van de opbrengst der vertooningen. De zaal werd bij donker weêr, en des winters, verlicht

---

[1]) *Ten vier uren presijs* leest men o. a. in eene aankondiging van Vondels. *Gebroeders*, van het jaar 1639. Zie Vondels Werken. II. bladz. 648.

door een groote kroon, welke van de zoldering afhing, ter plaatse waar de zaal eindigde en het tooneel begon; verder was aan elk der kolommen, die de loges scheidden één luchter bevestigd. (Natuurlijk gebruikte men nog smeerkaarsen).

Achter de zaal was een tuin; misschien ter verpoozing tusschen de bedrijven?

Het tooneel zelf was een weinig verheven boven den vloer van de staanplaats (ook Hok of Bak genoemd). Het gaat niet aan er eene beschrijving van te geven, wij moeten dus naar de afbeelding verwijzen. Een paar opmerkingen echter mogen hier hare plaats vinden.

Zooals men ziet vormden zaal en tooneel één geheel; de zoldering met balken en middelgewelf liep door, en de zitplaatsen der toeschouwers eindigden daar, waar het eerste zijscherm (of liever zijmuur) begon, zonder dat het tooneel zelfs door een zoogenaamden Harlekijnsmantel werd afgesloten, gelijk van Lennep opmerkt [1]). Evenals in de Akademie, stond het decoratief nog vast, maar kon — als een weinig verbeeldingskracht te hulp kwam — onderscheidene lokaliteiten voorstellen. De voorste zijschermen stelden eene gevangenis voor; een deur en een getralied venster waren er op aangebracht. De ruimte tusschen deze zijschermen vormde het voortooneel, dat — merkwaardig genoeg — nooit door een gordijn voor de oogen der toeschouwers werd bedekt. Het scherm, bestaande uit twee gordijnen, welke op een ijzeren stang werden open en dicht geschoven, en de stadskleuren, rood-wit-zwart, in banen vertoonde, hing achter dat voortooneel. Had men nu werkelijk eene gevangenis noodig, dan liet men de gordijnen gesloten; evenzoo deed men bij het vertoonen van een kluchtspel; alleen werden dan de tralies van voor de vensters weggenomen en voorzag men het tooneel van eenige meubelen. Werd daarentegen een treurspel vertoond, dan schoof men de gordijnen ter zijde, en vertoonde zich het tooneel aan de oogen van het publiek, gelijk de afbeelding dat doet zien. De troon, achter op 't tooneel, was bestemd voor de vorsten, die daarop plaats

[1]) Vondels Werken. III, bladz. 321.

HET TOONEEL VAN DEN SCHOUWBURG, 1637-1664.

namen. Gewoonlijk kwam er in de toenmalige stukken wel een vorst of held voor; zoo niet, dan liet men den troon ongemoeid. Boven dien troon stond als opschrift:

Mentem mortalia tangunt.
d. i. Het tijdelijke beweegt (ook) 's menschen ziel.

Naast den troon, links van den aanschouwer, stond in eene nis het beeld van Apollo, rechts dat van Mercurius; natuurlijk als zinspeling op den kunstzin en handel van Amsterdam [1]). Terzijde van deze beelden sprongen de pilaren een weinig naar voren, en vormden eene open ruimte; de achtergrond van deze werd aan de eene zijde bedekt door eene schilderij, die een koninklijk paleis voorstelde; aan de andere zijde door een landschap. Wie der voorstellers heette van buiten te komen, trad op aan de zijde van het landschap; wie van de stad kwam, aan die van het paleis, boven welks ingang men las:

Ne cede malis.
d. i. Bezwijk niet in tegenspoed.

Op gemelde pilaren rustte een galerij, op wier architraaf deze regelen van Vondel stonden:

Twee vaten heeft Jupijn. Hij schenckt nu suur, dan soet,
Of matight weelde en vreughd met druck en tegenspoed.

Als het noodig was, dat iemand voorstelde uit een venster, of van een toren of stadswal te spreken, ging hij op die galerij staan.

Op den achtergrond van deze, boven den troon, hing eene schilderij, Paris' oordeel voorstellende, met het opschrift:

Jupiter omnibus idem.
d. i. God is voor allen dezelfde.

Naast die schilderij was, links van den aanschouwer, in eene

---

[1]) Na oplettende beschouwing der verschillende afbeeldingen heb ik ontdekt, welke goden bedoeld werden met die beelden. Het duidelijkst is dat zichtbaar op de vrij groote afbeelding bij Dapper.

nis het beeld van Melpomene aangebracht, de Muze van het Treurspel; rechts van den aanschouwer het beeld van Thalia, de Muze van het Blijspel; er boven een bijenkorf.

Dat er vrij wat werk gemaakt werd van mise-en-scène, kostumes, enz. leeren wij uit de rubriek: uitgaven, in de kasboeken van den Schouwburg. Dat zal den lezer blijken uit de hieronder volgende posten, uit die boeken medegedeeld.

A°. 1638.

23 martii.	betaelt aan Jan lans voor een paar swaane vluegels gebruyckt in amstel	*f*	5 : —
1en Sept.	Aen tou, gaeren, spelden, schuytvracht, swartsel en anders, bij de vertooningen	*f*	4 : 14
16 dito	voor een paruyck, aen Samuel Minuit.	*f*	11 : 10
26 dito	een paer vergulde sporen	*f*	2 : —
dito	3 graeuwe hoeden en twee treck waijers.	*f*	7 : 4
1en Novem.	Een Oostindische sluyer.	*f*	4 : 10
12 dito	twee hellebaerden	*f*	20 : —
13 dito	voor een spiegel en schuyer aen Abraham Solmans.	*f*	35 : 6
—	aen Romeyn de Hoge een rekeningh.	*f*	99 : 13 : 8
—	aen drie pluymen	*f*	15 : 15
—	Aende weduwe van Zal. François Hermansz. ende Symon Goulard, voor zijde stoffen. Een reeckeningh . .	*f*	278 : 13 : 8
—	aen flambeauwen, hars en waslicht .	*f*	12 : 19
—	aen huer van tapisserijen	*f*	6 : —
14 dito	aen Claes michielsz. schoenmaker .	*f*	17 : 10
—	een rekening aen de swaertveger. .	*f*	3 : 12
15 d°.	aen een geele satijne met silver geborduerde rock	*f*	50 : —
—	aen Heereman dirxsz. voor kandelaers huer.	*f*	2 : —
16 d$_o$.	Een rekeningh van lampen. . . .	*f*	6 : 14
17 d°.	voor twee spiegel ballen.	*f*	2 : —
dito	voor de Huer van een swart dootkleet.	*f*	2 : —
24 d°.	een rekeningh aen de wapenmaker.	*f*	10 : —

A°. 1639.			
4 Janu.	aen een kopere ketting met drie kante schakels	*f*	20 : —
8 dito	aen 't borduren van negen kussens.	*f*	29 : —
18 Februa.	aen Dirck teunisz voor een switsers kleet	*f*	52 : 18
1 maert.	aen Tomas de Keijser een rekening van kaerssen en baerden	*f*	34 : 9
6 dito	aen Johannes Weyd een rekening van perruycken	*f*	25 : —
22 d°.	aen de weduwe van François Hermansz. en Symon goulart (*vgl. hierboven*)	*f*	281 : 1
—	aen Gerrit Jonasz. voor kopere Haken.	*f*	24 : 6
—	aen Klaes de ringer een rekeningh van Hantschoenen	*f*	4 : 7
—	aen Hair poejer, aen *Grimmarius* een rekening	*f*	2 : 10
—	aen spooren een rekeningh.	*f*	5 : 18
—	aen een rekeningh van de blickslager	*f*	55 : 10
—	aen de wapenmaker een rekeningh	*f*	25 : 10
—	aen Eduward Jansz. een rekening van perruycken	*f*	9 : —
23 dito	aen de swaertveger een rekeningh	*f*	17 : 12
—	aen de Huer van tapijten en roumantels	*f*	11 : 2
15 Julii 1639.	aen Herman de Keyser voor een Wasse neus	*f*	1 : 5
17 Maart 1642.	Hans de loodgieter voor een fontein.	*f*	27 : 4
24 October 1642.	Een berenhuid	*f*	4 : —

Wij gaven slechts enkele posten uit de vele dergelijke, die deze en de volgende jaren in menigte voorkomen. Verder vergelijke men de fac-similes bij Vondels *Gebroeders* [1]).

Daar men nog niet bekend was met *coulissen*, of ze niet

[1]) Vondels Werken. III. bladz. 629 en v.v.

kon aanwenden bij de bestaande inrichting van het tooneel, gebruikte men — om een bosch of park voor te stellen — somwijlen *echte* boomen en graszoden. Men zie slechts de volgende posten van uitgave:

23 April 1639.	aen 2 rekeningen van groene boomen en sooden	*f*	9 : 15.
15 Julii 1639.	aen groene boomen en tacken. . .	*f*	4 : —.
dito	aen Michiel Henrixsz. voor 't setten van de boomen	*f*	1 : 4.
dito	aen Symon Willemsz. van breda voor 't groen halen	*f*	1 : 5.
dito	aen pelgrom de Groot voor 't leggen van de zoden	*f*	1 : 16.
16 Sept. 1639.	voor 3 mael aen groene boomen. .	*f*	11 : —.

Wel rees aanvankelijk de vraag bij mij op, of die boomen en zoden ook voor den tuin bestemd waren, welke zich blijkens den plattegrond achter het gebouw bevond; maar dra zag ik het onwaarschijnlijke daarvan in, want wie plant boomen en legt zoden in Juli of September? en waarvoor zouden de „tacken" dan gediend hebben? In de meening, dat het levende groen werkelijk voor het tooneel bestemd was, werd ik nog versterkt door een post, welken ik een paar regels lager aantrof:

Symon van breda voor 't verbranden van zijn Hoet *f* 4 : —

Zoo'n ongeval overkomt iemand gewoonlijk niet, die boomen in een *tuin* plant, op 't tooneel is het iets anders; en de aangehaalde posten geven aanleiding om te gissen, dat diezelfde Symon met die boomen of dat groen in betrekking stond.

Alle twijfel werd bij mij opgeheven door het vinden van den volgenden post in de uitgaven:

Ao. 1649. 4 October. an de stats tuynluy voor groen *op 't tooneel*. . . . . *f* 2 : 2.

Eenige *machinerie* bezat men ook reeds. Zoo had men in den houten vloer van het tooneel twee *zinkluiken*, die met katrollen werden opgeheschen en neergelaten; zij deden dienst bij

geestverschijningen en bij 't verzinken van een persoon in den afgrond.

Daarbij had men een sierlijk geschilderden Hemel, met welken men „in schijn van tussen door stralende wolken" verscheidene personen tegelijk kon doen afdalen en weder opnemen. Ook kon men eenige personen die *de Faam, de Winden, Arenden,* of iets dergelijks voorstelden „uyt de lugt neder en vooruyt doen schieten, dat d'aanschouwers, die zulks ongewoon waren, door de schielikheyt deed verschrikken."

De muzikanten, welke tusschen de bedrijven, en somtijds gedurende het vertoonen, speelden, waren niet — gelijk tegenwoordig — vóór het tooneel geplaatst, maar voor het publiek onzichtbaar, links van den aanschouwer achter het eerste zijscherm. (Men zie den plattegrond).

Men speelde gewoonlijk tweemaal per week, des Maandags en des Donderdags, uitgezonderd bij buitengewone gelegenheden. In den nazomer echter, bij den aanvang van het seizoen, speelde men driemaal: Maandags, Donderdags en Zaterdags, en „niet zonder groot voordeel, door den grooten toeloop des volks", zegt Brandt [1]).

Vondel bezigde dan ook den dicht bezetten Schouwburg zijner dagen als beeld eener opeengepakte menschenmassa, met deze regelen (*Gebroeders,* 5e Bedrijf):

»Het hangen van 't gebergt met allerleie standen
Van menschen, zoowel out als jongh, èn arm en rijck,
Behangen en gepropt, een' schouwburgh was gelijck."

Wij verlaten nu de zaal om de overige kamers in oogenschouw te nemen, voor zoo verre ze ons belang inboezemen. Vooreerst dan de kamer der Regenten. Waar zij gelegen was hebben wij reeds gemeld. Zij was langwerpig vierkant, en versierd met de blazoenen van de Akademie, de Oude Kamer, en de Brabantsche „Uit Levender Jonst". Voor den schoorsteen stonden deze regels van Vondel:

Geluckigh is het Lant
Daer 't kind sijn moer verbrant.

[1]) Leven van Vondel, uitgeg. door Verwijs, bladz. 19.

Het was de kamer waar de Regenten van den Schouwburg vergaderden, en somwijlen de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis ontvingen. Karakteristiek is het weder, dat zij niet benoemd werden door de Regenten der Godshuizen, maar dat de Burgemeesteren hen aanstelden. Dit had evenwel meestal plaats op voordracht van het Bestuur der Godshuizen. Telken jare, in den nazomer, tegen dat het nieuwe speelseizoen aanving, had de benoeming plaats; er waren zes Regenten tegelijk. Ter gelegenheid van hunne benoeming — somtijds ook bij andere gelegenheden — hielden zij een grooten maaltijd, vermoedelijk te zamen met de Regenten der beide Godshuizen; anders zijn de kosten daartoe, die voor rekening van den Schouwburg gemaakt werden, onverklaarbaar hoog. De namen van hen die tijdens de opening in 1638 aan 't hoofd stonden, waren:

Willem Dircksz. Hooft,
David Sens [1]),
Steven Vennekool,
Mr. Jacob Block,
Hereman Dircksz. Coorenkind,
Simon Engelbregt [2]).

Het werk der Regenten was: het nagaan en regelen der geldzaken; het doen van betalingen ten behoeve van den Schouwburg; het aankoopen van nieuwe decoraties en kostumes; het verdeelen van de rollen; het bepalen van de stukken welke zouden opgevoerd worden, enz. Zij lazen eerst alle stukken, voordat die op het tooneel kwamen, en zorgden dat er niets vertoond werd „met woorden of werken, waardoor de wettelijke regeering van staat of stad, de Kerk, of eenige Godsdienst, of iemand in 't bijzonder gelasterd of bespot werd. De

---

[1]) Van Lennep noemt hem, Vondels Werken. X. bladz. 350, *David Pers*. Dit is eene vergissing. Uit onderscheidene stukken en handteekeningen van den man, bleek mij, dat hij *Sens* of *Censz* heette. Hij zelf noemde zich steeds *Sens*.

[2]) Die der volgende jaren, die het mij gelukt is te vinden, na vergelijking van vele authentieke stukken, zijn opgegeven in Bijlage D.

geyle dertele en ongebontheden, al te onkuys en lichtvaardig voor de Jeugt en andere tedere ooren", moesten zij van het tooneel verbannen. Bovendien hadden zij het recht tooneelspelers aan te nemen en af te danken.

Deze laatste, welke geen vast inkomen hadden, maar voor iederen avond, waarop zij gespeeld hadden, naar mate hunner verdienste werden betaald, bezaten evenzeer eene kamer, bestemd tot het lezen der rollen, tot verblijf tusschen de spelen, enz. Voor den schoorsteen dier kamer stond de volgende goede raad van Vondel:

Het sij ghy speelt voor stom, of spreeckt,
Let altijd in wat kleed ghy steeckt.

Meermalen werden de tooneelspelers op kosten van den Schouwburg onthaald, gewoonlijk op bier, of op bier met brood en haring. Een enkele maal werden zij getracteerd door dichters, wier stuk zij met bijval vertoond hadden. Ofschoon zij in lateren tijd „zich weinig anders als met het leeren hunner rollen bemoeiden", hadden zij aanvankelijk naast hun spelen nog eenig ander beroep; en de Regenten lieten niet na hen te begunstigen, als er ten behoeve van den Schouwburg iets te leveren was.

De kostumes, welke zij noodig hadden, werden hun door den Schouwburg verschaft. Fokkens [1]) deelt ons mede: „En hiertoe is op dese Schouburgh allerley toestel en maacksel van uytheemsche en hedendaaghsche kleedinghe, waar toe verscheyde kameren zijn, daar rondtom dit ghewaat op hangt aan houte pennen, of in doosen en kofferen wech leggende, en elck spel heeft sijn besonder uytbeeltsel van nooden, daar men dan in dese kameren gaat en besiet wat maacksel en kleederen dat 'er dienstigh zijn."

De plattegrond vertoont ons een personenkamer (d. i. kleedkamer) voor de mannen en een voor de vrouwen [2]). Men mag

---

[1]) t. a. p. bladz. 251.

[2]) Deze plattegrond is waarschijnlijk dezelfde, van welken van Lennep melding maakt in Dl. XII. bladz. 200 van Vondels Werken.

evenwel daaruit niet afleiden, dat bij het bouwen van den Schouwburg reeds vrouwen het tooneel betraden. Er bestaat eene naamlijst der personages van de *Gebroeders*, waarop Vondel zelf de namen der spelers aangeteekend heeft, en daaruit blijkt, dat in 1640 de vrouwenrollen door mannen werden gespeeld. Dit bracht van Lennep en Jonckbloet in twijfel; er was wel een kleedkamer voor vrouwen, maar, de vrouwenrollen werden door mannen vertoond! De oplossing is echter niet moeilijk. Wij lezen bij Dapper [1]: „— — — er zijn voornamelik twee kameren, in d'eene worden de klederen bewaert, daer in de mansperzonen, en in d'andere, daer in de vrouwen of *mansperzoonen in schijn van vrouwen*, op 't tooneel verschijnen. In ieder kamer is ook een bezonder perzoon gestelt; want d'eene is alleen bezig om de mansperzonen in 't mannen gewaet, en d'ander om de vrouwen, of *mansperzoonen in vrouwengewaet*, te kleden." De aanduiding van een personenkamer voor vrouwen op den plattegrond kan dus niet gelden als bewijs dat er toen reeds vrouwen op de planken kwamen. Evenwel blijkt uit Dapper's woorden tevens (zijn werk verscheen in 1663) dat hij beide toestanden gekend heeft: vrouwenrollen door mannen, en vrouwenrollen door vrouwen ten tooneele gebracht. En dat was ook zoo, gelijk wij straks zullen zien.

Ik uitte in mijne Inleiding (zie bladz. 11) het vermoeden, dat in vroegere tijden nu eens vrouwen op het tooneel verschenen, dan weer niet. In de Oude Kamer en in de Akademie te Amsterdam had het *niet* plaats. Tot nog toe was het evenwel onbekend, sedert wanneer het *een vast gebruik* werd ten onzent de vrouwenrollen door vrouwen te laten vervullen. Althans volgens hen, die in den laatsten tijd dit onderwerp besproken hebben, nml. van Lennep, Jonckbloet en Moltzer, welke laatste echter wèl de jaartallen weet op te geven voor Italië, Frankrijk en Engeland [2]).

---

[1]) t. a. p. bladz. 443.

[2]) t. a. p. bladz. 92. Voor Italië geeft hij 1608, voor Frankrijk 1547, voor Engeland 1659 of 1660.

Ik ben er in geslaagd, na het doorlezen en vergelijken van een groot aantal rekeningen, voor den Amsterdamschen Schouwburg het juiste jaartal te vinden, met den naam der eerste tooneelspeelster.

Ik vond namelijk in eene rekening van 1655 onder het volgende opschrift:

A°. 1655: *den* 30^{en} *Junij: de speelende maats betaalt*, voor het eerst een vrouwennaam vermeld, nml.

ARIANA NOZEMAN.

Blijkens dien post had zij toen zeventienmaal gespeeld, *met haar kleeren* (wij weten dat anders de tooneelspelers hunne kostumes van den Schouwburg ontvingen). Zij was dus voor 't eerst opgetreden *den* 19 *April* 1655, op welken dag voor 't eerst de „*Ariane*" werd opgevoerd, blijkens de ontvangst, *onder zeer grooten toeloop*. Zou Ariane Nozeman er den titelrol niet in hebben vervuld en 't stuk niet wellicht om harentwil geschreven zijn? [1])

De proefneming, om vrouwenrollen aan vrouwen toe te vertrouwen, schijnt naar wensch uitgevallen te zijn, want in een rekening van 14 September komt Ariana Nozeman wederom voor als zestienmaal, en bovendien Elisabeth Kalbergen als elfmaal en Susanna Eekhout als eenmaal gespeeld hebbende.

Figuranten gebruikte men reeds in den beginne, en in elke opgave van betaling „aan de speelende maats" komen eenige personen voor, welke *gestaen* hebben. Zij werden meestal betaald met 12 stuivers per keer (zeer veel inderdaad, als men de toenmalige geldswaarde in aanmerking neemt); had men echter een paar oude mannen noodig om te „staan", dan werden die door het Oudemannenhuis verschaft, en met slechts zes stuivers betaald.

---

[1]) Bovendien werden ter harer eere kort daarna de volgende gelegenheidstukjes vertoond:

20 Mei 1655 en volgende dagen, *Genavent Ariaentje;* 9 Augustus van dat jaar en volgende dagen: *D'onvergelijckelijke Ariane.*

De *souffleur*, niet onaardig „boekhouder" genoemd, stond tusschen de schermen. In de dagen van dezen Schouwburg nam gewoonlijk zekere Jacob Leon het souffleursambt waar, tegen een loon van 15 stuivers voor elke maal „boekhouden".

Tot het uitvoeren der koren of reien in de treurspelen werden drie, meestal vier zangers gebruikt, voor wie geen vaste bezoldiging bepaald was. Men ziet hieruit, dat de reien *gezongen*, niet gedeklameerd werden.

Het getal muzikanten was onbepaald, hun tractement bedroeg van 12 tot 30 stuivers. De meest gebruikelijke instrumenten waren: trommel, fluit, trompet en viool; somtijds ook de bas.

Van tijd tot tijd zocht men verbeteringen en meerdere sieraden aan te brengen in het bestaande tooneel. Men vervaardigde schut- of zijschermen, welke losjes aan de galerij werden bevestigd, en gemakkelijk konden worden weggenomen. Zoo lezen wij van dien tijd, dat het Tooneel „even-eens als een Protheus gezwint, na gelegentheit, met klene moeite verandert" werd. Natuurlijk moet men bij de waardeering van die Proteusachtige gezwindheid in rekening brengen, wat de schrijver gewoon was te zien op het tooneel van zijnen tijd met vast decoratief [1]).

Voedde men hoop dat een stuk veel toeloop zou hebben, dan werden er kosten noch moeiten gespaard, om de vertooning zoo luisterrijk mogelijk te maken. Zoo besteedde men o. a. vrij wat geld voor het vervaardigen van een Hemel, bij de opvoering van Vondels *Lucifer*. Ongelukkig werd dit stuk slechts tweemaal opgevoerd [2]), en daarna verboden. Vondel maakte dan ook kort daarna een ander stuk, den *Salmoneus*, waarin die Hemel ook kon gebruikt worden, om het nadeel, door de Godshuizen geleden, eenigszins te vergoeden.

Vermoedelijk omstreeks denzelfden tijd — men verbouwde

---

1) In 1649 werd ook, blijkens de uitgaven van den Schouwburg, een nieuw gordijn op 't tooneel gemaakt, dat *f* 14.— kostte.

2) Blijkens eene opgave van ontvangsten van den Schouwburg hadden die twee opvoeringen plaats den 2 en den 5 Februari 1654, en wel onder zeer grooten toeloop.

en veranderde gestadig — werd voor den tweeden ingang het volgende vers van Jan Vos, die destijds Regent van den Schouwburg was, geplaatst:

De Godsdienst roept de Ziel: het lijf de zorgh voor 't leven:
Elck heeft haar eygen tyt: wie die hier tegen streven.
Wie tyt in tyden vint, wort geen tooncel ontzeyt
Zoo leert men door het spel noch deught in ledigheyt.

Het was over denzelfden Schouwburg, dat A. Pels later in zijn „Gebruik en Misbruik des Tooneels" schreef[1]):

»En zeker toen de Kunst door zulke Schryvers wierd
In tóp gehéven, én zo plégtiglyk gevierd;
Was 't wél behoorelyk een nieuw Gebouw te stichten,
Daar haare straalen vérre, én hélder mogten lichten;
Gelyk men ook 't besluit met billyke yver nam,
Tót luister, tót vermaak, én nut van Amsterdam;
En aan Van Kampen, die de kroon te dier tyd spande
Van alle érvaarene Bouwmeesters hier te lande,
De zórg der Bouwkunst liet bevolen; die het wérk,
Schoon klein van omtrék, groot, én wyd, gelyk een' Kérk
Déé schynen; én 't gemak zo mét de wélstand paarde,
Dat dit gebouw, versierd mét zulk een' pracht, én waarde,
Gelyk zo braaf een' Kunst, én groot een' Stad betaamt,
Een meesterstuk verstrékte, én Schouwburg wierd genaamd."

Hoe de „kunst in top werd geheven en plegtiglyk gevierd", zullen wij in het volgende Hoofdstuk bespreken.

[1]) Bladz. 17 van de uitgave in 1706.

HOOFDSTUK VI.

DE ONTWIKKELING VAN HET TOONEEL.

Had men zich langzamerhand weten te ontdoen van de geestelooze werkstukken der Rederijkers, thans kwam het er op aan, een genoegzaam aantal degelijke tooneelstukken daarvoor in de plaats te stellen. De tijdsomstandigheden waren daartoe uiterst geschikt; alles teekende vooruitgang, opgewekt leven, bloei. In de Europeesche staatkunde begon de Republiek der Vereenigde Nederlanden, en Amsterdam bovenal, meer en meer gewicht in de schaal te leggen; en steeds nam het land toe in handel en koopvaart, in welvaart en rijkdom.

Thans was de tijd gekomen om, bij het gebouw dat men bezat, ook een eigen, een nationaal Tooneel te verkrijgen. De Nederlandsche letterkunde verheugde zich in eenen tot nog toe ongekenden bloei, en beloofde nog meer.

Na Coster, die zich in later tijd aan de dichtkunst weinig gelegen liet liggen, naar 't schijnt (hoewel hij nu en dan nog enkele zoogenaamde straatvertooningen regelde), stond Nederlands grootste dichter, Joost van den Vondel, aan het hoofd der tooneelbeweging in Amsterdam. Doch wij betreuren het, te moeten bekennen dat onze grootste dichter, hoewel hij niet minder dan twee-en-dertig tooneelstukken schreef, ons Tooneel niet heeft gebracht tot die hoogte, die 't beloofde eenmaal te zullen bereiken. Zelfs is er voldoende reden, om te beweren, dat door zijn toedoen de dramatische poëzie ten

onzent een geheel verkeerde richting is ingeslagen, uit welke zij nimmer weer op den goeden weg is teruggekeerd.

De richting, die Coster was ingeslagen, die van het Romantische Drama, houden wij voor de meest geschikte, zoo niet de eenige, die het Nederlandsche Tooneel tot zelfstandigheid had kunnen leiden, al moest in die richting de weg ook nog grootendeels gebaand worden.

En juist door toedoen van Vondel werd het Romantische Drama ten onzent in de geboorte gesmoord, door 's grooten dichters al te sterke overhelling tot het Klassicisme. Dat Klassicisme was tevens oorzaak van den vroegtijdigen dood van ons nationaal Blijspel.

De al te groote bewondering, welke Vondel — misschien wel voor een deel ten gevolge van zijn omgang met geleerden als van Baerle en Vossius — voor de meesterstukken der oudheid koesterde, deed hem, evenals velen zijner geleerde tijdgenooten, wel eens vergeten, dat aan andere tijden andere zeden passen, dat op 't gebied der schoonheid ook andere vormen kunnen welkom zijn, dan die welke de Ouden bezigden; bovenal, dat het Amsterdamsche publiek der zeventiende eeuw niet hetzelfde was, als dat van den Griekschen schouwburg tijdens Sofokles en Euripides. De letterkunde, vooral de tooneelletterkunde, van een volk kan slechts tieren op den bodem van het volksleven, en uitheemsche planten, met hoeveel zorg ook overgeplant en gekweekt door enkelen, kunnen niet dan een kwijnend bestaan voortslepen; meestal zullen zij ongeschikt bevonden worden tot voortplanting, en al te schaars zullen zij vruchten dragen.

Het was dan Vondels streven, nadat hij kennis had gemaakt met de treurspelen der Grieken, en die van Seneca dien ten gevolge bij hem „achter den bank" geraakt waren, den trant der Grieken op ons Tooneel te brengen. Zonder wijziging kon dat niet, want voor het Noodlot, dat in de Grieksche drama's zulk een belangrijke rol speelt, was na de invoe van 't Christendom geene plaats. Vondel zag dit i vergat daarbij, dat zeer veel van het tragische, zooals zich dat voorstelden, met dat Noodlot moest ver

Daardoor hebben vele zijner stukken, welke meesterlijke gedeelten men er ook in vindt, veelal weinig belangwekkends en boeiends, wanneer men ze in hun geheel beschouwt. De vloeiende, sierlijke en krachtige verzen, de prachtige brokstukken van Vondels drama's waren, bij de toch reeds vrij algemeene overhelling tot het Klassicisme, juist geschikt om zijn manier een tijdlang zoo in zwang te brengen, dat hij als model gold. Ongelukkig evenwel waren zijne navolgers niet zulke geniën als hij, en niet zulke meesters over taal en versbouw: wat bij Vondel *kracht* was, werd bij hen veelal *bombast*, waartegen hij herhaaldelijk had gewaarschuwd [1]). Hoe jammer, dat Vondel geen kennis heeft genomen — of, zoo al, niet vroeg genoeg om terug te keeren van den ingeslagen weg — met de stukken uit de Spaansche school, maar vooral uit die van Shakspeare. Daar toch was te vinden, wat hem ontbrak: leven en beweging. Wel werden er enkele vertalingen, of liever navolgingen, geleverd van sommige Spaansche stukken, die aanvankelijk door hunne levendigheid behaagden [2]), en van enkele drama's aan de Engelschen ontleend, maar het schijnt, dat zij ten slotte weinig invloed op onze tooneelletterkunde hebben uitgeoefend [3]).

't Schijnt dat in die dagen verscheidene bekwame tooneelspelers aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden waren, die — hoewel ze aanvankelijk tevens een ander beroep uitoefenden, niet zelden dat van boekhandelaar — zich weldra

---

[1]) Men zie o. a. de *Elektra*, Werken. Dl. III. bladz. 485.

[2]) Brandt, t. a. p. bladz. 90.

[3]) Gelukkig geeft eene onlangs door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen uitgeschreven prijsvraag eenig uitzicht, dat misschien meer licht over dit nog tamelijk duistere gebied zal verspreid worden. Die prijsvraag luidt: »De invloed van het Engelsche drama der 16e en 17e eeuw, inzonderheid van Shakespeare en zijne school op het Nederlandsche treur- en blijspel der 17e en 18e eeuw." Evenwel houden wij het er voor, dat wij onze blikken meer naar Spanje en Italië, dan naar Engeland moeten wenden, om den oorsprong van vele onzer stukken uit de zeventiende eeuw te vinden. (Dit vermoeden heeft meer waarschijnlijkheid gekregen door de mededeeling van de Witte van Citters, voor eenige weken gedaan in *De Nederlandsche Spectator*, 1873, bladz. 140 en v.v.)

geheel aan de kunst wijdden. Verscheidene van hen schreven zelven stukken, en, merkwaardig! het was als voelden zij wat er ontbrak aan de navolgingen der klassieken: nml. levendigheid! — De meesten hunner toch hielden zich niet op met het Treurspel — tenzij zij eene vertaling leverden, gelijk van Germez deed — maar schreven blijspelen en kluchten. Niet weinige dier kluchten hielden jaren lang stand op het Tooneel, en werden steeds onder grooten toeloop vertoond: maar de schrijvers, veelal mannen van geringe opvoeding, gaven wel wat al te zeer toe aan den smaak (of wansmaak) van hun publiek — een bewijs evenwel dat zij het terdege kenden — en brachten daardoor zulke zedelooze spelen voort, dat men tegenwoordig velen daarvan niet zonder walging en afschuw kan lezen.

Gewoonlijk voerde men in den Schouwburg eerst een treurspel op, en, wanneer dat niet al te veel tijd vorderde, gaf men nog een nastuk: meestal een klucht, doch na 1645 gaf men in plaats daarvan dikwijls een ballet, arlequinade, maskerade, vreemde dans, of iets dergelijks. De lezer ziet hieruit, dat de balletten ten onzent veel vroeger bekend en in zwang geweest zijn, dan men gewoonlijk wel meent. Men bedenke intusschen, dat in de eerste jaren die balletten lang zoo luisterrijk niet konden zijn als thans, voornamelijk ten gevolge van de onbeweegbare decoraties.

Tusschen de bedrijven van het groote stuk werd het al spoedig gewoonte zoogenaamde *vertooningen* — wij zouden zeggen *tableaux-vivants* — te geven; somtijds ter opheldering of opluistering van het eigenlijk drama, somtijds op zich-zelf staande. In het laatste geval werden „oude of hedendaagsche Verbonden van Koningen, Princen en Vorsten, Vreedehandelingen, al meest met deftige Sinnebeelden" [1]) voorgesteld. Deze tusschenvertooningen, zegt Langendijk [2]), „lokten velen naar den Schouwburg, en brachten daardoor de Godshuizen aan-

[1]) Fokkens, t. a. p. bladz. 250.

[2]) Voorbericht bij de Vertooningen, door hem *medes* gemaakt.

merkelijken winst aan." Wij zullen later, bij het beschouwen van de hoogte, op welke de mise-en-scène zich in de volgende jaren bevond, nog overvloedig gelegenheid hebben, met enkele dier vertooningen kennis te maken.

Het gebeurde dikwerf, wanneer een stuk opgang maakte, dat de Magistraat *en corps* de vertooning er van bijwoonde; wel een bewijs, hoe ook de Regeering haar best deed het Tooneel te bevoordeelen. Ook andere aanzienlijke personen en vreemdelingen bezochten den Schouwburg; zoo lezen wij, dat den 30 December 1645 de Koning van Polen met den Prins van Oranje een vertooning van *Aran en Titus*, met *Lichte Klaertje* als nastuk, bijwoonden; evenzoo den 6 Augustus 1646, de Ambassadeur van Denemarken die van *Karel en Kassandra* met *de Ontrouwe Dienstmaeght.*

Ter eere van den eenige dagen te voren overleden P. Cz. Hooft werd den 28 Mei 1647 door den eersten tooneelspeler, van Germez [1]), een door Brandt opgestelde lijkrede uitgesproken, terwijl men dien avond tevens Hooft's *Gerard van Velzen* vertoonde. De toeloop was zeer groot, blijkens eene opgave van de bruto ontvangst op dien dag, welke *f* 267 : 11 st. beliep, — bijna het dubbele van de ontvangst in gewone tijden. Evenzoo werd in Februari 1679 Vondel's uitvaart op den Schouwburg gevierd.

Doch niet alleen de tooneelkunst werd op den Schouwburg beoefend: een enkele maal gaf men er zelfs concerten, ja wellicht opera's, ofschoon de laatsten eerst in lateren tijd voor goed op het Tooneel zijn gekomen. In Augustus 1643, lezen wij, is er „verscheyde reyssen musyck gesonghen", terwijl men in den nazomer van het jaar 1648 dikwijls in plaats van de klucht een concert of muziekuitvoering gaf. Tusschen de speelseizoenen van 1661—62 en 1662—63 is van 30 Juni tot 21 Juli 1662 zevenmaal „met consent van haere Ed. Ed. Grootachtbaere Heeren Burgemeesteren Gemusiceert op de Schouburg door eenige Musicanten van zyn koninklijke Majesteit van Vranckrijck". De opbrengst daarvan kwam voor $^1/_2$ aan den

---

[1]) Hij ontving daarvoor *f* 3 : 15 st.

Schouwburg, voor ½ aan die muzikanten. Enkele keeren speelde men voor den middag, en ten vier uren 's namiddags nog eens.

Met betrekking tot het *Schooldrama*, waarvan vooral in Duitschland zooveel, maar ook hier te lande somtijds, gebruik gemaakt werd, lezen wij [1]), dat op den Schouwburg „tót bevórdering der Grieksche én Latynsche taalen, én grondlegging der uitterlyke wélspreekendheid" tooneelspelen in die talen werden opgevoerd door de kinderen der aanzienlijkste Amsterdammers, „waar door de leerzaame jeugd tót verwonderens toe wierd opgewékt". Dat geschiedde somtijds ook in de moedertaal, waarmeê waarschijnlijk het bekende bericht in verband staat, dat de latere hoogleeraar Francius zich als jongeling op den Amsterdamschen Schouwburg in de uiterlijke welsprekendheid plag te oefenen [2]). — In een der boeken van de ontvangsten des Schouwburgs — zie Bijlage A — vind ik, dat *Studenten*, elders genoemd *Latynse Studenten* [3]), in 1657 opvoerden: den 13 Januari, *Philedonius* (de opbrengst bedroeg *f* 11 : 15 st.; later werd bij diergelijke vertooningen geen entrée gevraagd); den 16 Januari *Terentii Andria*; den 17 Januari hetzelfde; den 27en weder *Philedonius*; in 1658, den 21 Mei: den *Eunuchus*, in 't Latijn, met een klucht in 't Griex; den 22en hetzelfde. Somtijds werd ook een gewoon stuk door *liefhebbers* vertoond, zooals den 10 Augustus 1655 *de Tirannige Liefde*.

Zagen wij boven, dat in 1662 een troep Fransche muzikanten te Amsterdam hunne talenten ten gehoore brachten, meermalen kwamen er ook vreemde tooneelspelers [4]). Reeds hierboven maakten wij gewag van Engelsche tooneelspelers; later kwamen

1) A. Pels, Gebruik en Misbruik des Tooneels. 1706. In de Voorrede.

2) Vgl. G. D. J. Schotel, Tilburgsche Avondstonden, in het hoofdstuk, getiteld: Blik in de Geschiedenis van het Tooneel, inzonderheid te Dordrecht; bladz. 201.

3) Het waren waarschijnlijk leerlingen van de stedelijke latijnsche school, vgl. het gedicht van Vondel, Werken, Dl. XI. bladz. 239.

4) Deze en de meeste andere bijzonderheden, in dit hoofdstuk vermeld, putte ik uit de reeds meermalen vermelde boeken van Ontfang ē Uitgift.

hier meest Franschen of Duitschers. Uit een gedicht van Vondel [1]) blijkt, dat een gezelschap tooneelspelers van Aartshertog Leopold Willem een kunstreis deed, in 1653 ook Amsterdam bezocht, en dat hunne vertooningen aldaar o. a. ook door den Magistraat zijn bijgewoond. Een verbod van sommige troepen of spelers in 1662 (zie Bijlage E.) door Burgemeesteren uitgevaardigd, toont aan, dat sommige vreemdelingen zich niet al te best gedragen hadden. In het jaar 1682 werd aan zekeren Theodore Stryker (zie Bijlage F.) geweigerd nogmaals, gelijk hij te voren gedaan had, Italiaansche opera's te „vertoonen": en, ofschoon Burgemeesteren den 26 Juni 1683 (zie Bijlage G.) hunne toestemming gaven tot het vertoonen, gedurende één maand, van Fransche tooneelstukken op den Schouwburg, ook dit verlof schijnt den Heeren weldra berouwd te hebben, want reeds den 2 September van hetzelfde jaar besloot de Oud-Raad van Burgem. nimmer weêr vreemde comedianten in de stad toe te laten (zie Bijlage H.). Tegenover het bezoek van vreemde tooneelspelers in ons land staat, dat Nederlandsche en Amsterdamsche tooneelisten ook buitenlandsche reizen deden. Van Kornelis Bor vinden wij vermeld, dat hij Brabant en Frankrijk bezocht; Rijndorp, een Amsterdammer, en lid van *Nil Volentibus Arduum*, later directeur van een Haagsche troep, speelde in 1703 te Kopenhagen, in tegenwoordigheid van den Koning van Denemarken; later trad hij te Brussel op. In 1740 deed een troep, onder den beroemden Spatsier, een kunstreis naar Hamburg, Dantzig, Lubeck, Kiel en Kopenhagen [2]). Dat alles zou wellicht nauwelijks der vermelding waardig zijn, ware het niet, dat deze bezoeken veel moeten hebben bijgedragen tot het kennisnemen van de kunst der buitenlanders. Een kort overzicht van den toestand van het Tooneel in het buitenland schijnt derhalve hier niet ongepast.

Na het midden der 16ᵉ eeuw werd eene goede mise-en-scène

---

1) Werken. VI. bladz. 144 en 145.

2) Men zie over een en ander Witsen Geysbeek, op *Hendrik Jordis*; van Halmael, t. a. p. bladz. 29, 73 en 104; en van den Bergh, t. a. p. I. bladz. 28.

ingevoerd, en wel in Italië. Van daar werd zij het eerst naar Spanje en vervolgens naar Frankrijk overgebracht, terwijl wij haar weer aan de Franschen ontleenden; gedeeltelijk ook rechtstreeks aan de Italianen.

Navarro van Toledo was de eerste, die in Spanje het Tooneel van machineriën voorzag, hoewel nog zeer gebrekkig [1]). Het Tooneel bereikte in Spanje in de 16^{e}, maar vooral in de 17^{e} eeuw onder Lope de Vega en Calderon zijn hoogsten bloei, en het was daar, dat men van alle nieuwere volken het beste begrip van het Drama had. De spelen waren gegrepen uit het werkelijke leven en vol geest en beweging.

In Engeland waren omstreeks 1572 nog geen vaste theatergebouwen. Eerst in 1576 werd het eerste (*blackfriars*) even buiten de grenzen van Londen opgericht [2]). Sedert dien tijd verrezen de Schouwburgen bij menigte in Engeland, en ook van dien tijd dagteekent de hervorming en bloei van het Engelsche Tooneel onder Marlowe en Shakspeare.

Ook bij de Franschen beduidde het Tooneel niet veel voor de opvoering van den *Cid* van Corneille, in 1636; de groote veranderingen der mise-en-scène dateeren van de opvoering van *Mirame*, in 1641, in een zaal van het paleis van Richelieu. Bij deze gelegenheid werd voor het eerst, op de wijze der Italianen en Spanjaarden, gebruik gemaakt van beweegbaar decoratief, iets wat bij ons, gelijk wij straks zullen zien — eerst in 1665 plaats greep; in Engeland niet veel vroeger.

In Duitschland kreeg het Tooneel eerst lang na het onze eenige zelfstandigheid. Martin Opitz (1597—1637) „Vater der Deutschen Dichtkunst" volgde de Hollanders na, vooral D. Heins; en Andreas Gryphius (1616—64), de grootste dramatische dichter zijner eeuw in Duitschland, studeerde, na 1636, te Leiden, en nam Seneca, de Franschen, maar bovenal den Nederlander, Joost van den Vondel, tot voorbeeld [3]).

---

[1]) Em. Morice, t. a. p. bladz. 289—92.

[2]) Gervinus, Shakespeare. 2^{e} Aufl. 1850. I. S. 142—44.

[3]) Vgl. J. W. Schaefer, Geschichte der Deutschen Literatur. Bremen. 1847; en Heinrich Kurz, Gesch. d. D. Literat. Leipzig. 1865.

Wij zien dus dat Nederland, bij Italië en Spanje, en wat het letterkundig gedeelte betreft, ook bij Engeland eenigszins ten achteren, met Frankrijk op één lijn stond. Het verdient opmerking, dat slechts één jaar nadat de Franschen hunnen *Cid* hadden, wij reeds in het bezit waren van een niet minder verdienstelijk tooneelstuk, den *Gijsbrecht van Aemstel*, en dat Duitschland zijn eerste wereldlijke tooneelletterkunde grootendeels aan Nederland verschuldigd is. Het geheele — hoewel nog niet veel beteekenende — tooneelwezen in Noord-Duitschland, in de 17e eeuw, ging uit van Holland. Wel vinden wij telkens *Engländer* genoemd als tooneelspelers, die in Duitschland gedurende vele jaren op ettelijke plaatsen vertooningen gaven, en zoo de Duitschers met het nieuwe Tooneel bekend maakten; maar de Hoogduitsche schrijvers erkennen zelven, dat men onder dien naam voornamelijk het oog had op de Hollandsche acteurs; men gaf den *vreemden* tooneelspelers den naam van Engelschen, omdat deze 't eerst, in het begin der 17e eeuw, Duitschland bezocht hadden.

Op den duur behaagden de stukken in den trant van het Vondeliaansche klassicisme niet op den Amsterdamschen Schouwburg. Zij waren, hoe schoon om te lezen, veel te gerekt van inhoud om te voldoen aan het eerste vereischte van een goed tooneelstuk: den aanschouwer te boeien. Het verschijnsel deed zich dan ook voor, dat de Schouwburg veel meer bezoekers lokte, wanneer er een stuk van Coster of van Brederoo of de *Warenar* vertoond werd, dan wanneer men een stuk van Vondel zou spelen, den *Gijsbrecht* en *Jozeph in Dothan* uitgezonderd [1]).

Intusschen ging Vondel voort met het schrijven van nieuwe drama's, ofschoon verscheidene zijner stukken — om redenen van godsdienstigen, politieken of persoonlijken aard — niet werden

---

1) Vooral na het jaar 1660. Tusschen 1640 en 1660 werden enkele stukken van Vondel herhaaldelijk opgevoerd; dat waren hoofdzakelijk de volgende: *Gijsbrecht van Aemstel*, *Electra*, de trilogie van *Jozeph*, *de Gebroeders*, *Salomon*.

opgevoerd [1]). Omstreeks 1660 werden verscheidene, om hunne levendigheid geliefkoosde, Spaansche stukken ten tooneele gebracht. —

In de maand September van het jaar 1641 werd op den Schouwburg voor 't eerst een nieuw stuk van een tot nog toe weinig bekenden dichter vertoond: het was de *Aran en Titus* van Jan Vos.

Wat den inhoud aangaat, zoo wete men, dat er een groot aantal moorden, een verkrachting en andere gruwelen in gepleegd worden. Het stuk vond buitengewonen bijval, bij geleerden en aanzienlijken zoowel als bij het volk, en de dichter zag zich dadelijk geëerd als een ster van de eerste grootte; het duurde ook niet lang of Jan Vos werd benoemd tot Regent van den Schouwburg.

Langendijk's boertige beschrijving van eene vertooning van *Aran en Titus*, door een boer verhaald, is algemeen bekend. Wij citeeren er slechts deze regelen uit:

»d' Ien smeet hij in ien put, d'aer hong hij an ien boom,
Jae 't gong er zo, dat ik er 's nachts te met van droom.
Men stak menkaer daer dood als katten en as hongden,
Zo dat er op het lest gien overeind meer stongden,
As twie of drie. Ik zaay, kom Maertje loop je best,
Want menglijk worden straks de kijkers ook equest."

Met dat al valt het niet te ontkennen, dat er veel schoons in het stuk is, dat de taal goed en de verzen krachtig zijn. Zijn opgang had het daaraan te danken, dat er vooreerst veel te *zien* viel, en vervolgens, dat het de aanschouwers boeide en van het begin tot het einde in spanning hield.

Het was op een gansch andere leest geschoeid dan de klassieke stukken, en sloot zich meer aan bij de romantische school. Jan Vos, van beroep glazenmaker, kende ook geen vreemde talen, en had een bepaalden afkeer van de tooneelwetten der ouden, waaraan hij zich — en met reden — vol-

[1]) Zie Brandt, t. a. p. bladz. 89 en 90; Wagenaar, t. a. p. XI. bladz. 369; Vondels Werken IV. bladz. 2, en X. bladz. 350.

strekt niet stoorde. De wreedheden, in het stuk gepleegd, deden aan het succes geen kwaad; het gemoed der toeschouwers van die dagen schijnt een sterke ontroering vrij wel te hebben kunnen verdragen; ja zelfs, het groote publiek was begeerig naar ijsselijkheden. In de voorrede van zijn *Medea* (1665) zegt Jan Vos: „Zoo menigmaal als Ulysses in het treurspel van *Polixena*, door den vermaarden Samuel Koster gedicht, Astianax, het zoontje van Hector en Andromache, van de toorentrans wierp, scheen het nagebootste kint d'aanschouwers zoo hardt op het hart gelijk op d'aardt te vallen: men zagh de traanen niet min uit d'oogen dan het nagebootste bloedt langs het tooneel vloejen. Begeert gij starker bewijs?"

Weldra kwamen er meer dergelijke stukken op het Tooneel, en onze dramatische letterkunde had een tijdperk van nieuwen bloei kunnen te gemoet gaan, ware het niet dat die stukken aan een groot gebrek hadden mank gegaan. Inderdaad, de meerdere levendigheid en afwisseling der tooneelen was een groote stap voorwaarts, te meer, daar Jan Vos, evenals Brederoo, zuiver realistisch was. Zijn begrip was [1]), en terecht, „dat zich geen Koning gelijk een onderdaan moet laaten hooren: want dit wordt gewraakt, gelijk een houte schootel op een Vorstelijke staatcydisch: zoo moet men ook geen onderdaan gelijk een Koning doen spreeken, of men zet een purpere lap op een hairenkleedt, daar het kleedt, al was de lap meer dan het heele kleedt waardig, door bedurven wordt. De woorden moeten met d'eigenschap der Persoonaadjen overeen koomen."

Het gebrek waarop wij doelden was, dat er bijna geen karakterteekening in die stukken gevonden wordt, en dat de handelingen niet zelden tamelijk ongemotiveerd zijn. Terecht zeker zegt Jonckbloet [2]): „Hoe jammer, dat geen der ontwikkelden, die over het stuk hadden verstomd gestaan, zich rekenschap heeft trachten te geven van de oorzaak die het zoo aantrekkelijk maakte voor beschaafden zoowel als onbe-

---

[1]) Voorrede voor zijn *Medea*.

[2]) t. a. p. II. bladz. 328.

schaafden; hoe jammer, dat geen hunner er naar gestreefd heeft om, met behoud van het levenbrengend element, dat aan de klassieke school ontbrak, het ruwe, bloot zinnelijke dezer richting te kuischen en de hartstochtelijke daad door het karakter te motiveeren."

De stukken van deze soort vielen voortdurend in den smaak, maar konden, hoeveel moeite men er ook aan besteedde, niet altijd naar behooren worden opgevoerd: de grootere bewegelijkheid van inhoud, en de afwisseling van tooneelen en van plaats der handeling pasten niet op een Tooneel met onbeweegbare decoraties en tamelijk gebrekkige machineriën; of liever, het Tooneel paste niet meer voor de stukken. Jan Vos vooral zag in — hij was toen Regent van den Schouwburg — dat het bestaande niet meer voldeed aan de eischen des tijds, en voornamelijk door zijn invloed kwam men in 1664 tot het besluit den Schouwburg af te breken, en een nieuwen daarvoor in de plaats te stellen, geheel ingericht naar de wijze der Italianen en Franschen.

TWEEDE BOEK.

1664—1708.

HOOFDSTUK I.

DE NIEUWE SCHOUWBURG.

Den 23 Juni 1664 werd de oude Schouwburg voor het laatst bespeeld, en Domselaer, die omstreeks dezen tijd zijn Beschrijvinge van Amsterdam schreef, en die mede-Regent van den Schouwburg was, meldt [1]) dat het Tooneel, als veel te breed en te ondiep, zal verbouwd worden. Weldra ging men dan ook aan het afbreken, en was spoedig zoover gevorderd, dat de eerste steen voor het nieuwe gebouw kon gelegd worden [2]). De eer daarvan viel te beurt aan Maria, dochtertje van Jan Vos. Zij droeg bij die gelegenheid het volgende gedicht voor, door haren vader daartoe opgesteld:

Aan de Edele Heeren Regenten van het Wees- en Oudemannenhuis.

Ik leg in Pallas naam, omheint van zanggodessen,
De vaste grondsteen van het langgewenscht Tooneel:
Tooneel, dat aan het Y, door loffelijke lessen,
Het volk vertoonen zal wat bloedig staatskrakkeel,

[1]) t. a. p. bladz. 207.

[2]) Wanneer dit plaats had, kon ik nergens ontdekken. Wagenaar, en eenige anderen, geven den 24 Maart 1664; doch de juistheid dezer opgave schijnt twijfelachtig. De meest officieele bron is zeker wel het boek van Inkomsten en Uitgaven van den Schouwburg, en daaruit blijkt mij, dat het oude tooneel tot 23 Juni 1664 geregeld werd bespeeld.

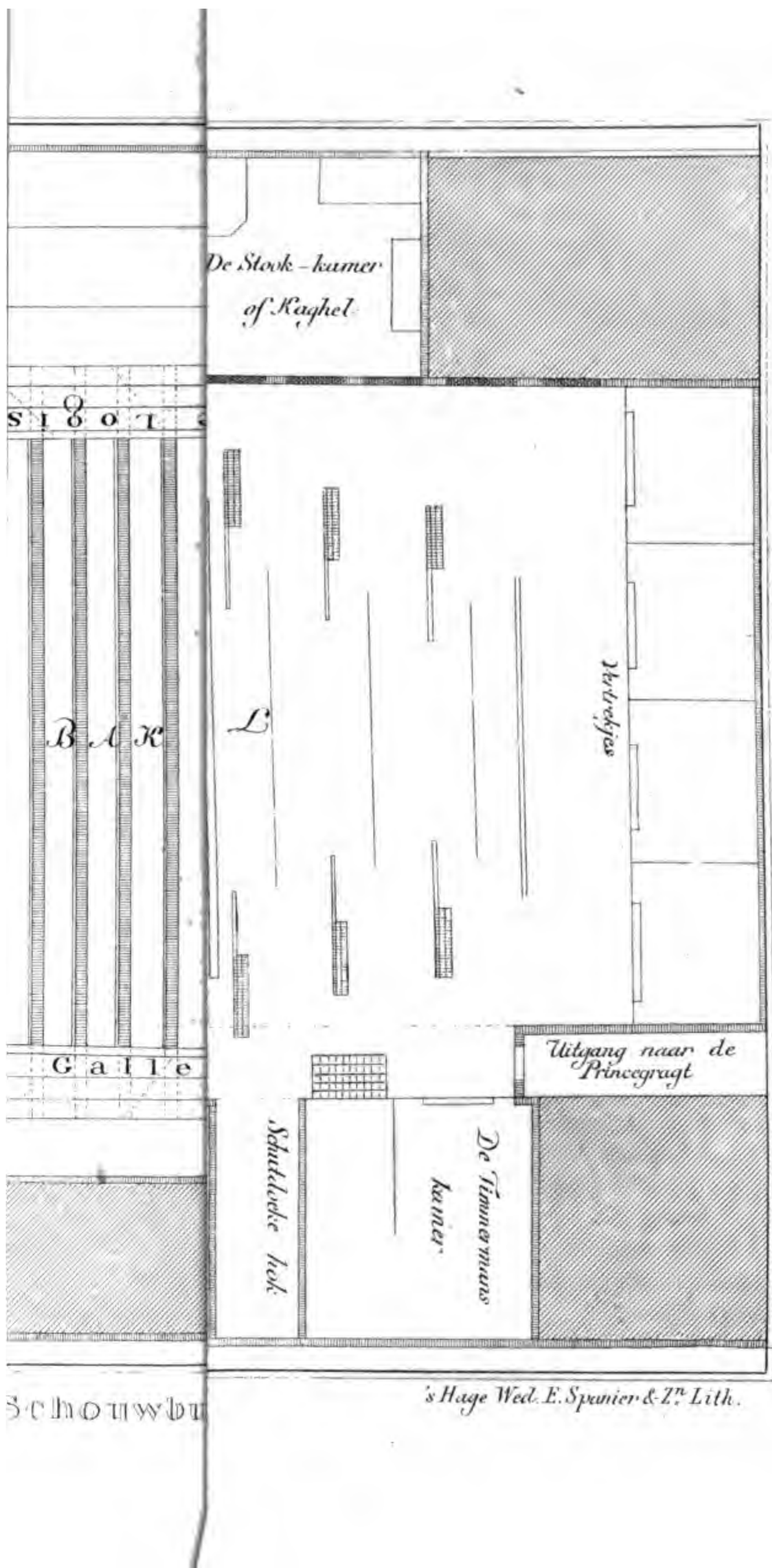
Wat bittre tempeltwist, vol zucht tot heerschappijen,
En liefde, werken in het menschelijk geslacht:
Zoo ziet men op een nieuw 't bedrijf der oude tijen.
Al 't aardrijk wordt, door 't Spel, op een tooneel gebracht.
De speelen zijn om 't volk tot deugden te verplichten...
Hierop leg ik de grond tot steunsel van 't gebouw.
Men hou het niet voor vreemd dat vrouwen gronden stichten:
De wijze Bouwkunst, die men roemt, is zelf een vrouw!
Ik volg haar schreeden na, om niet van 't spoor te dringen:
Wie 't spoor der wijzen volgt, verduurt de lasteringen.

In buitengewoon korten tijd was het werk voltooid, immers reeds den 26 Mei van het volgende jaar (1665) kon het nieuwe gebouw geopend worden. Had men wellicht niet het geheele gebouw afgebroken? De onzekere berichten bij sommigen dienaangaande voorkomende zouden ons haast tot die gissing brengen; doch dit is zeker, dat, bleef ook de voormuur en een der zijmuren staan, het overige geheel veranderd en vergroot werd, waartoe men eenige belendende erven had gekocht.

Hoeveel haast men echter maakte, den spelers duurde die gedwongen vacantie wat al te lang. Opdat ze niet geheel broodeloos zouden zijn, werd hun door Burgemeesteren toegestaan, onder den naam van Rederijkers vertooningen te geven in een huis op het *Droogbak*, dat met eenige moeite en onkosten weldra in een tooneel en schouwburgzaal was herschapen. Kostumes en wat zij verder noodig hadden kregen zij van de Regenten des Schouwburgs in gebruik, waarvoor de bepaling gemaakt werd, dat de opbrengst, na aftrek der onkosten, voor twee derde aan de spelers, en voor de rest aan den Schouwburg ten goede zou komen. Van 13 Januari tot 22 Mei 1665 werd op deze wijze gespeeld.

Den 26 Mei 1665 werd de nieuwe Schouwburg geopend, doch na slechts negen maal te zijn bespeeld, den 23 Juni reeds weder gesloten, op bevel der Regeering. Waarom, zullen wij in het volgende Hoofdstuk zien. Laat ons vooraf het nieuwe gebouw in oogenschouw nemen, en even met het inwijdingspel kennis maken.

Het plan van 't gebouw was ontworpen door Jacob va

De Stook-kamer
of Kaghel
Logis
B A K
L
Vertrekjes
Galle
Uitgang naar de
Princegragt
Schutdoeks hok
De Timmermans
kamer
Schouwbu
's Hage Wed. E. Spanier & Zn. Lith.

Campen, den beroemden bouwmeester van het Stadhuis te Amsterdam, neef van den vroeger vermelden bouwmeester en raadsheer Nicolaas van Campen.

De kosten der verbouwing, die geheel voor rekening van het Wees- en het Oudemannenhuis kwan. 'n, beliepen *f* 36663 : 18 : 8.

De voorpoort op de Keizersgracht bleef nagenoeg zooals zij was sedert 1637, en zooals die zich n'' nog vertoont voor het tegenwoordige R. K. Oude Armen Kantoor; doch in plaats van de ijzeren hekken, welke men thans ter weerszijden van haar ziet, bevonden zich kleine kamertjes, waar de toegangskaartjes verkocht werden. Als men de poort was doorgegaan, kwam men eerst op het voorplein, en daarna aan een huis, bestemd tot woning van den Kastelein des Schouwburgs. Ook dit huis is tot heden nagenoeg hetzelfde gebleven, want bij den brand in 1772 — waarna huis en erf aan genoemd Armen Kantoor werden verkocht — werd slechts de kap daarvan vernield; alleen het groote portaal, dat toegang tot den Schouwburg gaf,, is later tot een zijkamer vertimmerd [1]). Boven dat portaal bevond zich de Regentenkamer.

Tot de verdere beschrijving zullen wij het best doen een nauwkeurig ooggetuige, Jan Wagenaar [2]), aan het woord te laten; ofschoon wij ons de vrijheid voorbehouden, om, waar 't noodig schijnt, iets bij te voegen ter verbetering of opheldering.

„In de poort, is noordwaards, het Comptoir, daar 't geld voor den ingang ontvangen, en de Loodjes uitgedeeld worden. Boven de poort staan, buitenwaards, twee lantaarens, en binnenwaards, de borstbeelden van Herakliet en Demokriet, o . der welken, ter wederzyde van de deur, ook twee lantaarens geplaatst zyn. Voorts, komt men, over eene vierkante Plaats, door eene andere Poort, in een ruim Poortaal, daar zuidwaards de ingang naar de wooning van den Kastelein is, en een klein vertrekje, waar men de Plaatsen bespreekt. De frontespies deezer tweede poorte rust op twee kolommen, boven welker kapiteelen, ook twee lantaarens geplaatst zyn. De wooning van den Kastelein bestaat,

---

[1]) Wagenaar, t. a. p. Dl. XX, bladz. 68.

[2]) t. a. p. VIII. bladz. 751 en v.v.

uit verscheiden' zeer goede en wel geschikte vertrekken. In het Poortaal voor dezelve, hangen drie Gedigten: een van Vondel, luidende:

Geen kint den Schouburgh" enz.; „Een van Jan Vos: *De Godsdienst roept de ziel,*" enz.; „en nog een van Vondel: *Tooneelspel quam in 't licht,*" enz. [1]).

„Aan de zuidzyde van 't Poortaal, is ook een ruime opgang naar de *Kamer der Regenten;* de vertrekken der twee verdiepingen boven deeze Kamer zyn, ten deele, tot gebruik voor de Regenten, ten deele, tot gebruik van den Kastelein geschikt.

Wyders, treedt men, uit het meergemelde Poortaal, regt uit, en opwaards, naar de Schouwplaats: te weeten, ten zuiden, naar de *Staanplaats,* ten noorden, naar den *Bak,* ten westen of in 't midden, naar de *Loges* of *Huisjes,* en naar de verdere zitplaatsen. De grond der Schouwplaatse, die 't oostelyk gedeelte van 't gebouw beslaat, maakt een fraai geschikt halfrond, en loopt, beneden, langzaam hellende, af, tot voor 't Tooneel; zo dat de agtersten, die op de Staanplaats staan, of in den Bak zitten, bekwaamlyk, over de voorsten heenen konnen zien. De Bak, van welken de Staanplaats, door een houten afschutsel, met yzeren pennen bezet, is afgescheiden, heeft tien banken, en twee halve, ter wederzyde van 't *Orchestre,* of de Plaats der Muzikanten, die, in een vierkant, in 't midden van den Bak, tegen 't Tooneel aan, zitten. In 't halfrond der Schouwplaatse, zyn, wyders twee galeryen, boven elkanderen. De benedenste is verdeeld, in agt enkele, en twee dubbele Loges, welken, uitgenomen de Regenten Loge, welke regt op het Tooneel ziet, en de *Tour-Loge,* ter linkerzyde van dezelve, die de Regenten, by beurten begeeven, doorgaands, verhuurd zyn; en in de zogenaamde veertienstuivers-Plaats, in 't zuiden, die drie agter elkanderen oploopende banken heeft. De Regenten hebben, uit

---

[1]) Zie deze gedichten in hun geheel in onze beschrijving van den vorigen Schouwburg, in welken zij reeds, ofschoon op andere plaatsen, te lezen waren. Het laatste der drie, zoo verhaalt Wagenaar, is »door den vermaarden Tooneelspeeler, *Thomas van Malsem,* die, in 't jaar 1719, overleeden is, met het penseel en zyne linkerhand, die hij alleen gebruiken kon, konstiglyk, geschreeven."

hunne Kamer, een' bekwaamen toegang naar hunne Loge; en ook, door een langen gang, die, van agteren, langs de veertien-stuivers-Plaats omloopt, met een neêrgaande trap, naar agter het Tooneel. In deezen gang, zyn eenige kassen tot berging van het Speelgereedschap: en eenige mindere Speelers zyn gewoon, zig hier te kleeden. Boven den langen gang, is nog een gang of gaandery tot berging en bewaaring der Tooneelkleederen geschikt. De tweede galery, of zogenaamde tien-stuivers-Plaats, is aan alle zyden van het halfrond bezet, in 't midden met vyf, en ter wederzyde met drie banken agter elkanderen, die, tot aan de zoldering toe, oploopen. De Schouwplaats is, beneden, langs de wanden, zeer net beschooten: de zoldering, sierlijk, *geplatfonneerd;* en langs de Loges en veertien stuivers-Plaats, hangen Spiegel- en Armblaakers, waarop kaarsen ontsteken worden.

Het Tooneel, welk de westzyde van 't gebouw beslaat, is vyf voet en twee duim verheeven boven de grondvlakte van den Bak. Op den voorgrond van het zelve, staan, aan elke zyde, twee sierlyke Korinthische Kolommen, van agteren met Pilasters gedekt, en strekkende tot ondersteuning van eenen fraaijen boog, die den voorgrond van het Tooneel overwelft. Tusschen de kolommen, staan de beelden van Melpomene en Thalia, van welken het eerste inzonderheid uitmunt in fraaiheid. Alles is van hout; doch de kolommen, met derzelver Pilasters, de kroonlyst, de boogen, de voetstukken der beelden zyn, als sterk gevlakt rood marmer, en de Bazementen, Kapiteelen en Beelden, als wit marmer geschilderd. Het Tooneel wordt, van vooren, agter den boog en de kolommen, geslooten door een gordijn."

Boven den boog was een balustrade, en in den boog hingen vijf kronen, elk voor twaalf kaarsen, welke kronen evenals de gordijn door middel van een evenwicht gemakkelijk konden worden opgehaald en neergelaten. De gordijn zelve wordt door Fredrik Duim [1]) aldus beschreven:

---

[1]) Fredrik Duim, Het Hondertjaarige Jubilée, wegens het stichten van den Amsterdamsche Schouburg. 1738. bladz. 6 en v.v.

»— — — — 'k zie een kleedt neêrhangen, van de bogen
Des Tempels, die den Berg bedekt, voor yders oogen,
't Ontsteekt begeerte om 't hof te zien, daar Febus praalt,
Twee Goden [1]) ziet men op het dekkleedt afgemaalt,
De Zee en Koopgod, met de Vork en Staf in handen,
Parnas en Helikon, als teed're liefde panden,
Bewaken, en zyn Beurs volladen met fijn gout,
Wyst aan de winzucht, daar een' koopman op vertrout,
Zy toonen, datze zyn beminnaars, en rechtschapen,
Van Aemstels koopstadt, en de kunst; Des Schouburgs wapen,
De Korf met Byen, zietme in 't midden, daar, door min
Gedreven, 't Beesje vliegt gedurig uit en in.
Om zoeten Honigh, als Parnassus Honig byën,
De juiste perreken, met yver, in te vlyen;
Des zietme, om de eigenschap der By te weizen aan,
De zinspreuk *Yver*, in root gout, 'er boven staan,
En om te moedigen de schrand're Toneellisten,
Van niet door vadzicheit, den Honighraat te kwisten,
En achteloos gedrag, maar, om met wakkerheit
Te werken, even zo als onder word gezeit,
»*De Byën storten hier het eelste dat zy lezen,*
Om d'Oude stok te voên, en de ouderlooze wezen.""

De galerij en balustrade boven den boog dienden, volgens Duim

»Om, zonder 't minst gevaar, waar 't nodig is, te komen,
Wanneer aan 't kunstwerk werd verhindering vernomen,
Door breuke, of warringe der koorden van 't gordyn."

Dat de kleur van de gordijn *zwart* was, leeren wij uit deze regels van Langendijk [2]):

»Daer hong ien zwarte doek, zo bried as de stellazies,
Waerop ien doofpot stong, en ook twie Jampottazies."

De lichtkronen waren, volgens Duim, van kristal; 't was lastig, dat men slechts smeerkaarsen kon gebruiken, want dat vereischte nu en dan onder het spelen — hoewel het gewoonlijk en zooveel mogelijk tusschen de bedrijven geschiedde — vrij

---

[1]) Neptunus en Merkurius.

[2]) P. Langendijk, Jaap de Boer in den Schouwburg, of boertige beschryving eener representatie van het treurspel Aran en Titus; enz.

wat last: de kronen werden neergelaten, en de „kaarsesnuiter" kwam zijn plicht doen.

Het tooneel was in het westen van het gebouw geplaatst, en had eene lengte van vier-en-zestig, eene breedte van vijf-en-dertig voet. Het was voorzien van allerlei zij- en schutschermen, die meest allen, naar de regels der Doorzichtkunde, fraai beschilderd waren. De vier voorste zijschermen aan weêrszijden stonden schuin, in ongelijke hoeken, de drie achterste recht. Zij konden allen zeer gemakkelijk bewogen worden, daar ieder zijscherm op twee rollen liep, en voor de twee eerste aan weêrszijden, als de zwaarste, koperen groeven of *galeien* in den vloer waren gemaakt, terwijl de vijf achterste alleen tusschen houten latten beweegbaar waren. Altijd stond er een goed aantal schermen achter elkander, om in korten tijd het gansche tooneel van gedaante te kunnen veranderen. Dat ging zelfs zoo schielijk en gemakkelijk, dat acht schermen te gelijk door twee menschen konden verplaatst worden.

Doch wij laten Wagenaar [1]) weder aan het woord:

„Men heeft, tot uitvoering van eenige Tooneelstukken, ook verscheidenerlei Konstwerktuigen noodig, waarvan de Schouwburg rykelyk voorzien is. In den vloer van het tooneel, zyn een groot, en zes kleine *Zinkluiken*, door welken men Persoonen, tafels en andere dingen kan doen opkomen, en nederdaalen. Voorts, zyn 'er twee *Wolken*, eene groote en eene kleine, die, door middel van evenwigten, nedergelaaten en opgehaald worden, en zig, zeer natuurlyk, openen en sluiten. Zy zyn fraai beschilderd, en dienen, om Goden, Engelen, of andere Persoonaadjen, van boven naar beneden, of van beneden naar boven te voeren. Men heeft ook verscheidenerlei slag van *Vliegwerken*, dienende om persoonen, gedrogten, wagens en andere dingen, over het Tooneel, en opwaards en nederwaards, te doen beweegen. De *Zee*, die zeer konstig gemaakt is, en zig, op eenen afstand, vertoont, als met zagtelyk bruischende golven af en aanvloeijende, mag wel onder de aartigste Konstwerken van het Amsterdamsch Tooneel, geteld worden. De andere gereedschappen en huis-

[1]) t. a. p. VIII. bladz. 760.

raad, tot het Tooneel vereischt, zijn te verscheiden en te menigvuldig, om byzonderlyk te konnen worden opgenoemd."

De *Schutschermen* of *Gezichteinders* van het Tooneel, de Luchtdoeken, welke ook den naam van Friezen hadden, en die boven aan het gewelf waren, hingen allen in evenwichten, die omtrent veertien of vijftien duizend pond wogen, terwijl nog tusschen de twee en drie duizend pond voor de Vliegwerken en Zinkluiken vereischt werden.

De wijze waarop het Tooneel verlicht werd vinden wij aldus beschreven [1]):

„De Voorgrond van het Tooneel werd verligt door eene ry blikken Bakken [2]) met Kaarssmeer gevuld, in ieder van welken vier of vijf Pitten brandden; welke ook konden verduisterd worden, wanneer men het ligt, het welk agter eene schuinsche plank stond, in de Kelder liet zakken. De voorste Schermen, die zes-en-twintig Voeten hoog, en twaalf breed waren, werden verligt door zoogenaamde Smeerkokers, bestaande in agt blikken Bakken, die anderhalven voet boven elkanderen waren. In iederen van deze Bakken had men andere kleiner Bakjes geplaatst, welke des morgens, wanneer 'er des avonds gespeeld zoude worden, met Kaarssmeer en met katoenen Pitjes, die in blikken Pypjes overeinde stonden, gevuld werden. In iederen Bak waren ook vier Pitten, en men bediende zich van dezelven om de eerste Schermen sterker te verligten dan de anderen, die in het verschiet weken, en alleenlyk door Kaarsen, in daartoe gemaakte Draaikokers geplaatst, verligt werden. Wanneer men den nagt moest vertoonen, kon alles verduisterd worden, door eene met blik beslagen Schuif voor de Kokers te laten vallen, en de andere Kaarsen, met derzelver Kokers, het agterste voor te doen draaijen, waar door men gelegenheid had om het gantsche Tooneel in weinig tyds donker en weder ligt te maken."

Achter, naast en boven tooneel en zaal waren verscheidene vertrekken en zolders, ten dienste van den Schouwburg, en tot

---

1) Historie van den Amsterdamschen Schouwburg, met fraaije afbeeldingen. Amsterdam, Warnars en van den Hengst. 1772. bladz. 42 en 43.

2) Wij zouden zeggen *het voetlicht*.

gebruik der tooneelspelers. Ten noorden van het Tooneel was een ruime bergplaats, het *Pakhuis* genaamd, die ook voor een deel tot timmerloods werd gebruikt; ten westen en ten zuiden waren vele kleedkamertjes voor de voornaamste spelers, terwijl men daarboven, aan de zuidzijde nog twee vertrekken vond, bestemd tot kleedkamers voor de Dansers en Danseressen. Boven het tooneel was een zolder, deels gebruikt als werkplaats voor den decoratie-schilder, deels als bergplaats van schermen en verdere decoratiën. Wij besluiten de beschrijving des gebouws met de woorden van Commelin [1]):

„Dit tegenwoordig nieuw *Tooneel*, na *d'Italiaanse* manier, als men nu te *Venetien* gebruykt, met alle bedenkelijke en schielijke veranderingen van *Perspectiven* of *Insichten*, en veelderley *Vliegende Werken*, die men *Machines* noemt, gestelt in plaats van het Oude, is aldus opgemaakt, op dat d'aanschouwers alle omstandigheden van de plaatsen der speelen, als *Paleysen*, *Steden*, *Dorpen*, *Zalen*, *Landschappen*, *Hoven*, *Bossen*, *Rotsen*, *Bergen*, *Duynen*, *Stranden*, *Zeen*, *Hemel*, *Hel*, met hun behoorlijk geswier, van allerley *Geesten*, *Dieren*, *Vogelen*, *Visschen* &c. Soo natuurlijk en als levendig, benevens d'Actien en beweeglykheden der *Speelders*, zouden konnen zien, en d'uytspraak van de Rollen, met opmerking, aanhooren. Waar over niet alleen dese stadt, maar gants *Holland*, ja geheel *Nederland*, als nooyt zoodanige vreemdigheden hier gesien hebbende, ten hoogsten met verwonderinge werden opgetoogen."

Het beheer van den Schouwburg bleef aanvankelijk op dezelfde wijze als voorheen aan zes daartoe benoemde Regenten toevertrouwd. Weldra verkregen deze octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland (zie Bijlage A, N°. 54—58) om de door hen aangenomen stukken alleen te mogen doen drukken en uitgeven, ten voordeele van den Schouwburg. Daartoe maakten zij met den een of anderen uitgever, naar hunne keuze, een contract, waarbij meestal ook de vergunning aan den uitgever werd toegekend, om de stukken op de speeldagen

[1]) t. a. p. II. bladz. 662.

door iemand voor zijne rekening in den Schouwburg te laten verkoopen. Hij drukte ook de aanplakbilletten, die, door twee daartoe aangestelde *Aanplakkers*, aan de twee Godshuizen, 't Stadhuis, de Beurs, de Korenmarkt, de Hoofdpoorten der stad, en op verscheidene andere plaatsen werden aangeplakt.

De Tooneelspelers werden per vertooning betaald, doch aangenomen met de bepaling dat er jaarlijks minstens negentig speeldagen zouden zijn. Omstreeks het midden der 18^e^ eeuw kwam het gebruik in zwang, dat de spelers, na afloop van het seizoen twee of drie vertooningen ten hunnen voordeele mochten geven, waarvan de opbrengst onder hen, naarmate hunner gewone verdienste, werd verdeeld.

De Kastelein — 't was dikwijls een der beste spelers die tot deze betrekking werd gekozen — was verplicht den Schouwburg schoon te houden, zorg te dragen voor vuur en licht, en toe te zien bij het bespreken der plaatsen. Hij had het opzicht over de timmerlieden en andere arbeiders aan den Schouwburg. Daarvoor genoot hij vrije woning aan het gebouw, vrij vuur en licht, en trok voordeel van het buffet. In de zoogenaamde Keuken [1]) — wij zouden 't koffiekamer noemen — konden de bezoekers zich tusschen de bedrijven „gaan ververschen met Mol, Koffy, Chocolade, Orzade en Limoenade."

De Tooneelmeester [2]), gewoonlijk tevens acteur, moest zorgen dat tegen iederen speeldag de kleederen en verdere toestel in gereedheid waren. Hij droeg ook zorg dat de spelers en speelsters het reglement, door de Regenten voor hen gemaakt, nakwamen, en hield aanteekening van de boeten, door het overtreden daarvan beloopen. Hij moest op last der Regenten de rollen uitdeelen en den spelers bijtijds kennis geven van hetgeen er vertoond zou worden. Verder zorgde hij voor de mise-en-scène van elk stuk, en kondigde het publiek na afloop der vertooning aan, wat de volgende maal zou gespeeld worden.

De Balletmeester ontwierp en regelde op gelijke wijze de

---

[1]) Bladz. 61 van het HS. vermeld in Bijlage A. n^0^. 97.

[2]) Vgl. Wagenaar, t. a. p. VIII. bladz. 764 en v.v.

balletten en dansen, en onderwees de aankomende spelers en speelsters in het aannemen van goede houdingen op het tooneel. Beide hadden, evenals de Orkestmeester, een jaarlijksch inkomen. Deze laatste had het opzicht over de muzikanten, en schikte en verdeelde de muziekstukken.

Verder waren er een opzichter over de kleederen der mannen, en een opzichtster over die der vrouwen, welke voor 't heelen schoonhouden moesten zorgen; twee mannen en vier vrouwen, een kleedermaker, een barbier, een pruikenmaker en een kapper waren evenzeer in vasten dienst. Nog had men een machinist met eenige timmerlieden tot het zetten en verplaatsen der schermen, het schikken der kunst- en vliegwerken, het maken van vuurwerk voor het tooneel, enz. Ook in dezen Schouwburg stond de *boekhouder* tusschen de schermen. Tot den verkoop der entreebilletten of „lootjes" waren twee ontvangers, aan de voorpoort, aangesteld, en negen personen waren aan den ingang, bij den Bak, en aan de trappen geplaatst tot de ontvangst der lootjes. Deze waren van stevig bordpapier gemaakt, en aan de eene zijde met den Bijenkorf bestempeld, aan de andere zijde door een der Regenten geteekend; elk jaar werden zij van kleur en somtijds van vorm veranderd.

Evenals in den ouden Schouwburg speelde men hier gewoonlijk slechts des Maandags en Donderdags, en bij den aanvang van het speelseizoen ook des Zaterdags. Intusschen, ik vond in een besluit van de vergadering [1]) der Regenten van den Schouwburg, gehouden Vrijdag 2 Maart 1742, dat, zoolang de weekpredikatiën in de Amstelkerk duurden (in de wintermaanden) op Donderdag niet mocht gespeeld worden. De vertooning begon nog steeds te vier uren in den namiddag, zelfs tot na het jaar 1710 [2]), doch in vervolg van tijd iets later.

Het stuk, waarmede de Schouwburg den 26 Mei 1665 onder

---

[1]) Notulenboek van die vergaderingen, zie Bijlage A. N°. 60.

[2]) Zie *Z. C. von Uffenbach's* Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland. Frankfurt & Leipzig. 1753. Dl. II. bladz. 414—19; vermeld in von Hellwald's Bibliographie, t. a. p. bladz. 160.

zeer grooten toeloop werd geopend, droeg den titel van *Fulvius en Octavia*, doch werd voorafgegaan door *de Inwijding van de Schouburg*, een zinnebeeldig stuk, voor deze gelegenheid door Jan Vos geschreven. Daarin kwamen de volgende personen voor: *Dichtkunst, Merkuur, Schouburg, Laster, Apollo, Pallas, Kunstrey, Bedryvers*. De inhoud was deze: *Dichtkunst* verzoekt aan *Apollo* haar een Schouwburg te stichten; *Apollo* belooft het, en vraagt aan *Merkuur*, die binnenkomt, hoe het met het nieuwe gebouw staat. Deze antwoordt, dat hij het veel te druk heeft met den oorlog tegen de Britten, dat de Beurs stilstaat, en dat

»De droeven walgen van aanminnige vertoogen".

Ook *Pallas*, die intusschen verschenen is, geeft aan *Apollo* ten antwoord:

»'k Ben aan 't bouwen: maar 't zijn strijdber' oorlogsvlooten".

Maar *Schouburg*, gevolgd van kinderen, mannen en vrouwen, smeekt *Pallas* ter wille van de weezen en oude lieden, en van 't verlangende volk, den Schouwburg te doen bouwen. Nadat *Pallas* heeft toegegeven, en *Apollo* zijn hulp heeft toegezegd, verschijnt *Laster*, en raakt met *Schouburg* en *Dichtkunst* in twist, door zijn voortdurend schimpen op het Tooneel, vooral nu het oorlogstijd is.

Een der antwoorden van *Schouburg* moge hier volgen als een staaltje van hetgeen Jan Vos en velen met hem dachten over het Tooneel:

»Ik bind' de burgers aan de wet der Overheeden.
Wie Burgerplichten leert wordt loffelijk verbreit.
Hier ziet men Koningen, krijgshelden, vol beleit,
Bisschoppen, en 't gemeen veur bijl en sabel duiken;
En slaaven, door het zwaardt, dat zij voor recht gebruiken,
Ten troon opsteigren deur een zee van menschenbloedt.
Zoo leert men, door tooneel, in veur- en teegenspoet,
Zich zelver wapenen voor allerley gevallen.
Wie op geen veurbeeldt ziet zal nooit in weelde brallen.
Men scherpt door 't spel het brein van d'ongesleepe jeugdt.
Hier wordt d'onkuische min, een vijandin van deugdt,

Tot smaat, ten toon gestelt, om alles te verdraagen.
Wie kunst met oordeel ziet ontwijk de slinksche slaagen.
Tooneelspel beeldt veur 't oog verleede dingen af:
Zoo haalt men, voor die leest, de dooden uit het graf:
De jongen leeren door 't bedrijf der oude tijen.
De speelen strekken niet dan spreekende schildryen.
Een spreekende schildry verdooft Appels panneel."

Nadat eindelijk *Laster* op bevel van *Schouburg* door de *Bedrijvers* is verjaagd, verschijnen *Pallas* en *Merkuur* wederom. *Pallas* zegt:

»Nu zult gy 't Nieuwtooneel ten deele kunnen zien",

waarop vermoedelijk verschillende decoraties aan het publiek werden vertoond, met behulp der nieuwe machinerie. *Merkuur* zegt telkens wat men ziet, en *Pallas* geeft er dan nog een verklaring bij. Wij laten hier, om niet al te uitvoerig te worden, slechts de woorden van *Merkuur* volgen:

»Hier toont men zee en strandt, omheint van steile bergen." —

»Nu ziet gy tenten, die een groote Stadt omringen." —

»Hier toont de kunst een bosch daar 't zonlicht nooit in straalt." —

»Hier wordt u een gebouw, vol heerlijkheidt, vertoont." —

Schouburg merkt aan:

»Ik ben voor traag gescheldt van alle steedelingen:
Maar als ik dit vertoon zal ik haar oog voldoen."

en *Pallas* voegt bij de vertooningen deze belofte:

»Ik zal u noch, eerlang, lusthoven, rijk van vruchten,
En hellen, vol van spook en zielen, die naar zuchten,
En hemelen, vol glans, op 't wonderlijkst, doen zien.
Hier zullen Gooden en Goodinnen komen vliên
Op zwaanen, arenden, en pauwen, vol van oogen.
Men zal Medea, van twee draaken voortgetoogen,
Doen rennen deur het zwerk, dat om haar wagen zwiert.
De menschen zullen hier verscheppen in gediert,
En boomen hart van schors, en boomen weêr in menschen."

Met een dankzegging van *Schouburg* aan *Pallas* eindigt dit Zinnespel.

Waarlijk, het moet voor hen, die de opening van het nieuwe tooneel bijwoonden, wel een geheel nieuw en verrassend schouwspel hebben opgeleverd, het tooneel telkens als door een tooverslag herschapen te zien, nu eens van een zee in eene legerplaats, dan weer van een dicht woud in een fraai paleis!

HOOFDSTUK II.

HET TOONEEL EN ZIJN TEGENSTANDERS.

Reeds vroeger zagen wij, dat lang niet allen ingenomen waren met het Tooneel, en dat onder zijn voornaamste tegenstanders de streng orthodoxe geestelijkheid de eerste plaats innam, deels uit gemoedsovertuiging, en op gezag van sommige kerkvaders die het Tooneel nu eenmaal onheilig en zondig hadden verklaard, deels ook omdat zij zelve nu en dan op de planken scherp gekastijd of belachelijk gemaakt werd. Die tegenstand, hoewel elders steeds gaande gehouden, schijnt te Amsterdam een tijd lang verdwenen te zijn, of was daar in elk geval in de eerste jaren na het openen van den Schouwburg van zoo luttele beteekenis, dat hij ons geen belang kan inboezemen.

Dat echter die rust niet anders was dan een „gewapende vrede", dan een stilte tusschen twee hevige stormvlagen, zal zoo aanstonds blijken.

Waaraan die rust toe te schrijven?

Zou wellicht eene der oorzaken hierin te zoeken zijn: dat de geestelijkheid het Tooneel niet meer aandurfde, omdat zij zich te zwak gevoelde na de door haar omstreeks 1630 te Amsterdam in alle opzichten geleden nederlagen, te meer daar zij zag hoe groot de ingenomenheid met den Schouwburg was én bij de burgerij én bij de regeering der stad?

Hoe het zij, de geestelijkheid moest het aanzien, dat de Schouwburg dagelijks propvol was, dat een deel der burgerij

„nog harder naar de komedie dan naar de kerk liep", en dat haar nu en dan op het Tooneel een bedekte of openlijke hatelijkheid gezegd werd.

Nadat men echter, helaas! al meer en meer laffe, zedelooze kluchten begon te vertoonen, kregen de tegenstanders nieuwe kracht en vonden zoo al geen rechtstreeksche hulp, dan toch goedkeuring bij vele gemoedelijke leeken, zoodat zij met moed het hoofd weêr opstaken.

Wat de onzedelijkheid van vele stukken dier dagen, vooral van de kluchten, betreft, wij kunnen den tegenstanders van het Tooneel in hun verzet geen ongelijk geven. Doch men bedenke, dat waarlijk niet alleen het Amsterdamsche Tooneel der zeventiende eeuw leed aan die bedenkelijke kwaal. In andere landen was het omstreeks denzelfden tijd inderdaad niet beter gesteld, in Engeland zelfs vrij wat erger [1]).

Het ging nog niet aan, dadelijk tegen het geheele Tooneel te velde te trekken: de gansche burgerij zou voorzeker, had men het gewaagd, als één man voor den geliefden Schouwburg partij getrokken hebben. Aanvankelijk stelde men zich dus tevreden met verzet tegen het door den ouden vijand Vondel in zwang gebracht gebruik, om bijbelstoffen dramatisch te bewerken.

Maar Vondel zweeg niet op die aanvallen; vooreerst voer hij bijv. in zijn *Faëton* — een stuk, dat nog in 1765 tot het repertoire behoordc [2]) — tegen de geestelijkheid uit [3]); en ten andere verdedigde hij in 't *Berecht* voor den *Lucifer* [4]) de tooneeldichters, die bijbelstoffen gebruikten. Het baatte hem echter weinig, want nadat het stuk tweemalen was opgevoerd (1654) werd het op aandrang der geestelijkheid door de regeering verboden; zeker niet om de politieke allegorie [5]) die er in lag, want die schijnt men toen niet opgemerkt te hebben.

---

[1]) Zie o. a. G. D. J. Schotel, Tilburgsche Avondstonden. 1850. bladz. 124 en v.v.

[2]) Zie Wagenaar, t. a. p. VIII. bladz. 759.

[3]) Zie van Lennep's opmerking, in Vondels Werken. IX. bladz. 217.

[4]) Vondels Werken. VI. bladz. 213 en v.v.

[5]) Zie Jonckbloet's opstel: *Vondels Lucifer, eene politieke allegorie,*

Vooral de predikant Petrus Wittewrongel voer van den kansel hevig tegen dergelijke stukken uit. Behalve dat Vondel een paar schimpdichten op hem schreef, gaf hij in 1661 zijn *Tooneelschilt*[1]) uit, waarop weldra van de andere partij een *Tooneel-Schilds-Verplettering*[2]) volgde. Liever dan ons bij al die stukken afzonderlijk op te houden, geven wij een kort overzicht van den geheelen toestand. Belangrijke hulpmiddelen daarvoor verschafte een werkje, in 1662 verschenen onder den titel *Jacob Koeman's Schouwspels Beschouwing ofte ware afbeelding van de hedendaeghse Tooneelhandel. Amsterdam.* 1662. *Gedruckt voor den Autheur.*

De schrijver laat in het eerste gedeelte van dit stuk, dat als een tooneelstuk is ingericht, uitkomen, hoe *Lucifer* met zijne trawanten er op uit is God en Christus tegen te werken. Daar niemand hunner een voldoend middel weet, nadat verschillende pogingen mislukt zijn, neemt een der trawanten, *List* genaamd, het Tooneel tot 's menschen verderf te baat. Uit de lange redeneering van *List* ontleenen wij als proefje de volgende regelen[3]):

»Nu meen ick dit vergift de Christenen te dissen,
Onder den braven naem[4]) van *Leersaem tytverdryf:*
En op dat het te meer sal *kitt'len ziel en lyf,*
Meen ick het soo met glimp van schyngoet te vernissen,
Dat daer een duisenttal sal doolen, eer sy 't dencken.
Ick moet tot dit bedrogh eerst schoone bybelstof
Uitkippen, om, door 't beelt en overgoude lof
Der heilge vaderen, 't nieuwsgierigh volck te wencken.
Daer na sal ick de eer der dappre oorloghslieden
Schel op basuinen, en ter sluick een schellemstuck

---

in den *Overijsselschen Almanak* van 1849; en tevens N. Beets, Vondel's Lucifer eene politieke allegorie? in de Verscheidenheden meest op letterkundig gebied. II. bladz. 137—144.

1) Vondels Werken. VI. bladz. 317 en v.v.

2) Vondels Werken. IX. bladz. 321.

3) In de oorspronkelijke uitgave van 1662, bladz. 8.

4) Men lette op de toespelingen op een van Vondel's gedichtjes, in den ouden Schouwburg geplaatst; zie hierboven, bladz. 75.

Daer onder mengen, of een geilherts vuil geluck;
Waer door de eerbaerheit en tucht eer sullen vlieden,
Dan het vertoonde goet in ieders ziel bevesten.
Indien 't soo veer geraeckt, soo gaet myn voorstel wis."

Natuurlijk gelukt, volgens den schrijver, het plan van *List*.

Deze Helsche geschiedenis wordt door den schrijver op eene wandeling aan zijn vriend medegedeeld; op bladz. 23, waar hij met dien vriend over het voor en tegen van het Tooneel redetwist, voegt hij dezen toe:

»Het tweede, dat ick sal uit desen handel trecken,
Is dit: dat al het geen, welx hooftstof dertel is,
En uittermaten gail, recht heidens, vals fernis,
Doorspeeckt van fabelen, Godtslastering, en gecken;
En staet geen Christen vry sich daer meê te vermengen.
Maer dit 's de hooftstof, en 't voorwerpsel van 't tooneel:
Dies mach geen Christen noch ten deel, veel min geheel
Dat zielverderflyck vuil op suivre zielen sprengen."

Verder verhaalt de schrijver aan zijn vriend, hoe hij in den droom met een persoon, die zich [1]) *den leydsman naer den wegh des deughts* noemde, den Schouwburg bezocht. Naar het schijnt zag hij daar *Aran en Titus* opvoeren, met eenige tusschenspelen tusschen de bedrijven. Over de onzedelijkheid dier tusschenspelen klaagt hij bitter, en hij jammert er over (niet ten onrechte, meenen wij) dat het publiek zoo iets nog mooi kan vinden! In die tusschenspelen schijnt men het dan ook niet voornamelijk op eerbaarheid te hebben toegelegd. Hij schrijft er van [2]):

»Noch sult ghy meerder sien, houdt maer een weinigh stal,
[Antwoorde hij] [3]) wanneer dat die gordynen ryssen,
Sult gy beschouwen, dat noch langer tucht, noch maet heeft.
Daer gaense op; sie toe, en merckt wat voor een beelt
Dat hier voor *Hermes*, en gints voor *Apollo* speelt.
Daer zit een *Bachus*, die 't (naer so het schynt) te quaet heeft,

---

[1]) bladz. 31.

[2]) bladz. 42, 43.

[3]) »*Antwoorde hij*": Schrijver voert hier zijn *leydsman naer den wegh des deughts* sprekend in.

Om met die wyngaertranck syn schaemte te bedecken.
O gruwel! Christendom, waer dwaelt uw drift naer toe?
Doe 't godlyck proefstuck, door de strenge geessel-roê,
Van syn meweter, wierd gepynight, ging hy trecken
Het brede vygebladt ten stam af, om syn leden
Te decken voor syn Godt, en voor syn eigen wyf:
En nu, (fy snoode daet!) wert het bekleede lyf
Ontbloot, om d'eerbaerheit, de schaemt, en reine seden
Voort te verbasteren. ach! Amstelsche jonckvrouwe,
Die noch met d' heilge naem van eerbre maeghde streeft,
Hoe is het mogelyck, dat ghy soo greetigh sweeft,
Daer dit onsuivere en schaemteloos beschouwe
Soo hevigh doordringt, om uw eerbaer root te bannen?"

Op bladz. 40 verhaalt hij naar aanleiding van een der tusschenspelen het volgende, waaruit tevens blijkt, hoe zich het publiek somwijlen gedroeg, en vroeger — in de loges vooral — zich gedragen had, indien wij ten minste den schrijver gelooven mogen [1]):

» — — — daer d' andre, vol genoegen,
Het d' eernaem gaven van *geneughlyck tusschenspel.*
Noch siet ghy het niet al: (sey doe myn vriendt) de hel
Sal nu haer felste schicht by dese laster voegen.
Slaet eens uw oogen van die afgebeelde bomen,
Tot binnen het gordyn van 't gulde ledekant,
En siet hoe naecktelyck dat daer de geile brandt
Wert ingeswolgen, door verbeeldinge, en stroomen
Van overspeelige, en meer dan hoersse reden.
Ick deckte myn gesicht, — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — myn oogh, dat, by geval,
Omswenckte, sagh hoe twee naerbootsten 't spelend mal
In naeckte waerheit. wel, hoe haeght u nu *de vonden*
(Zey doe myn oude) *die het koningklyck niet wycken*
In leersaem tytverdryf? wat dunckt u? pleeght men dit
In 't openbaer, nu men voor yders oogen sit;
Wat pleeghde men niet al, doe men dit spel kon kycken

---

[1]) Er is geen reden dat niet te doen (hoewel hij vermoedelijk wel wat overdrijft), daar schrijvers uit zijn tijd en uit de volgende jaren in gelijken zin over de onzedelijkheid in den Schouwburg spreken, ofschoon plastisch.

Door 't weinigh opens van de oude schuilgordynen? [1])
Indien het dienstbaer, ongevoeligh, levenloos,
Van banck en kussens, hadden spraeck gehadt, hoe boos
Hadden zy uitgeschreeuwt de vuile en onreyne
Vervloeckte kuren, die op haer bedreven wierden!"

Zoo ging men van weerszijden voort met het opstellen van schotschriften, en het doorhalen der tegenpartij op den kansel en op het Tooneel, en werd het twistvuur allengs aangewakkerd. Dat in 1665 de nieuwe Schouwburg geopend werd, was der geestelijkheid natuurlijk een doorn in het oog; immers het publiek werd daardoor nog meer verlokt, die instelling des Duivels te bezoeken, en het was te verwachten, dat er nu nog ergere stukken zouden vertoond worden, want het tooneel was grootendeels verbouwd om daartoe ingericht te kunnen worden!

Eindelijk gelukte het den tegenstanders den Schouwburg den 23^{en} Juni 1665 te doen sluiten, en niet voor den 8^{en} Februari van het volgende jaar gaven Burgemeesteren hunne toestemming tot de heropening.

Die toestemming kwam den Kerkeraad der Hervormde Gemeente weldra ter oore, en reeds den 12^{en} Februari werd „Dominus *Lupenius* geassisteert met *Dirck Aertsen*, Predicant ende Ouderlingh in de Nederduytsche Gemeente alhier", afgevaardigd naar Burgemeesteren. Ter kamer van Heeren Burgem. toegelaten, gaven zij namens den Kerkeraad hun leedwezen te kennen over het genomen besluit, niet slechts wegens het ongeoorloofde van tooneelvertooningen, maar ook wegens de kommerlijke tijden, welke men beleefde, in hoedanige zelfs de Heidenen hunne Komedien hadden gesloten. Wel is waar, zeiden zij, brengt de Schouwburg den Godshuizen voordeel aan, maar zou zulk een, en nog grooter, voordeel niet te verkrijgen zijn, als men den Schouwburg eens in een kerk veranderde? [2])

---

[1]) Zie de aanteekening hierboven op bladz. 74.

[2]) Het denkbeeld, om van den Schouwburg een kerk te maken, was volstrekt niet nieuw. Reeds meermalen had men bij de regeering der stad hierop aangedrongen; naar onze meening niet zoo zeer, om daar ter plaatse juist een kerk te hebben, als wel, om toch maar dien verfoeilijken Schouwburg te doen verdwijnen. — Onder 't afdrukken van dit blad

Gewis, de collecten zouden nog meer opbrengen, meenden zij.

Na eenige deliberatie antwoordden de Burgemeesteren, dat zij alle consideratien van de Eerwaarde Heeren en nog vele daarenboven hadden overwogen, en dat zij desniettegenstaande om zeer goede en hoogwichtige redenen besloten hadden hun consent tot de heropening te geven. Dat zij daarom verzochten, dat de Broederen het als wèl gedaan, en goed in hunne oogen, geliefden te laten zijn. Dat zij Burgemeesteren degenen niet waren, die iemand tot verandering van zijn gevoelen wilden of konden dwingen, maar dat zij wel verboden, van den preekstoel over de heropening als over een kwade zaak te spreken.

Ds. *Lupenius* zeide daarop „dat wel der Broederen gedagten niet souden sijn der Heeren Burgermeesteren doen van den predickstoel te traduceren, maer dat ieder echter, een quaet gevoelen omtrent eenige saecke hebbende, sijn gemoet moeste voldoen, om het quaet, in de saecke sijnde, der Gemeente bekent te maecken, ende dat ten opsigte der Broederen, sij de wagters sijn, op den thoorn gestelt."

Allergeestigst en wel ter snede luidde het daarop gegeven antwoord van de Burgemeesters, dat wij daarom in zijn geheel mededeelen.

„Waerop bij de Heeren Burgermeesteren is gerepliceert, dat sij waren diegenen, sonder dewelcke de wagters op den thoorn niet mogten komen, oock dat bij brandt ofte eenich ander ongemack hier ter Stede de thoornwagters niet als op ordre ende in maniere, door Haer Edelen den wagters voorgeschreven, brandt ofte ongeluck mogten blasen. Dat Haer Edelen nu oordeelende, datter geen reden om brandt ofte ongeluck te

kwam mij de October-aflevering in handen van het maandschrift »de Navorscher" 1873, alwaar eene resolutie van 29 Jan. 1621 aangaande hetzelfde wordt medegedeeld. Het slot dier resolutie, welke wij in haar geheel opnemen in Bijlage J, bevestigt onze zoo even uitgesproken meening. Immers lezen wij daar: »om daer nae gebruyct te worden soo als men tot gerijff van de Ingesetenen *'t sy tot de godsdienst off anders* sal noodich vinden." Indien men toch, wat de inzender in *de Navorscher*, de Heer Rössing, schijnt te meenen, in die buurten werkelijk behoefte had gevoeld aan een kerk, wat zou verhinderd hebben er eene te bouwen? Men was omstreeks dien tijd juist bezig met het uitleggen der stad aan

blasen in het openen van het Schouburgh resideerde, aen allen ende iegelijck der wagters, op den thoorn gestelt, dewijl Dominus *Lupenius* de Broederen soo geliefde te noemen, belasteden ende geboden, dat sij sich van brandt ofte eenigh ander ongeluck, ter saecke voorseijt, te blasen, sorghvuldighlijck souden hebben te onthouden."

Wie onzer zou niet gaarne om een hoekje van die Burgemeesterskamer hebben gestaan, om het gelaat der verschillende personen bij die woorden te kunnen waarnemen? — Maar niet alleen om zijn geestigheid is dit antwoord merkwaardig; het voornaamste is, dat het in het jaar 1666 door een Burgemeester van Amsterdam werd gegeven aan een predikant, die nog wel door den Kerkeraad was afgevaardigd. Men weet toch, hoe uiterst beleefd de Regeering in die dagen gewoonlijk tegenover de predikanten was [1]).

Nog een andere reden was er, waardoor het Tooneel in dezen tijd veel tegenstand ondervond, hoewel niet van geestelijke zijde: het was de politieke allegorie, welke sommige schrijvers in hunne stukken legden. Had reeds vroeger, in de dagen der Akademie, het Tooneelspel en wel voornamelijk het Treurspel, somwijlen een godsdienstige of politieke kleur gehad, dat was er niet op verbeterd. Verscheidene stukken van Vondel o. a. droegen er de duidelijkste blijken van [2]), bijv. zijn *Palamedes*, *Maria Stuart*, *Leeuwendalers*, *Lucifer*, enz. Was de politieke strekking in sommige stukken meer bedekt, en slechts voor oplettende lezers merkbaar, in andere trad zij meer op den voorgrond, hoewel zij soms zonder uitwerking bleef. Van een dier stukken, de *Mas Anjello*, die den 20sten Februari 1668 voor het eerst [3]) werd opgevoerd, lezen wij bij Pels [4]) het volgende:

[1]) Men vindt het geheele verhaal woordelijk medegedeeld in *dr. P. Scheltema's* Oud en Nieuw. 1847. II. bladz. 159 en v.v.

[2]) Men leze daarover o. a. Jonckbloets meergemeld stuk: *Vondels Lucifer, een politieke allegorie.*

[3]) Blijkens een der boeken van Ontfangst en Uitgift van den Schouwburg, berustende in het Archief van het Burgerweeshuis.

[4]) A. Pels, Gebruik en Misbruik des Tooneels, bladz. 20.

»Ook zouden veele uit Maz' Anjello wel besluiten,
Als of 't een stof was, om den Onderdaan tot muiten
Te brengen [1]), en te meer, om dat het wierd vertoond
Voor de eerste maal, zo als (en 't was noch geen gewoont')
Het honderdpenning geld in Holland wierd geheven:
Maar 't is te onkunstig, en te erbarmelyk beschreeven,
Noch 's Rymers doelwit, die slechts toeging stout, en los
Op 's Meesters voorbeeld, om, als Leerling van Jan Vos,
Met weidsche opsnyery van woorden, en met prullen
Van ballingskoppen 't oor, en oog des volks te vullen;
Zo dat men zeggen mag de Staat te zyn verschoond,
Ten minsten, dat zy niet opzett'lyk is gehoond,
Om 't volk tot muitery, en oproer te beweegen."

Een voorbeeld van verregaande stoutheid vinden wij in een stuk, getiteld: *Tieranny van Eigenbaat in het eiland van Vrijekeur, zinnespel,* in het jaar 1680 uitgegeven door het Kunstgenootschap *Nil Volentibus Arduum.* Het stuk schijnt, hoewel in verschillende bibliotheken aanwezig, weinig bekend te zijn [2]). Ook wij zouden er minder acht op geslagen hebben, ware het niet dat wij het exemplaar in handen hadden gekregen, toebehoorende aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen. In dat ex. vonden wij bij de lijst der Vertooners een geschreven sleutel op de eigenlijke bedoeling van het stuk, en nu kwam het ons zoo merkwaardig voor, dat wij de verzoeking niet konden weerstaan, er hier de aandacht op te vestigen.

Het Kunstgenootschap deelt in zijn „Voorrede aan den Leezer" mede, dat „dit Zinnespél geen overzétting, veel minder eigene vinding mag heeten; de stóf is geheel uit het Italiaansch van eenen *Francisco Sbarra,* gelyk het blykt aan de Inhoud, uit hem van woord tót woord aldus vertaald." In hoeverre dit waar is, kunnen wij niet beoordeelen, daar wij het oorspronkelijk niet kennen, maar wij meenen alle reden te hebben er

---

[1]) Wie denkt hier niet onwillekeurig aan de opvoering van *la Muette de Portici* te Brussel, den 24 Augustus 1830?

[2]) Men verwarre dit stuk vooral niet met het zinnespel van Fredrik Duim, *De Kwynende Vryheit herstelt, in het eilant Vryekeur.* Amsterdam. 1749, dat er niets mee gemeen heeft dan den

aan te twijfelen. Misschien was het wel beweerd, om vervolging te ontgaan. Wij zullen eerst de lijst van Vertooners geven, en wat wij in bovengenoemd ex. bijgeschreven vonden tusschen [ ] er naast voegen; vervolgens zullen wij den inhoud mededeelen met de eigen woorden der „vertalers": de lezer kan dan zelf oordeelen.

TIERANNY VAN EIGENBAAT IN HET EILAND VAN VRIJEKEUR.

VERTOONERS.

Verstand, *Koning*	[Holland]
Deugd, *Koningin*	[Magistr.]
Wil, *Infante*.	[Steeden]
Gemeenebest, *Sekretaris van Staat*. . .	[Jan de Wit]
Goedaard, *Raadsheer*.	[Corn. d' Wit]
Kwaadaard, *Raadsheer*	[Odijck]
Rechtvaerdigheid, *Gouvernante van Wil*.	[Afgedanckt
Oprechtheid, *eerste Staatsjuffer*	Heeren]
Eigenbaat, *een Jongeling*	[De Prins]
Arglistigheid, *een oude vrouw*	[Oude Princes]
Bedrog, *een Jongeling*	[Fagel]
Schynheiligheid.	[Predicanten]
Ondeugd, *Slaaf van Eigenbaat*	[Benting]
Vleyery, *Slaavin van Eigenbaat* . . .	[Hovelingen]
De Zinnen, *Onderdaanen*	[Gemeente]

Het Spel speelt op het eiland Vrijekeur *in, en omtrent het Koninklyke Paleis, ieder Bedryf op zulk een Tooneel, als het den Vertooneren goeddunkt.* [7 Provintien]

INHOUD.

Wil, Koningin van het Eiland *Vrijekeur,* geeft, op het aanraaden van *Deugd,* Gemaalin van *Verstand,* aan den zelven haaren broeder de Ryksstaf over. De Vorst *Eigenbaat,* reeds door het gerucht verliefd niet min op de schoonheid van *Wil,* als op de rykdom haarer staaten, deze overdragt vernomen hebbende, neemt voor zyn uiterst bést aan te wénden, om de geneegenheid der zélve te gewinnen, én, met haar trouwende,

zich in haar belang te wikkelen, om eisch op het Ryk te maaken, én het zélve in te neemen; eer *Verstand* zig sterker in de Throon bevéstige. Wéshalven hy, onbekend, én onder het kleed van *Rédenvanstaat*, (óf *Staatbelang*) met *Arglistigheid*, eene Toveres, onder de naam van Staatkunde, zyne gewaande Moeder, met *Bedrog* en *Schynheiligheid*, zyne makkers, met *Ondeugd*, zyn slaaf, én *Vleijery*, zyne slaavin, zich aan het Hóf begeeft, alwaar hy van *Kwaadaard*, één der Koninklyke Raadsheeren, ingebragt zynde om gehoor te ontfangen, *Verstand* zodaanig beweegt tót médelyden over zyne verzierde ongelukken, met te veinzen, dat hy eene ongelukkige, en elendige Prinses was, die men van haar Ryk beroofd had, dat hy van den zelven beleefdelyk onthaald wordende, mét éénen verzékerd wordt van alle bystand, én hulp tót wéderwinning van zyne staaten. Waarom hy, tót erkentenis van zo veele gunsten, *Verstand* beschenkt met *Vleijery*, zyne slaavin, eene zeer aangenaame Zangeres, én zich voorts begeeft na de vertrékken, die men hem toegelegd had. *Gemeenebést*, Sekretaris van Staat, én de allervertrouwdste des Konings ontraadt den zelven *Rédenvanstaat* in zyn ryk te ontfangen; met zyn oordeel stémmen over één *Deugd*, de Koningin; *Opréchtheid*, haare eerste Staatjuffer; én *Goedaard*, de Raadsheer: maar de Koning toont zig onzéker wat te doen, én van verscheidene gedachten heen, én weder gedreeven. *Arglistigheid* doorgrondt de meining van *Gemeenebést*, én hoopende, dat die, zynde de vertrouweling des Konings, den zelven lichtelyk tót alles, dat hy wilde, beweegen kan, légt op zyne doodt toe, én hébbende die toelég des nachts heimelyk in hét wérk gestéld, zonder dat het iemand gewaar wierd, hérschépt *Bedróg* in zyne schyn, zo dat de zélve onder het kleed, én de naam van *Gemeenebést* in de vertrouwlykheid des Konings geraakt, door wiens raad (boven dat *Opréchtheid* en *Régtvaerdigheid* uit het Hóf gebannen, en *Vleijery* en *Arglistigheid* in heure Ampten gestéld zyn) *Kwaadaard* weder in de Koninklyke Raad toegelaaten wordt; waar uit hy door het toedoen van waar *Gemeenebést* gehouden was. *Wil*, ten uittersten geneegen tot *Rédenvanstaat*, geeft den zelven moed van zich te ontdekken *Eigenbaat* te zyn, én

haar ten huwelyk te verzoeken, het welk zy op het aanraaden van *Schynheiligheid* goedvinden in het heimelyk te voltrékken. *Verstand*, reeds verslingerd op *Rédenvanstaat*, verzoekt haar door *Kwaadaard*, tót wéderliefde, maar wordt afgeslagen; *Goedaard* berispt die neiging; maar de Koning zich over de vryheid van zyn zeggen vergrammende, gebiedt hem te zwygen, én te vertrékken. *Kwaadaard* schryvende het groot gezag van *Goedaard* toe aan de naauwe vertrouwelykheid, die tusschen hém, én de Koningin was, wérpt het zaad van kwaad vermoeden in het hart van den Koning, hét welk daarna bebouwd wordende door de verkeerde diensten van gewaand *Gemeenebést*, oogschynelyke naaryver, en openbaar misnoegen voortbrengt. De Koningin, in haar verdriet getroost wordende door de valsche streelingen van *Schynheiligheid*, die zy *Gódsvrucht* meent te zyn, betrouwt zich geheellyk op haar, maar van haar bedroogen, én verraaden zynde, wordt door haare kunstenaary, en door het toedoen van *Kwaadaard* én *Bedróg* gedood uit last des Konings, die, naauwlyks van het eerste huwelyk ontslagen, voorneemt tót hét twéde mét *Rédenvanstaat* te treeden. *Eigenbaat*, zich gedwongen ziende te ontdékken hetwelk niet zyn kon, als met om vérre te stooten zyn geheel inzigt, het geen alleen gebouwd was op zyn onbekénd blyven, neemt toevlugt tót de oude *Arglistigheid*, de welke, om dit voorval te belétten, en tyd te hebben om op andere bezigheeden te dénken, toestélt een zékere geest van domheid, zynde zo krachtig eene slaapdrank, dat zy, *Verstand* ingegeeven zynde, den zelven in eene diepe doodslaap begraaft. *Eigenbaat*, dewelke ziet, dat het nu zyn welgeleegene tyd is, met de Koninklyke kleederen bekleed zynde, vermoordt *Verstand*, maakt *Wil* tót slaavin, en geholpen door de diensten van *Bedróg*, *Schynheiligheid*, en *Vleijery* maakt zig zélven tót volkomen Tieran in het Eiland van *Vrijekeur*."

Wij vinden, merkwaardig genoeg, ook het volgende in de Voorrede: „Voor het overige zullen zommige, die altyd eenige byzondere geheimenissen in Zinnespélen meenen te steeken, uit te vinden, én toe te passen, mét dit Zinnespél van gelyken handelen, dat hén zeer ligt te doen zal zyn, want het slaat op

alle Ménschen, Maatschappyen, Steden, Landen, Républyken, en Koningryken," enz.

Waartoe deze woorden?

Tegen het einde der 17e eeuw gaat het politieke drama te niet, minder ten gevolge van de verschillende resolutiën daartegen genomen, dan wel door den geest der tijden. In de meeste opzichten staat het einde dezer eeuw verre beneden de hoogte waartoe zij zich in vroegere jaren had verheven. De gevaarlijke oorlogen, die alle inspanning en geestkracht vorderden, waren geeindigd, het volk had zich aanzien en rijkdom verworven, en nu meende men gerust te kunnen teeren op den ouden roem der vaderen. De geestdrift, de hartstochtelijkheid, die het kenmerk der zeventiende eeuw waren geweest, begonnen plaats te maken voor den geest die anderhalve eeuw lang zou heerschen in Nederland: den geest van trage gemakzucht.

Doch eer het zoover kwam zou het Amsterdamsche Tooneel nog een harden tijd te verduren hebben, gedeeltelijk door den ongelukkigen oorlog van 1672, maar voornamelijk door dat het zich wat al te veel met staatkunde had bemoeid. De tegenstanders van het Tooneel slaagden er in, evenals op andere plaatsen, ook te Amsterdam van de Regeering een bevel uit te lokken tot sluiting van den Schouwburg.

»En, wierd ze in 't jaar van twé én séventig geslooten,
Uit d' oorlóg is alleen zulk sluiten niet gesprooten;
Maar Karel Stuart op het haatelykst' vertoond,
En Vrankryk in de Moord dés Admiraals gehoond,
't Geen méê begonnen was na Stuarts dood, te speelen,
Was eerder de oorzaak van dat sluiten op 't beveelen
Der Burgermeest'ren,"

zong Pels [1]) er van. Den 8sten Juni 1672 werd de Schouwburg voor 't laatst bespeeld, en eerst den 28 December 1677 gaven de Burgemeesters, „op lang en sterk verzoek", hunne toestemming tot de heropening (Zie Bijlage K):

---

[1]) Gebruik en Misbruik, bladz. 36.

»— — — — dóch met veel verbet'ring in de wetten,
Om op de Zeden, om op Kunst, én Taal te létten,
En niet op 't géld; om schémp én ontucht eeuwig van
't Hervormde Schouwtooneel te doemen in de ban" [1]).

De tegenstand was nog lang niet opgehouden, na de heropening van den Schouwburg in 1678, al deed hij zich in het vervolg niet zoo krachtig meer gevoelen. Hij openbaarde zich voortaan hoofdzakelijk in allerlei schotschriften, soms in gemoedelijke betoogen, waarop in den regel van de andere zijde werd geantwoord, zoodat het lang duren kon, eer een der beide partijen kamp gaf. Zulk een pennestrijd vond o. a. plaats in 1711 (hoewel niet rechtstreeks in betrekking tot het Amsterdamsche Tooneel), ten gevolge van prof. P. Burman's *Oratio pro Comoedia* [2]). Nogmaals ter gelegenheid van het Eeuwfeest

---

[1]) A. Pels, t. a. p. bladz. 37.

[2]) Bij die gelegenheid verschenen de volgende stukken:

1. Petri Burmanni Oratio pro Comoedia. Utrecht. 1711.
2. Pieter Burman's Redenvoering voor de Comedie. Met eene voorrede. Utrecht. 1711.
3. Noodig Verweer-Schrift voor den Nederduitschen Kerken-Raadt van Utrecht. Opgestelt door deszelfs Gecommitteerden tegen de onlangs uitgegevene voorrede van den Hr. Prof. Pieter Burman, enz. Utrecht. 1711. (1e en 2e druk)
4. Kortbondig Vertoog van de Onbetamelijkheit en Schadelijkheit der Comedien, byzonder ook der Hedendaagse, zijnde een Vervolg van 't Noodig Verweer-Schrift, enz. Utrecht. 1711.
5. Pieter Burmans Wederlegging van het zoogenaamde Verweerschrift en het Kortbondig Vertoog. Utrecht. 1712.
6. Antwoord van A. J. Brakonier, C. Boott, Æ. van de Putt, en A. Driessen, predikanten te Utrecht, op Profr. Pieter Burmans zoogenaamde Wederlegginge, enz. Rotterdam. 1712; (*daarachter* N°. 7 en 8.)
7. Nader opheldering van 't Staatkundig Ontwerp.
8. Verdadiging van het Kortbondig Vertoogh van de Onbetaamlykheid en Schadelykheid der Komedie.
9. Pieter Burmans Tweede Wederlegginge van het Antwoord van de vier Utrechtze Predikanten. Eerste Deel. Utrecht. 1712.
10. De Gehoonde Eer van God den Hoogsten Wetgever en zijn Oppergebied over de Koninkryken en Staten van de Wereld, nader verdadigt in een Weder-Antwoord van A. J. Brakonier, C. Boott, Æ. van

van den Amsterdamschen Schouwburg in 1738, en evenzoo bij den brand van dien Schouwburg in 1772. En men moet niet meenen dat met de 19e eeuw alle tegenstand heeft opgehouden. In 1834 verscheen een boekske getiteld: *De Onzedelijke en Onchristelijke Strekking van het Schouwtooneel.* Ja zelfs nog in het jaar 1866 werden wij met iets dergelijks verrast. In het October-nummer van de *Vereeniging van Christelijke stemmen* noemt Ds. de Geer het tooneelspelen „in den hoogsten zin onzedelijk en den mensch onwaardig". Want, zegt hij: „Heden voor dezen, morgen voor dien te spelen, heden dit karakter, morgen dat te vertoonen, maar altijd anders zich voor te doen dan men eigenlijk is; rollen te vervullen, welke men als een kleed aandoet en weer aflegt, aandoeningen en hartstogten te veinzen, welke men niet voelt, en dat dikwijls voor dingen, welke ons niet ter harte gaan, is dat niet in een zamenweefsel van onwaarheid zich begeven, is dat niet op zijn allerminst de weg om zelf onwaar te worden en zijn eigen karakter en zedelijke persoonlijkheid eindelijk geheel te verliezen, om te leeren veinzen zelfs onwillekeurig en heel het leven door, is dat niet in den hoogsten zin onzedelijk en den mensch, — die buitendien in het dagelijksch leven te ligt en te veel komedie speelt, zich anders voordoet dan hij is — gansch onwaardig? Zoude

---

de Putt en A. Driessen, op Pr. Pieter Burmans zoo genaamde twede wederlegging. Utrecht. 1712.

11. Pieter Burmans Tweede Wederlegginge der vier Utrechtse Predikanten. Tweede en Derde Deel. Utrecht. 1712.
12. Het Twede en Derde Deel, enz. ontzenuwt en vereidelt in een Weder-Antwoord van A. J. Brakonier, C. Boott, Æ. van de Putt en A. Driessen, Predikanten te Utrecht. Utrecht. 1712.
13. Bekentmaking van het roekeloos bestaan van Pieter Burman. z. pl. e. j. *daarachter volgt:*
14. Byvoegsel eener ernstige aansprake van P. B. Oppersten Voorstander van de Komedie, aan zyne geliefde Broederen de Atheisten, Spinozisten....., en Burgeren van den Beesten hemel op aarde.
15. Bedenkingen van zes godgeleerden over de comedien, enz. 's Hage. 1711.
16. Samenspraak tusschen een predikant en een voorstander van de Comedie. Rotterdam. 1712.

Von Hellwald geeft in zijne *Bibliographie*, t. a. p. blads. n°. 5, 9, 10, 16.

deze onzedelijkheid niet de onbewuste, maar diepste grond zijn waarom men zoo, teregt of te onregt, een afkeer heeft van wie tooneelspelers zijn?

Is dit onwaar zijn nu iets dat aan het tooneelspelen onafscheidelijk is verbonden, het is dan onmogelijk, dat zelve aannemelijk te maken; en is het tooneelspelen dus veronzedelijkend en vernederend voor den mensch, het is duidelijk, dat de Christen zijn medemensch niet mag helpen daarmede zijn brood te verdienen, zijn medemensch niet mag gebruiken daarmede zelfs, indien dit al mogelijk ware, eenig nut te stichten; of men moest huldigen dien regel, dat het doel de middelen heiligt" [1]).

Gelukkig hebben de Nederlandsche tooneelspelers — voor zoo ver wij weten althans — het beneden hunne waarde geacht den Eerwaarden Heer op deze onwaardige woorden te antwoorden. Ook wij zouden het niet der moeite waardig gekeurd hebben ze hier mede te deelen, ware het niet, dat zij tamelijk juist de denkbeelden weergeven der tegenstanders van het Tooneel van vóór 150 à 200 jaar.

Het hoofdargument der voorstanders luidde, dat het Tooneel een „oeffenschool van nutte deugden" was; en dit is het wat ons eenigszins overdreven voorkomt. Evenmin als eenige andere kunst mag de dramatische zich bij voorkeur tot doel stellen nut te stichten. Is zij waarlijk goed dan zal zij, door veredeling van den smaak, door verheffing boven de sfeer der alledaagschheid, door opwekking tot liefde voor het schoone, stellig van groot nut zijn, ook zonder dat het haar opzettelijk oogmerk is. Het Tooneel mag geen „school voor de volwassenen" zijn, in den zin waarin onze vaderen dat maar al te dikwijls hebben opgevat, namelijk in dien van het inprenten van nuttige lessen en vermaningen aan het volk — het opzettelijk moraliseeren. Het Tooneel is Kunst, en staat als zoodanig te hoog, dan dat men het zou mogen vernederen tot een werktuig in de hand van zoogenaamde volksleeraars.

---

[1]) Dit stuk vond ik medegedeeld in *Het Nederlandsch Tooneel.* Eerste Jaargang. 1872. bladz. 292—93.

HOOFDSTUK III.

NIL VOLENTIBUS ARDUUM.

Den naam, welken dit hoofdstuk draagt, gaven wij daaraan niet, omdat het de geschiedenis bevat van het bekende Kunstgenootschap, want die te schrijven ligt niet in ons bestek, maar omdat wij in ons geschiedverhaal zijn genaderd tot het tijdperk, waarin een geheele verandering van richting in onze dramatische letterkunde plaats grijpt, grootendeels ten gevolge van het krachtig optreden van *Nil Volentibus Arduum.*

Wij hebben reeds gezien hoe Jan Vos met zijn *Aran en Titus* een nieuwe richting insloeg, en hoe zijn stuk in den smaak van het publiek viel. Daardoor aangemoedigd volgden weldra vele schrijvers zijn voorbeeld, en na de opening van den nieuwen Schouwburg met zijne gemakkelijk beweegbare decoratiës begonnen velen hoe langer zoo meer te werken op effect, op uiterlijk vertoon, en meer acht te slaan op een fraai decoratief, dat de groote massa aantrok, dan op degelijken inhoud. Jan Vos had zijn *Medea* geschreven, en in de voorrede daarvan, naast enkele zeer gezonde meeningen, de zonderlinge leer aangaande het Tooneel verkondigd, welke hij in dat stuk in praktijk had gebracht. „Buitendien", schrijft van Limburg Brouwer [1]) „heeft hij in dit treurspel ook de oogen iets te genieten willen geven; men ziet niet alleen Medea op

[1]) P. van Limburg Brouwer, Verhandeling over het Nationaal Tooneel, in de *Werken der Holl. Maatsch.* [illegible] 42.

haren wagen de lucht doorklieven, en Iris op een vliegenden paauw, die een' regenboog in zijne klaauwen heeft; maar zelfs hofwachten, die in boomen, pilaren, beeren en tijgers hervormd worden, en de hel, die plotseling in een bosch verandert, waar Paris oordeel vertoond wordt. Zelfs Briarcus Geryon en de dood vertoonen zich in hunne bijzondere gestalten en costumes op 't tooneel; ook dansen de planeten." De meeste stukken die volgden, droegen weldra als aanprijzing op den titel „met konst- en vliegwerk". Lodewijk Meijer ging zelfs in 1667 zoover van te schrijven: „dat dusdaanighe tooneelspeelen meer voor de ooghen, dan voor de ooren zijn, en dat derhalven de dichter zo zeer niet doelen moet, om het harte te raaken door aartighe en onghewoone voorvallen, welke, met kracht van reedeneeringen en teederheidt van hartstoghten doorsuikerdt, den anschouweren de zielen door d' ooren streelen; als wel om 't ghezicht te vleyen door heerlijk ghepraal, en verscheidenheidt van konstighe werken, en prachtighe vertooningen."

Dat alles kwam aan eenige lieden voor, strijdig te zijn met de ware begrippen van kunst. In al die beweging, die woestheid van sommige tooneelen, konden zij zich niet schikken; maar ook op de stukken van Vondel en Hooft viel, naar hunne meening, veel aan te merken; het Tooneel had dringend behoefte aan verbetering. En zij, de mannen die dat alles overdachten en bespraken, waanden zich — enkelen hunner hadden ook wel eens een drama geschreven of althans een gedicht gemaakt — geroepen die verbetering tot stand te brengen. Zij sloegen de handen ineen, en richtten omstreeks 1668 een kunstgenootschap op onder de trotsche spreuk: *Nil Volentibus Arduum*, d. w. z. Willen is kunnen! Hun blazoen stelde een man voor, die tegen een loodrechten, kalen, maar van boven met lauweren bedekten rotswand opklimt.

Doch laat ons eerst zien wat zij op de dramatische werken van Vondel en Hooft, en op den Schouwburg hadden aan te merken; daarna kunnen wij bespreken op welke wijze zij de begeerde verbeteringen wilden invoeren.

Hunne denkbeelden leeren wij het best kennen uit hunne eigen geschriften, en voornamelijk uit deze drie: De opdracht

voor het treurspel *Agrippa*, naar 'tFransch van Quinault (1669), een bewerking van *Horatius' Dichtkunst*, en het reeds meer gemelde *Gebruik en Misbruik des Tooneels*. Dat zij in vele opzichten gelijk hadden, zal men zien.

Over den Schouwburg heette het [1]), dat sedert eenige jaren twee geschillen „de grondvesten van de oeffeningen der Tooneelkunst ondergraaven". Het eerste is, of men de verstandige Burgers dan wel 't grauw zelf tot het tijdverdrijf moet nooden? het tweede, of den Schouwburg „dienst en vriendschap geschiedt door die geene, dan of de Schouwburg vriendschap doet aan die geenen, welker Tooneelspelen vertoond worden?" Velen, zeiden zij, meenen „dat men 't slechtste volk moet behaagen om geld te hebben, en dat die, den meesten hoop uitmaakende, achterblijven zouden, indien men niets als Tooneelstukken speelde die de oogen en de ooren der kenneren behaagden; doordien zij meinen, dat geen spelen te maaken zyn, die kenneren, en onkundigen te gelyk vergenoegen kunnen." *Tout comme chez nous!* denken wij, en ook de Heeren gaven toe: „'t Is zeker, dat het geld de Bruid is, daar 't al om danst." Van daar had men zulk een slecht repertoire: „zo Spaansche, Fransche als andere overzettingen, die de meeste stof aan den Schouwburg leveren (want van andere harssenlooze wanschepselen die 'er onder loopen, is het niet der pyne waardig te reppen; en buiten die van den Amsteldamschen Hoofdpoëet Vondel, worden 'er geen zes in 't jaar vertoond die eigen vinding zyn). — — — — En doordien het gemakkelyker, en vermaakelyker is verzocht te worden, dan te verzoeken, is die schaadelyke gewoonte ingekroopen, dat de Schouwburg Spelen speelt, die ieder Regeerder in het byzonder meest, en altemets den Regeerderen te saamen aangeboden en verzocht worden." Wat slechte Regenten waren dat! maar het gevolg was niet uitgebleven; immers zulke dingen konden niet behagen „aan zo voortreffelyke lieden, als Amsterdam bewoonen, en die nu, door gebrek van eerlyk tydverdryf, dat hunner oordeel waardig is, zo zelden in den Schouwburg komen."

[1]) Voorrede van *Agrippa*.

Het oordeel over de verbouwing luidde niet gunstiger [1]):

»Maar door al te yverige onkunde, én onbedreeven'
Opzieners, om het onbeweegchelyk tooneel
Te doen beweegen, én Italie in dat deel
Te vólgen, mét zeer groote onkósten is vertimmerd.
En niet verbéterd, maar érbarmelyk verslimmerd."

De redenen, waarom het volk door stukken als die van Hooft en Vondel niet naar den Schouwburg getrokken werd, lagen, naar hun oordeel [2]), voornamelijk daarin, dat die dichters in hunne stukken dieper gaan dan wenschelijk is voor volk en Tooneel; ook hebben zij telkens uitweidingen, die, hoe fraai ook, in het stuk doelloos zijn; terwijl in die stukken van Vondel, welke van eigen vinding zijn, het laatste bedrijf zal vervelen, want de stof is afgehandeld, het verlangen is voldaan, zoodat, hoe schoon in taal en vinding, „die brók schynt aan het wérk te hangen, gelyk een' Wén hangt aan een lichchaam". Bovendien was de taal veel te verheven: Hooft beschrijft bijv. in zijn *Velzen* het aanbreken van den dag aldus:

»De Zonne volgt het spoor van 's ouden Thitons bruid,
En steekt den Hemel all' zijn mindre oogen uit."

en Vondel zegt in zijn *Salomon,* als hij Abyssinie wil beschrijven:

»Gy kwaamt dus verre van het Zuiden, daar de Kreeft
De Mooren verft, de boom zo weinig schaduw geeft."

Hoe kon een eenvoudig man zoo iets begrijpen?

Daarin hadden zij geen onrecht; zelfs van Lennep [3]), Vondels groote lofredenaar, kan niet nalaten van diens treurspel *de Maeghden* te zeggen: „Wie een dichtstuk schrijft, moet in de eerste plaats en voor alles er naar streven, helder en verstaanbaar te zijn; en wanneer de aandacht van lezer of hoorder gestadig wordt gestoord en van het hoofdonderwerp afgetrokken door de vermelding van personen en zaken, welke hy nooit heeft hooren noemen, dan gaat voor hem de indruk, dien het dichtstuk verwekken

---

[1]) Zie Gebruik en Misbruik des Tooneels, bladz. 17.
[2]) Gebruik en Misbruik, bladz. 55 en 56.
[3]) Vondels Werken. III. blz. 616.

moest, grootendeels verloren. — — — het stuk zou oneindig meer behagen, indien de naauwkeurigheid in het vermelden van Oostersche gewassen, dieren, produkten, gewoonten, enz. er niet zoo kwistig in verspreid ware, en men niet verplicht was, tot recht verstand van den text, de aanteekeningen te raadplegen." Dat laatste geldt den lezer; hoe moet het den hoorder dan niet geweest zijn?

Dat alles nu wilden onze Heeren verbeteren, en zij meenden het ook te kunnen, want: *Nil Volentibus Arduum!* De voornaamsten hunner waren Andries Pels, Dr. Lodewijk Meijer, Dr. Dop en IJsbrand Vincent. — Wilde men tot de begeerde verbetering geraken, dan moest men vooreerst de aangewezen gebreken vermijden, en verder maar het voorbeeld volgen, dat zij in den *Agrippa* gaven. Het doel van den Schouwburg was, zeiden zij :

»De Nederduitsche taal, de zeden voort te zetten,
En met voorbeelden van een burgerlijke deugd,
En leeringen 't gemoed van d'onervaarne jeugd
Te leiden, hen de lust van 't volgen in te scherpen,
En hunne togten aan de reden te onderwerpen."

De keuze der stof wenschten zij te richten op den inhoud van *Ilias* of *Odyssee*, niet op gebeurtenissen van godsdienstig of politiek belang; vooral moest men geen romantisch onderwerp nemen. Een goed drama moest gegoten zijn in den vorm, die nu eenmaal door de Franschen was aangenomen: vooral mocht een dichter niet zondigen tegen éenheid van tijd en van plaats, en vijf bedrijven was de juiste maat. Verder:

»Elk woord zy menigmaal verbeterd, en verschrapt,
Versmeed, veranderd; en 't onnoodige uitgekrabt."

Die wetten vonden bij de groote menigte toejuiching en het Kunstgenootschap zwaaide weldra den schepter over den Nederduitschen Parnas. Die toejuiching had het vooral te danken aan den geest van dien tijd, waarin weinig ware dichters optraden, maar daarentegen al te veel liefhebberende en knutselende poëetjes. Wat aan vuur ontbrak meende men door slaafsche navolging van het Fransche klassicisme, en door gladheid te kunnen vergoeden.

Het Genootschap verheugde zich in toenemend aanzien, en vond steun bij sommige Burgemeesters; weldra verkreeg het, gelijk de Schouwburg, van de Staten van Holland en West-Friesland een privilegie tot het drukken en uitgeven der door de leden vervaardigde stukken. Voor al de werken bevindt zich een copie van dit privilegie.

Hunne aanmatiging en verwaandheid, welke den lezer reeds zullen gebleken zijn, gingen eindelijk zoover, van over alles een oordeel te vellen, wat hun onder de oogen kwam; een oordeel dat steeds ongunstig klonk voor hem die zich niet vereenigde met de door het Kunstgenootschap gepredikte leer. Daar naast stond natuurlijk bovenmatige zelfverheerlijking.

Weldra verhieven zich dan ook enkele stemmen tegen N. V. A. Antonides schreef een satyre op den woordvoerder, Andries Pels, getiteld *Marsyas, Satyr.* Wij lezen daarin o. a. deze regelen [1]):

»My dunkt ik zie nu elk alree den mont gesnoert,
Die ooit vermetel my zouw durven tegenspreken,
En hun gestraft die na mijn zangkroon durven steken.
Ten minsten zal ik by mijn Saters hooggeacht,
En mijne Nymfen hier van allerlei geslacht,
Al wieme in 't licht durft staen, haest weten klein te maken,
Met bitter en vol nyt by elk hun konst te laken.
Zoo blijft de glorie als in eigendom verpant
Aen my, en hun die my navolgende op dien trant,
Zich onder mijn bannier in 't velt van eer begeven;
En weten, *dat men maer moet willen, om te streven*
Ten steilte van een konst, daer zoo veel lof aen kleeft."

— — — — — — — — — — — — — — — — —

De Boxvoet, by zijn dom gevolg in groten naem,
Verbeelt zich, tot de konst is hy alleen bequaem.
Hy daegt elk even stout om tegen hem te spelen.
En komt 'er een; zijn *konstgenootschap* spart hun kelen
Al tevens open, schreeut hem voor verwinnaer uit,
En dat hy best verstaet de wetten van de fluit."

---

[1]) J. Antonides van der Goes, Gedichten. 1685. 4°. II. bladz. 236. *Marsyas* spreekt.

HOOFDSTUK IV.

HET BEHEER VAN DEN SCHOUWBURG.

De wijze van bestuur van den Schouwburg had reeds vóór 1672 meermalen aanleiding tot klachten gegeven; na de heropening in 1678 was het niet beter gesteld daarmee, en herhaaldelijk werd eene andere wijze van beheer beproefd. Het is bij die veranderingen dat wij een oogenblik wenschen stil te staan, niet slechts om de zaak zelve — welke trouwens voor den tegenwoordigen tijd niet van gewicht ontbloot is — maar ook, omdat daardoor bovendien enkele merkwaardige zaken aan het licht zullen komen.

Bij het besluit van Burgemeesteren tot heropening van den Schouwburg [1]), van 28 Dec. 1677, werd bepaald, dat er in 't vervolg zes Regenten zouden zijn, die alleen afhankelijk zouden wezen van Burgemeesteren; telken jare moesten twee aftreden, en deze zouden met hunne mederegenten een viertal opmaken, waaruit Burgemeesteren hunne opvolgers zouden benoemen. Aan het einde van elk kwartaal zouden deze zes Regenten rekening en verantwoording doen van hunne ontvangst en uitgaven aan de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis. Het batig saldo zou, evenals vroeger, voor twee derde aan het Weeshuis, voor een derde aan het Oudemannenhuis komen. Den 8 Februari 1679 wijzigden Burgemeesteren dit besluit in zooverre, dat hun elk jaar in plaats van een viertal, een zestal zou voorgelegd worden; welk zes-

---

[1]) Zie Bijlage K.

tal niet zou worden opgemaakt bij meerderheid van stemmen, maar ieder Regent zou één hem geschikt toeschijnend persoon aanwijzen [1]). Tevens werd door Burgemeesteren bepaald, dat in het vervolg niemand, al was het stuk reeds half afgespeeld, zonder betaling in den Schouwburg mocht worden toegelaten [2]).

De Regenten van de beide Godshuizen waren echter ontevreden over die van den Schouwburg, die zich, naar hun oordeel, te veel gezag aanmatigden. Reeds tweemaal [3]) hadden de Burgemeesters eene bepaling gemaakt aangaande de wijze waarop de afrekening moest plaats hebben; vermoedelijk ten gevolge van een of ander kinderachtig ongenoegen tusschen de Regenten.

In Februari 1679 had echter een poging plaats tot minnelijke schikking; daartoe werd, onder goedkeuring van Burgemeesteren, door de Regenten van den Schouwburg en van de Godshuizen, eene overeenkomst [4]) gesloten, welke o. a. de volgende bepalingen inhield: de Regenten van den Schouwburg zouden in het vervolg de lieden aanstellen, welke aan de voorpoort de „lootjens" verkochten, en de Regenten der Godshuizen diegenen, welke deze lootjes bij den ingang naar de plaatsen weder in ontvangst namen; de Regenten der Godshuizen zouden ten allen tijde vrijen toegang tot den Schouwburg hebben; aan den schrijver van een stuk zou bij de eerste opvoering daarvan een zestal lootjes gegeven worden; en eindelijk, men zou van beide zijden voortaan alle redenen tot ongenoegen vermijden. Desniettegenstaande ontbrandde het twistvuur weldra weder, en nog heviger. De oorzaak was ongeveer deze:

De Regenten van den Schouwburg waren meest allen leden of aanhangers van *Nil Volentibus Arduum*, en lieten daarom slechts die stukken vertoonen, welke geschreven waren volgens de vroeger besproken regelen van het Kunstgenootschap. Dit

---

[1]) Zie Bijlage L.
[2]) Zie Bijlage M.
[3]) Namelijk 24 Mei en 27 Juli 1678; zie Bijlage N en Bijlage O.
[4]) Zie Bijlage P.

verdroot het volk, dat meer vermaak in de oude stukken vond, en dat luide klachten aanhief over de directie van den Schouwburg, zeggende, dat het liever één van zijn oude vrienden zag vertoonen, al waren die ook niet ingericht naar de regelen der Kunst, dan tien van die nieuwerwetsche, maar stijve en katechiseerende stukken! — Daarop begonnen de Regenten der Godshuizen erbarmelijke klachten aan te heffen over het nadeel, dat zij door zoodanige directie leden. Dientengevolge werd den 21 Augustus 1680 door de Regeering alweder een resolutie genomen [1]), waarbij bepaald werd, dat het opmaken van een candidatenlijst voor nieuwe Regenten voortaan zou geschieden bij meerderheid van stemmen door al de Regenten van den Schouwburg, drie Regenten van het Wees- en drie Regenten van het Oudemannenhuis; dat het verkoopen van plaatsbilletten, enz. in het vervolg uitsluitend van wege de Regenten der Godshuizen zou geschieden, en dat deze ook zouden beslissen over alle uitgaven, zelfs over het aanschaffen van nieuwe decoratien, kostumes, enz.

De laatste bepaling vooral bracht ontzettend veel ongenoegen te weeg, gelijk blijkt uit een achttal brieven van de Regenten des Schouwburgs aan die van de Godshuizen, allen uit het jaar 1681, en berustende in het Archief van het Burgerweeshuis te Amsterdam [2]). Het voorname geschilpunt was, dat de Regenten der Godshuizen, nu zij het beheer der geldmiddelen in handen hadden, geen genoegzamen voorraad nieuwe kostumes lieten maken, zoodat de stukken of met oude of met ongeschikte kleederen vertoond moesten worden, ja somtijds niet op het tooneel konden komen. Het gevolg van dat alles was, dat de Regenten van den Schouwburg, het gehaspel eindelijk moede, in 1681 hun ontslag namen: de Regenten der Godshuizen mochten nu zien hoe zij de zaken alleen zouden redden. — Waarlijk, wanneer men de bovengemelde brieven leest, kan men den schrijvers geen ongelijk geven dat zij hunne betrekking nederlegden.

---

[1]) Zie Bijlage Q.

[2]) Een letterlijke copie van deze brieven in chronologische orde gerangschikt volgt in Bijlage R.

Intusschen was reeds door de omstandigheden voorbereid wat weldra zou volgen, namelijk een verpachting van den Schouwburg. Reeds meermalen had men in de laatste jaren, nu eens aan een troep Fransche tooneelisten, dan weer aan een troep Italiaansche Operazangers, den Schouwburg voor eenige weken verhuurd. Ook deed men dat wel eens voor één avond aan een dichter, wiens stuk voor de eerste maal zou worden opgevoerd. Men meene echter niet, dat dit gebeurde om den dichter te bevoordeelen! Uit een brief van den bekenden Thomas Arends, van 25 Februari 1681, aan de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis, blijkt, dat hij den Schouwburg voor één dag in gebruik kreeg, met veel moeite en nog wel op voorwaarde, dat hij vooruit *f* 50,— meer zou betalen dan de gewone opbrengst van een avond was.

Nu de Regenten van den Schouwburg hun ontslag genomen hadden, waren die der Godshuizen bitter verlegen, want zij hadden geen verstand van Schouwburgzaken, en ook te weinig tijd om er zich veel mee te bemoeien.

Middelerwijl deed zich nog eene andere moeielijkheid voor, welke dreigde de inkomsten van den Schouwburg te verminderen. Het was namelijk tot nog toe de gewoonte geweest, dat de dichters hunne stukken voor niet aan den Schouwburg afstonden, hoewel enkelen over dit gebruik nu en dan geklaagd hadden. Maar *Nil Volentibus Arduum* wilde, behalve de vele andere nieuwigheden, ook nog deze verandering invoeren, dat men den dichter eene behoorlijke betaling deed genieten voor zijn werk. Hoe daarover door velen in die dagen geoordeeld werd, moge blijken uit den volgenden brief [1]) van J. Dullaart, een tooneeldichter:

---

[1]) Deze brief, die eenige merkwaardige zaken behandelt, en o. a. eene niet zeer vleiende oordeelvelling over het Kunstgenootschap N. V. A. bevat, is, zoo ver ik weet, niet bekend. Ik vond hem in het pakket, waarin de acht brieven aan de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis bewaard zijn. Hij behoort daarin blijkbaar niet thuis. Jammer dat er geen adres bij is. 't Vermoeden ligt voor de hand, dat hij gericht was aan een der toenmalige Regenten, die hem te huis ontvangen en den omslag weggeworpen had, maar den brief op een vergadering van

„Waarde Magister.

Mey is, voor eenige daagen, van zeker liefhebber der dichtkunste, uit Holland koomende, verhaald dat het Collegie van Nil Volentibus &c geen meer spellen aan den Schouburg wilde geven, ten zij dat men hen, voor yder spel, een zekre tanto van penningen gaf. welke onbeschaamdheit ik waarlijk niet heb konnen gelooven, hoewel hij mij met hooge woorden verzekerden 't zelve waaragtig te zyn.

Voor mij, gelijk als u bekend is, die nu al omtrent de 30 jaaren geleden, mijn eerste spel van Carel Stuart, den Schouwburg aanbood, en die seder dien tijd, zoo veel braave liefhebbers, hier te lang om op te tellen, gekend heb, heb nooit niet gehoord dat een onder hen allen, ooit zulk een onbeschaamden, schandelijken, en verfoeijelijken pretentie gemaakt heeft. Maar yder achten 't voor een dubbele eer den armen dienst te doen en zich zelve bekend te maaken [1]). Ja zelf d'overaardige en hoogbehoeftige Izaak Vos, die met zijn geestige Kluchten en in dien tijd deftige tooneelspellen, die noch proef houden, (ik stap soo veel andre deftige vernuften verbij om niet al te langwylig te zijn) den Schouburg vrij meerder dienst gedaan heeft als 't hele Collegie van Nil &; en die zoo behoeftig gesturven is, dat zeker spreeu [2]), een deel poëeten al spottende invoerende, van hem zong:

— — — — — — — — —

Hier komt Izaak Vos aan hinklen,
Die zijn [3]) Niemendal gaf toe;
Maar dees Imand, sturf als Niemand,
In het Huis van [4]) Arremoê.

Heeft nooit zulke schandelijken pretentie gemaakt, noch het

Regenten medebracht, om hem zijn ambtgenooten te laten lezen; en dat men toen den brief, om zijn inhoud, bij de overige heeft bewaard.

[1]) Men vergelijke het tweede der twee geschillen, medegedeeld in de voorrede van *Agrippa*, door N. V. A., zie hierboven, bladz. 135.

[2]) Hiermee bedoelt de Schrijver Mattheus Gansneb Tengnagel; zie diens *Geest van Tengnagel*. Rotterdam. 1652. 4°. bladz. 10.

[3]) *Dees persoonaadje komt in zijn spel van Imand en Niemand.*

[4]) *Is in 't Gasthuis gesturven.*

geld der Armen begeerd. maar alles uit enkle liefde gedaan, gelyk ook alle de Liefhebbers die ik in myn tyd gekend heb. Daarom pleeg voor 't oude Toneel des Raadheers van Kampen te staan.

> De Bijen storten hier het eêlste dat ze leezen,
> Om d'ouden stam te voên, en d'Ouderlooze Weezen.

Voor mij ik zoude mij schaamen, indien ooit zulke schandelyke gedagten in mij quaamen te vallen. En ik heb uit enkle liefde,. alle de Spellen die van mij ter Schouburg vertoond zijn, zoowel daar (sonder roem gesprooken) eenige onder zijn die haar geen windeijeren hebben gelegdt, haar rustig aangebooden. Maar dit verwaande Collegie (dat yders werken veracht en benijd, de Geest der aankoomende Dichters uitbluscht, en zelf niet als eenige bloote en verlapte vertaalingen, die maar gemeen zijn, heeft voortgebracht) willen de franse poeeten hier in navolgen, die van de Parijse Commedianten, die alles wat zij ontfangen voor haar behouden, en van een nieuw spel somtijts een pistool, of een half, van yder persoon, neemen, en drie a vier duisent Gul voor een Commedie geeven. Maar Amsterdam is geen Parijs, en ook zoo vol volk niet, om een spel 35, à 36 maal achtereen te vertoonen, gelijk daar geschied; zoo dat de Heeren Regenten, der beide Goodshuisen, hen tegen deeze vervloekte baatzucht van desc hoovaardige menschen behoorden te kanten, en hun onredelyk verzoek af te wijzen.

Nooit zal het den Schouburg aan goede spellen ontbreeken, als die verwaande hoop (die de beste spellen der oude Liefhebbers, door 't verbeelden van kreuple personaadjen in de grond booren, om haare magre stukken, daar zij geen kosten aan spaaren, met kracht van toestel, kostelijke kleederen en de beste personaadjen uit t'voeren, te doen uitsteeken, versmeltende daartoe het $^2/_3$ part van 't inkoomen des Schouburgs tot groot nadeel der armen) zal wezen van de regeeringe ontzet. Ik heb alleen noch wel zoo veel in mijn kraam om meer als voor een jaar stof te verschaffen, hoewel zulx onnoodig zijn zal, en anderen genoeg ter baan zullen koomen om de Lampe der Schouburg gedurig met goeden en welriekende olie te verzien, sonder dat de haare eens gemist sal werden.

Dit is mijn gevoelen, waarde Magister, ondertusschen bidde ik UE. mij eens t' schrijven wat van de zaak eigentlyk is, terwyl ik na mijn gebiedenis zal blijven,

Waarde Magister,

Edens (?) 1681 UE. Zeer dienstgenegen Vrient en Dienaar
Dezen 19 Februarij. J. DULLAART."

Moge ook naar *onze* beschouwing N. V. A. in dit opzicht recht hebben gehad, destijds oordeelde de meerderheid blijkbaar anders, want het betalen van den dichter werd geen algemeen gebruik bij den Schouwburg, iets, waarover in volgende jaren herhaaldelijk geklaagd is.

Tot geluk van de Regenten der beide Godshuizen kwamen nog in hetzelfde jaar drie personen tot hen met verzoek den Schouwburg aan hen te verpachten. Het waren Lodewijk Meijer, Joan Pluimer en Pieter de la Croix. Nadat men de toestemming der Regeering bij resolutie van 13 September 1681 had verkregen, werden de volgende voorwaarden vastgesteld [1]):

„De Regenten van 't Wees- en- Oude-Mannen-Huys deser Stede hebben op approbatie van Haar Ed: Groot Agtb: de Heeren Burgermeesteren verhuurt, en d'Heeren Doctor Ludowijk Meijer, Joan Pluimer en Pieter de La Croix als Regenten van den Schouburg bekennen gehuurt te hebben den Schouburg, met alle de Schermen, kleederen en toestel, daar in berustende, den tijd van drie agtereenvolgende jaren, te weten, van den 22 September 1681 synde kermis maandag tot Saturdag voor kermis xvj[c] vier en tagtig inclusive voor de Somme van twintigh duisend caro: guld[s]. int Jaer, op navolgende conditien.

I.

De Kleederen, Schermen, met de appendentiën en dependentiën van dien, en 't gene vorder in den Schouburg is berustende, sullen werden getaxeert door twee onpartydige personen, volgens welcke de Huurders deselve goederen sullen aannemen.

[1]) Wij geven van het origineele contract, dat voor ons ligt, een letterlijk afschrift.

En sullen de Verhuurders weder op 't eyndigen van de drie jaren de Kleederen, Schermen, en 't geen alsdan van de natuur van de voorsz. getaxeerde goederen sal werden bevonden, insgelijx aannemen tot taxatie als voren: sullende partyen alsdan malkanderen goed doen 't geen te kort of over soude mogen wesen.

2.

De Verhuurders sullen de Schouburg wand en dak-digt houden, volgens de costume deser Stede, sonder in iets anders, 't sy van reparatie of iets nieuws te maken, gehouden te syn.

3.

De Verhuurders sullen door haar Gecommitteerdens het Geld ontfangen, en het selve (nadat het by de Huurders op den Schouburg sal wesen nagesien) in het Weeshuys brengen.

4.

De Verhuurders sullen de Rekeningen volgens d'ordonnantien van de Huurders betalen, en daar van goed Register houden.

5.

De Acteurs en de Suppoosten sullen de Huurders betalen — uyt de penningen, die haar E. E. ten dien fine op haar ordonnantie sullen werden aangeteld, en daar van mede goede Rekeninge houden. Dog de Geld-ontfangers sullen Haar E. E. niet betalen.

6.

De Huurders sullen niet mogen vertoonen 't gene eenige aanstotelikheyd, soo tegens d'eerbaarheyd en betamelikheyd der seden, als mede van Godsdienst, of 't gene van deselve is dependerende, soude mogen geven; opdat de Schouspelen by alle de wereld souden konnen werden aangesien voor een nut en leersaam tydverdryf.

7.

De Verhuurders sullen voor Haar personen den Schouburg mogen frequenteren.

8.

Of 't gebeurde, dat door Haar Ed: Groot Agtb: wierde verstaan, dat de Schouburg, om redenen, most werden gesloten, sullen de Huurders in de uytgeloofde Somma, naar proportie van den tyd als de Schouburg gesloten blyft, niet gehouden syn; als ook niet, soo wanneer de Verhuurders en de Huurders met goed-vinden van Haar Ed: Groot Agtb: by toeval van pest, sterfte of oorlog goed vonden de Schouburg te sluyten.

9.

Ten eynde van elcken Huur-jaar sullen de Verhuurders en Huurders met malkanderen liquideren over 't geen ontfangen en uytgegeven is: En sal het geen te kort komt van de uytgeloofde Huur-penningen moeten werden gesuppleert by de Huurders; en 't gene overig soude mogen bevonden werden sal by de Huurders werden genoten.

10.

Tot nakominge van 't gene voorsz. staat soo verbinden de Huurders niet alleen te samen, maar ider in solidum (onder afstand van de Benefice de Duobus vel pluribus rëis debendi, van den effecte hen houdende onderregt) Hare personen en goederen; En daar-en-boven soo verklaarden . . . . [1]) hen selve te stellen Borgen als principalen; aan-nemende (onder renunciatie van de Beneficie ordinis, divisionis & Excussionis, van den inhoude derselver hen houdende onderregt) 't gene voorsz. staat te presteren, en 't restant te betalen, by aldien de Huurders van des te doen in gebreke quamen te blyven. Daarvoren verbindende hare personen en goederen: En beloven de Huurders hi voorsz. Borgen te bevryden, onder verband als boven.

Dog indien de Huurders een vierde part van de uv Huur-penningen in het begin van ider vierendeel

---

[1]) De namen der Borgen bleven oningevuld.

de Verhuurders wilden betalen, zal de voorsz. Borgtogte onnodig syn.

De Huurders sullen niet vermogen te speelen dan op de ordinaire speeldagen de Schouburg toegestaan als met approbatie van de Verhuurders.

Actum ten Comptoire van 't Weeshuis t'Amsterdam. den xviij^en September A^o. xvj^c. een en tagtig."

(*was geteekend:*)

L. MEIJER,
J. PLUIMER,
PIETER DE LA CROIX.

HENRICK VASTRICX,
CORN. WILMERDONCX,
MICHIEL HINLOOPEN,
ANT. GOMMAERTS,
ISAAC JAN NIJS,
JEREMIAS VAN DER MEER,
PIETER VAN WICKEVOORT.

my present
PELG. BLOK,
nots.

Na afloop der drie jaren, in het contract vastgesteld, werd de Schouwburg op dezelfde voorwaarden nogmaals voor drie jaren verhuurd aan Joan Pluimer en Pieter de la Croix[1]). Alleen was in het nieuwe contract de bepaling bijgevoegd, dat de Huurders geen hoogeren entreeprijs zouden mogen vragen dan den gewonen.

Hadden de vorige huurders wellicht eenig voordeel genoten, niet alzoo deze: reeds na afloop van het tweede huurjaar zonden zij den Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis een „Bericht", waarin zij aantoonden hoe zij in die beide jaren *f* 13627:9 hadden verloren, grootendeels ten gevolge van onderhuring hunner acteurs door zekeren „*Amia, en deszelfs complicen*". Zij eindigden dit „Bericht" met een verzoek om schavergoeding, waaraan kracht werd bijgezet door een tegelijk verzonden vertoog van zekeren rechtsgeleerde, Jacob de Meij genaamd. Of zij de gewenschte schavergoeding ontvingen, bleef mij onbe-

---

[1]) Dus niet aan dezelfde Huurders als in de vroegere Jaren, gelijk Wagenaar vermeldt, t. a. p. VIII. bladz. 748.

kend; wel besloten de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis hunnen Huurders toestemming te geven tot het opvoeren van Opera's door een vreemden troep, op andere dan de vastgestelde speeldagen [1]). Kort voor dat deze huur verstreken was, leverden David Lingelbach c. s. een stuk in, het plan behelzende voor eene andere wijze van verpachting. Het kwam in de hoofdzaak hier op neer, dat zij zich verbinden wilden, in tegenoverstelling van de handelwijze der tegenwoordige huurders, tot meerderen bloei van den Schouwburg voor groote afwisseling van stukken te zorgen, zoo zelfs, dat minstens *eenmaal in de zes weken* een nieuw stuk zou opgevoerd worden. Verder boden zij aan, den Schouwburg belangeloos te dirigeeren; mocht men meer dan *f* 16.000 per jaar als batig saldo hebben, dan zou het van de goedheid der Heeren afhangen, wat de Huurders daarvan zouden genieten.

Het voorstel werd afgeslagen, doch wel werden David Lingelbach en Jan Koenerding als Huurders aangenomen voor de drie eerstvolgende jaren (1687—90), op de volgende voorwaarden: De Huurders zouden zorgen dat de Schouwburg jaarlijks minstens *f* 17.000 zuivere winst opbracht: wat er minder was, moesten zij suppleeren; daarentegen zou alles wat de Schouwburg méér dan *f* 21.000 per jaar aan batig saldo opbracht, den Huurders toekomen [2]). Men zou jaarlijks hoogstens 120 vertooningen mogen geven, waaronder niet meer dan 40 opera's. Overigens hield het contract hetzelfde in als dat met de vorige Huurders. De Heeren Gerrit Rambergh en Jan van Dam stelden zich borg voor Koenerding en Lingelbach.

Ook ditmaal bleek de huurprijs te hoog te wezen; reeds in October van het volgende jaar (1688) leverden de Huurders een verzoek in bij Burgemeesteren, om, wegens de groote schade welke zij leden, van de huur ontslagen te worden. Die

---

[1]) Volgens het Notulenboek van den Schouwburg, vermeld in Bijlage A, N°. 51.

[2]) Wagenaar's opgave (t. a. p. VIII. bladz. 748), dat Koenerding en Lingelbach den Schouwburg voor *f* 17.000 's jaars huurden, is derhalve onjuist.

schade was, zoo meldden zij in hun verzoekschrift [1]), grootendeels veroorzaakt door het geringe bezoek van den Schouwburg, als gevolg van de daling der effecten, vrees voor oorlog, enz. Werkelijk werden zij van de huur ontslagen, en gaven den 3en December daaraanvolgende de sleutels van den Schouwburg terug aan de Regenten van het Weeshuis. Het uitstel van hun ontslag tot 3 Dec. had hun nogmaals schade berokkend; daarom verzochten zij Burgemeesteren [2]) bij de Regenten der Godshuizen aan te dringen op het geven van schadevergoeding. Daarop werd hun den 14 Mei 1689 *f* 900,— uitbetaald [3]).

In December 1688 namen de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis zelf het beheer op zich, en benoemden twee adsistenten of directeurs tot hunne hulp; deze zouden het opzicht hebben over de acteurs, de keuze der stukken, enz. Aanvankelijk was het directeurs-ambt een eerepost, later werd er eene bezoldiging van *f* 500,— aan verbonden. De eerste directeurs waren Joan Pluimer en prof. Pieter Bernagie.

Dat men intusschen niet tevreden was met deze wijze van beheer, blijkt uit eene *Waarschouwing* [4]) omstreeks het jaar 1693 den Regenten der Godshuizen toegezonden. De daarin uitgesproken klachten en aanmerkingen komen ons over het geheel wèlgegrond voor. De inhoud van dit stuk, o. i. eene niet onbelangrijke bijdrage voor de geschiedenis van ons Tooneel, is ongeveer als volgt:

Als men voortgaat den Schouwburg nog langer op denzelfden voet als tegenwoordig te beheeren, zal hij zeker te gronde gaan, hoewel hij nu nog redelijke voordeelen voor de Godshuizen afwerpt. Doch de Regenten van deze behoorden niet alleen te zien op oogenblikkelijk voordeel, maar ook op de toekomst. Wel is waar is voor het oogenblik de opkomst van het publiek nog redelijk, maar dat spruit voornamelijk uit de volgende oorzaken voort: Vele Vreemdelingen bezoeken tegen-

---

[1]) Vermeld in Bijlage A. N°. 30.
[2]) Zie Bijlage A. N°. 31.
[3]) Volgens de authentieke quitantie, vermeld in Bijlage A. N°. 32.
[4]) Vermeld in Bijlage A. N°. 27.

woordig Amsterdam, en gaan dan ook eens onder geleide van hunne bekenden naar den Schouwburg. Zijn die vreemdelingen hooggeplaatste personen, dan komen ook vele burgers in den Schouwburg om hen eens te zien. Ook is het bij velen een gebruik geworden na een feest gezamenlijk naar de Komedie te gaan, 't geen ook veel volks trekt. Dat alles veroorzaakt evenwel, dat men den Schouwburg minder bezoekt om te zien, dan om gezien te worden; als bewijs daarvoor strekt het voortdurend gelach en gepraat onder 't spelen, en de vele verteringen welke gemaakt worden [1]).

Bovengenoemde misbruiken zijn niet te wijten aan schaarschte van goede stukken, maar aan de verkeerde directie. Er wordt niet genoeg gezorgd voor de decoratiën en kostumes; zoo slecht zelfs, dat men een acteur, die een Turk voorstelt, in dezelfde kleeren op 't tooneel laat komen, welke hij bij eene andere gelegenheid als Romein gebruikt.

Evenmin draagt men behoorlijk zorg voor het vinden van goede acteurs en actrices. Daar men hun te weinig betaalt, gaan zij tot andere troepen over [2]). Het is een verkeerde maatregel hun *per spel* te betalen, want daardoor lijden zij 's zomers, als er niet gespeeld wordt, gebrek; hadden zij een vast inkomen, dan kon men er voor zorgen, dat zij des zomers zich oefenden, waar nu niets van komt, zelfs niet bij aankomende spelers. Daardoor heeft men maar zeer weinig goede acteurs, terwijl het juist wenschelijk ware voor de groote rollen een dubbel getal acteurs te hebben; dan ontstond er naijver onder hen, en behoefde men ook niet de bijrollen door de brekebeenen te laten vervullen. Indien *nu* slechts één of twee der beste spelers sterven of vertrekken, kan de Schouwburg gesloten worden!

Het groote publiek meent dat de fout in de stukken ligt, maar dat is niet zoo; het is de uitvoering, waar het aan hapert. En vooral de nieuwe stukken vallen, omdat men de voorname

---

[1]) Dit zagen de Burgemeesteren ook in, en maakten daartegen de bepalingen opgenomen in Bijlage S.

[2]) Tegen het vertrek binnenstijds hadden Burgem. reeds een bepaling gemaakt, zie Bijlage S.

rollen daarvan aan nog onbedreven spelers geeft, zoo het heet ter oefening. Het is goed dat nog onbedreven spelers ook eens een zware rol krijgen; maar laat dat gebeuren in bekende stukken, daaraan kan het zooveel schade niet doen. — Vroeger was de dichter tegenwoordig bij de repetitiën van zijn stuk, maar dat heeft men, tot groot nadeel van de uitvoering, ook al afgeschaft. Uit dat alles „comt het dan dat de acteurs zoo zelden hun rollen wel kennen, en dat zy menighmaal op 't tooneel tegens de een spreeken, en de ander aansien. daar van daan komt het dat men soo slecht op zijn wachten past, de poincten niet wel observeert en uythaald, en dat men naaulijks weet wanneer men uyt of ingaan moet."

De Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis stoorden zich niet veel aan deze aanmerkingen, en gingen hun gang, slechts nu en dan iets aan gebouw of decoratie verbeterende [1]). Op hun verzoek werd in 1699 door Burgem. hun jongste besluit aangaande het beheer van den Schouwburg bekrachtigd [2]).

---

[1]) Zoo had, blijkens eenige posten in het Uitgavenboek, vermeld in Bijlage A. N°. 44, in het jaar 1690 eene vertimmering plaats, die *f* 860 kostte.

[2]) Zie Bijlage T.

HOOFDSTUK V.

HET AMSTERDAMSCHE TOONEEL OP HET EINDE DER ZEVENTIENDE EEUW.

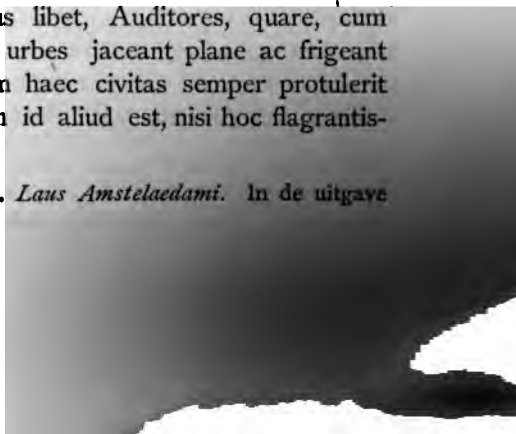

Tot nog toe had het Amsterdamsche Tooneel — hoeveel strijd over groote en kleine belangen er geweest ware — zich met roem staande gehouden. Was ook de richting, welke het langzamerhand begon in te slaan, niet de meest wenschelijke, toch kunnen wij met trots wijzen op den Amsterdamschen Schouwburg, als een der hoeksteenen van den voorvaderlijken roem. In en om dien gulden bijenkorf vloog steeds een menigte bijen, die uit alle welriekende bloemen van den omtrek geurige honing „lazen". Afgescheiden van den Schouwburg is de Amsterdamsche Dichtschool — ongetwijfeld onze grootste en roemwaardigste — wel niet denkbaar. Met volle recht sprak een ooggetuige van dien roem in de zeventiende eeuw, de Amsterdamsche Hoogleeraar Petrus Francius [1]):

„Quid [dicam] de Urbis Theatro, in pauperiorum subsidium, et ad honestam animi remissionem excitato, Musarum illo nostratium Athenaeo? Mirari saepius libet, Auditores, quare, cum apud alias omnes Hollandiae urbes jaceant plane ac frigeant Poëtica studia, tam faecundam haec civitas semper protulerit segetem Poëtarum. Quid autem id aliud est, nisi hoc flagrantis-

---

[1]) Petri Francii Oratio XXIII. *Laus Amstelaedami.* In de uitgave van 1705. kl. 8⁰. bladz. 306.

simum, quo ardent homines nostri, Dramaticae Poëseos studium, et haec ipsa, quam frequentant, Palaestra? Hic Poëtas audiunt, hic Poëtae fiunt. Hinc, ut Trojano ex equo milites, multi semper ac praeclari prodierunt vates. Huic Costerum, Vossium, Brantium, et complures insuper alios; huic Principem Poëtarum, et cum Barlaeo, cum Hoofdio, cum ipsis Veteribus comparandum, Justum debemus Vondelium, magnum ac diuturnum, non Patriae magis suae, quam huius ipsius urbis, quam Patriae habuit loco, decus et ornamentum."

Hoe meer wij evenwel het einde der zeventiende eeuw naderen, des te duidelijker worden ons de teekenen van een naderend verval zichtbaar. Gelijk in alle andere opzichten begon ook in de poëzie het vuur en de kracht der vaderen te wijken voor koelheid en flauwheid. „'t Was een geest van ijverige, maar geestelooze deelneming, van gemoedelijke, maar hoogst bekrompen inspanning. Het was eene stemming, welke zich vleide door onverdroten ijver, met naauwlettende opvolging van zekere regels van versbouw, maat en rijm, te kunnen bereiken, wat alleen de rijkste gaven van geest en gevoel geven kunnen" [1]). Ieder, die maar een paar regels wist te doen rijmen, beeldde zich in, dichter te zijn; en de algemeene welvaart gaf velen de gelegenheid eenigen tijd af te zonderen voor een allerongelukkigst dilettantisme. Het schijnt alsof men wat aan qualiteit van dichters ontbrak, door quantiteit wilde vergoeden. Onder den vorm van kunstgenootschappen keerden de Rederijkkamers terug. Haast ieder, van wat stand of beroep, studie of aanleg, schreef verzen, en het regende van alle kanten tooneelspelen, hoewel vele natuurlijk niet werden opgevoerd. En zeker nog vele andere bleven in de portefeuille, om later van daar, door de Regentenkamer, of rechtstreeks, naar de voddenmand te verhuizen. Wie geen geduld, of, erger nog, wie geen bekwaamheid genoeg bezat, om zelf een stuk samen te stellen, vertaalde er een, meest uit het Fransch. Er heerschte een algemeene vertaalwoede. Kenmerkend daarvoor zijn de regels, welke Pie-

---

[1]) W. Sieuwerts van Reesema, De Dicht- en Letterkundige Genootschappen in ons Vaderland, bladz. 17.

ter Langendijk kort daarna een poëtaster in den mond legde [1]):

»Ik heb gezien, dat ik wel twintig jaaren te laat in de waereld ben gekoomen.
All' wat fraai is, vond ik vertaald. En word er een nieuw stuk in 't Fransch (vernoomen,
Dan vallen er aanstonds een vijf zes poëeten te gelijk op, die de rijmkonst (verstaan;
En eer een ander begonnen heeft, hebben zij altemaal al gedaan."

Met de acteurs was het niet veel beter gesteld. Hadden van omstreeks 1650 tot 1690 vooral de familiën Nozeman en Benjamin met Koning en Brinkhuyzen veel tot den luister des Schouwburgs bijgedragen, zoodat Duim [2]) hen nog in 1738 tot voorbeeld stelde, weldra gold het van de acteurs: „Ligtvaardige Troepen, aangelokt door de eerlyke Winsten der zedige *Toneelspeleren*, deden wel haast, door hunne ydele *Bootzemakeryen*, waardoor zy het gemeen verlokten, en verwilderden dat eertyds zo aanzienelyk beroep van *Toneelist* tot den veragtelyksten rang dalen" [3]).

Ook de smaak van het publiek liet veel te wenschen over. Hooren wij eerst Pels [4]):

»Men loopt 'er dwars van af (van de goede nml.), hoe doorgesift, hoe fijn
Van redeneering, taal, en zeden zy ook zyn.
Heel anders gaat het met den volke een Spel te schaffen,
Daar worst'len, schermen, schots uitluchten, wederblaffen,

---

[1]) Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden. *Ernst* spreekt.

[2]) F. Duim, Het Hondertjaarige Jubilée, enz. 1738. bladz. 16. *Apollo* spreekt aldus tot de *Toneellisten*:

»Volg 't voetspoor na van die beroemde Toneellisten,
Die hier, voor vyftig jaar', om mynen Lauwer twisten,
Met Fransch' en It'liaan', op dit myn Duits toneel,
Toen *Rigo*, *Koning*, en *Brinkhuyzen*, namen deel,
Met *Noosman*, *Benjamyn*, myn' Schouburg op te beuren,
In eere en aanzien, die toen kwijnde, en stont te treuren,
Manmoedig onderschraagt, van Dochter, wiers verstant,
In houding van het Spel, geen weerga vond' in 't lant,
Niets kon dit Zusterpaar het speelen doen verdrieten;
Een yder stont verrukt, om d'yver der *Petieten*."

[3]) Verhandeling aangaande het Nut des Schouburgs. 18.., bladz. 19. Zie over deze Verhandeling boven, bladz. 42.

[4]) Gebruik en Misbruik des Tooneels, bladz. 31.

En snaauwen tusschen twe, drie Koningen, ja tien,
Zo 't slechts den Dichter slaagt, gehoord word, en gezien,
Die, elk om 't prachtigst uitgerust, hunn' stem doen dond'ren
In de ooren, dat het dreunt."

En de Regenten gaven toe aan dien wansmaak, klaagt hij, want [1]):

»Zy houden wel van kunst, maar meer van Dukatonnen!"

Dat het volk minder gesteld was op de „doorgesifte" spelen van N. V. A. kunnen wij niet betreuren; maar wel, dat het wat al te veel zijn vermaak zocht in groot geraas en gebulder, in overdreven mise-en-scène, en voorts in kluchten met de ergerlijkste uitdrukkingen en platheden, in het vertoonen van de grofste onkieschheden.

De ingenomenheid van het publiek met klatergoud, met „*spectacle*" bracht sommige schrijvers er toe, een prachtige mise-en-scène als hoofdzaak te beschouwen. Reeds vroeger maakten wij melding van Meijers *Ghulde Vlies*, dat aan deze richting zijn oorsprong te danken heeft; wie dit of dergelijke stukken leest, zal dra bespeuren dat Pels recht had, toen hij waarschuwde [2]):

»Want, denkt ge alleen, hoe gy uw Lystwerk op zult tooijen,
Verdoolde schilder, 't is een zaak, die zelve spreekt,
Dat u de magt van wèl te schilderen ontbreekt."

De decoratiekunst — kort geleden van zoo geringe beteekenis — had het dan ook weldra tot zulk eene aanzienlijke hoogte gebracht, dat men zich zelfs nog in onzen tijd verwonderen moet over 'tgeen toen op dat gebied geleverd werd. Wij mogen daarom dit onderdeel der Tooneelspeelkunst niet zonder nadere kennismaking voorbijgaan. De beste wijze van kennismaking zal wel deze zijn, dat wij eene vertooning uit die dagen van nabij beschouwen. Wij kiezen daartoe de *Beschrijving der spreekende Perzoonen, Zangen, Danssen, Konstwerken en Vertoogen* (d. w. z. Vertooningen), *gevoegd by J. V. Vondels Faëton. Amst.* 1685.

---

[1]) Ald. bladz. 32.
[2]) Ald. bladz. 58.

Daaraan ontleenen wij het volgende:

VERTOONERS, BIJ DIE VAN HET TREURSPEL GEDAAN.

De Nacht.

Een Vrouw in een Zwart kleed, onder een Lamfer met starren bezaaid, houdende een Maan in de hand.

Zorg.

Een man in 't Geel en Zwart, met een Slang om 't Lijf, en vleugels aan de Voeten en 't Hooft, hebbende 't haar los en ongesiert.

Arbeid.

Een Man met een Dommekracht, en ander Werktuig by zich, omkleed met een Leeuwenhuid.

Ganimedes.

Een Jongeling, in 't Wit en Rood, met een Schenk-schaal en Kan by zich.

Vesta.

Een Vrouw met een Muur kroon op, rykelyk gekleed, hebbende eenige Aardvruchten by haar en een Cepter in de hand.

Iris.

Een Jonge Vrouw, met een Regenboog op 't Hooft, in 't Rood, Geel en Blaauw gekleed.

De Lucht.

Een Vrouw met een Chameleon op de hand, en een Hulzel verbeeldende een Wolk, op 't Hooft, daar een Vogel uit voorts in Hemelsblaauwe en Witte losse kleeren, met Vogels versiert.

Eenige der Uuren.

Gedeeld in Uuren van de Dag, en de N Dag zijn gekleed met Witte Geblomd·

Sluier kleeden, het Hooft is geciert met een stralende Zon, en groene Kranssen. In haar handen ziet men Tuilkens van frisse Bloemen, op de Rug veelverwige Vleugelen: die van de Nacht met Zwarte rokken, met Sterren bezaaid, en Blaauwe Sluierkleeden, hebbende op 't Hooft een Maan, en kranssen van slaapverwekkende kruiden als nachtschade; in de hand een bundelken van Bilzengroen en Slaapbollen, op de rug zwarte Vleermuisvleugelen.

Wakkerheid.

Een Vrouw met een Haan bij haar, op 't Hooft een vurige vlam, in de hand een licht, voorts grootsch gekleet.

Slaap.

Een dik Man, in 't Zwart en Wit gekleed, hebbende een krans om het Hooft van Slaapbollen en Ypebladen.

Hemellieden.

Mans en Vrouwen in 't Wit gekleed.

Brongodinnen.

Met een Rivier-kruik en Riem in de hand, Lieze kroonen op 't Hooft, en Zeegroene klederen aan.

Boschnimphen.

In 't Wit, met Groente versierd.

Eeuwigheid.

Een Vrouw met een bestraalde Driehoek, daar een Oog in staat, op 't Hooft, een Slang, die de Staart vat, in de hand, voorts in 't Groen en Wit gekleed.

De vier winden.

In 't Wit, met vleugelen, en blazende troniën op de borst en Hooftcieraden van vleugelen op 't Hooft, in hunner midden.... (?)

Eölus.

In 't Blaauw, met Wolken, Winden (!), Weerlichten en Onweeren (!) beschildert (!!).

Gebrande Volkeren.

In 't Zwart, met gloeiende Aangezichten, Handen en Voeten.

VOORSPEL.

Het geheele Tooneel verbeeld een Wolkhemel, alwaar men een ondergaande Maan aan de kim, en den opkomstigen dag door de nevelen, en duisterheid der Wolken ziet breeken.

EERSTE TOONEEL.

De *Nacht* nederdaalende op een gestarnde Wolkwagen, omringt van Vleermuizen, en Nachtgedrochten.

DERDE TOONEEL.

De *Nacht* vertrekt, de *Uuren* komen. Op hunne aankomst ziet men het daglicht vermeerderen. *Wakkerheid*, hen geleidende, zingt onder byspel van zachte fluiten, en andere speeltuigen.

Met het begin van het eerste Bedrijf ziet men de achterste wolken verdwijnen, het Zonnehof met gesloote deuren en vensteren, en het licht vermeerderen.

In het Tweede Bedrijf, het zeer kostelijk gebouwde Paleis van *Apollo* geopent zijnde, ziet men heel ver van de Poort, door verscheide Wolken een sterk schitterende Zon; en een weinig van daar, de twalef Zonnetekenen, alle doorschijnende en glans gevende aan de omzweevende Wolken, het Hof en de Perzoonen.

In het Derde Bedrijf wordt o. a. vertoond: het b
de ongelukkige tocht van *Faëton*.

Met het openen van de gordijnen ziet men i

't vijfde Bedrijf, een Landschap en een stroomende Rivier, de Padus; na een voorgaande geruis van Donder en Blixem, hoort men *Faëton* in de Wolken, roepende:

Help! Vader Febus! help! enz.

Na een vervaarlijk geweld van Donder en Blixem valt *Faëton* met wagen en paarden uit de lucht, in den Padus. Hierop valt een verschiet, en verschijnen eenige Volkeren, overgebleven van den brand, danssende ter eere van *Jupiter*, enz.

Na het eindigen van een Zang wordt een verschiet geopent, toonende het graf van *Faëton*. Daarna *de Faam*, enz. enz. alles afgewisseld met dansen.

De lezer begrijpt hoe de stukken waren ingericht, welke men schreef in een tijd, toen men op zulk een wijze de werken van Vondel meende te moeten opvoeren [1]). Het verwondert ons dan ook niet, dat men in deze jaren veel werk begon te maken van de *Opera*, welke in het begin der 17de eeuw in Italie ontstond, en van daar naar Frankrijk werd overgebracht [2]). Even-

[1]) Men vgl. wat Snellaert schreef over de stukken met konst en vliegwerk, in *Het Vlaemsch Tooneel in de 17de eeuw* (Belgisch Museum. 1845. bladz. 349):

»A. Peys schreef de *Tooveryen van Armida*, een zoogenaemd treurspel, dat voor de dolste in dit soort niet wyken moet. Verbeeld u Armida die de expositie van het spel doet, in de lucht zwevende op eene draek, met eene brandende toorts in de hand, de maen verwytende, welke bloedrood van schaemte wordt. Zy wekt geesten op, en roept helsche gedrochten tot hare hulp; herschept paleizen in zee, de zee in paleizen; gaet met Cupido spelevaren; ligt telkens met Reinout over hoop, en wordt telkens weder verzoend. Dit moet den ernstigen kant van het spel verbeelden. Doch, gelyk by Bredero en zyne school, is de knecht de spil der kluchtige party. Ook hier is stof tot lachen: Dares wordt allerhande streken gespeeld van Armida's staetjuffers, hy moet met beeren en apen dansen, en eindelyk, als een andere Reinaert de Vos, door Bruin den Beer aan de galg geknoopt worden, waer zyne lidmaten een voor een afvallen, maer op nieuw aen een springen, en hy, als Pierlala, ongeschonden weer te voorschyn komt."

[2]) Ludovic Celler, Les Origines de l'Opéra et le Ballet de la Reine (1581); étude sur les Danses, la Musique, les Orchestres et la Mise en scène au XVIe siècle. Paris. 1868.

wel, men had geen Nederlandsche Opera, en het zou nog lang duren eer men die poogde te verkrijgen [1]); ofschoon het mogelijk is (zie boven, bladz. 95), dat Krul met zijn — *Amsterdamsche Musyck Kamer* „Je blyft in Eelen doen" reeds in 1684 iets dergelijks had bedoeld. Gewoonlijk werden de Opera's dan ook ten tooneele gebracht door Italiaansche of Fransche troepen. — Waren velen ingenomen met de Opera, enkelen hadden er veel tegen. Zoo zeide zeker vader van een losbol:

»De Schouwburg heb ik hem toegelaten,
Maar voor een opera, daar moest hij niet of praten.
De jeugd van Amsterdam, die raakt er door op 't wild,
Waar in zij, als om strijd, het meeste geld verspild" [2]).

Overigens kende men slechts twee soorten van tooneelspel: het Treurspel en de Klucht.

De Klucht was over het algemeen nog even plat en onkiesch als eenige jaren te voren, hoewel de ergerlijkste tooneelen van vroeger geweerd waren ten gevolge van het bevel van Burgemeesteren bij gelegenheid van de heropening des Schouwburgs in 1678. Onder de beste kluchtspeldichters van dezen tijd behooren Focquenbroch en Bernagie, wier stukken, hoewel hier en daar niet vrij te pleiten van het algemeene gebrek, toch door geest en taal gunstig afsteken bij die hunner tijdgenooten [3]). Een eigenlijk Blijspel kende men niet, alleen werd nu

---

[1]) Naar 't schijnt is vóór 1798 geen oorspronkelijk Nederlandsche Opera in 't licht gekomen. Althans P. Pijpers, schrijver van *de Twee Standbeelden, Zangspel met Balletten*, muziek van B. Ruloffs, schrijft in zijne voorrede, dat hij wenscht »dat deeze eerste geheel oorsprongkelijke dichtmaatige opera in onze moedertaale eerlang door veele en betere zal worden gevolgd." Zie Navorscher. 1858. VIII, bladz. 366.

[2]) Aangehaald bij G. D. J. Schotel, *Het maatschappelijk leven on vaderen in de zeventiende eeuw*. 1868. bladz. 365.

[3]) Over beide dichters, zie W. L. van Helten, Drie kluchtspe
17e eeuw. 1871. Voor des Schrijvers bewering, dat het sterfjaar v
nagie niet (zooals Witsen Geysbeek opgeeft) 1696 is,
vond ik nog 't volgende bewijs: volgens Bijlage T. werd hij
Burgemeesteren benoemd tot *Assistent* van de Regenten d
Hij overleed nog in November van hetzelfde jaar, wa
Burgemeesteren van 10 Dec. 1699 werd Mr. Pieter

en dan — doch zelden — eene vertaling van het een of ander stuk van Molière opgevoerd.

Het Treurspel had gaandeweg een geheele verandering ondergaan, voornamelijk door de bemoeiingen van het Kunstgenootschap N. V. A. Zooals wij reeds hebben opgemerkt, was het Fransche klassicisme in de plaats getreden van het antieke, gelijk dat door Vondel was nagevolgd. Het groote verschil tusschen deze richtingen was, dat de reien afgeschaft waren, en dat de lange alleenspraken, die dienen moesten om den aanschouwer op de hoogte van de zaak te houden, vervangen werden door samenspraken tusschen de hoofdpersonen en hunne vertrouwelingen; die samenspraken werden echter gewoonlijk zoo gerekt, dat zij even vermoeiend waren als de vroegere alleenspraken. Een gebrek van de Fransche manier was, dat in bijna alle stukken liefde en minnarijen de hoofdrol speelden; een ander, dat alle helden, tot welken tijd of welk land zij ook behoorden, spraken in den trant der hovelingen van Lodewijk XIV.

Een overgang van de oude tot de nieuwe manier vinden wij voornamelijk in Vollenhoven's *Broedermoord te Transiane*, in Meijer's *Verloofde Koningsbruid*, en in de Werken van Rotgans [1]). Het waren vooral Pels, Arents en Lescailje die de nieuwe manier in zwang brachten.

Hoe het kwam, dat deze stukken bij het publiek ingang vonden? Drie oorzaken schijnen daartoe te hebben samengewerkt: Vooreerst waren de Fransche stukken ontegenzeggelijk

---

opvolger aan den Schouwburg van den *in de vorige maand overleden* Bernagie.

Wat echter 't sterfjaar van Focquenbroch aangaat, kunnen wij ons niet vereenigen met Dr. van Helten, als hij Paquot's opgave (14 Sept. 1695) aannemelijk acht. Immers in het IIIe Deel van Focquenbroch's Werken, van 1679, staat op den titel te lezen: door... Focquenbroch, *in zijn Leven*, Fiscael, enz., terwijl op bladz. 224 van hetzelfde Deel een gedichtje voorkomt, getiteld: *Op d'ontydige Doodt van... Focquenbroch... Overleeden op de Kust van Guiné.* Hij is dus in elk geval reeds vóór het jaar 1679 overleden.

[1]) P. van Limburg Brouwer, Het Nationaal Tooneel. t. a. p. bladz. 48, en v.v.

beter geschikt voor het Tooneel dan de oudere, en behaagden dus meer, ofschoon zij ons *nationaal* Tooneel den doodslag toebrachten. Ten tweede had, door toedoen van Lodewijk XIV, de Fransche taal het Latijn vervangen als taal der diplomatie in Europa; was daardoor in alle residenties, en vervolgens in de meeste beschaafde kringen — ook in Nederland — als modetaal aangenomen. Daardoor vond al wat van de Franschen kwam weldra een gunstig onthaal [1]). Daarbij komt, ten derde, dat ons land op het einde der zeventiende eeuw als overstroomd werd door Fransche *réfugiés*, welke — volgens van Halmael [2]) — onze nationaliteit vernietigden.

Vandaar dat een nationaal ernstig drama in onze Letterkunde ontbreekt, want zelfs wanneer de stukken oorspronkelijk heetten, ontdekte men toch dat de Nederlandsche gedachten, zeden en gewoonten in vreemde vormen waren gegoten.

Een merkbaar verval trad in deze jaren in de plaats van den voormaligen bloei van den Schouwburg. De verschillende waarschuwingen, de veranderingen van bestuur, niets mocht baten. Geen wonder! want de fout lag, hoewel eenigszins ook aan de wijze van beheer, grootendeels in de richting van het Tooneel zelf, en misschien ook wel in de ongeschiktheid der Nederlanders — althans van die dagen — voor het drama.

Op allerlei wijzen poogde men, voornamelijk ter wille van de Godshuizen, den Schouwburg te steunen. Een der onverstandigste middelen, welke men bezigde, was zeker wel, dat men in 1708 uitsluitend aan den Schouwburg het recht van tooneelvertooningen gaf; want daardoor nam men alle uitzicht weg op eene concurrentie, die misschien goede vruchten had kunnen opleveren.

De laatste concurrenten waren twee Joodsche Comediën, een van de Hoogduitsche, een van de Portugeesche natie. Die der Hoogd. Joden „gebruikte een pakhuis op de Oude Schans, in hetwelk een formeel theater met beweegbare tooneelen gemaakt

---

[1]) W. de Clercq, Over den invloed der vreemde Letterkunde op de Nederlandsche Taal- en Letterkunde (IIIe Dl. van de Verh. der Tweede Klasse van het Kon. Ned. Instituut) 1824. bladz. 229.

[2]) t. a. p. bladz. 4.

was, waarop drie malen in de week, te weten, op zaturdag, zondag en woensdag, treur- en blijspelen, bij afwisseling in de Hoogduitsche en Nederduitsche taal, werden vertoond. Deze Comedie was zoo oud, dat zij, volgens het zeggen van de Israëlieten zelven, reeds werd opgerigt bij de eerste komst der Hoogduitsche Joodsche natie te dezer stede, welke waarschijnlijk in het begin der zeventiende eeuw heeft plaats gehad. Gelijk de Hoogduitsche Joden eenen kleinen schouwburg in Amsterdam bezaten, verkregen ook de Portugeesche en Spaansche Joden hier gelegenheid tot het geven van tooneelvoorstellingen in de Spaansche taal. Hunne comedie, eerst op het einde der zeventiende eeuw ontstaan, bevond zich op eenen pakzolder, waar zij elken woensdag Spaansche tooneelstukken opvoerden."

Vroeger hebben wij reeds gesproken van de Kamers welke naast de Akademie bloeiden en te niet gingen. Het schijnt dat in 1666 ook op het *Rokin* een Kamer heeft gewerkt, waarvan mij evenwel niets naders bekend werd, dan dat de Kerkeraad der Hervormde Gemeente er veel tegen had. Of er nog andere Kamers geweest zijn, is evenzeer onbekend.

Reeds vroeger had men, gelijk wij gezien hebben, aan alle vreemde troepen het spelen te Amsterdam ontzegd; eindelijk in 1707 en 1708 werden ook de Joodsche Comedien verboden, o. a. omdat zij *ook* door Christenen bezocht werden, ten nadeele van den Schouwburg [1]).

Deze maatregel baatte niets. Het verval nam hand over hand toe; zelden schreef men nog oorspronkelijke stukken, en in 't vertalen toonde men al zeer weinig oordeel des onderscheids. „Als een stuk maar in 't Fransch geschreven was, was 't genoeg om 't mooi te vinden, en treurspelen van den derden of vierden rang werden evengoed vertaald als de meesterstukken van Corneille en Racine. Het eenige vereischte, waar men naar vroeg, om een tooneelstuk te beoordeelen, was, of 't voldeed aan de tooneelwetten van

---

[1]) Onze mededeelingen aangaande de Joodsche Comediën zijn ontleend aan P. Scheltema, *Amstels Oudheid.* Dl. VI. 1872. bladz. 198 en v. v.

Aristoteles en Horatius, zoo als die in Frankrijk waren opgevat. — — — — — — —: terwijl onze Tooneelmuze, die oorspronkelijk had kunnen zijn, geheel in 't Fransche keurslijf genepen, gedurende anderhalve eeuw niet anders dan een slaafsche navolgster, of, liever nog, napraatster bleef van 't geen haar van de boorden der Seine werd voorgezegd" [1]).

---

[1]) Van Lennep, Vondels Werken. XI. bladz. 93.

DERDE BOEK.

1708—1772.

HOOFDSTUK I.

HET TIJDPERK VAN VERVAL.

Moesten wij reeds spreken van achteruitgang van het Amsterdamsche Tooneel, wij zijn nu genaderd tot het tijdperk, waarin de Schouwburg alléén den ouden roem van dat Tooneel had op te houden, maar waarin hij het, in plaats daarvan, tot een ongekend verval heeft gebracht; — tot verval, wat aangaat én de spelers, én het publiek, én de dichters. Het best leeren wij dien ongunstigen toestand kennen uit de geschriften der tijdgenooten over den Schouwburg, en uit een vergelijking van de toen geschreven drama's met die van vroegeren en lateren tijd.

In een der uitnemendste geschriften van de eerste helft der achttiende eeuw, den Hollandschen Spectator van J. van Effen, wordt herhaaldelijk over den Schouwburg geklaagd; o. a. zeer uitvoerig in de beschrijving van een bezoek aldaar in het jaar 1732. Hieruit [1]) deelen wij het volgende mede: 't Was Kermis en reeds vroeg was de zaal geheel bezet; de directie was slecht, want men verhuurde meer plaatsen, dan men geven kon, en droeg geen zorg dat zij, die plaatsen vooraf besproken hadden, deze konden krijgen, waardoor allerlei ongenoegen ontstond. Onder het spelen werd de bezoeker door allerlei dingen gestoord in zijn aandacht. Het publiek zat noten te kraken en riep telkens als een ander acteur op het tooneel kwam: *Dat is die Mossieu, of die Juffrouw. Deze speulde verleden jaar in Aron en Titus*

[1]) Holl. Spect. 2e druk. 1756. Dl. II. bladz. 536 en v. v.

veur de Moor. Die speulde veur Satterninus, en zoo voorts. Nu en dan kreeg men een hagelbui notedoppen of appelschillen op het hoofd. — Nog hinderlijker was het heen en weer loopen van een vrouw, die tusschen de bedrijven, met een groote kan en een glas in de hand, gedurig riep: *Motje hier ook bier?* terwijl een ander daartegen aan schreeuwde: *Belieft er ook iemand van boekjes gediend te wee...zen?* In het vijfde bedrijf zou men den brand van eenige galeien vertoonen, en vlogen er een paar voetzoekers, of kardoezen met kruit gevuld, heen en weer. „Ik begon te denken," verhaalt de bezoeker, „dat zulk een kinderspel wel ernst kon worden, en dat, zo by geval de vlam eens in de schermen sloeg, het volk malkander zou dooddringen. Des nam ik het voorzigtig besluit van, zo lang als deze brand duurde, buiten te gaan, daar myn buurman zeer verwonderd over was. Hy wilde my tegenhouden, en wys maken dat men precautie genoeg gebruikte om alle ongemak te prevenieren, en dat 'er altyd eenige tobbens met water gereed stonden. Doch dit mogt niet helpen. Ik zeide dat ik voort zou wederkomen; maar, toen was ik myn plaats kwyt, en daar rees zulk een damp, dat ik vreesde te stikken, en moeite had om de Acteurs te zien, schoon ze bij toortslicht het spel eindigden. Des vertrok ik in 't geheel, zonder zelf den dans af te wachten, en beklaagde onderwegen myn kostelyken tyd, dien ik vry wat beter had kunnen besteden." Verder gaat hij voort: „Der dichters yver is verflaauwd; waarvan men de reden beter gissen dan zeggen kan. Maar wat zwarigheid, zo men slechts wat meer oude stukken, die 'er in overvloed zijn, en wel gezien mogen worden, wilde ophalen? maar nu is 't als een A. B. C. en van negentig spelen, die in een saisoen vertoond worden, ziet men 'er ten minsten zeventig in een volgend weerom, en dat gaat zo altyd den zelfden gang."

Het publiek, en met name het meer aanzienlijk deel daarvan, was soms zoo lastig, en hinderde door zijn gesnap, enz. de verdere aanschouwers zoozeer, dat niet zelden uit de schellingsplaats geroepen werd: *Houd de bek daer in die Logie!* [1]).

---

[1]) Holl. Spect. III. blz. 699.

Ook de acteurs hadden, om niet te spreken van hun gewoonlijk slecht spel, verschillende hebbelijkheden. Zij galmden en bulderden, zwaaiden met hunne armen als windmolens met hunne wieken en kenden vaak hunne rollen maar ten deele, of in 't geheel niet. Bovendien gingen zij — wellicht als gevolg daarvan — niet zelden buiten hunne rol, en voegden er, vooral in de kluchtspelen, allerlei quasi aardigheden aan toe [1]).

Uit deze klachten zien wij, dat de Resolutie van Burgemeesteren van het jaar 1720 (zie Bijlage U) niet veel gebaat had. Het buiten de rol gaan der acteurs werd door de Regenten van den Schouwburg eerst in 1761 verboden [2]). Over het algemeen beteekenden de spelers in dit tijdvak niet veel. En geen wonder! hun beroep was in minachting bij de meesten, en zij werden slecht bezoldigd, terwijl de Regenten aanvankelijk weinig moeite deden, betere acteurs te krijgen. Wat kon het ook schaden? dachten zij vermoedelijk; het publiek moest toch bij hen komen, wilde het tooneelvoorstellingen bijwonen. — Eindelijk, nadat de meeste spelers van den vroegeren tijd gestorven waren, of het Tooneel hadden vaarwel gezegd, besloot men iets te doen tot opleiding van nieuwe: Enoch Krook, die sedert 1677 aan den Schouwburg was verbonden geweest, werd in 1713 aangesteld tot het geven van onderricht aan acteurs en actrices, op een jaarwedde van ..... vijf en zeventig gulden!

De stukken beteekenden ook al niet veel, ofschoon zij in grooten getale verschenen. De dichters, de spelers en het publiek waren elkander waard! „Het is indedaad merkwaardig", zegt zeker Hoogduitsch schrijver [3]) „dat men in Holland in het jaar 1727 reeds 1246 Nederduitsche treur- en blyspelen en by de dertig dichterlyke maatschappyen telde, maar dat sedert het jaar 1727 (en reeds sedert eenige jaren vroeger, voegen wij er bij) het getal der vertalingen tegen dat der eigenvindingen

---

[1]) Holl. Spect. III. bladz. 248, 49.

[2]) Volgens de notulen der vergadering van Regenten, den 15 September 1761 gehouden.

[3]) Chr. Fried. Haugh, Brieven uit Amsteldam over het nationaal tooneel en de Nederlandsche letterkunde. 1805. Naar het Hoogd. (te vinden in Kotzebue's »Freimüthigen") bladz. 41.

staat als tien tegen één." In denzelfden geest spreekt van Effen [1]), die tevens er op wijst, hoe die vertalingen ongeschikt waren voor ons Tooneel. „Men vergenoegt zich", zegt hij, „met de ondergeschikte eer van wat Fransche Tragedien over te zetten, en daar door op eene schandelyke manier als te bekennen, dat wy genoodzaakt zyn 't gebrek van onzen Rykdom in dit geval, door ontleenen te vervullen. Op de zelfde wyze, en noch met min reden en eer, handelen wy wat de Blyspeelen aangaat; menigte der zelver zyn uit het Fransch vertaald, doch de meeste, zo ik het zeggen durf, elendiglyk mishandeld, door luiden, die den aard der beide Taalen niet recht schynen gekend te hebben, en door eene letterlyke overzetting, 't gansche vuur en leven van die stukken hebben uitgedooft. Doch al waren ze noch zo wel, en met behouding van hunne volkomene aardigheid vertaald, zo zouden ze echter het aangewezene doelwit van onzen Schouwburg niet kunnen beantwoorden. Ze zyn voor een anderen Landaard dan wy gemaakt, voor andere zeden, voor andere fouten en gebreken dan de onze; de berisping raakt ons niet, ze valt, zonder iemant te treffen, ter zyden ons neder; 't zyn spiegels daar wy een anders wezen, en niet het onze in beschouwen."

Elders klaagt hij er over, gelijk men reeds vóór hem gedaan had, dat de tooneeldichters niet beloond worden [2]). Het eenige wat goed was waren de Kluchten; en bij 't vertoonen daarvan deden de spelers gewoonlijk zoo hun best, dat zij zich zelven overtroffen, zegt van Effen. „'t Waren geen Tooneelspeelers; 't waren boeren, matrozen, meiden, knechts, kyfachtige zinnelyke wyven, malle moeders, ongebondene zoonen, overheerde vaders, enz." Maar die Kluchten bleven meestal beneden het peil der welvoegelijkheid, klagen de meesten. En waarlijk, wanneer wij de stukken dier dagen nagaan, dan vinden wij slechts enkele, die vrij zijn van het algemeene gebrek. Het hooge Blijspel, de zoogenaamde *Comédie de caractère*, heeft nooit wortel kunnen schieten op onzen bodem; men

---

1) Holl. Spect. I. bladz. 309.
2) Holl. Spect. I. bladz. 312—14.

kende het slechts door eenige, meest slechte, vertalingen van Molière's meesterstukken. Dit wordt door de Clercq [1]) toegeschreven gedeeltelijk aan het verschil dat er heerschte in zeden en gewoonten in de meeste steden van ons vaderland, zoodat een stuk dat hier beviel, elders niet kon gewaardeerd worden; maar voornamelijk daaraan, dat bij de eigenaardige verhouding der verschillende standen in ons vaderland, gedurende de voorgaande eeuw, de dichters de aanzienlijken niet zouden hebben aangedurfd. Zij waren, volgens hem, dus genoodzaakt, hun stof aan de lagere kringen der samenleving te ontleenen, en vervielen daardoor licht tot het platte. — Wij meenen dat deze bewering minder juist is, immers de aanzienlijken en de geestelijkheid waren reeds dikwijls genoeg aan de kaak gesteld. De ware oorzaak gelooven wij te moeten zoeken in den Nederlandschen volksaard, die voor het Treurspel maar weinig, doch voor het hooge Blijspel geheel ongeschikt is gebleken. De Klucht daarentegen was geheel nationaal. Steeds was men geneigd het werkelijke, alledaagsche leven, van zijn kluchtige zijde opgevat, te vertoonen, en de gebreken of dwaasheden daarin te bespotten. Dat was reeds in de middeleeuwen uitgekomen; het was gebleken in Brederoo's tijd en nog was dat niet veranderd. Vandaar ook dat wij ten onzent meer schilders tellen in de school van Jan Steen, dan in die van Rubbens.

Te bejammeren evenwel is het, dat vele kluchtspeldichters van het tijdperk waarover wij spreken meenden geestig te mogen zijn en het publiek te behagen ten koste der kieschheid, gelijk hun tijdgenooten de treurspeldichters bombast en holle phrasen voor kracht en verhevenheid aanzagen.

Het min beschaafde deel van het publiek vond, helaas! genoegen in die vuilheid, terwijl het betere deel zich van den Schouwburg onthield. Een bewijs evenwel, dat de dichters de aanzienlijken wel degelijk aandurfden, en wat al te veel durfden ook, vinden wij in zekere klacht over Thalia's oude gebrek: „Ik wenschte ook wel, dat men dat spotagtige, ‘

[1]) t. a. p. bladz. 256.

naliet, waer meê men zyn naesten ten toon stelt; en zich vergenoegde, om de wangesteltenis der dingen te gispen, zonder te kennen te geven, wie daer schuldig aen is" [1]). Zoo iets gebeurde natuurlijk niet met een burgerman, die uit den aard der zaak minder bekend bij het publiek was.

Werkelijk werd de „wangesteltenis der dingen" nu en dan streng gegispt. Tijdens den belachelijken Actie-handel van 1720 verschenen minstens dertien kluchten over dat onderwerp in druk [2]), doch zij zijn vermoedelijk niet alle opgevoerd.

Een enkele maal bracht dat gispen op 't Tooneel wat goeds te weeg. Van gunstige gevolgen althans was de indruk, welken zeker spel maakte, getiteld *de Klugt van Harlekyn met al zijn linten.* Wij vinden vermeld [3]) dat door deze klucht „de hoge kuifmutsen op eenmael zyn verdwenen."

Somtijds had de indruk, welke een spel op den een of anderen toeschouwer maakte, allervermakelijkste gevolgen. Zoo lezen wij het volgende in de aanteekeningen van een voormalig tooneelspeler [4]): „Punt speelde eens *Karel Erfprins van Spanjen,* in zijn vroegen en besten tijd: een burger vrouw

---

[1]) Verhandeling voor en tegen het gebruik van den Schouwburg, opgestelt door zeker voornaam man. Amst. 1738. bladz. 11.

[2]) Zie hier den titel der dertien mij bekende stukken over dit onderwerp:

1. De Windhandel, of Bubbles Compagniën.
2. De bedriegelijke Actionist, of de Nagthandelaars; vervolg op den *Windhandel.*
3. De Actionisten reisvaardig naar Vianen.
4. Klagt en Raadsvergadering der Goden, of Jupiters besluit en vonnis over 't werk van Quinquenpoix.
5. Quinquenpoix of de Windhandelaars.
6. Harlequin Actionist.
7. Nederland in Gekheid.
8. Invendutiepapier onder oud goed te koop.
9. Crispyn, bedriegelyke Actionist.
10. Merkurius onder de Actionisten.
11. Quinquempoix, of Roskam voor de dolle Actionisten.
12. Verwarde hedendaagsche loterijhandel.
13. Het dolhuis der Actionisten.

[3]) Verhandeling voor en tegen het gebruik van den Schouwburg. blz. 6.

[4]) M. Corver, Tooneel-Aantekeningen. 1786. bladz. 31.

verliet de tien stuivers plaats, begaf zich bij de Suppoosten, die aan den trap stonden, en verzocht vriendelijk, dat zij doch bij den *Koning* mogt toegelaten werden, dat anders het dien jongen *Prins* het leeven zou kosten, dat hij verraden werdt, en dat al zijn Hovelingen schelmen waaren, want dat de *Koningin* en de *Prins* alle beiden onschuldig waaren; en toen men haar den doorgang belette, begon zij te schreien, en gaf die twee ongelukkige Perzonagies, de *Koningin* en *Karel*, den Suppoosten op haar conscientie, die haar beletten bij den *Koning* te gaan, om het verraad aan den dag te brengen: zij ging aan, als disperaat, toen zij *Karel* zag sterven, zoodat men deze aandoenlijke uit den Schouwburg moest leiden, wilde men het Spel in rust voleindigen. Eene andere vrouw, bij het vertoonen van *Jacoba van Beyeren*, door *Juffrouw* van Schagen, tegenwoordig zijnde, (Punt speelde *Philips*,) werdt zoodanig bewoogen, dat zij in het vijfde Bedrijf uitborst, *die Vrouw wordt mishandeld, men ontneemt haar alles;* en *heeft 'er dan hier niemand iets voor haar over, dan zal ik haar ten minste zo veel toebrengen als in mijn vermogen is*, werpende tevens haar hand- en oorringen en verdere sieraaden altemaal van de Gallerij, stuk voor stuk, op het Tooneel, ja begon al aan het los maaken van haar kleederen, om die ook op het Tooneel te werpen: *Juffrouw* van Schagen en Punt, benevens al die op het Tooneel stonden, zulk een ongewoonen St. Nicolaas regen ziende nederdaalen, meenden in 't eerst, dat men hen eenigen schimp meende aan te doen; maar, hoorende wat 'er gaande was, veranderde alles in lagchen, en men hadt veel moeite, om de vervoerde Vrouw te beweegen, haar goed wederom te neemen, en haar aan het verstand te brengen, dat het slechts een spel en geen wezenlijke zaak was, die men vertoonde."

Enkele dichters slechts waren er, die in het begin der 18e eeuw gunstig afstaken bij hunne tijdgenooten; vermelding verdienen drie hunner, wier stukken men ook heden nog met genoegen leest, al zijn ze voor 't meerendeel ongeschikt om thans nog opgevoerd te worden. Wij bedoelen Alewijn, Langendijk en Huydecoper; de beide eerste klucht-

speldichters, de laatste — behalve door zijn beroemde taalkundige werken — vooral bekend door zijn treurspel *Achilles.* Alewijn, om met den oudsten te beginnen, schreef in betere taal geestiger stukken, dan men toenmaals gewend was. Als zijne beste werken verdienen zijn *Filippijn de Koppelaar* en zijn *Bedrogen Woekeraar* genoemd te worden. Hij is echter lang niet vrij te pleiten van platte uitdrukkingen.

Niet alleen in dat opzicht, maar ook in schildering van karakters, en in rijkdom van komische toestanden munten de stukken van Langendijk verre uit boven de zijne. Enkele plaatsen bij laatstgenoemden dichter doen ons denken aan Brederoo, en voorzeker was hij de beste Nederlandsche kluchtspeldichter van zijn tijd, en van zijn eeuw. Onder zijn stukken zijn *Krelis Louwen, de Wiskunstenaars,* maar vooral *het Wederzijdsch Huwelijksbedrog,* en de *Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden* verreweg de beste. Zijn overige gedichten, en een paar treurspelen, welke hij ter kwader ure schreef, zijn van geringe beteekenis, en zouden zeker lang vergeten zijn, indien hij niet zijn waarlijk geestige kluchten had geschreven.

Van Huydecoper's stukken heeft zijn *Achilles* zich zeer lang op het Tooneel staande gehouden, en niet ten onrechte, want het is bijna het eenige goede drama, dat in het tijdsverloop van ruim een halve eeuw was voortgebracht. Intusschen, hoeveel lof dit stuk verdient, het wordt door ernstige gebreken ontsierd. Hoewel oorspronkelijk, en bewerkt naar de *Ilias* van Homerus, is het toch, even als zijn *Arzases,* geheel op Fransche leest geschoeid. Gelijk de meeste stukken dier dagen, en van nog lateren tijd, is het rijkelijk voorzien, om niet te zeggen overladen, met spreukachtige regels, die tot de zaak zelve weinig afdoen, en beter achterwege waren gebleven, daar zij de handeling vertragen.

Dat men ook in goede tooneelstukken dergelijke overbodige regels, ja geheele brokstukken duldde, was in volkomen overeenstemming met de wijze, op welke men in dien tijd de stukken opvoerde. De tooneelspelers dier dagen gaven minder acht op juiste voorstelling van het karakter, dan wel op een

sierlijke voordracht der gewoonlijk vloeiende verzen. Veelal vervielen zij daardoor al galmende in een gebrek, waaraan wij geen beteren naam weten te geven dan rederijkersachtige deklamatietoon.

Wij kunnen de volgende jaren overstappen, daar zij niets nieuws leverden, noch in letterkundig, noch in eenig ander opzicht, het Tooneel betreffende. Alleen het feest, dat in den Schouwburg gevierd werd ter gelegenheid van zijn honderdjarig bestaan, verdient dat wij er een oogenblik bij stilstaan.

HOOFDSTUK II.

HET EEUWFEEST.

Den 3en Januari 1738 was het honderd jaar geleden dat de Schouwburg werd ingewijd, en vier dagen later, den 7en Januari, werd het honderdjarig feest luisterrijk gevierd [1]).

Daartoe waren de Schout, de Burgemeesters, Schepenen, Raden, Commissarissen, Pensionarissen en Secretarissen met hunne echtgenooten, alsmede de Regenten en Regentessen der beide Godshuizen, de beide Adsistenten of Directeuren van den Schouwburg, de door den Schouwburg erkende dichters [2]), en enkele andere uitverkorenen door de Regenten van den Schouwburg uitgenoodigd [3]). De feestviering zou bestaan in een buitengewone voorstelling, welke te vier uren aanving. Alles was van te voren zorgvuldig geregeld, zelfs de volgorde der rijtuigen. Een groote menigte volks was, gelijk men verwacht had, op de

---

[1]) De beschrijving van dit feest putten wij gedeeltelijk uit Wagenaar, t. a. p. VIII. bladz. 767—69 (gelijkluidend te vinden in de *Historie van den Amsterdamschen Schouwburg, bij Warnars en van den Hengst.* 1772. bladz. 17 en 18), vgl. Wagenaar t. a. p. VI. bladz. 302, en XIV, bladz. 219; hoofdzakelijk echter uit het Handschrift, vermeld in Bijlage A. N°. 97, aldaar van bladz. 102—127. Aan datzelfde H. S. zijn ook de opgaven ontleend, medegedeeld in Bijlagen V, W, X.

[2]) Dat zijn diegene, van wie in het laatste jaar een stuk op den Schouwburg was vertoond; vgl. Bijlage S § 3.

[3]) Zie een copie van het uitnoodigingsbillet in Bijlage V. De copie is genomen naar een oningevuld gedrukt origineel, wellicht het eenige, dat nog bestaat.

been, om de staatsie en de fraaie kleederen der genoodigden te zien. Vooraf was dan ook de Poort met staketsels afgeschut, waarvoor soldaten stonden, evenals in de Poort en op het Plein er waren er in 't geheel 54, met twee trommelslagers, onder commando van een adjudant met 4 sergeants.

De Schout en de vier regeerende Burgemeesters traden door een dubbel gelid soldaten, die het geweer presenteerden onder het roeren der trommen; zij werden onmiddelijk in de Poort ontvangen door twee der Regenten van den Schouwburg. De regeerende Schepenen, die langs een enkel gelid soldaten traden, welke 't geweer bij den voet hielden, zonder dat de trom geroerd werd, werden aan de tweede voorpoort ontvangen. De Oud-Burgemeesteren, Oud-Schepenen en de Raden traden alleen door de Wacht, die aan de Voorpoort stond, en werden binnen de tweede Poort ontvangen.

De leden der Regeering met hun gezelschap zaten in het Parterre, en in de daartoe met banken voorziene Staanplaats [1]); de Regenten der Godshuizen in hunne gewone Loge; de Regentessen in de dubbele Loge; de Adsistenten in de hoek-Loge; de dichters op de Veertienstuiversplaats; de door het gezelschap medegebrachte knechts op de Tienstuiversplaats.

De namen der Regenten van den Schouwburg in dat jaar waren de volgende:

Gerard Rogge.
Philips van der Ghiessen.
Wigbold Slicher.
Abraham Pijll.
Gerrit Hooft, Danielsz.
François de Witt.
Jan Casper Hartsinck.
Jacob Voordaagh.
Jacob Oortman.
Jeremias van der Meer.

---

[1]) Zie de schikking der plaatsen in het Parterre [illegible]
medegedeelde is copie van een bijna uitgewi[illegible]
komende in bovengemeld H. S.

Naméns deze werd aan ieder der aanwezige dichters een lauwertakje uitgereikt, terwijl onder de vertooning en tusschen de bedrijven het gezelschap allerlei ververschingen werden aangeboden, en eenige muziekstukken werden uitgevoerd [1]).

De voorstelling bestond in de opvoering van een Zinnespel, voor deze gelegenheid gemaakt door Jan de Marre, een der twee toenmalige Adsistenten, en getiteld *Eeüwgetijde van den Amsteldamschen Schouwburg;* gevolgd door het Treurspel *Julius Cezar en Cato* door Langendijk [2]). Wij behoeven den gang van dat Zinnespel niet stap voor stap na te gaan; 't zij genoeg te zeggen dat het stuk alleen daarom merkwaardig is, dat het bij deze gelegenheid, en daarna nog zestien malen, onder grooten toeloop, werd opgevoerd. Den aard en de strekking er van leeren wij gemakkelijk kennen uit des dichters kort *Bericht:*

„Het verloop eener Eeuwe, sedert de stichting van den *Amsteldamschen Schouwburg*, heeft ons aangespoort, om ter eere en voordeel van den zelven, iets ten Tooneele te voeren, waar door het *gebruik* en *misbruik* van dat *Oeffenschool* der *Dichtkunde* in den dag gesteld, den Onkundigen de oogen geopend, en den Laster de mond gestopt moogen werden. Wy hebben in den opschik der *Zinnebeeldige Personaadjen* het voorschrift gevolgd van *Cezar Ripa*, om te minder berisping (die licht nog overvloedig zal zyn,) onderworpen te wezen; en, in 't geene daar niet gevonden word, ons eigen oordeel gevolgt. Wyders hebben we, om het oog, zo wel als het oor, te behaagen, ons werk gesierd met buitengemeene Tooneelen, waar onder een geheel nieuw; als mede met Zang, Dans, en Konstwerken. Wy hoopen

---

[1]) De verschillende muziekstukken, waarvan het H. S. vermeld in Bijlage A. N°. 97 spreekt, waren gecomponeerd door Antonius Vivaldi. De namen der muzikanten, met hunne instrumenten, die deze stukken uitvoerden, vindt men in Bijlage X. Als bijzonderheid deelen wij nog mede, dat enkele nummers dier muziek onlangs (in Januari 1872) nogmaals zijn uitgevoerd in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, onder directie van J. M. Coenen, en met algemeene toejuiching.

[2]) Zie de rolverdeeling, zoowel van het Zinne- als van het Treurspel in Bijlage X.

dat de Aanschouwers daarin genoegen, en de Godshuizen behoorlyk voordeel zullen vinden."

Na afloop der vertooning gaven de Regenten van den Schouwburg „een deftige Maaltijd" aan de Acteurs en Actrices, op het Tooneel, en gaven ieder, naar mate zijner verdienste, een geschenk in geld. Hierop maakte een der Acteurs, Maurits van Hattum, het volgende gedicht:

Ter Gedachtenisse van het Goud 't welk de
E.E. Heeren Regenten van den Schouwburg ons Geliefden
te vereeren na 't Speelen van het Eeuwgetijde.

KLINK-DICHT.

Zo dikwerf als mijn oog deez' Ed'le gift aanschout,
Zal ik inwendig en uw Deugd en Mildheit Eeren.
O Stichters van Parnas, die hier door doen beweeren,
Dat dit geen IJzre Eeuw is, maar een Eeuw van Goud.

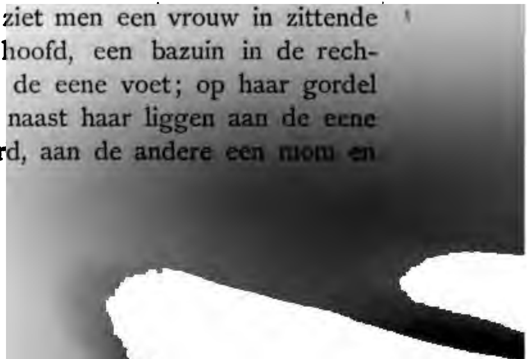
Dat dit een iegelijk naast mij in waarden houd,
En booge nevens mij, op 't Loffelijk Regeeren:
Ach! dat de roest des tijds de naam nooit mogt verteeren
Dier Hoofden, die thans zijn den Schouwburg toevertrouwt.

Hoe anders zal ik best deez' Eedle Goudgaaf loonen,
Dan vol van YVER op uw' Loffelijk Tooneel,
Daar ik als tijdgenoot van 't Jubilee thans speel,

Mijn kleine gaven, doch vol YVER steets te toonen.
Dank hebt gij, die dit eeuwgetij hebt ingewijd,
De Marre, uwe pen schreef dus voor d' Eeuwigheid.

Ter gelegenheid van het Eeuwgetijde vervaardigde de bekende medailleur M. Holtzhey een gedenkpenning, in goud en in zilver.

Aan de eene zijde daarvan ziet men een vrouw in zittende houding, met vleugels aan 't hoofd, een bazuin in de rechterhand, en een kothurn aan de eene voet; op haar gordel leest men 't woord Schouburg; naast haar liggen aan de eene zijde kroon, schepter en zwaard, aan de andere een mom en

een *marotte.* Zij is omringd door de werken van Coornhert, Spiegel, Coster, Vondel en Hooft, van welke het laatste door een genius haar wordt voorgehouden. Apollo, op een wolk gezeten, met een lier in de linkerhand, kroont haar met een slang, die den staart in den bek houdt; in het verschiet ziet men Pegasus op den Parnassus. Rondom staan de woorden: *Rebus in humanis ludit.*

Op de keerzijde vertoont zich een bijenkorf omslingerd door lauwertakken, waarom eenige bijen zweven, daarboven het wapen van Amsterdam, waaraan de wapens der tien Regenten van den Schouwburg, omgeven van hunne namen, met linten zijn bevestigd. Onder den bijenkorf staat:

Theatro Amstelaedamensi
edente
Ludos Seculares. MDCCXXXVIII.

terwijl des graveurs naam op het voetstuk van den bijenkorf prijkt.

Omstreeks denzelfden tijd zagen een menigte geschriften het licht, naar aanleiding van de feestviering. Wij geven slechts de titels, want de meesten zijn van geringe beteekenis; die eenige waarde bezitten, hebben wij boven reeds hier en daar geciteerd:

1. Het Eeuwgetijde van den Amsteldamschen Schouwburg. Zinnespel (door J. de Marre) 1738. Voor dit stuk zijn een paar gedichten gevoegd van J. Voordaag, ten gevolge waarvan dit stuk in den Catal. van de Bibliotheek der Kon. Akad. verkeerdelijk op diens naam gesteld wordt.
2. R. Brouwer, Eeuw-Gezang. Uitgezongen ter gelegentheid van het Jubile der Amsterdamsche Schouburg. Achter de tweede druk (1742) is een *vreugdezang op hetzelfde Jubile door N.N.* gevoegd.
3. J. R. Vreugde-Galm, voor alle Minnaars van de Digtkunst, uitgeblazen op het Hondert Jaarige Jubilée van de Amsterdamze Schouwburg. 1738.
4. F. Duim, Het Hondertjaarige Jubilée, enz. 1738.

5. Amstelophilus, Theatrum Amstelaedamense, Catoni tertio. 1738.
6. ****** De Amsteldamsche Schouwburg aan den derden Kato. Naar 't Lat. van Amstelophilus. 1738.
7. Philomusus, De Amsteldamsche Schouwburg aen den hedendaegschen Cato. Het Latijn van Amstelophilus op nieus gevolgt. 1738.
8. Theatrum Reformatum, Amstelophilo. Onder de spreuk *Medio Tutissimus*. 1738.
9. F. Duim, Zaïre. Treurspel. Hier nevens: de ontmaskerden Amstelophilus, en Philomusus; met eenige aanmerkingen op het befaamde Eeuwgetijde. Amst. z. j.
10. Verhandeling voor en tegen het Gebruik van den Schouburg, opgestelt door zeker voornaam man.
11. 't Laatste Gedeelte der Reden van den Oudvader Ciprianus tegen de Schouwspelen, in Nederduitsch Rym gebragt. 1738.
12. Henrici Boom Oratio de Origine et fine poëseos dramaticae. 1738.

Nog werd een plaat uitgegeven, waaronder staat:

»Des Waerelds dwaasheid, als die komt van hooger hand,
Waardeerd men boven goud en burgers groot verstand."

Bovenaan ziet men twee engeltjes, welke een banderol houden, waarop:

»Jubelfeest des Amsteldamschen Schouwburgs. 1738."

en een derde engeltje met een banderol, waarop:

»Nederlants Vijf en twintigste Vredejaar."

Op de plaat zelf ziet men Apollo, omringd van de negen Muzen, en boven hem de Amsterdamsche Stedemaagd in zwevende houding. Op den achtergrond eenige tooneelen van den Schouwburg, op den voorgrond de *welgelijkende* beelden van M. Luther, Menno Simons en J. Calvyn, onder een *fraai geteekenden* boom. Op de papierrol, welke ieder der drie heeren in de hand houdt, staat een versje, in 't algemeen in een den Schouwburg vijandigen zin.

Het bovengemeld H.S. deelt nog eenige gedichten mede, welke niet in druk zijn verschenen. Een daarvan behelst een antwoord op de verzen, welke men op de zooevengenoemde plaat vindt. In een ander leest men o. a. de volgende regels, waaruit blijkt dat de geestelijkheid zich had pogen te verzetten tegen de viering van het Eeuwgetij:

»Hoe trachte ontzinde drift met laster aan haar zij,
Te stuiten 't Eeuwgetij!
Hoe zogt de zwarte Nijd, de blijde Feestlaurieren,
Die 's Schouwburgs schedel cieren,
Te schennen, door de magt en 't driftig overstant
Der Priesterlijke handt!
Waar toe liet zich de haat van Kalchas niet vervoeren?"

Nu wij toch zoo met het bespreken van feesten zijn bezig geweest, komt het ons niet ongepast voor het volgende als curiositeit hier te vermelden.

In een der Notulenboeken van de vergaderingen der Schouwburg-Regenten lezen wij:

„Vrijdag 12. December 1755. bij de Probering van *Aristomenes.*

Is geresolveert, om voortaan op de maaltijd, in den Schouwburg, niet meer voor het volk in de Keuken te geven dan vier flessen wijn [1]).

Gelijk ook mede om een nieuw kleed voor een knegt te betaalen.

---

[1]) Deze maaltijd geschiedde op kosten van den Schouwburg — zie blz. 82 —; de zoogenaamde Correspondentiemaaltijden kwamen voor rekening van de Regenten. De Heer C. Kramm deelt ons mede (*Navorscher.* 1873. bladz. 448—49), dat staande een der jaarlijksche maaltijden de gasten een brief ontvingen van den volgenden inhoud:

»De Hommels azen hier het eelste van de Bijen,
Daer d'oude stok om zucht en wees om zit te schreien."

Blijkbaar gunde de schrijver den Regenten niet eens dit *onschuldige* vermaak! Zijn versje is overigens een variant van het door ons op blz. 75 medegedeelde van Vondel.

Op Vrijdag den 12 December 1755, is op den Schouwburg bij de Heeren Regenten Karsseboom, Roman, Hartsink, van Rensselaar, ten Grotenhuis Boendermaker en de Leeuw mitsgaders derzelver Ministers de Marre en van Stamhorst, geresolveert, om niettegenstaande eenige der Heeren Regenten de gewoonlijke Correspondentie maaltijden, zich scheenen te willen onttrekken, en de overige Heeren daardoor genoodzaakt wierden, in der zulker beurd, en dus meer dan voorheen te tracteeren, echter de voorschreve maaltijden, tot Conservatie van onderlinge vriendschap en harmonie, regulier op den eersten Vrijdag in elke maand te continueeren, doch daaromtrent te arresteeren de volgende bepalinge, waaraan yder der Heeren Tractanten zich zal moeten onderwerpen, op verbeurte van een dubbel tractement.

Dat namentlijk het eerste gerecht zal moeten bestaan, uit niet meer dan drie Schotels met vis of andere spijze, ten keuze van den tractant.

Het tweede gerecht, uit niet meer dan seven Schotels, ten keuze als voren, mits dat twee daarvan g evuld zullen moeten zijn met Sla en Zuur.

Zullende het nagerecht alleen mogen bestaan uit seven Schotels, zonder meer.

Welke resolutie des anderen daags, gecommuniceert zijnde aan den Heer Regent Pijll, heeft zijn WelEd: dezelve geaggreëert, en zich daarmede geconformeert."

Wat die Regenten toch merkwaardige vergaderingen konden houden, en gewichtige besluiten nemen!

HOOFDSTUK III.

DE SCHOUWBURG IN DE TWEEDE HELFT DER ACHTTIENDE EEUW.

Tot nog toe had de Schouwburg zijn ouden sleurgang gevolgd, en daarbij had hij sedert de heropening in 1678 weinig stoornis van buiten af ondervonden. Den 1sten Mei van 1747 werd hij evenwel op bevel van Burgemeesteren gesloten, grootendeels ten gevolge van de toenmalige beroerten in Staat en Stad. Dat de kerkelijke partij aandeel had in dit besluit, en het van harte toejuichte, staat vast [1]). Verschillende pamfletten verschenen dan ook daarover; wij noemen er slechts een, dat, hoewel zonder jaartal uitgegeven, zeker uit dien tijd afkomstig is. De titel luidde: *Op het Sluyten van Amsteldams Schouburg;* op de laatste bladzijde staat: „Te Leyden by Gerardus van der Hoop". De laatste vier regels mogen een proefje geven van vorm en inhoud:

»Want eer zal de Amstelvliet naar zynen oorsprong vloeien,
Eer zal het kooren op steenklippen weelig groeien;
Eer zal Boötes aan den zuider Hemel staan,
Eer de eens begonnen haat der Fynen zal vergaan."

Bij de sluiting ontstond natuurlijk de vraag, hoe te handelen met de acteurs; wel waren deze aangenomen op voorwaarde, dat zij bij eventueele sluiting geen inkomsten zouden genieten,

---

[1]) In het besluit van Burgemeesters wordt ook uitdrukkelijk vermeld dat dit geschiedde »op aandrang van den Kerkeraad".

maar men vreesde dat zij, nu die sluiting gekomen was, andere engagementen zouden aangaan, waardoor de Schouwburg, als hij eens heropend werd, zonder spelers zou zijn. Na een verzoekschrift van laatstgemelden aan Burgemeesteren, en na herhaalde samenkomsten van Burgemeesteren en Regenten, werd besloten dat men de beste acteurs en actrices zou behouden op half tractement, maar de overige en de dansers zou ontslaan.

Eerst den 28[en] September 1749 werd de Schouwburg heropend met een stuk van Lukas Pater: *Leeuwendaal hersteld door de vrede*, dat buitengemeenen opgang maakte, en twee-en-twintig maal achtereen werd opgevoerd [1]).

Sedert is de Schouwburg niet meer op aandrang der kerkelijke partij gesloten geworden. De lust voor tooneelvertooningen begon dan ook in deze jaren zich door alle kringen te verspreiden, gelijk wij straks zullen zien. Wel was de Schouwburg nog tweemaal aan een kortstondige sluiting onderworpen, maar om geheel andere redenen. Den eenen keer, van 1—15 November 1751, wegens het overlijden van den Stadhouder (Willem IV), en den anderen keer, in 1759, eveneens gedurende twee weken, wegens het overlijden van de Prinses-Gouvernante [2]).

In deze jaren was men, naar het schijnt, de resolutie van 1683 vergeten, waarbij verboden was voortaan vreemde troepen op den Schouwburg of in de stad toe te laten. In het jaar 1752 spreidde weer een Italiaansch Opera-Gezelschap, onder directie van zekeren Giordani zijn gaven ten toon voor het Amsterdamsche publiek, en sedert dien tijd ging er bijna geen jaar voorbij, of men had nu eens Italiaansche, Fransche of Vlaamsche Operisten, dan weer Italiaansche Balletdansers op den Schouwburg.

Herhaaldelijk ontstonden door deze troepen onaangenaamheden; wij willen hier slechts gewagen van een, die nog al

---

[1]) Vgl. Wagenaar, t. a. p. XVI. bladz. 69. De overige bijzonderheden van deze sluiting heb ik ontleend aan het Notulenboek, vermeld in Bijlage A. N°. 60.

[2]) Het vervolg op Wagenaar, t. a. p. XVI. blz. 107, geeft voor den duur van eerstgenoemde sluiting 23 October tot 15 November 1751, doch het meergemelde Notulenboek geeft den door ons opgegeven datum.

opschudding veroorzaakte. Het was in het jaar 1761 dat een Italiaansch Operagezelschap onder directie van d'Amicis op den Schouwburg eenige uitvoeringen gaf. Op Dinsdag den 31 Maart weigerde een der zangeressen, Davia geheeten, aan de repetitie deel te nemen; waarop de directeur haar rol door zijn dochter liet instudeeren, en ook 's avonds vertoonen. Hij meende dat iemand, die 's morgens niet bij de repetitie was geweest, des avonds niet goed zou spelen. Dit was echter niet naar den zin van D^lle^ Davia, die, daar zij dien avond niet mocht optreden, ook geen geld zou ontvangen, en die bovendien naijverig schijnt geweest te zijn op Juffr. d'Amicis. Zij zorgde dat het publiek, of liever, eenige van hare *bekenden* daaronder, met de zaak bekend werden, die natuurlijk door haar niet zuiver was voorgesteld. Deze heeren, bijgestaan door hunne vrienden, maakten gedurende de voorstelling zulk een geraas, dat men genoodzaakt was het scherm te laten vallen, tot ergernis van het volk, zoodat hevige twisten ontstonden in de schouwburgzaal, die eindelijk ontruimd werd. Weldra verschenen allerlei pamfletten, het een al hatelijker dan het ander. De volgende zeldzame stukken hadden op deze twist betrekking:

1. Gramschap van Apollo, verwekt door 't schenden van zyn Tempel. Gedrukt voor den Autheur.
2. Antwoord of Straf voor Apolloos razende gramschap. Te Napels. Per gli Amatori.
3. Gedagten van Juvenalus over het voorgevallene in de Opera op Dingsdag den 31 Maart. Benevens een Geesel of Roskam voor de .... blaadjes Gramschap van Apollo, ... en Antwoord of Straf, enz. Gedrukt voor Juvenalus.
4. Wederlegging tegen het .... Antwoord of Straf, enz. Benevens een Dankzegging tot Lof van dezelve Schrijver. Gedrukt voor den Autheur.
5. Lettre au sujet de la Dispute, du Sieur D' Amicis et la D^lle^ Davia.
6. Réponse au libelle infame, intitulé Lettre au sujet, etc.
7. Zinrijk en Schertsend Woordenboek; N°. 118, van 14 April 1761. Over het woord *Opera*.
8. Straf der Libellisten, Leugenaars en Lasteraars. In 't by-

zonder tegen N°. 118 van het Zinloos Woordenboek. Amsterdam 1761.

9. Zinrijk en Schertsend Woordenboek; N°. 121, van 5 May 1761.
10. De Vrouwelyke Spectator; N°. 20, van 20 April 1761.
11. Amsterdamsche Courant van Dinsdag 21 April 1761.
12. 's Gravenhaegse Woensdagse Courant van 22 April 1761.
13. Gazette de la Haye du Lundi 27 Avril 1761.
14. Vredebazuin of Plichtschuldige Vermaning tot Eendragt. Gedrukt voor den Autheur.

Uit dit alles leert men eenigermate den geest van het toenmalige publiek kennen, dat — evenals de Franschen, die men in alles navolgde — om de nuk van eene zangeres zulk een schandaal maakte. Honderd jaar vroeger zou men te veel eerbied voor den Schouwburg gehad hebben, om tot dergelijke baldadigheden over te gaan; nog maar veertig jaar vroeger, 1720, was het geraas maken en fluiten in den Schouwburg door Burgemeesteren verboden [1]). En honderd jaar later.... zou het publiek zich door de directeurs bij den neus laten leiden, en zich alles laten welgevallen!

Was de verbodsbepaling tegen vreemde troepen op den Schouwburg in onbruik geraakt, men begon ook te vergeten, dat in 1707 den Schouwburg het monopolie geschonken was tot het geven van tooneelvoorstellingen binnen Amsterdam. Wel vinden wij in de Notulen der Schouwburgregenten aangeteekend, dat nog in 1742 de Regeering op verzoek van de Regenten aan zekere balletdansers verbood voorstellingen te geven, maar weldra lezen wij bij Corver [2]) van Spaansche Tooneelspelers, „die toen ter tijd te Amsterdam tweemalen per week des winters, jaar in jaar uit speelden."

Volgens den *Algemeene Amsterdamsche Schouwburgs Almanak voor 't jaar* 1793 [3]) had dit plaats omstreeks 1763 op een door enkele vermogende Portugeesche kooplieden op-

---

[1]) Zie Bijlage U. — Naar aanleiding van 't voorgevallene op 31 Maart werd dan ook den 7 April 1761 deze keur hernieuwd.

[2]) Tooneel-Aantekeningen, bladz. 15.

[3]) bladz. 135.

gericht tooneel in de Jodenbuurt. Verscheidene stukken van Calderon, vele blijspelen van Moreto, werden daar opgevoerd, en uitstekend ook, volgens dit bericht. Maar het publiek had er geen toegang. Dat heette evenzoo bij vele zoogenaamde liefhebberij-komediën dier dagen, in welke men echter voor geringen prijs kon *geïntroduceerd* worden. Gewoonlijk gaven deze hunne vertooningen in het een of ander koffiehuis; zoo had men er een in *het Turfschip van Breda*, en een in *het Doolhof*. Wat later een in 't *Logement de Zon*, in het *Schild van Frankrijk*, in *Malta*, in *'t Hekjen;* een in *'t Wapen van Amsteldam*, onder de zinspreuk „Kunstmin spaart geen vlijt"; een in de gewezen *Manege* in de *Utrechtsche Dwarsstraat*, onder de zinspreuk „Utile et Amusant"; een op het *Varkens-eiland*, „Oefening Kweekt Kunst." Van de meesten is niet veel bekend; alleen verdient vermelding dat sommige tijdgenooten — ook onze Almanakschrijver — deze vereenigingen over 't algemeen zeer prijzen, en dat in enkelen acteurs en actrices gevormd werden, welke zich later aan den Schouwburg verbonden. De vermaarde tooneelspeler Punt dacht echter minder gunstig over die liefhebberij-komediën [1]); hij zeide o. a. aan Corver „dat (hij) de Societeit-Tooneelen, of (hunne) zoogenaamde Liefhebberijen verlaten moest; want dat deze pesten waren voor die geenen die zich op het Tooneelspeelen wilden toeleggen, vermits zij 'er zulke kwade aanwensels krijgen, die ze zomwijlen nooit kunnen afleeren, en, door het geduurig speelen van groote rollen, in den grond bedurven worden."

Hadden deze liefhebberij-komediën een middel gevonden om de bepalingen der Regeering te ontduiken, nog op eene andere wijze werd het monopolie van den Schouwburg krachteloos gemaakt.

In het jaar 1750 (anderen zeggen 1752) deden de Franschen een poging om een Schouwburg op te richten op den Overtoomschen Weg, in het Fort *de Eendragt*, of de gewezen Porceleinbakkerij (d. i. even buiten de gebiedpalen van Amsterdam), doch in den nacht van 12 op 13 Augustus 1754

---

[1]) Corver, Tooneel-Aantekeningen, bladz. 51.

brandde die af [1]). Eenige jaren later speelde weder een Fransche troep niet verre van daar; „en deeze troup was talryk en bekwaam genoeg om 'er eene gegronde hoop van in stand blyving op te vestigen; zy speelde onder directie van de kunstige Heeren Dallainville, (die zelfs boven den beroemde Lekain gesteld werd,) en Brochard; by deeze troup bevond zig ook de zonderlinge Actrice Carolina Frederik, die altoos mannenrollen vervulde: zelfs hadden zy een goede Opera-troup, en men werd 'er op uitmuntend dansen, waarvoor de *Franschen* zoo byzonderlyk berekend zyn, onthaald; echter heeft ook deze troup geenen stand kunnen houden: op dit tooneel heeft de beroemde Duguai, eerste zanger by de Fransche troup, welke men ten dien tyde in 's Gravenhaage [2]) vond, gespeeld; ook hebben zig de kunstige kinderen van den Heere Frederik, (die van alle kundigen zo aanhoudend bewonderd zyn geworden!) met deeze troup vereenigd, doch dat alles was nog niet toerykende om, gelyk gezegd is, stand te doen houden" [3]).

Van een Hoogduitschen troep zegt onze Almanakschrijver het volgende [4]): „Na dat voor eenige jaaren de *Hoogduitsche* troup van den Heere Abt, in de *Diemermeir* aan het tolhek, met ongemeene voldoening eenige representaties van voornaame tooneelspellen en opera's gegeven had, doch om byzondere rédenen hun tooneel sloten, zag men van tyd tot tyd zo binnen als even buiten de stad, *Hoogduitsche* Tooneelspelen vertoonen, telkens echter maar voor korten tyd."

De feestelijke herdenking van het honderdjarig bestaan des Schouwburgs schijnt den heeren goed bevallen te zijn; althans

[1]) Schouwb. Alm. t. a. p. bladz. 120; vgl. Wagenaar, t. a. p. XVI. bladz. 157.

[2]) Vermoedelijk dezelfde troep, waarvan V. Fournel, t. a. p. blz. 95 en 96, zegt: »Autrefois, c'étaient d'autres pays, dont les souverains prenaient des troupes françaises à leur solde. Celle de Guillaume de Nassau, prince d'Orange, était des meilleures et des plus complètes...... Au dixhuitième siècle, Genève et la Haye se distinguaient par le même privilége."

[3]) Schouwb. Alm. t. a. p. bladz. 120—121.

[4]) bladz. 127.

vijf-en-twintig jaar later meende men een geschikte gelegenheid te hebben om „het nog eens dunnetjes over te doen". Van dit feest geeft *de Denker* een vrij uitvoerige beschrijving, waaraan wij het volgende ontleenen [1]:

„Zij (de bestuurders nml.) lieten de aanzienlijkste luiden deezer stad eenigen tijd te vooren verzoeken, dat zij de plegtigheid van dien dag met hunne tegenwoordigheid wilden vereeren; en gaven vervolgens aan hunne goede vrienden Lootjes, waarbij hun plaatzen in den Schouwburg wierden aangeweezen, zo dat dezelve zig op het gewoone uur met een groot getal van uitgeleezen aanschouweren vervuld vondt. De Dichters, die hunne werken ons Tooneel en den Godshuizen, welken het voordeel daar van genieten, van tijd tot tijd gewijd hebben, werden 'er zelfs in toegelaaten (zo groot was de liefde der Regenten voor de kunst), hoewel men hen, bij gebrek van andere plaats, en om dat het toch maar Poëeten waren, op een bankje in de doorgangen van den Bak, of het *Parterre*, schikte. In tegenwoordigheid van dit gezelschap voerde men vervolgens den *Polieucte* van Corneille, door Frans Rijk in het Duitsch vertaald, ten tooneele; en hierop volgde een zinnebeeldig *Divertissement*, *de Juichende Schouwburg* genaamd; hetwelk, ten verzoeke der Bestierderen, door den bekenden Dichter Lucas Pater vervaardigd, en met Zang en Dans gemengd was. Men hadt, om dit Stukje te vertoonen nieuwe Schermen doen schilderen, den ingang van den Schouwburg naar 't leeven verbeeldende, en de twee-en-twintig Personaadjen, die op 't Tooneel verschijnen moesten, waren allen in nieuwe kleeding op het sierlijkst uitgedoscht. Ondertusschen werden der aanschouweren ooren en oogen niet alleen met Spel, Zang en Dans vermaakt, maar de Regenten onthaalden hen daarenboven op Soesen en Slemp, of Theemelk; welk een en ander door eenige liverij bedienden het gezelschap rijkelijk werdt aangeboden. Men zegt, in 't algemeen, dat er ten dien einde honderd ponden Soesen, en tagtig mengelen Melk gekogt waren; en dat men driehonderd kopjes en schoteltjes tot

---

[1]) De Denker. 1763. I. bladz. 17 en v. v.

het gebruik van dien avond van een Jood gehuurd hadt. Voor het overige is alles zonder eenige wanorden afgeloopen. Alleenlijk meenen sommigen te weeten, dat 'er een groot gedeelte van het gehuurde Porcelein gebroken is, en aan den eigenaar betaald heeft moeten worden. Zie daar de beschrijving van dit feest."

Overdreven uitvoerig is de beschrijving van die slemp en die kopjes; met opzet, naar wij meenen. Immers de schrijver houdt dit tractement voor het beste deel der feestviering! Wat hij verder opmerkt over en naar aanleiding van de bij deze gelegenheid opgevoerde stukken, zullen wij in 't volgende Hoofdstuk nagaan.

Evenzeer had er eene feestelijkheid plaats bij gelegenheid dat Prins Willem V in 1768 Amsterdam, en ook den Schouwburg, bezocht. Woensdag den 1en Juni was de groote dag, en alleen de heeren en dames van het gevolg, de Regeering, de Regenten, en eenige genoodigden hadden toegang. Op de staanplaats was een fraaie en kostbare tent opgeslagen, die voor den Prins bestemd was. De tent was vervaardigd door den timmerman Jan Smit, naar eene teekening van den Kunstschilder Andries van der Groen. Nadat het scherm was opgehaald daalde *Apollo* (voorgesteld door Jan Punt) in een wolk neder, en verwelkomde het hooge gezelschap; vervolgens werd het Treurspel *Demophontes* en de Klucht *den Huwelijken Staat* vertoond [1]).

Een stuk, getiteld *Het Huwelijk van Telemachus en Antiope in Ithaka*, in 3 bedrijven, voor deze receptie vervaardigd door J. le Francq van Berkhey, kwam den Regenten te laat in handen om te kunnen worden opgevoerd.

Het honderdjarig bestaan van het *gebouw* des Schouwburgs werd eveneens herdacht.

Reeds had men in 1759 geoordeeld dat de banken in het Parterre moesten vernieuwd worden, en was in 1760 de zaal van een „gestukadoord plafond" voorzien. In 1765 ging men

[1]) Men zie over 't een en ander J. Wagenaar, *'t Verheugd Amsterdam*. 1768. bladz. 88-94. Achter een der beide exemplaren van dit werk, op de Stads-Bibliotheek te Amsterdam berustende, is een zestiental pamfletten gevoegd, welke betrekking hebben op de bewering van Jan Smit, dat hij zelf ook de teekening voor de vorstelijke loge of tent had gemaakt, enz.

echter over tot eene aanmerkelijke verbouwing, welke den Godshuizen op vrij wat gelds te staan kwam. Men bouwde de Kamer der Regenten naar de plaats toe uit, en zette nog twee verdiepingen, tot bergplaatsen bestemd, op den reeds bestaanden zolder boven het tooneel; de tooneelmachines werden aanmerkelijk verbeterd, en de schikking der rangen eenigszins gewijzigd. Na deze verbouwing kon de Schouwburg 1350 personen bevatten, als: 450 in den Bak, 500 op de Staanplaats, 100 in de Loges, en 300 op de Tienstuiversplaats. Van 1769 tot 1772 veranderde men telken jare weer het een of ander, wat in 1770—71 niet minder kostte dan *f* 42800—17—. Men maakte o. a. de zoldering van de zaal eenige voeten hooger, en plaatste de Schellings- of Staanplaats op eene derde gaanderij, terwijl de Bak met de Oude Staanplaats vereenigd werd. Dit mishaagde aan het volk van de Schellingsplaats zeer, dat er niet op gesteld was zoo hoog te zitten, en ook aan het overige publiek, dat nu een voortdurend gestamp en geraas boven zich had, en telkens allerlei schillen, doppen en andere projectielen op 't hoofd kreeg. Weldra bracht men daarom alles weer in zijn ouden stand terug; maar, nu de lust tot verbouwen eenmaal was opgewekt, ging men steeds voort met veranderen, tot groote schade van de Godshuizen, en tot ergernis van enkele meer conservatieve Regenten [1]). Ook het publiek liet zich niet onbetuigd; iemand parodieerde Vondels bekende regelen aldus [2]):

»De hommels rooven hier het eêlste van de beiën
»Daar de oude stok om zucht; de weezen om staan schreiën."

Een verbetering kon men het gewis noemen, dat de Schouwburg drie uitgangen had gekregen: een naar de Keizers-, een naar de Prinsengracht, en een naar de Runstraat; men liep daardoor „minder gevaar van gedrang en beurzesnijders". Jammer dat een grove fout daarbij begaan was: de deuren, welke tot deze uitwegen toegang gaven, sloegen niet *buiten-* maar *binnenwaarts* open.

---

[1]) Zie Bijlage A. N°. 86 en 87.
[2]) Vgl. hierboven, bladz. 184.

HOOFDSTUK IV.

OUD EN NIEUW.

De zucht tot veranderingen, op welke wij reeds in het vorige hoofdstuk wezen, was ook doorgedrongen tot de tooneelspelers en de schrijvers, en beloofde dáár meer goede vruchten te zullen afwerpen, dan bij het inrichten van het gebouw, hoewel men er nog niet veel van zou genieten in het tijdperk, waarover onze schets handelt. Alles was langzamerhand ingericht geworden naar den Franschen smaak, of wansmaak. Wezen wij er reeds vroeger op, hoe in de Fransche treurspelen ieder sprak als een markies aan het hof van Lodewijk XIV, wij voegen er thans bij: ieder, in wat rol ook, was in dienzelfden trant gekleed. „Kluchtig, inderdaad, is het in de afbeeldingen te zien, dat Achilles met gepoederde paruik, lobben op de handen, witte zyden koussen, met rozen op de schoenen, en de engel Raphaël, in *Gysbrecht*, met gekapt hair, dameszak en breeden hoepelrok, ten tooneele verschenen!" [1]). Toen Punt voor de eerste maal de rol van *Achilles* zou vervullen (in 1732) dus verhaalt ons Corver [2]), had hij zich in een Romeinsch gewaad gestoken; hij droeg een groote zwarte paruik met twee staarten, waarvan hem de eene over de borst en de andere

[1]) A. L. Barbaz, Overzigt van den Staat des Schouwburgs in ons Vaderland. 1816.

[2]) Tooneel-Aantekeningen. bladz. 21. Vgl. ook M
zijn Vertoog over de middelen ter vormi
gevoegd achter zijn *Lofrede op Wattie*

over den rug hing, en had zich, met kurk of oostindische inkt, twee knappe moustaches gemaakt. — Zelfs in de Kluchtspelen, die toch gewoonlijk vaderlandsche zeden en gewoonten wilden weergeven, had men de dwaasheid aan vaste personages een bepaalde kleeding te geven, hoezeer deze ook in strijd mocht zijn met de nationale kleederdracht. Zoo droeg *Krispijn*, die in de vele stukken van dien naam gewoonlijk de rol had van den knecht des „minnaars", welken hij in zijne minnarijen bijstond, steeds het kostuum van den Italiaanschen *Scharmoes;* nml. effen zwart, met een zwart manteltje, een paarsche kraag, geel lederen bandelier, en een lang rapier op zijde; doch gewoonlijk nam hij dan, om den onnoozelen „Vader", den gierigen „voogd" of den gehaten „medeminnaar" te verschalken, allerlei vermommingen aan [1]).

Van lieverlede begon men de dwaasheid dezer wijze van kleeding in te zien, en wel het eerst, naar het schijnt, in Frankrijk. „L'année 1755 peut être considérée comme l'hégire du costume théâtral. Il y avait alors sur la scène deux grands acteurs qui faisaient de leur art l'objet incessant de leurs études, Lekain et mademoiselle Clairon. Tous deux furent frappés en même temps de ces anachronismes bouffons acceptés par leurs camarades, et résolurent de faire une révolution dans le costume" [2]). Naast dit bericht staat het volgende van G. van Hasselt [3]): „Eerst sedert nog geen twintig jaar (dus omstreeks 1760) zond men de breede hoepelrokken naar zolder, en doschte ieder uit naar zijn eeuw en persoon." — Ook gebruikte men bij de vertooningen in de laatste jaren allerlei „Apenspel", om het volk te lokken; gelukkig zagen ten laatste de beste spelers de verkeerdheid daarvan in. Onder die spelers behoorde ontegenzeggelijk Corver; hooren wij, hoe deze zich daarover uitlaat in zijne voor de kennis van het Tooneel dier dagen onschatbare Aanteekeningen [4]):

---

[1]) Zie De Uithangteekens, door J. van Lennep en J. ter Gouw. 1868. I. bladz. 329.

[2]) Victor Fournel, t. a. p. bladz. 41.

[3]) t. a. p. bladz. 7.

[4]) t. a. p. bladz. 178—79.

„Heeft men wel immer den Schouwburg zonder Apenspel in Amsterdam kunnen voort krijgen, of doen bestaan? ten minsten in geen 40 of 50 Jaren. Zoude men bij u de *Min in 't Lazarus Huis* wel willen zien, indien dit Blijspel (dat vrij goed is, als 't maar wel gespeeld word) door geen Aapenkuren ontsierd wierd? op een balk die op twee schragen legt als op een koord te dansen: Lieden als door betoovering stil te doen staan, en dan het aangezigt met stroop te besmeren, en daar veren in te plakken, en honderd gekhedens noch lager als op de stellaadjes voor de Spellen te maken, doen immers uwe Stadgenoten met meenigte naar den Schouwburg loopen; en deze Aapenkuuren zijn zoo ruchtbaar in ons Land, dat, waar ik het gemelde Stuk gespeeld heb, ik altijd genoodzaakt was, die gekheid te volgen, wilde ik geld met het zelve ontfangen: ja ik maakte het hoe langer hoe gekker, in hoop dat het publiek 'er een walg van zou krijgen."

Eindelijk, maar slechts langzamerhand, ging men er toe over die ongelukkige *versierselen* achterwege te laten.

Het gedrag en de zedelijkheid van verscheidene acteurs en actrices liet ook nog al wat te wenschen over, ten minste, als wij mogen afgaan op de verschillende resolutiën, op 't *Galante Leeven der Amsterdamsche en Rotterdamsche Actrices* z. pl. of j. [1]), en dergelijke pamfletten. Het is hier de plaats niet om melding te maken van al de schandalen, welke men in genoemde stukken vermeld vindt; slechts aan de bemoeiingen van Burgemeesters en Regenten betreffende deze zaak willen wij eenige regelen wijden.

Kort nadat de Schouwburg na een tweejarige sluiting heropend was, zonden Burgemeesters een geschrift aan de Regenten, onder den titel „Consideratiën van Heeren Burgemeesteren aangaande de directie van den Schouwburg." Behalve over eenige zaken van minder belang, als de schikking der plaatsen,

---

[1]) Dat boekje schijnt uiterst zeldzaam te zijn. Von Hellwald, die 't in zijne Bibliographie noemt, kende 't slechts bij name, uit eene aanhaling bij van Halmael; mij werd slechts één ex. daarvan bekend: hetzelfde dat van Halmael gebruikt heeft.

J. Tjasink, oud-directeur van den Am

het verhuren er van, enz., wordt in dit stuk bijna uitsluitend over de acteurs gehandeld. Burgemeesteren dringen er op aan, dat de Regenten vooral zullen zorgdragen voor de handhaving der goede orde, en van de reglementen, gemaakt tegen „de quaade zeeden en het gedrag der acteurs en actrices"; — dat men zal acht geven of de spelers soms aanstoot geven door vuile gebaren, enz.; dat gelet moet worden op dubbelzinnige plaatsen in de spelen; dat stukken, waarin dubbelzinnigheden voorkomen, óf liever van het Tooneel moeten geweerd, óf althans veranderd worden; dat die spelers, welke hunne rollen niet kennen, behooren beboet te worden, en dat men meer zorg aan de opleiding van jonge acteurs moet besteden.

De Regenten beantwoordden dit schrijven uitvoerig; zij bestreden punt voor punt al de aanmerkingen der Burgemeesters, en deelden o. a. betreffende de opleiding der jonge acteurs het volgende mede: „Ook is tot verdere bequaammaking der jonge Speelders, en Speelsters, den Balletmr. altoosop die voorwaarden aangenoomen, om deselve niet alleen in goede houding, maar ook in den dans te moeten onderrichten, en werden, indien 'er eenige liefhebberij en gesteldheijd bij dezelve word gevonden, ook in het Speelen, Ja selfs in de muzijcq en dans onderweesen, schoon de uijtslag niet altoos de hoop en kosten heeft beantwoord." Ook gaven zij, volgens hun bericht, aan de oude spelers eenige tegemoetkoming, om dusdoende de jongeren aan te moedigen door het vooruitzicht, dat zij in hunnen ouderdom niet geheel broodeloos zouden zijn [1]. Waarlijk, wel behartigenswaardig voor onze tegenwoordige tooneeldirecteurs!

De strengere maatregelen, welke nu tegen de spelers genomen werden, schijnen eenig verzet van hunne zijde in 't leven te hebben geroepen, althans in het jaar 1757 namen Burgemeesteren eene Resolutie tegen de ongeregeldheden der acteurs (zie Bijlage Y). Als curiositeit laten wij hier de copie volgen van een contract, door de Regenten van den Schouwburg met de spelers en speelsters gesloten.

---

[1]) Een en ander ontleen ik aan het reeds meermalen geciteerde Notulenboek, vermeld in Bijlage A. N°. 60.

„Wij ondergeteikende Acteurs en Actrices verbinden ons mits deeze, dat wij van den . . . . tot het einde van dit loopende zaizoen toe onzen dienst op den Schouwburg, ingevolge de ordres van de Heeren Regenten, en ter voldoening der Toneelwetten behoorlijk zullen waarneemen zonder eenige uitzondering van Rollen te maaken, maar neemen alle en een ieder aan, alle rollen, zo als die op de lijsten, van tijd tot tijd uit te geeven, gemeld staan, wel te leeren en uit te voeren; als mede van den aanvang van dit zaizoen, en geduurende het zelve, op geen Theater, buiten deeze stad te zullen speelen, en dat voor zodanige zomme, als een ieder van ons heeft bedongen, en op het Rekenboek staat aangetekent, zullende wij verder gehouden zijn, op de proberingen der spellen, de Heeren zulks begeerende in de vereischte kleeren op het Toneel te koomen, en ook in het vertoonen der spellen de stomme perzoonen te vertoonen, zo als wij daartoe op de Cataloogen staan, doch onder deze bezondere voorwaarde nochtans, dat in geval de Schouwburg in dien tijd zoude moogen geslooten worden, of wij door ziekte of andere verhindering, hoedanig dezelve ook zoude mogen wezen, niet konden speelen, dat ons in zulke gevallen het loon van al zulke spellen zal worden afgetrokken na proportie van onze geheele belooninge, behoudende de Heeren Regenten verder aan zich den tijd, en hoeveelheid der spellen, en zullen de Acteurs en Actrices, die voortaan in de voor of naspellen of kluchten koomen te manqueren, zonder eenige oogluiking door de Heeren Regenten, en in absentie van dezelve door de H^m^ Nuyts, en de Marre in hun geheel speelloon van dien dag worden beboet. Gedaan den 10 Meij 1742."

volgen de handteekeningen der acteurs en actrices.

Den 5^en^ November 1751 werd, op raad van de Burgemeesters, besloten aan de Spelers het recht te geven tot het vertoonen van een paar stukken ten hunnen voordeele, wegens de schade, die hun berokkend was door het sluiten van den Schouwburg bij het overlijden van den Prins (zie bladz. 187). Dit was

de aanleiding tot de latere benefice-voorstellingen, waartoe den spelers in ieder seizoen drie dagen gegeven werden.

Tot de goede bepalingen die men voor het Tooneel maakte, behoort ook nog deze, dat, vóór den aanvang van de vertooningen, alle spelers, welke dien avond zouden optreden, op het tooneel moesten komen, om zich in hun kostuum aan den tooneelmeester te vertoonen. Niettegenstaande al die voorzorgen was het met de spelers nog lang niet zoo gesteld als men wel wenschte. Nog in 1762 rezen klachten over hunne reeds vroeger gemelde hebbelijkheden. De voornaamste dier klachten vinden wij opgeteekend in den *Hollandschen Tooneelbeschouwer*, een weekblaadje, dat in de jaren 1762—63 het licht zag. Zij kenden hunne rollen slecht, gingen dikwijls buiten hun rol, en bedorven haar door bijvoegingen; zij maakten allerlei onnatuurlijke gebaren en waren gewend „de verzen op te snijen", in plaats van hunne rol natuurlijk voor te stellen. Helaas, nog in 1757 vinden wij zelfs in het Notulenboek van de vergaderingen der Regenten herhaaldelijk de uitdrukking *een rol reciteeren!*

Onder de beste spelers uit dezen tijd behooren Izaak Duim, Jan Punt, Anthony Spatsier, Marten Corver, Gerrit Brinkman, Anna Maria de Bruin, Cornelia Bouhon—Ghyben, Adriana Maas, Juffr. van Thil en Catharina Elisabeth Fokke. Vooral Corver verdient in de eerste plaats genoemd te worden; hij toch was het die de zoogenaamde nieuwe manier het eerst op het Tooneel bracht, en weldra velen zijn voorbeeld deed volgen. Die nieuwe manier bestond daarin, dat hij — tot schrik van vele oude schouwburgbezoekers, maar overigens tot genoegen der „kenners" zijne rollen niet uitgalmde en deklameerde, maar behoorlijk, en naar de eischen der natuur, voorstelde. Gaandeweg begonnen de tooneelvoorstellingen dan ook beter te worden, en meer overeenkomst te toonen met de vroegere zoo luisterrijke vertooningen op den Amsterdamschen Schouwburg. Niet weinig zullen daartoe de aanmerkingen hebben bijgedragen, die in de menigte toen ter tijd verschijnende tijdschriften op de vertooningen gemaakt werden. Enkele, en de belangrijkste, dier

tijdschriften hebben wij nu en dan genoemd; maar er verschenen oneindig veel meer, waarvan sommige tegenwoordig uiterst zeldzaam zijn, en daarom slechts met moeite kunnen verkregen worden. De eeuw der tijdschriften was reeds aangebroken, ofschoon die der geleerde en andere genootschappen nog niet ten einde was. Wel was er veel kaf onder het koren, maar enkele tijdschriften hebben toch ontegenzeggelijk veel nut gedaan, ook op ons gebied.

Van de tooneelspelers in de laatste jaren vóór het bekende 1772 getuigt Jan Punt's lofredenaar [1]):

„Bij niemands geheugen had men te gelyk zo veele goede Speelers en Speeleressen gezien; en niet alleen goed om des noods de vlag te voeren, wat de gelegenheid ook vereischte; maar insgelyks door de Natuur in hunne byzondere gaaven juist zo veel onderscheiden, als noodig was, om het werkzaam gewoel van strydige karakters tot de uiterste waarschynlykheid te brengen." Die lof, hoewel eenigszins overdreven, gelijk de geheele levensbeschrijving van Jan Punt, was toch in menig opzicht verdiend.

Wat de stukken zelven aangaat, ook daarin zien wij langzamerhand verbetering komen, of liever verbetering voorbereiden. Jammer maar, dat men tevens hoe langer zoo meer werk begon te maken van de opvoering van balletten en opera's, dien thans algemeen heerschenden tooneelkanker!

Wij hebben reeds vroeger gesproken over het groote verval van het Amsterdamsche Tooneel in de eerste helft der achttiende eeuw, ook wat de nieuwe stukken aangaat. Wel kwam er ontzettend veel te voorschijn, zooveel zelfs, dat de Regenten omstreeks 1740 besloten, gedurende twee jaren geen nieuwe stukken aan te nemen, *opdat men het geheugen der spelers niet mocht overladen!* maar de meeste dier nieuwe stukken waren erbarmelijk slecht. Waaraan men die veelschrijverij te wijten had, is reeds door ons besproken. Wij zijn het dan ook niet eens met de volgende woorden van Jonckbloet: „Dat sedert

---

[1]) Simon Stijl, Leven van Jan Punt. bladz. 61.

Vondel zich zoovele dichters tot de dramatische kunst voelden aangetrokken, moet zeer zeker ook daaraan worden toegeschreven, dat, vooral in de achttiende eeuw, hunne stukken op den Amsterdamschen schouwburg werden vertoond met eene volmaaktheid, die het publiek in verrukking bracht, en zoodoende den roem der dichters ook niet weinig luister bijzette" [1]).

Die woorden komen overeen met het oordeel in Stijl's al te schoon gekleurde lofrede. Waarlijk, de stukken werden niet zoo fraai opgevoerd, ten minste niet in de eerste helft der achttiende eeuw. Te dien opzichte schijnt meer vertrouwen dan aan Stijl te moeten geschonken worden aan van Effen, wiens berichten overeenstemmen met de meeste zijner tijdgenooten. Ook Corver's oordeel was niet zoo gunstig, en 't schijnt toch [2]), dat deze in zijn eenvoudig geschreven Tooneel-Aantekeningen meer nabij de waarheid kwam dan Punt's lofredenaar, in hoe fraaien stijl hij ook schreef.

In elk geval, de vertooning er van zij dan voortreffelijk of middelmatig geweest, de stukken beduidden over het algemeen niet veel. Bespottelijk was de gewoonte der Regenten, die tot omstreeks het midden der achttiende eeuw stand hield, om geene dan *gerijmde* stukken aan te nemen. Het gevolg hiervan was, dat de meeste schrijvers de regels lieten rijmen, zonder veel acht te slaan op maat en versbouw, zoodat men in vele stukken regels aantreft van zes, nevens regels van twintig voet. Hoeveel er ook aan te merken valt op de stukken van het Kunstgenootschap *Nil Volentibus Arduum*, toch muntten zij nog verre uit boven de meeste, welke geschreven zijn tusschen 1740 en 1770. Waren deze misschien van beter inhoud, en minder onkiesch, voor het Tooneel waren zij ongeschikt. Die oude stukken waren „voor de Spelers en Aanschouwers geschreven, en niet om in een Cabinet geëxamineerd en gelikt te worden, zoo als thans vele Dichtertjes doen, die

---

[1]) t. a. p. II. bladz. 500.

[2]) Zoo ook Dr. J. van Vloten, Punt en Corver. Bijdrage tot de Nederlandsche Tooneelgeschiedenis der 18e eeuw. In het tijdschrift »het Nederlandsche Tooneel." 1871. I. bladz. 64 en v. v.

beter voor Schoolpedanten, als voor Poëeten kunnen doorgaan" [1]). Enkele schrijvers hadden gehoopt een nationaal Tooneel te vestigen, door uitsluitend stukken te schrijven, wier stof ontleend was aan de geschiedenis des Vaderlands. Toch was inkleeding en dialoog meestal op Fransche wijze ingericht. De *Jacoba van Beieren* van de Marre is voorzeker een der best geslaagde in deze soort.

Naar aanleiding van de feestviering ter gelegenheid van het 125jarig bestaan des Schouwburgs (1763) gaf *de Denker* een tamelijk juiste karakteristiek van het Amsterdamsche Tooneel in zijn tijd [2]). Nadat hij de reeds vroeger meegedeelde beschrijving van dat feest heeft gegeven, zegt hij twee aanmerkingen te hebben op het bij die gelegenheid vertoonde zinnespel *de Juichende Schouwburg:*

„De eene van deeze aanmerkingen bestaat daar in, dat 'er aan ons Tooneel verdiensten in worden toegeschreeven, welke het niet bezit, en waar op het dus geen reden heeft om zich te beroemen. *Thalia* verhaalt aan haaren vader *Apollo,* dat zy den val van zulke Blijspelen gezworen heeft, waarin onheusche taal en ergelijke redenen gevonden worden. Maar hoe weinig tijds is het geleeden dat *de Verstandzoekster* voor de eerste maal op onzen Schouwburg verscheenen is. En wordt 'er wel eenige verbetering in de morsigheden van sommige oude Hollandsche stukjes gemaakt, welke men, buiten eenige ergerlijke uitdrukkingen, die 'er ligtelijk uit genomen zouden kunnen worden, noch telkens met vermaak ziet speelen? De Dichter doet verder de Poëzij zeggen:

»De zuiverheid der spraak betracht ik meer en meer."

Doch daar de drie of vier laatste jaaren eene *Cenie,* eenen *Voorleeden, Tegenwoordigen* en *Toekoomenden Tijd,* eene *Zegepraalende Vrouw,* eenen *Demophontes,* en eene meenigte soortgelijke stukken hebben voortgebragt, welken alle van de

---

[1]) M. Corver, Tooneel-Aantekeningen. bl.

[2]) De Denker. 1763. I. bladz. 17 en v.v.

lompste taalfouten krielen, daar denk ik, dat deze woorden in de mond der Toneelpoëzij zeer weinig voegen. Zo zij haaren Vader ook eens gezegt hadt, dat zij, hoe langer hoe meer, de vrijheid neemt, om maatelooze rijmen op het Tooneel te brengen, en die voor Verzen wil doen doorgaan, *Apollo* zou, inderdaad, weinig reden gehad hebben, om zich over haar gedrag voldaan te toonen. Integendeel, indien hem de tegenwoordige staat des Schouwburgs naar waarheid was opengelegd, hij zou met alle regtschapen liefhebbers van Taal- en Dichtkunde hebben moeten wenschen, dat zij, die nu

...... als nijvre Zangbergstichters,
De wanden en kleedij met nieuwen luister sieren,

zich wat meerder mogten toeleggen, om eenige kennis van hunne moedertaal, en de gronden der Tooneelpoëzij te krijgen, op dat zij uit de Stukken, die hen aangebooden worden, geen anderen mogten kiezen, dan die den Schouwburg eer kunnen aandoen. Op deeze wijze zouden zij, ten minsten, den Zangberg beter *stichten* en opbouwen, dan door de zorg, die zij nu aan Schermen en Kleedij besteeden.

De andere aanmerking, die mij bij de vertooning van den *Juichenden Schouwburg* inviel, was, dat het geen den roem des Schouwburgs ter gelegenheid van dit Feest had behooren uittemaaken, juist tot zijne schande strekken moet. Is het waarlijk geen schande voor onzen Landaard, wanneer *Melpomene* en *Thalia* verslag doen van de nieuwe Stukken, die 'er sedert het Eeuwfeest ten tooneele gevoerd zijn, dat zij 'er, buiten de *Xantippe*, de *Vriendschap*, en één óf twee Treurspelen, geen andere noemen kunnen, dan die uit het Fransch zijn overgezet? En moet de beschouwing van alle die vertaalingen niet een yder doen denken, dat de geest van vinding geheel, in onze Landsgenooten is uitgebluscht?

Gelukkig zou het zyn, zo onze Tooneelspelvertaalingmaakers zich van hunnen verkeerden smaak in dit opzicht wilden laaten overtuigen, en zo men hun kon doen begrypen, dat die lust tot vertaaling den val van 't Hollandsche Tooneel noodwendig na zich moet sleepen. Het groote oogmerk van een Blyspel

moet toch weezen, het een of ander slegt Karakter bespottelyk te maaken, en de heerschende ondeugden in haare belagchelykheid ten toon te stellen. Doch dit oogmerk kan door de vertaalingen niet bereikt worden. De Zeden en Leevenswyze der Franschen koomen in 't geheel met de onzen niet overeen. Hunne Karakters zyn hemelsbreedte van de onzen onderscheiden; hunne gebreken en ondeugden zyn de onze niet. Het kan by ons in geen getrouwd man vallen, dat hy zich zou schaamen over de liefde, die hy zyne huisvrouw toedraagt: en de President in den *Wedergevonden Zoon* is tot noch toe een Karakter, dat men onder onze Magistraats-Perzoonen in 't geheel niet, of ten minsten zeer zeldzaam vindt. Fransche Stukken kunnen derhalven onder ons niet in het algemeen behaagen, en zy zullen zekerlyk op het Hollandsche Tooneel weinig nut doen. Gelyk ik daarom de algemeene lust, die 'er thans heerscht, allerverderflykst voor onzen Schouwburg oordeele; zo zal ik dit Vertoog besluiten, met te wenschen, dat onze Nederlandsche Dichters zich voortaan alleenlyk bevlytigen mogen om in stukken van eigen vinding Hollandsche Karakters af te maalen, en Hollandsche gebreken ten toon te stellen. Doen zij dit; en gelieft het den Bestuurderen van den Schouwburg dan, teffens al hunne poogingen aan te wenden, om Taal- en Dichtkunde aan te kweeken; dan alleen is het te hoopen, dat men des Amsterdamschen Schouwburgs ouden luister noch eens zal zien herleeven, en dat hy op het volgend Eeuwfeest met meer regt, dan nu, zal mogen juichen."

In de dagen, waarbij wij onze Geschiedenis moeten afbreken, zien wij evenwel meer kracht, zuiverheid en oorspronkelijkheid opkomen, dan men in de laatste zeventig jaren gekend had. O. Z. van Haren ging een goeden weg op in zijn *Willem de Eerste* en zijn *Agon, Sultan van Bantam*, hoewel beide onderwerpen minder geschikt zijn voor het Tooneel: de dood van Willem I bevat niets tragisch, en *Agon*'s lot boezemt, door zijne onbekendheid, weinig belang in. Ook Lukretia Wilhelmina van Merken gaf betere stukken, schoon nog te veel in Franschen vorm.

De beste treurspelen van dit tijdvak zijn voorzeker die van Juliana Cornelia de Lannoy, hoewel zij nog te veel dien voor 't Tooneel zoo wenschelijken eenvoud en duidelijkheid missen. Haar meesterstuk was de *Leo de Groote*. Ook zij hield zich nog te veel aan de Franschen. — De overige dichters, als Feitama, gaan wij zwijgend voorbij.

HOOFDSTUK V.

DE BRAND.

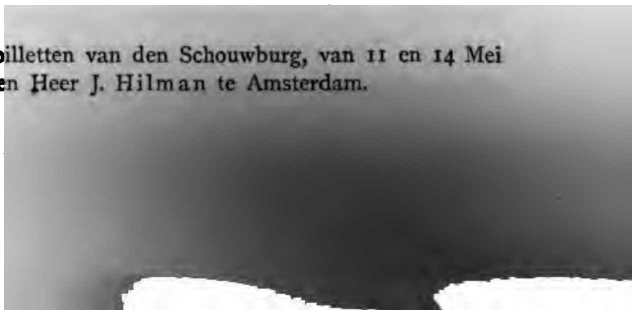

Onder de Operazangers, die omstreeks 1770 Amsterdam bezochten, bekleedde de Vlaamsche troep onder directie van Neyts eene eerste plaats. Sinds 1768 kwam Neyts elk voorjaar met zijn gezelschap naar de groote handelstad, om, na de sluiting van het gewone speelseizoen, nog eenige voorstellingen op den Schouwburg te geven. Dit had ook plaats in het jaar 1772. Op Donderdag 7 Mei was de laatste vertooning door de vaste spelers gegeven; en Zaterdags daaraanvolgende trad de Vlaamsche troep voor het eerst op; des Maandags voerde hij *de Deserteur* op, groote opera in drie deelen, muziek van Monsini, voorafgegaan door *de qualyk bewaarde Dogter*, opera in één deel, muziek van Duny. Reeds had men voor de voorstelling van Donderdag 14 Mei aangekondigd: *de Verliefde van vyftien Jaaren*, groote opera in drie deelen, vercierd met zyn Spectakel. Musicq van Martini (nooit vertoond); gevolgd door *de twee Jaagers en het Melkmeisje*, opera in één deel, musicq van Duny [1]).

De laatstgenoemde voorstelling zou echter niet plaats hebben, want gedurende het vertoonen des derden bedrijfs van *de Deserteur*, op Maandag 11 Mei, ontstond des avonds even na half

---

[1]) Blijkens de aanplakbilletten van den Schouwburg, van 11 en 14 Mei 1772, in het bezit van den Heer J. Hilman te Amsterdam.

negen uur, plotseling een vreeselijke brand, die binnen weinige uren den ganschen Schouwburg verteerde.

In het tweede bedrijf werd eene gevangenis vertoond, en om een genoegzame duisternis op het tooneel te verkrijgen, had men de smeerkokers tusschen de schermen met de gewone blikken schuiven bedekt (de lezer herinnere zich wat wij bij de beschrijving des gebouws hebben aangeteekend betreffende de verlichting, zie boven, bladz. 110). Neyts had de onvoorzichtigheid gehad — waarschijnlijk om het spel door sterker licht gunstiger te doen uitkomen — niettegenstaande eene ernstige waarschuwing van den kaarsenleverancier, in de bakken, die tot verlichting dienden, tweemaal zooveel pitten te laten maken, als men gewoonlijk gebruikte. Reeds hadden de spelers, en ook enkelen onder het publiek, sedert eenigen tijd een benauwde lucht ontdekt, zonder de ware oorzaak te gissen. Maar toen het tooneel veranderd werd, en het licht weer moest schijnen, waartoe men de schuiven der smeerkokers opende, ontwaarde men dat het kaarssmeer door de groote hitte in de bakken was ontbrand. Een der machinisten had de onvoorzichtigheid een emmer water op de nog kleine vlam te werpen, die nu terstond opvloog, en de coulissen in brand stak. Op dit oogenblik zag het publiek eerst wat er gaande was, en eene ontzettende opschudding ontstond, niettegenstaande enkele acteurs en Regenten riepen: „dat ze maar stil moesten zijn, en geene Consternatie veroorzaken, want dat het niemendal was." De schrik werd vermeerderd door het groot geraas, waarmeê het voorscherm, waarvan het touw was doorgebrand, neerviel. Spoedig volgde door dezelfde oorzaak een der lichtkronen, die den brand in het Parterre overbracht. Door de menigte schermen, welke op het tooneel stonden, of daarboven aan de zoldering hingen, en die alle sterk vernist waren, nam de brand zoo spoedig in omvang toe, dat reeds te negen uren de vlam uit het dak sloeg. Onbeschrijfelijk was de angst der toeschouwers. Ieder trachtte ten spoedigste te ontkomen, waardoor zulk een gedrang ontstond, dat velen bijna werden doodgedrukt. Tot vermeerdering van de verwarring, die op alle rangen heerschte, werkten de volgende allernoodlottigste om-

standigheden mede: De deuren sloegen allen, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, naar binnen open; en het gedrang was zoo groot, dat zij, die bij de deuren stonden, daartegen bijkans verpletterd werden. Lang duurde het eer men, na langzaam achteruitwijken, ze kon openen. Maar ook toen was er weinig baat gevonden, want de deuren waren zoo smal, dat slechts twee personen tegelijk daar door konden gaan. Dit geschiedde in het Parterre, terwijl de brandende stukken doek door de zaal vlogen.

De Staanplaats achter in den Bak werd bij de opvoering van opera's nooit verhuurd; dit was ook nu het geval. Maar, om de bezoekers te gerieven liet men de deur tusschen Bak en Staanplaats gedurende de voorstelling open, opdat men zich wat zou kunnen vertreden. De uitgang van de Staanplaats naar buiten was evenwel gesloten. Velen, dit laatste niet wetende, zochten wegens het gedrang in den Bak een veilige toevlucht in de Staanplaats, maar konden van daar niet anders vertrekken, dan door zich weer in het gedrang te begeven, wat weldra onmogelijk werd. De meeste lijken zijn dan ook in de Staanplaats gevonden.

In de Loges was het evenzoo gesteld als in den Bak. Ook daar sloegen de deuren naar binnen open; en nadat men er eindelijk in geslaagd was, ze open te maken, moest men nog een steilen trap af. Door het gedrang vielen de meesten daarvan af.

Nog erger ging het toe op de Veertienstuiversplaats, of tweede gaanderij. De toegang daartoe was wel bij den aanvang der vertooning aan de Keizersgrachtzijde; maar sinds de verbouwing in 1765 had men het zoo geregeld, dat men bij het eindigen een andere deur uit moest, die op de Prinsengracht uitkwam. Nu was gewoonlijk, om geloop en gedrang te voorkomen, onder het laatste bedrijf de eerste deur gesloten, en werd de tweede eerst bij het vallen van het scherm geopend. Bij het uitbreken van den brand, juist onder het laatste bedrijf, zaten de ongelukkigen dus gevangen! — Verscheidenen sprongen van deze gaanderij neer in den Bak, maar de meesten kneusden zich zwaar, of waren onmiddelijk dood. De overigen moesten zich door de vensters redden.

IJsselijk was het tooneel, dat nu plaats green.
waren ter aarde geworpen en op en over

aangroeiende menigte. Ontelbaar waren degenen, die kwetsuren hadden bekomen, en minstens achttien personen verloren het leven. Bijna niemand kwam thuis zonder gescheurde kleederen.

Aandoenlijk is het, te lezen in welk een wanhoop Punt ver keerde, die zijn echtgenoot in de verwarring uit het oog had verloren, en die, na met moeite gered te zijn, den Schouwburg, welke reeds verlaten was en in volle vlam stond, weer invloog om haar te zoeken. Aandoenlijk vooral zijn de woorden, welke hij sprak, toen hij haar eindelijk behouden weervond bij een zijner vrienden. De meer dan zestigjarige man, die kon verwachten dat hij weldra geen krachten meer zou hebben om zijn ouden roem te handhaven, had zijn huisraad, zijn kostbare schilderijenverzameling, al zijne bezittingen, zijn gansche fortuin in vlammen zien opgaan; maar toen hij zijne vrouw weerzag, waren zijn eerste woorden: *„Kind, wij hebben zoo dikwerf die groote zielen, die door hunne rampen gedrukt, echter boven het noodlot verheven bleven, op het Tooneel verbeeld: laat ons nu toonen, dat wij het wezenlijk zijn, en er niet meer van spreken!"*

Maar heerlijk, grootsch, is de heldenmoed van enkelen, die zich niet ontzagen ter wille van anderen zich in het brandend gebouw te begeven, en die menigeen het leven redden. Helaas, aan vier hunner kostte die opoffering den dood. Het waren de *tooneelmeester* BRINKMAN, de *machinist* TEFFERS, de *stadsarchitect* CORNELIS RAUWS, en de *spuitgast* GERRIT KUIK. De drie eerstgenoemden bevonden zich nog een oogenblik voordat het gebouw instortte op het tooneel, de laatste waagde zich op een dak te ver naar voren, en viel van boven neder.

De wind, die eerst vrij sterk uit het N. N. O. had gewaaid, joeg de vlammen naar de Runstraat, in welke enkele huizen aangetast werden; en toen hij tegen half elf naar het N. draaide, werden de huizen op de Prinsengracht bedreigd; gelukkig ging hij weldra liggen. Behalve de Schouwburg, van welken alleen een deel van de woning des Kasteleins was gespaard, brandden twee huizen geheel uit, en werden twintig meer of min beschadigd. Aan de overzijde der Keizersgracht was de gloed zoo sterk, dat bijna niemand het daar kon uithouden; en tot op den Overtoomschen weg, buiten de stad, vielen stukken brandend

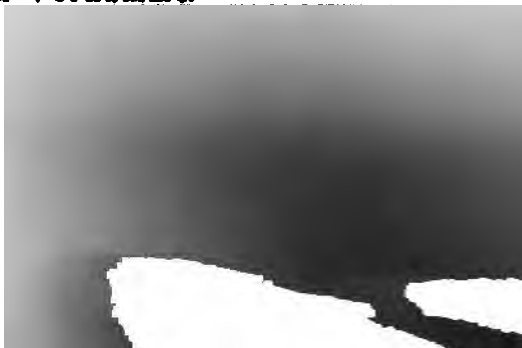
hout of doek. Veertig spuiten deden dienst, waarvan sommigen een week lang water gaven. De vlam was zoo sterk, dat men, schoon het nacht was, op de torens kon zien hoe laat het was. De gloed werd op onbegrijpelijk verren afstand gezien. Zoowel in den Haag, Leiden, Utrecht, als benoorden het Y; ja zelfs in de Lemmer, aan den Helder, en op Texel! In Haarlem snelden velen naar de Amsterdamsche Poort, meenende dat daar de brand was, en zelfs ver in Noord-Holland zonden verschillende gemeentebesturen elkander hunne spuiten; zoo nabij waande ieder den brand, door den fellen gloed.

In Amsterdam zelf heerschte de grootste verwarring. Velen liepen handewringend langs de straten, al jammerend over bloedverwanten of vrienden, welke in den Schouwburg waren. Helaas! dat ook hier...... maar werpen wij liever een sluier over de wandaden, dien avond gepleegd. —

Omstreeks middernacht was men den brand meester, en zoo spoedig doenlijk ging men het puin opruimen, om vermisten te zoeken.

Achttien personen werden voor en na gevonden. Het waren:

1. Jacob de Neufville van Lennep.
2. Cornelia Bierens, echtgenoot van dezen.
3. Louis André.
4. Mevr. Lubs, geboren Feitama.
5. Haar dochter.
6. François van Oostrum.
7. De dochter van Anthony Wyland.
8. Abraham de Haas.
9. De kleedermaker van den troep van Neyts.
10. De tooneelmeester Brinkman.
11. Mw. Teixeira de Mattos.
12. De machinist Teffers.
13. Pieter van Eyk.
14. De Knecht van den Heer Verhamme.
15. Cornelis Rauws.
16. Jan de Wolf.
17. Johannes Roos.
18. Gerrit Kuik.

Het puin werd onder opzicht van een paar Regenten gezeeft, om de menigte juweelen en goud, die verloren waren, op te sporen. Als bijzonderheid wordt gemeld, dat de horologies, welke men bij de omgekomen personen vond, allen waren blijven stilstaan even na half tien uur. Waarschijnlijk was de hitte toen het hevigst geweest.

De pamfletten en prenten, uitgekomen over en naar aanleiding van den brand, telt men bij honderden; sommige beleefden nog in hetzelfde jaar zes uitgaven. Ook hier had de nimmer rustende tegenstand tegen den Schouwburg zich niet verloochend. Velen beschouwden de ramp als „een gerecht oordeel Gods".

De voorspelling van den Schrijver der *Naamlooziana*, dat deze Brand den menschen lang in het geheugen zou blijven, is volkomen vervuld. Nog tegenwoordig, een geheele eeuw later, spreken oude lieden te Amsterdam daarover, zoodra er van hevigen brand sprake is. Wel een bewijs, welken indruk die avond van den 11 Mei 1772 gemaakt heeft! In den *Algemeenen Schouwburgs-Almanak voor* 1793 lezen wij [1]), als bewijs dat de meeste Amstelaren er verre van waren te gelooven, dat God zijn billijke gramschap getoond had in het afbranden van den Schouwburg, dat zij een blijk van „hunne loflyke zucht voor het nuttig Tooneel gaven, na het afbranden van den geweezenen kunsttempel, daarmede naamlyk, dat ieder zig bevlytigde om een stuksken verbrand doek, papier, enz. daartoe behoord hebbende, te bekomen, om hetzelve, mogelyk als een heilig overblyfsel, te bewaaren." Nog heden ziet men hier en daar zulke reliquien. —

Groot waren de voordeelen geweest, die het Wees- en het Oudemannenhuis van den Schouwburg hadden genoten. In eene aanteekening, behoorende aan het Rijks-Archief (zie Bijlage A. n°. 95) vinden wij vermeld, dat de Godshuizen van 1 Febr. 1700 tot 31 Jan. 1772, na aftrek van alle onkosten van den Schouwburg genoten *f* 520843—7—, dat is jaarlijks dooreen *f* 7234.

---

[1]) Bladz. 111.

Den 18 Augustus 1772 werd het erf van den Schouwburg in veiling gebracht; het werd voor *f* 27500 gekocht door de Katholieken, en sedert is het R. K. Oude Armen kantoor op die plaats gevestigd. Eenige dagen later werd ook de afbraak geveild. Dat geschiedde, omdat men aanvankelijk het vooruitzicht niet had een nieuwen Schouwburg te kunnen bouwen.

BESLUIT.

Wel mocht die Maandag-avond van den 11en Mei 1772 door de tijdgenooten met een zwarte streep worden aangeteekend in hunnen kalender. Maar toch, beschouwen wij die vreeselijke ramp in verband met hare gevolgen, dan valt het niet te ontkennen, dat ook uit deze ramp veel goeds is voortgekomen voor het Nederlandsche Tooneel. De gloed die van den brandenden Schouwburg te Amsterdam uitging over een groot deel van Nederland, was eene profetie, was het morgenrood dat een nieuwen dag aankondigde in de geschiedenis van het nationaal Tooneel in Nederland!

Toen de tempel van Jerusalem afbrandde, werden de priesters heinde en verre verstrooid, en overal verrezen nieuwe gemeenten. Zoo ook hier. Tot nog toe was voor Nederland Amsterdam het middelpunt geweest van den eeredienst van *Thalia* en *Melpomene*. Wel waren in den laatsten tijd hier en daar, als in Leiden, 's Gravenhage, Delfshaven, Rotterdam, nu en dan gedurende een winter tooneelvoorstellingen gegeven, maar een vast, goed georganiseerd Tooneel ontbrak. De brand dreef de tooneelspelers uiteen, en weldra verrezen overal in den lande nieuwe Schouwburgen.

De jaartallen 1617 en 1772, welke men aan het begin en het einde van dit werk leest, zijn met zorg gekozen. Omstreeks 1617 begint de tooneelmuze van den nieuwen tijd ten onzent geëerbiedigd te worden, en vestigt haren zetel te Amsterdam. Daar houdt zij stand onder alle stormen van het noodlot. Daar komt

zij tot haren hoogsten luister. Daar beleeft zij ook een tijdelijk verval. Maar als zij langzamerhand tot herstel komt, en nieuwe dichters opstaan om haar als waardige priesters te dienen, dan ook voelt zij zich krachtig genoeg, haar gebied over het gansche land uit te breiden. Als een fenix gaat zij onder in de vlammen, om, gelouterd door het vuur, verjongd te voorschijn te treden. Dat was de belofte, die de geschiedenis der laatste jaren voor 1772 scheen te hebben afgelegd.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

OPGAVE DER BIJ DE BEWERKING DEZER STUDIE GEBRUIKTE ONUITGEGEVEN AUTHENTIEKE STUKKEN EN HANDSCHRIFTEN.

ARCHIEF VAN HET BURGERWEESHUIS TE AMSTERDAM.

1. Contract tusschen Samuel Coster en de Regenten van het Weeshuis te Amsterdam, van 23 September 1617.
2. Overdracht van het erf der Akademie, door Lambert Lambertz op S. Coster. 10 November 1618.
3. Idem van een tweede stuk gronds, door Burgemeesteren en Tresorieren van Amsterdam op S. Coster. 30 April 1620.
4. Een los stuk papier, met een paar aanteekeningen betreffende de ontvangst van de Akademie, van 23 September 1617 tot 23 December 1621.
5. Overdracht van de Akademie, door S. Coster aan de Regenten van het Weeshuis te Amsterdam. 14 September 1622.
6. Verkoopacte van een stuk gronds, door Paul du Prijs (du Prix) aan de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis te Amsterdam, 6 Maart 1637.
7. Contract tusschen P. du Prix en de Regenten voornoemd, behelzende eenige zaken, bij den verkoop in acht te nemen. 6 Maart 1637.
8. Quitantie van P. du Prix aan de Regenten, voor bovengemeld stuk gronds. 28 Juli 1637.
9. Belofte van P. du Prix aan de Regenten voorn., om eenige bij den koop gemaakte bepalingen te zullen nakomen. 12 Februari 1640.
10. Copie van het voorgaande stuk.
11. Verklaring van de Rooimeesters Gerret Jansz., Jan Haermensz. en Leendert Yacopse aangaande het verbreeden van een gang achter den Schouwburg. 25 November 1648.

    Op de keerzijde: Belofte van Jan de la Court aan de Regenten der beide Godshuizen, om, volgens voorafgaande verklaring der

rooimeesters, bij eventueele verbouwing van zijn huis op de Prinsengracht, eenige ruimte tot verbreeding van den Schouwburggang af te staan. 17 Juli 1649.

12. Een en dertig stukken, behelzende benoemingen tot Regenten van den Schouwburg door Burgemeesteren van Amsterdam, en opgaven van de namen der Regenten in sommige jaren.

13. Accoord tusschen de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis ter eenre, en de Regenten van den Schouwburg ter andere zijde. Januari 1679.
Vgl. nº. 71 dezer Bijlage.

14-21. Een achttal brieven van de Regenten van den Schouwburg aan die van het Wees- en het Oudemannenhuis, uit het jaar 1681.

22. Brief van J. Dullaart aan . . . . . . van 19 Februari 1681; zonder adres, met het opschrift: *Waarde Magister!*
Vermoedelijk gericht aan een der toenmalige Regenten van het Wees- of het Oudemannenhuis; zie daarover hierboven, bladz. 142.

23. Brief van Thomas Arends aan de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis, van 25 Februari 1681; vgl. bladz. 142.

24. Verhuurcontract van den Schouwburg, van 23 September 1681 tot Zaterdag voor Kermis 1684, aan Lodewijck Meijer, Joan Pluimer en Pieter de la Croix. Geteekend 18 September 1681.

25. Verhuurcontract van den Schouwburg, van 23 September 1684 tot Zaterdag voor Kermis 1687, aan Joan Pluimer en Pieter de la Croix. Geteekend 14 Juli 1684.

26. Bericht aan de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis, door P. de la Croix en J. Pluimer, aangaande geleden schade, gedurende den huurtijd.
Daaraan gehecht: Advies van Jacob de Meij, rechtsgeleerde, aan de Regenten der beide Godshuizen, om schadevergoeding aan de huurders te geven. 31 Mei 1687.

27. Waarschouwing aan de E. E. heeren Regenten van de twee respective Godshuijsen der na de natuur ouderloose Weesen, en oude mannen en vrouwen, wegens de tegenswoordige Directie, over de Schouburgh.
Zonder onderteekening of jaartal; vermoedelijk van het jaar 1693.

28. Conditiën, op welke D. Lingelbach c. s. aan de Regenten van het Wees- en Oudemannenhuis voorstelt den Schouwburg te dirigeeren, na afloop van het tegenwoordige huurcontract.
Zonder jaartal; vermoedelijk uit het voorjaar 1687.

29. Verhuurcontract van den Schouwburg, van 22 September 1687 tot Zaterdag voor Kermis 1690, aan Jan Koenerding en David Lingelbach. Geteekend 22 Juli 1687.

30. Verzoekschrift van J. Koenerding en D. Lingelbach aan Burgemeesteren van Amsterdam, om, wegens geleden schade, ontslagen te worden van de huur des Schouwburgs.

Door Burgemeesteren in handen gesteld van de Regenten van het Wees- en Oudemannenhuis om advies. 21 October 1688.

31. Verzoekschrift van J. Koenerding en D. Lingelbach aan Burgemeesteren van Amsterdam, om de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis aan te zetten tot het geven van schadevergoeding.

Door Burgemeesteren gesteld in handen van die Regenten om advies. 7 April 1689.

32. Quitantie van J. Koenerding en D. Lingelbach voor ontvangen schadevergoeding. 14 Mei 1689.

33. Een boek in folio, met het opschrift »Rekeningh van de nieuwe Schouburgh. Begonnen in April 1637, gesloten 18 January 1639".

34. Een dito, met opschrift »Ontfang ẽ Uytgift van d' Amsteldamsche Schouburg. Van de Jaere 1637." Op de achterzijde staat: *In Liefd' Bloeijende.*

De laatste opgave in dit boek is van 2 Februari 1678.

35. Een dito, met opschrift »Schouburghs Rekeningen."

Het vangt aan met 3 Januari 1638 en loopt tot 30 Juni 1648.

36. Een dito, vervolg op het voorgaande.

Het vangt aan met 20 Juli 1648 en loopt tot 27 Juni 1652.

37. Een dito met opschrift »Memoriael aengaande de Schouburg, begonnen 31 Maart 1678."

Het loopt tot in het jaar 1681.

38. Copie uit het Ontfangboek van de Schouburg, van 17 Februari tot 31 October 1678.

39. Reekening van Ontfang en Uitgift, van 1 November 1678 tot 31 Januari 1679.

40. Reekening van Ontfang en Uitgift van den Schouburg, van 19 Februari tot 5 September 1680.

41. Een boek in folio, met opschrift »Ontfang en Uijtgift aengaande den Schouburg."

Het loopt van 7 September 1680 tot 10 December 1681.

42. Een dito, vervolg op het voorgaande.

Het loopt van 22 September 1681 tot 17 September 1687.

43. Een dito met opschrift »Ontfang aent Schouburg."

Het bevat slechts enkele beschreven bladzijden, en loopt van 20 September 1687 tot 31 December 1688.

44. Een dito met opschrift »Ontfang en Uit-Gave aen de Schouburg."

Het loopt van 23 December 1688 tot 5 April 1691.

45. Een dito, vervolg op 't voorgaande.

Het loopt van 8 October 1691 tot 25 Juni 1699.

46. Een dito, vervolg op het voorgaande.

Het loopt van 7 September 1699 tot 31 Mei 1708.

47. Een dito, vervolg op het voorgaande.

Het loopt van 6 September 1708 tot 19 Mei 1721.

48. Een dito, vervolg op het voorgaande.
Het loopt van 14 Augustus 1721 tot 11 Mei 1733.
49. Een dito, vervolg op het voorgaande.
Het loopt van 27 Juli 1733 tot 12 Mei 1742.
50. Een dito, vervolg op het voorgaande.
Het loopt van 23 Juli 1742 tot 29 April 1754.
NB. Meer boeken van inkomsten en uitgaven zijn niet voorhanden. Men zou er vóór 1772 minstens nog één verwachten; doch dat is wellicht bij den brand van den Schouwburg vernietigd of zoek geraakt. Men vergelijke n°. 60, 98 en 99 van deze Bijlage.
51. Notulenboek van den Schouwburg, van 30 November 1686 tot 18 September 1688, en van 11 Augustus 1698.
NB. In dien tusschentijd, van 1688 tot 1698, schijnt men geene notulen gehouden te hebben. Ook van de jaren vóór 1678 zijn mij geene notulen bekend; in dat jaar (zie N°. 37 dezer Bijlage) maakte men hier en daar eenige aanteekeningen van de vergaderingen der Regenten. Men vergelijke overigens N°. 60 van deze Bijlage.
52. Parsonagieboek. Anno 1658.
Dit boek, in folio, bevat de rolverdeeling van alle stukken, welke gespeeld zijn van 29 Juli 1658 tot 26 Juni 1659. Jammer dat het eenig in zijn soort is.
53. Berigt op de Memorie der Regenten van het Schouwburg behelsende een versoek tot het koopen van een huijs en stal in de Runstraat tot bekominge van een uytgang na drie zeyden uyt het Schouwburg. Met eenige teekeningen.
Zonder datum; blijkens den inhoud vermoedelijk uit het jaar 1765.
54. Octrooi van de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt aan de Regenten van den Schouwburg, om, gedurende de vijftien eerstvolgende jaren, alle hunne reeds gemaakte of nog te maken stukken alleen te mogen drukken en verkoopen. 19 September 1684.
55. Verlenging voor den tijd van vijftien jaren van het voorgaande octrooi. 21 Mei 1699.
56. Verlenging voor den tijd van vijftien jaren van het voorgaande octrooi. 23 Mei 1714.
57. Verlenging voor den tijd van vijftien jaren van het voorgaande octrooi. 27 Mei 1728.
58. Verlenging voor den tijd van vijftien jaren van het voorgaande octrooi. 6 December 1742.
59. Octrooi van de Staten van Holland ende Westvriesland aan het Kunstgenootschap *Nil Volentibus Arduum*, om gedurende de vijftien eerstvolgende Jaren alle door het genootschap reeds gemaakte of nog te maken werken alleen te mogen drukken en verkoopen. 27 Januari 1722.

ARCHIEF VAN DEN SCHOUWBURG TE AMSTERDAM.

60. Een boek in folio, bevattende notulen van de vergaderingen der Schouwburgregenten, van 19 Januari 1742 tot 4 December 1772.
Op den rug staat: N°. 4; er schijnen dus drie vroegere dergelijke boeken geweest te zijn. Misschien is dan het boek, onder N°. 51 dezer Bijlage vermeld, het eerste. Hoe het zij, meer zijn er niet; de overigen zijn wellicht bij den brand in 1772 vernietigd of zoek geraakt, want de overlevering zegt, dat dit boek gespaard is voor de vlammen door het volgende toeval: Een der Regenten van den Schouwburg had het boek mede naar huis genomen, om de notulen der vorige vergadering bij te schrijven, toen de brand uitbarstte. In dit boek zijn verscheidene brieven en stukken geplakt.
61. Contract met de balletdansers Girolama Monti en Pietro Nieri, van 5 Januari 1761.
62. Inventaris van goederen onder den Casteleijn J. Punt berustende. 2 Maart 1761.
63. Brief van den Haagschen Balletmeester en eersten danser Daigueville Lainée, aan den Heer Hartsink (Regent van den Schouwburg) van 29 (sic) Februari 1765.
64. Copie van een Extract uit 't Besoigne Boek, berustende ter Thesaurie Ordinaris. 28 Maart 1770.

STEDELIJK ARCHIEF VAN AMSTERDAM.

65. Resolutie van 19 Augustus 1662, waarbij verboden wordt in de Kermis van dit jaar iemand op het tooneel toe te laten, die daar het vorige jaar gespeeld heeft.
Groot Memoriaal N°. V. fol. 83.
66. Bevel aan de Regenten, om te onderzoeken of 't verbod hierboven ook is overtreden. 19 Augustus 1662.
Groot Memoriaal N°. V. fol. 83.
67. Besluit tot heropening van den Schouwburg, en benoeming van zes Regenten. 28 December 1677.
Groot Memoriaal N°. VI. fol. 200.
Zie N°. 72 dezer Bijlage.
68. Bevel om niemand in den Schouwburg toe te laten zonder betaling. 31 Januari 1678.
Groot Memoriaal N°. VI. fol. 202 verso.
Handvesten van Amsterdam, bladz. 947.
69. Resolutie van Burgemeesteren aangaande de wijze van afrekening der ontvangen gelden tusschen de Regenten van den Schouwburg en die van het Wees- en het Oudemannenhuis. 24 Mei 1678.
Groot Memoriaal N°. VI. fol. 208.

70. Idem, van 27 Juli 1678.
Groot Memoriaal N°. VI. fol. 210 verso.
71. Bekrachtiging van het Accoord tusschen de Regenten van den Schouwburg en die van de Godshuizen (zie N°. 13 dezer Bijlage). 3 Februari 1679.
Groot Memoriaal N°. VI. fol. 221 verso. Aldaar is het geheele Accoord tevens opgenomen. Een extract vindt men in de Handvesten van Amsterdam, bladz. 947.
72. Resolutie over de wijze van het benoemen der Regenten van den Schouwburg (Interpretatie van het besluit van 28 December 1677. Zie N°. 67 dezer Bijlage) 8 Februari 1679.
Groot Memoriaal N°. VI. fol. 222.
73. Besluit tot nieuwe regeling in het Bestuur van den Schouwburg. 21 Augustus 1680.
Resolutiën van den Oud-Raad van Burgemeesteren. fol. 213 verso.
74. Approbatie der Conditiën, op welke de Schouwburg verhuurd is. 13 September 1681.
Resol. v. d. Oud-Raad, enz. fol. 221, waar tevens die Conditiën zijn opgenomen. Zie N°. 24 dezer Bijlage.
75. Request van Theodore Stryker aan Burgemeesteren, en afwijzing daarvan. 9 Maart 1682.
Groot Memoriaal N°. VII. fol. 45.
76. Toestemming tot het vertoonen van fransche stukken, gedurende één maand. 26 Juni 1683.
Groot Memoriaal N°. VII. fol. 89.
77. Besluit om nimmer weer vreemde Comedianten in de stad toe te laten. 2 September 1683.
Resol. v. d. Oud-Raad, enz. fol. 238.
78. Bepalingen aangaande Acteurs en Actrices, en tegen de onruststokers in den Schouwburg. 13 Juni 1687.
Handvesten van Amsterdam, bladz. 278.
79. Instructie omtrent de bestiering der Schouburg. 5 October 1696.
Groot Memoriaal N°. VIII. fol. 120 verso, en Handvesten van Amsterdam, bladz. 947.
80. Benoeming van Bernagie en Pluimer tot Regenten van den Schouwburg, met nieuwe instructies. 24 Juli 1699.
Resol. v. d. Oud-Raad, enz. fol. 5.
81. Resolutie aangaande Acteurs en Actrices, en tegen de onruststokers in den Schouwburg. 26 Januari 1720.
Handvesten van Amsterdam, bladz. 278 en 947.
82. Resolutie tegen de ongeregeldheid van Acteurs en Actrices. 27 Januari 1757.
Keurboek, Letter T. fol. 227.
83. Vertoog over de redenen van het verval en de middelen tot herstel van den Schouwburg. 1678.

84. Copie van een deel van het extract uit een Recueil der Documenten van het Burgerweeshuis. Geschreven door J. Wagenaar.

RIJKS ARCHIEF.

Een pakket, in bruikleen gegeven aan het Stedelijk Archief van Amsterdam; op den omslag van het pakket staat: »Stukken herkomstig van den Amsterdamschen Secretaris Mr. A. van Slingelandt. N°. 28. Papieren, betreffende den Amsterdamschen Schouwburg." In dit pakket bevinden zich, behalve »aanteekeningen uit de jaren 1772—1795," de volgende stukken, welke van belang zijn voor de geschiedenis van den Schouwburg vóór 1772:

85. Copie van een Request van de Regenten van het Spinhuis te Amsterdam aan Burgemeesteren aldaar.

Zonder datum; blijkens den inhoud vermoedelijk afkomstig uit de jaren 1768—74.

86. Copie van een bericht aan Burgemeesteren en Regeerders van Amsterdam.

Zonder datum of onderteekening; uit vergelijking met andere stukken blijkt, dat het oorspronkelijk van dit stuk geteekend was den 9 May 1769, door Jan Frederik Berewout, en J. Guillot, Regenten van het Burgerweeshuis, en als zoodanig mederegenten van den Schouwburg.

87. Brief aan d' Edele Groot Achtbaare Heeren Thesaurieren Ordinaires der Stadt Amsteldam, van J. F. Berewout, J. Guillot en Dk. Bas Backer. 15 Januari 1770.

88-92. Een vijftal stukken met vergelijking van de ontvangst van den Schouwburg gedurende eenige jaren, voorafgaande aan 1770.

Vermoedelijk zijn die berekeningen gemaakt bij de verbouwing en verandering van den Schouwburg omstreeks 1770—71. Jammer dat de op die papieren medegedeelde getallen niet met elkander overeenstemmen, te meer daar een ontvangst- en uitgaveboek van den Schouwburg in die jaren ontbreekt (vgl. N°. 50 dezer Bijlage).

93. Een los stuk papier, waarop aanteekeningen van de kosten van vertimmering des Schouwburgs in 1770.

94. Nottitie der beloop van de Kosten der gedaane Verbouwing van de Schouwburg in den Jaaren 1770.

Dit stuk stemt in de hoofdzaken volkomen overeen met N°. 93.

95. Een papier, blijkbaar met kladaanteekeningen, over de vertimmering in 1770 en 1771; bovendien leest men daarop:

»Nota. het Wees en oude manne huys hebben sedert pm. Feb. 1700 tot ultimo Jan. 1772, synde 72 jaeren na aftrek van alle onkosten van de Schouburg genoten . . . . *f* 520843—7—.

synde jaerlyks door een . . . . *f* 7234—."

96. Voorstel van »Gecommitteerdens tot de zaaken van de Schouwburg" aan de Ed. Groot Achtb. Heeren Burgem. v. Amsterdam, tot vaststelling van de nevensgaande prijzen der plaatsen in den Schouwburg. Zonder onderteekening of jaartal.

IN HET BEZIT VAN DEN HEER J. HILMAN TE AMSTERDAM.

97. Een Handschrift, behelzende de geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg en van het Eeuwgetijde in 1738. De geschiedenis is Domselaer en Commelin geheel nageschreven; doch het H. S. ontleent zijn waarde aan de menigte ingevoegde platen en portretten, meest teekeningen van den beroemden tooneelspeler en graveur J. Punt. Daarachter volgt een portret van Vivaldi, met het H. S. van de muziek, door hem ter gelegenheid van het Eeuwfeest gecomponeerd. Het geheel, behalve de tusschengevoegde gedrukte stukken (zooals het *Eeuwgetijde* van de Marre), bedraagt ruim 260 bladz. 4°.
98. Een boek in folio met opgave van de ontvangst en uitgave van 22 Juli 1737 tot 5 Mei 1738.
99. Een dito, loopende van 3 Augustus 1767 tot 26 Mei 1768.
Beide vermoedelijk afkomstig uit het Archief van den afgebranden Schouwburg.

Aan het STEDELIJK ARCHIEF TE AMSTERDAM nog toe te voegen:

100 (64*a*). Resolutie van Burgemeesteren van 29 Januari 1621, over het aankoopen van het gebouw van Coster's Akademie.
Resolutieboek, fol. 48.

BIJLAGE B.

OVERDRACHT VAN HET ERF DER AKADEMIE OP S. COSTER.

I.

Wij Claes Jacobs Haring-carspel, ende Reijnier Pauw de Jonge, Schepenen in Amstelredame: Oirconden ende kennen, Dat voor ons gecompt Is Lambert Lambertsz verwer, Ende geliede verkoft, opgedragen, ende quytgeschouden te hebben, Samuel Coster medicinae Doctor, een Erff, t'welck tegenwoordich betimmert is, gelegen op de Keijsers grafft, lanck hondert vijfftich voeten, ende breed t' sestich voeten, Daer Lendenen van zijn, Staets Melisz aen de Noordtzyde, ende Hij Comparant aen de Suytzyde, Streckende voor van de straet, tot achter aen de Stadts Erffen, In allen schijne t' &s Erf aldaer gelegen Is, Ende Hy Comparant geliede daer aff all voldaen, ende wel betaelt te wezen den Lesten Penninck metten

Eersten. Soo Dat hy daeromme beloofde (ondert verbandt van alle zijne goederen, roerende ende onroerende, pnte ende toekomende) t' &s Erff In manieren voorseyt te vrijen ende vry te waren Jaer ende dach als men In geln schuldich is te doen, ende alle oude brieuen aff te nemen, Sonder arch ofte List, In Oirconde deze brieue bezegelt met onzen segelen den tienden November Ao. xvj c Achtien.

(*was geteekend:*) J. VAN DOEZ [?].

2.

Wy Adriaen Pietersz Raep en Arent Pietersz van der burch Schepenen In Amstelrede. Oircon en kennen dat voor ons gecompareert zyn de Heeren Burgermren ende Tresorieren deser Stede, Ende gelieden van wegen der zelver Stede vercoft, opgedragen & quytgeschonden te hebben Samuel coster een erf ***breet voor aen straet zes voeten, totte lengte van achtentachtig voeten,*** & van voorts breet veertig voeten totte lengte van tweeentsestich voeten, Sulcx dat dit erf Int geheel lanck is hondert vyftich voeten, zynde een gedeelte van erven geteyckent met numerus 46 en 47. Gelegen op de oostsijde van Princen graft, Int parck van letter A. tusschen de beerestraet &de Run straet, Daer lendenen van zyn Niclaes Jacobsz notaris voor, en t' erff van N°. 45. achter aende zuytzyde, ende t' erf van N°. 48. doorgaens aen noortzyde, In allen schyne t' &s. erff ter voorsz. plaetse gelegen is, Onder conditie dat men dit erf niet sal mogen smaldeelen tot slopgens ofte steechgens, Ende zy comparanten gelieden daer af al voldaen & wel betaelt te wesen den lesten pen metten eersten, So dat zyln daeromme Inder &s qualité beloofden (onder t' verbant van alle der voors Stede goederen geene uytgesondert) t' &s erf In manieren voorseyt te vryen & vry te waren Jaer en dach als men In geln. schul. is te doen & alle oude brieven af te neemen, Sonder arch en list In oirconde desen brieve besegelt met onse zegelen den lesten Aprilis Anno xvjc. twintich.

(*was geteekend:*) . . VALCKENIER.

BIJLAGE C.

OVERDRACHT VAN DE AKADEMIE AAN DE REGENTEN VAN HET WEESHUIS, DEN 14 SEPTEMBER 1622.

Wy Michael Pauw ende Hendrick Hudde Schepenen in Amstelrede. Oirconden ende kennen dat voor ons gecompareert is Doctor Samuel Coster, Ende geliede vercoft, opgedragen ende quytgeschouden te hebben den Regenten van den Weeshuyse deser Stede, ten behouve van den selven Huyse, een erf gelegen opte westzyde van de Keysers graft, breet tsestich voeten ende lanck hondert vyftich voeten, met het getimmert ende

toebehooren van dien, genaemt de Duytsche Akademie, Daer lendenen van zyn Hendrick Bruynen metselaer aen̄ zuytzyde, ende Staets meyer ende Pouwels de pree aende noortzyde, streckende voor van de straet tot achter aen hem Comparant, welverstaende dat de deure & Vengster van dit getimmert, responderen̄ achter opt' erve van hem Comparant, gestopt moeten werden, ende de muyr altyt dicht blyven, Voorts in allen schyne t' &s erf aldaer gelegen, ende t' voorsz getimmert daer op staende es, Ende hy Comparant geliede daer aff al voldaen ende wel betaelt te wesen den lesten pen̄ metten eersten, Soo dat hy daeromme als principael, Bruyn Hermansz schinckel ende wyer gerritsz van Overmeer beyde Brouwers (mede comparerende) als borgen t' samen Elcx een voor al, beloofden (onder t' verbant van alle hunne goederen, roerende, onroerende, pn̄te en toecomende) t' voorsz erf, mettet getimmert en toebehooren van dien In manieren voorsz te vryen en vry te waren Jaer en dach als men in geln̄ schul̄ is te doen, en̄ alle oude brieven aff te nemen, Vtgeseyt van een Rente van drie en̄ dertich hondert guldens hooftsomme daer op staende, naerluyden den principalen Brieve daer van zynde, Des beloofde d' voorsz. Samuel Coster wederomme zyne voorsz borgen van dese borchtochte te bevryden. Onder gel. verbant als boven. Voorts quamen voor ons Schepenen voorn̄t Hendrick Servaes ende Jacob Jacobsz. Vinck als Regenten van den Weeshuyse deser Stede, voor haer zelven, ende vervangende d'andere hunne mede Regenten, daer vooren de rato caverende ende vaststaende, Ende bekenden Indier qualité tot laste van t' &s Weeshuys genomen te hebben, als zy nemen mits desen, de Hooftsomme hier boven geroert, mitsgaders drie Jaren verlopen Renten van dien, Belovende daeromme de Renten van̄ zelve hooftsomme Jaerlix te betalen, Ende d' voorn̄ Samuel Coster, ende zynen goeden daer van, mitsgaders van de &s hooftsomme, ten eeuwigen dagen te bevryden. Hier vooren verbindende t' voorsz erff mettet getimmert en toebehooren van dien, ende voorts alle des voorsz. Weeshuys andere goederen, roeren̄, onroeren̄, pn̄te en̄ toecomen̄. Sonder arch en̄ list In oirconde desen brieve bezegelt met onsen zegelen den veerthienden Septembris A°. xvj^{c} Tweentwintich.

(*was geteekend:*) J. VAN DOEZ [?].

Dit stuk vond ik in het Archief van het Weeshuis te Amsterdam; vergeefs zocht ik er naar de acte van verkoop van 9 Augustus 1622, welke in Wagenaar's tijd daar nog aanwezig was (zie ald. Dl. VIII. bladz. 738).

BIJLAGE D.

LIJST DER REGENTEN VAN DEN SCHOUWBURG.

1637—38.

Willem Dircksz. Hooft.
David Sens.
Steven Vennekool.
Mr. Jacob Block.
Hereman Dircksz. Coorenkind.
Simon Engelbregt.

1638—39.

David Sens.
Floris Soop.
Jacob Bas Cornelisz.
Willem van Campen.
Willem Dircksz. Hooft.
Tobias van Domselaer.

1639—40.

Floris Soop.
Tobias van Domselaer.
Willem Dircksz. Hooft.
Jacob Heerman.
Cornelis Beth.
Lambert Pars.

1640—41.

Tobias van Domselaer.
Willem Dircksz. Hooft.
Klaas Moyaart.
Dr. Pieter Hodde.
Willem van Buil.
Lambert Pars.

1641—42.

Willem Dircksz. Hooft.
Mr. Jacob Block.
Jacob de Roij.
Lambert Pars.
Kasper Vinckel.
Willem Stam.

1642—43.

Mr. Jacob Block.
Kasper Vinckel.
Dr. Barent Fontijn.
Gerrit Brandt.
Simon Engelbregt.
. . . . 1)

1643—44.

Mr. Jacob Block.
Kasper Vinckel.
Dr. Barent Fontijn.
Gerrit Brandt.
Simon Engelbregt.
Cornelis Danckersz.

1644—45.

Dr. Barent Fontijn.
Gerrit Brandt
Cornelis Danckersz.
Willem Dircksz. Hooft.
Isaack Commelin.
Marten Kretser.

1645—46.

Willem Dircksz. Hooft.
Isaack Commelin.
Kasper Vinckel.
Willem Stam.
Dirck Claesz. Verwer.
Gerrit Dominicus.

1646—47.

Willem Dircksz. Hooft.
Isaack Commelin.
Kasper Vinckel.
Willem Stam.
Dirck Claesz. Verwer.
Gerrit Dominicus.

---

1) Een zesde schijnt dit jaar ontbroken te hebben: alle stukken van dat jaar zijn slechts door *vijf* personen geteekend.

1647—48.

Kasper Vinckel.
Willem Stam.
Dirck Claesz. Verwer.
Gerrit Brandt.
Marten Kretser.
Jan Vos.

1648—49.

Dirck Claesz. Verwer.
Marten Kretser.
Jan Vos.
Mr. Jacob Block.
Jan Meurs.
Jan Jansz. Fonteijn.

1649—50.

Jan Vos.
Mr. Jacob Block.
Jacob Heerman.
Kasper Vinckel.
Gerrit Fonteijn.
Gerrit Brandt de Jonge.

1650—51.

Jan Vos.
Mr. Jacob Block.
Jacob Heerman.
Kasper Vinckel.
Gerrit Fonteijn.
Cornelis Eggerix.

1651—52.

Jan Vos.
Kasper Vinckel.
Gerrit Fonteijn.
Willem Dircksz. Hooft.
Jacob Dircksz. de Roij.
Mr. Pieter van de Gracht.

1652—53.

Gerrit Fonteijn.
Willem Dircksz. Hooft.
Mr. Pieter van de Gracht.
Mr. Dirck Vennekool.
Cornelis Dircksz. Wittenoom.
Claes Henrixsz.

1653—54.

Gerrit Fonteijn.
Mr. Pieter van de Gracht.
Cornelis Wittenoom.
Jan Vos.
Mr. Dirck Vennekool.
Gerrit Brandt de Jonge.

1654—55.

Mr. Pieter van de Gracht.
Cornelis Wittenoom.
Jan Vos.
Mr. Dirck Vennekool.
Tobias van Domselaer.
Pieter van Schorel.

1655—56.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Mr. Dirck Vennekool.
Tobias van Domselaer.
Pieter Schorel.
Johannes Serwouters.

1656—57.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Pieter Schorel.
Johannes Serwouters.
Sybrand Camay.

1657—58.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Johannes Serwouters.
Cornelis van de Kruysse.
Cornelis Marcelis van Limburch.

1658—59.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Johannes Serwouters.
Cornelis van de Kruysse.
Mr. Dirck Vennekool.

1659—60.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Johannes Serwouters.
Cornelis van de Kruysse.
Mr. Dirck Vennekool.

1660—61.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Johannes Serwouters.
Cornelis van de Kruysse.
Pieter Schorel.

1661—62.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Johannes Serwouters.
Cornelis van de Kruysse.
Pieter Schorel.

1662—63.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Johannes Serwouters.
Cornelis van de Kruysse.
Jacob van der Poel.

1663—64.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Jacob van der Poel.
Albert Pieters.
Cornelis de Vries.

1664—65.

Jan Vos.
Cornelis Wittenoom.
Tobias van Domselaer.
Jacob van der Poel.
Cornelis de Vries.
Cornelis van de Kruysse.

1665—66.

Jan Vos.
Tobias van Domselaer.
Jacob van der Poel.
Cornelis de Vries.
Cornelis van de Kruysse.
Dr. Lodewijck Meijer.

1666—67.

Jan Vos.
Tobias van Domselaer.
Jacob van der Poel.
Cornelis de Vries.
Cornelis van de Kruysse.
Dr. Lodewijck Meijer.

1667—68.

Tobias van Domselaer.
Jacob van der Poel.
Cornelis van de Kruysse.
Dr. Lodewijck Meijer.
Simon Engelbregt.
Dr. Jacob Valan.

1668—69.

Tobias van Domselaer.
Jacob van der Poel.
Cornelis van de Kruysse.
Dr. Lodewijck Meijer.
Simon Engelbregt.
Dr. Jacob Valan.

1669—70.

Tobias van Domselaer.
Jacob van der Poel.
Cornelis van de Kruysse.
Simon Engelbregt.
Albertus Peters.
Mr. Jan Koenerding.

1670—71.

Tobias van Domselaer.
Cornelis van de Kruysse.
Simon Engelbregt.
Mr. Jan Koenerding.
Mr. Jan Blasius.
Ferdinandus de Molde.

1671—72.

Tobias van Domselaer.
Cornelis van de Kruysse.
Simon Engelbregt.
Mr. Jan Koenerding.
Mr. Jan Blasius.
Ferdinandus de Molde.

Van Juni 1672 tot December 1677 was de Schouwburg gesloten, en dus zonder Regenten; in December 1677 werden benoemd:

1678—79.

Petrus Francius, Professor.
Doctor Lodewijck Meijer.
Mr. Andries Pels, Advt.
Jacob Matham.
Doctor Jan Boumeester.
Tobias van Domselaer.

1679—80.

Joan Pluimer.
J. van Coosen.
Prof. Petrus Francius.
Dr. Lodewijck Meijer.
Mr. Andries Pels.
Jacob Matham.

1680—81.

Tobias van Domselaer.
Hendrik Steenhoven.
Joan Pluimer.
J. van Coosen.
Prof. Petrus Francius.
Dr. Lodewijk Meijer.

1681—84.

Verhuurd aan:
Lodewijk Meijer.
Joan Pluimer.
Pieter de la Croix.

1684—87.

Verhuurd aan:
Joan Pluimer.
Pieter de la Croix.

1687—3 Dec. 1688.

Verhuurd aan:
Jan Koenerding.
David Lingelbach.

Na afloop der verhuring trokken de Regenten van het Wees- en het Oudemannenhuis het geheele beheer van den Schouwburg aan zich, en benoemden twee Directeurs of Adsistenten, om hun behulpzaam te zijn. De eerste Adsistenten waren Joan Pluimer en Prof. Pieter Bernagie. In het vervolg waren dus de Regenten van den Schouwburg tevens Regenten van het Weeshuis of van het Oudemannenhuis, en worden in die laatste waardigheid bij Wagenaar Dl. VIII vermeld. Wij gaven slechts de Regenten van 1637—88, omdat die nergens elders vermeld zijn.

BIJLAGE E.

RESOLUTIE VAN 19 AUGUSTUS 1662.

Burgermeesteren en Regeerders der Stadt Amsterdam belasten den Meesters Commedianten die in de aanstaande Kermis alhier zullen spelen, niemandt onder haer geselschap of compagnie te nemen of in te laten

van diegene welke voorleden jaar op den Schouburg alhier gespeeld hebben; op pene dat bij contraventie van dien zijlieden dadelijk van hier zullen moeten opbreken en vertrekken, zonder naderhand ooit wederom alhier om te spelen geadmitteerd zullen worden. Actum, 19 Aug. 1662.

Burgermeesteren en Regeerders der Stadt Amsterdam belasten ende autoriseeren bij deze de Regenten van den Schouburg derselver stede te onderstaan of ook eenige comedianten in dezen loopenden jare op de voorzeide Schouburg gespeeld hebbende met den anderen een compagnie zouden mogen aangesteld hebben om gedurende deze kermis behoudens onze permissie binnen deze stad te komen spelen, ende ons daarvan kennisse te geven, alzoo onze intentie niet en is dat aan zoodanige consent daartoe zal worden gegeven. Actum, 19 Aug. 1662.

BIJLAGE F.

VERZOEKSCHRIFT VAN TH. STRYKER, ENZ.

Aen de WelEdele Grootachtbare heeren
Burgermeesteren en Regeerders der stad Amsterdam.

Geeft met schuldige eerbiedigheid onderdaniglijk te kennen, Mr. Theodore Strijker, hoedat hij Supplt. tot zijne groote ende excessive kosten, alhier opgerecht heeft een Italiaense Opera, dewelke eenigen tijd vertoont zijnde, hij Supplt. naderhand tot de continuatie van dien (: tot zijn leetwezen :) geen consent heeft konnen bekomen, Ende alzoo hij vermits de sware lasten die hij te dragen hadde, in zoodanigen verloop gekomen is, dat hij geen raet weet, om den armen 'tgeene zij nog van hem moeten hebben, en de andere crediteuren te voldoen, doch uit den grond zijns herten genegen is, dezelve te contenteren, daer toe hij ook zeer goede apparentie siet, in cas zijn werk wederom de oude gangh mocht gaen, Soo keert hij Supplt. hem derhalven zeer gedienstig tot Uw' Ed: Gr: Achtb. heeren, oodmoedelijk biddende ende versoekende dat Uw' Ed: Gr: Achtb. ten opsichte van zijn slechten, en miserabelen stant, de goedheid gelieven te hebben van te consenteren, ende toe te staen dat hij de voorsz. opera wederom zal mogen laten vertoonen, voor zoo langen tijd als Uw' Ed: Gr: Achtb. in discretie verstaen en oordelen zullen te behooren. aennemende en belovende uijtte eerste inkomende gelden, wekelijx zooveel in minderinghe van de voorsz. schult aen de voorsz. armen te voldoen, als Uw' Ed: Gr: Achtb. zullen comen te ordonneren, ende naer voldoeninge

van dien, alsdan aen zijne andere crediteuren mede haer achterwezen te zullen betalen. Dit doende enz.

was geappostilleert —

Den inhoude van d'onderstaende requeste bij de heeren Burgermeesteren exactelijk zijnde geëxamineert, is om gewichtige redenen goed gevonden 't zelve afteslaen, ende bij voorgaende Resolutie op dit subject genomen te persisteren.

present de Heeren Hudden, Witsen en Munter. deze 9n Maert 1682.

In Amsterdam. en was gete: Jan Munter.

BIJLAGE G.

RESOLUTIE AANGAANDE FRANSCHE TOONEELSPELERS.

Burgermeesteren en Regeerders dezer Stede gehoord hebbende het versoek van een Troep Fransche toneelspeelders aen haer Ed: Gr: Achtb. gedaen; Versoekende geadmitteert te worden om alhier op de Schouburgh eenige fransche stucken te vertoonen, ende daerover gesprooken hebbende mette Regenten van de Schouburg, die daerinne van harent'wegen hebben bewillicht, hebben goedgevonden de Suppltn. te admitteren tot het vertoonen van fransche toneelspelen, voor de tijd van een maend, mits vooraf accorderende ende contentement doende aen haer Regenten voorz. Actum 26 Junii 1683. press. alle de Hrn. Burgermrn. onderstont.

ter ordonnantie van haer Ed: Gr: Achtb: was get. D. Geelvinck.

BIJLAGE H.

VERBOD VAN VREEMDE TOONEELSPELERS.

Den 2en Septemb. 1683 voorsz, mede in deliberatie geleit zijnde, is goedgevonden ende verstaan, dat'er geen vreemde Commedianten meer binnen deze Stadt en zullen vermogen te speelen, 't zij op 't Schouburg, ofte daarbuiten, nogte dat Een zulks in toekomende oijt meer zal toegestaan, maar absolutelijk geweert moeten worden. Actum dato et praes. ut sa. [nml. 2 Sept. 1683, praesentibs. den Heeren alle de Burgermeesteren. — Vlooswijk, Maarsseveen, Trip en Corver Oud-Burgermeesteren.]

BIJLAGE J. (*vgl. Bijlage C.*)

OVER HET AANKOOPEN DER AKADEMIE.

Op 't versoeck ende doleancien van de gemeene gebueren op d'Elants, Passeerders, Loyers graften en straeten, mitsgaders de Wolffe, Beere, Huyde, Runstraeten, Princen en Keizersgraften omtrent d'Academie, is goetgevonden, dat de Heeren Burgermeesteren wel souden moghen commissarissen ordineeren en met Dr. Samuel Coster spreecken en onderstaen sullen, offse d'Academie tot redelijcke prijsen met de minste lesie van de stadt, van hem ten behoeve deser stede souden kunnen overnemen, om daer nae gebruyct te worden soo als men tot gerijff van de Ingesetenen 't sy tot de godsdienst off anders sal noodich vinden. Actum 29 Jan. 1621.

BIJLAGE K.

HEROPENING VAN DEN SCHOUWBURG.

Wij Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam hebben op de serieuse klachten door de Regenten van het Wees- en Oude Mannenhuys aen ons gedaen, behelsende, dat dezelve twee Godshuijsen boven en behalve de groote schade die sij gedurende dezen oorlog hadden geleden, nog mosten derven de jaerlijxe profijten van de Schouburg die t' sedert eenige jaren was geslooten geweest, door 't missen van welk considerabel middel dezelve godshuijsen seer veel ten achteren geset waren, geresolveert, gelijk wij resolveren bij dezen de Schouwburg te openen. — Maer alsoo wij van ter zijden sijn berigt alsof in de bestieringe van de Schouwburgh t' sedert lange jaren herwarts tot nu toe sodanige sorge niet was gedragen, als wel hadde behoord, waer door veele misbruyken en ongeregeltheden souden syn ingesloopen, die aan veelen oorsaek hebben gegeven om daer tegens te spreecken, en deselve te berispen en bestraffen; En wij wel genegen zijnde de voorsz. twee Godshuysen haere voorige profijten van de Schouwburg tot haere Sustentatie te doen erlangen, mits dat dezelve van alle aanstotelijkheid soo tegens de eerbaerheid en de betamelijkheid der zeeden, alsmede van Godsdienst, of 't geen van dezelve is dependerende soodanig werde gesuijvert dat sij zoude sijn buijten alle opspraek, en sulx voortaen een nut ende leersaem tijdverdrijf, Soo hebben wij tot een geheel redres nodigh geacht over de Schouwburg tot Regenten te stellen, gelijk wij stellen bij dezen

Petrus Francius, Professor,
Doctor Lodewijk Meijer,
Mr. Andries Pels Advt.,
Jacob Matham,
Doctor Jan Boumeester,
Thobias van Domselaer.

authoriserende de voorsz. Regenten van de Schouwburg, om alles wat de directie van de Schouwburg betreft zodanigh te redresseren en regeren met uijtsluijtinge van alle anderen (: alsoo dezelve Regenten voortaen directe van ons en niemand anders sullen dependeren :) als sij luijden sullen meenen ten meesten stichtinge der jeucht en oirbaer van de Godshuijsen te behooren, gelijk bij seker vertoog aen ons overgegeven in 't breede is gededuceert, mits dat dezelve Regenten alle in hare voorsz. dienst sullen continueren voor de tijd van een jaer aenvangh nemende met Vrouwenlichtmisse 1678 en vervolgens van Jaer tot Jaer twee moeten afgaen, te weten, het eerste Jaer de twee lestgestelde in ordre, het tweede Jaer de twee in het midden genoemt ende het darde Jaer de twee bovenste, en daer naer van Jaer tot Jaer twee van boven aen, sijnde de oudsten in dienst, naer onderen tot successivelijk dalende, wordende de gemelde Regenten, voor dat de twee die uijt 't midden van haer jaerlijx sullen afgaen, uijt haren dienst sijn getreden, vorders geauthoriseert te doen een nominatie van vier bequame persoonen om uijt dezelven door d'heeren Burgemeesteren in den tijd jaerlijx, voorts naer Vrouwe Lichtmisse, twee anderen te werden verkoosen, bij aldien haer Ed: Gr: Achtb: sulx sullen dunken geraden. En sullen dezelven alle Vierendeeljaers precis gehouden zijn van haer ontfang en uytgift te doen behoorlijke rekeninge, bewijs en reliqua aen de Regenten van het Wees en Oude-mannenhuijs: En sullen de winsten en profijten, die jaarlijx van de Schouwburg boven de kosten suijver comen over te schieten door deze Regenten, aen de Regenten van 't Wees- en Oude Mannenhuys moeten overgegeven werden als voor dezen, te weten; twee derde parten voor 't Weeshuijs ende een derde voor 't Oudemannen huijs. Actum den 28 Decembris A° 1677.

BIJLAGE L.

OVER HET BENOEMEN VAN NIEUWE REGENTEN.

Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdamme interpreterende hare ordonnantie den 28 Decembris 1677 op het doen van de jaerlijxe nominatie van de Regenten van 't Schouburgh genomen, verclaeren haeren meeningh te zijn, dat ook de afgaende Regenten daerinne zullen hebben te stemmen; Edoch om te voorcomen alle contentie, ordonneren deselve Burgermeesteren dat in plaetse van vier als voordesen gesegt is, ses nieuwe om twee Regenten door Burgermeesteren daeruijt verkoren te werden jder jaer sullen werden genomineert, ende sal sulx niet bij meerderheid van stemmen werden gedaen; maer bij jder Regent een naer welgevallen opgestelt om aen Burgermeesteren soo ses in getale over-

handreijckt te werden. Actum den 8 Februarii A°. 1679. praesent alle de heeren Burgermeesteren.

BIJLAGE M.

NIEMAND ZONDER BETALING TOE TE LATEN.

Burgermeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam ordonneren en gelasten de Regenten van het Wees-huys en oude Mannen-huys, mitsgaders de Regenten van de Schouburg dat zy naarstig zullen hebben zorge te dragen, dat geene Persoonen, van wat qualiteit dezelve zouden mogen zijn, buiten de ses Regenten van den Schouburg, en die daar verder of als acteurs ofte tot andere actuëlen dienst zullen werden vereischt, in de Schouburg zullen werden ingelaten, voordat zy het volle geld daartoe gesteld zynde zullen hebben voldaan, al waar 't zelfs, dat het Spel meer als half ten einde waar gebragt, of dat tot het beginnen van de Klugt was geavanceert, op pene dat zoo wanneer met behoorlyke actens bewezen zal konnen worden, dat daar eenige Persoonen, of zonder betaalen, of die maar een gedeelte zullen hebben voldaan ingelaten zijn, de voorsz. Regenten van de Schouburg gehouden zullen wezen, het zelve uyt hare particuliere beurzen aan de Gods-huyzen op te leggen en te betaalen. Zullende daar-en-boven diegene, die tot de Collecte van de voorsz. penningen zijn gestelt, in cas van nalatigheid de acte door Burgermeesteren van haar dienst werden ontslagen, *inhabil* verklaart, om eenige ampten van Burgermeesteren wegen in Amsterdam te bedienen. Actum 31 Jan. 1678.

BIJLAGE N.

AFREKENING MET DE GODSHUIZEN.

Burgermeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam ordonneren, dat van vierendeel jaers tot vierendeel jaers de Rekening door de Regenten van 't Schouwburg ten overstaen van de Regenten van het Wees en oude mannen-huys sal werden gedaen in het Wees-huys hier ter stede ten klocke drie uren naer den noen op de eerste Dingsdag van de maend dat de Rekening sal wesen te doen: dat het slot van de voorsz. Rekening sal werden voldaen aen die van het oude Mannen en Wees-huys respective naer het contingent dat daer inne sijn gewoon te genieten, aen de voormelde Regenten selfs, ofte die sij daertoe sullen gelieven te commit-

teren, op Schouwburg te betalen. Actum den 24e May A°. 1678. praesentibus alle de Heeren Burgermeesteren, demto den Heere Hoofd.

BIJLAGE O.

AFREKENING MET DE GODSHUIZEN.

Burgermeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam ordonneren, dat de Regenten van 't Schouburgh, de drie eerste Vierendeel Jaers op de eerste dingsdach der volgende maand, aen de Regenten van 't Wees ende oude mannen huys, in 't Weeshuys zullen bekent maken, wat penningen sylieden, ten behoeve van de respective Godshuijsen over hebben: welke penningen de Regenten van de respective Godshuijsen 's anderen daeghs by assignatie zullen laten halen van de Schouburgh.

Ende dat het laaste vierendeel jaers, op den tweeden dagh nae de laaste Speeldagh van dat Jaer, de Regenten van de Schouburgh, aen die van de respe Godshuijsen, de totale reekeninge van 't geheele Jaer zullen doen in 't Weeshuijs op deze wijse [1]):

Ten klokke drie uren naer noen op den voorsz. dagh zullen sigh de Regenten van de Schouburgh naer 't Weeshuijs begeven, en sullen de twee presidenten van de respective Godshuijsen de eerste plaetsen in 't sitten hebben: waer nae sal volgen de president van de Schouburgh: na deze alle de Regenten van 't Weeshuijs ende Ouden mannen huijs, ende nae haer de Regenten van de Schouburgh.

De Regenten van de Schouburgh zullen van haer ontfang ende uijtgift doen behoorlijke rekeningh, bewijs ende reliqua aen de Regenten van 't Wees ende oude mannen huijs: haer voorlesende de gehele Rekeninge van post tot post, en die verklaarende daer 't van noden zal sijn.

Sij sullen copije van de voorsz. Rekeninge, door haer onderteikent, den Regenten van de respective Godshuijsen overleveren.

Indien de Regenten der Godshuijsen, de Rekeninge voor goed kennen, sullen sij die door haere ondertekeninghe approberen, ende de resterende penningen, in manieren als vooren geseid is, van de Schouburgh doen affhalen.

Maer zoo in 't opmaken van de Rekeninghe, eenigh notabel verschil tusschen de respective Regenten van de Godshuysen en van de Schouburgh quame te reijsen, waer over sij niet konden overeenkomen, zal de decisie daer van staen aen de Heeren Burgermrn.

Actum den 27e Julii 1678. Pres. alle de Heeren Burgermeesteren, dempto den Heere Hooft.

1) Ook hierover was men het zelfs oneens!

BIJLAGE P.

ACCOORD TUSSCHEN DE REGENTEN VAN DEN SCHOUWBURG EN DIE VAN DE GODSHUIZEN.

Op heden den .... A°. 1679 zijn d' ondergesz. Regenten van 't Wees- en oude mannen-huijs ter eenre, ende de Regenten van 't Schouburgh, ter anderer zijde, nopende differentiale poincten tusschen haer openstaende met den anderen — geaccordeert, en in der minne overeengecomen, eerstelijk:

1. Dat de Reeckeningh bij de voorsz. Regenten van 't Schouburgh nu onlangs wegen haer ontfangh en uijtgift gedaen, mits dezen, sooals dezelve leijt, in allen deelen werd geapprobeert, en de Regenten van de Schouburg voor hare genomene moeite en geadhibeerde diligentie, bedankt.

2. Dat van nu voortaen tot den ontfang van de penningen en uijtdeelen der lootjens bij de Regenten van 't Schouburg, en tot het ontfangen der lootjens bij de Regenten van 't Wees- en oude mannen-huijs eenige bequame persoonen zullen werden aangestelt, welke ontfangers van de lootjens gehouden zullen zijn t' elkens ten eijnde van 't Spel aen de Regenten van 't Schouburg hare Lootjens op de kamer over te brengen, ende sullen dezelve ontfangene penningen onder de Regenten van 't Schouburge worden bewaert, omme daervan t' sijner tijd Rekening te doen aen de Regenten van 't Wees- en Oude mannen-huijs conform de Resolutie van de heeren Burgemeesteren daer van zijnde.

3. Dat billijk en behoorlijk is, dat aen den Poëet wiens Spel vertoont werd, voor dat mael zal werden vergunt een halff dozijn Lootjens, des dat de Regenten van 't Schouburg 't zelve aen de heeren Burgermeesteren (:des nood zijnde:) zullen verantwoorden.

4. Dat de Regenten van 't Wees- en Oude mannenhuys t' allen tijden op de Schouburgh, om den dienst, die haer E: bij acte van de heeren Burgermeesteren is aenbevolen uijt te voeren, sullen mogen comen als 't hen belieft.

Eijndelijk dat voortaen wedersijds alle gemack en faciliteit zal werden bijgebracht, om een goede harmonie tusschen malcanderen te onderhouden, en alle redenen van klachte ter zijden te leggen.

Was met verscheide handen onderteekend

Willem Six	Wilhem Pauw	Tobias van Domselaer
Henrik Vastrix	Ant. Gommaerts	P. Francius
Corn. Wilmerdonx	Isaac Jan Nijs	. . . .
Wigbolt Muilman	Jeremias van der Meer	. . . .
M. Wiltschut		J. Matham
		Joh. Bouwmeester.

onderstont

Burgemeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam hebbende gesien het Bovenstaende accoord, approberen en ratificeren het selve in alle

sijne deelen soo het wijdt, ordonnerende partijen Contrahenten sigh van wedersyden na het selve te reguleren. Actum 3 Februarii 1679. praes. alle de heeren Burgermrn. onderstont Ter ordonnantie van haer Ed: Gr: agtb. was get. G. Munter.

BIJLAGE Q.

REGELING IN HET BESTUUR.

De Regenten van de Schouburgh hier ter Stede ter occasie van de nominatie, ende electie van twee nieuwe Regenten in plaetse van degeene die afgaen zouden, in februario laestleeden, gerepresenteert hebbende aen de H. H. Burgermeesteren bij requeste, geregistreert in 't groot Memoriael dat sij hunne gedaghten hadden laten gaen over de middelen waerdoor de regiëring van den Schouburgh in beter order gehouden, ende 't voordeel der armen beter betracht zoude kunnen werden, als wel door de tegenwoordighe directie die niet als een onvermijdelijck verval komt te beloven, ende gereet waren om van 't geen by haer uytgedaght was openinge te doen: ende bij welgedachte Heeren Burgermeesteren gecommitteerd sijnde de Heeren Coenraad van Beuningen, regeerende ende de Heer Johannes Hudde, oud-Burgermeester om deselve openinghe te hooren ende rapport te doen, ende naderhand nog aen de meer welgedachte H. H. Burgemeesteren gepresenteert sijnde zeker requeste van de Regenten van 't Weeshuijs ende van 't Oude mannenhuijs hier ter stede waerbij de zelve klagen dat door de tegenwoordighe directie van de Schouburgh de voorseijde Gotshuijsen in hare inkoomsten zeer benadeeld zijn ende verder staen te werden, ende daeromme versoekende dat de voorgeroerde directie wederom haer mogt werden aanbevoolen als voormaals, of dat sij immers zouden mogen hebben de nominatie van de Regenten van de Schouburgh ofte dat soodanigh andere order soude mogen werden geraamd als de Heeren Burgermeesteren ten beste van de voorseijde Gotshuijsen sullen bevinden te behooren, ende dat de voorseijde requesten geregistreert als boven, insgelijks was gestelt in handen van de bovengeroerde Heeren om te dienen van advijs. Soo is door Hare EEd. gerapporteert dat zij, de voorseijde Requesten, ende de stucken daertoe specterende geexamineerd hebbende, ende de Remonstrantien daarop hebbende gehoort, van advijs sijn dat blijvende de ordere bij mijn Heeren de Burgemeesters jongst gesteld tot het afgaen van twee Regenten van de Schouburgh jaarlyx, de nominatie om de vacante plaatsen te suppleren, voortaen sal geschieden door drie Regenten van 't Weeshuijs ende drie Regenten van 't oude mannen huijs, ende alle de Regenten van de Schouburgh, ende dat de selve Regenten in getale voorzeyd het loopende jaer,

ende vervolgens alle jaren op de eerste dinsdagh in September bij den anderen vergadert sijnde bij stemminge hooft voor hooft met de Regenten van de Schouburgh een nominatie sullen doen van ses personen om daeruijt bij Burgemeesters twee nieuwe Regenten in plaetse van de afgaende gekoosen te werden: ende dat deselve opde voorseijde voet telckens een triple getal sullen nomineren in plaetse van de geene die binnens tijts door afsterven ofte anderzins haer diensten komen te quiteren. dat vorders de Regenten van de Schouburgh voortaen sullen wesen ontslagen van alle de moeiten ende ommeslagh welcke sij tot nogstoe hebben gehad in 't doen ontfanghen ende int verantwoorden van de inkoomsten van 't voorseijde Schouburgh, ende van het doen maken, ende betalen van alle toestel van klederen toonelen ende andersints welcke tot decoratie van de Schouburgh, ende t'speelen van de comediën sijn vereischt, sullende sij Regenten van de Schouburg alleen ordonneren 't geen nodigh is om t' selve door de voorseijde Regenten van de twee Gotshuijsen besorght ende bekostigt te werden, ende opdat het selve met te meerder oerbaar geschiede, dat de Regenten van de meergeroerde Gotshuijsen de Rekeninge daervan bij haer te houden aen de Regenten van de Schouburgh sullen exhibeeren alle drie maanden om gesamentlijcke te letten of yts tot meerder menage gedaen soude kunnen werden. Ende om daeromtrent in goede voet te leggen dat nae de nominatie, en de electie welke in 't begin van de aenstaende maend althans heeft te geschieden, alle de Regenten van de voorseijde twee Gotshuijsen, ende van de Schouburgh sullen vergaderen, ende formeeren een reglement van menage tot het meeste voordeel van de Gotshuijsen, daerinne specialyk ook gelet opde qualificatie van de gene die gratis de comedien zullen frequenteren mogen om hetzelve reglement zes weken na de voorseijde electie voorgedragen te werden, ende door haer Ed. Gr. Achtb. gearresteerd te werden, soo als zij bevinden te behooren, waerop gedelibereerd zijnde, hebben Burgem. ende oud-Burgem. haer met het voorseyde advys eenstemmelijk geconformeerd ende is goet gevonden dat copije van dese sal werden gegeven aen de Regenten van de Gotshuysen ende van de Schouburgh om te strekken tot haar narichtinge ende om haer daernae te reguleren. Actum 21 Aug. 1680.

BIJLAGE R.

ACHT BRIEVEN.

N°. 1. Aan de E.E. Heeren Regenten van het Weez- en Oudemannen-Huis tot Amsterdam.

E.E. Heeren.

Doordien wij U.E.E. volgens de ordre, ons schriftelijk en mondeling gegeeven bij de E.E. Grootachtb. Heeren Burgemeesteren, dikwijls noodige

dingen voor de Schouwburg geordonneert hebben, die U.E.E. volgens U.E.E. plicht niet hebt bezorgd; En doordien wij ook geen andere staat konnen maaken, als dat wij eveneens zullen gehandelt worden, als wij iets ordonneeren: zo doen wij U.E.E. weeten, dat de Kleederen, en toestel zodaanig vervallen door gebrek van reparatie, en bij maaking van nieuwe, dat de Spelen niet behoorlijk konnen gerepresenteert worden; waardoor de Schouwburg weinig toeloop van aanschouwers krijgt, en de poeeten de lust benomen wordt, om iets aan de Schouwburg te leveren. En dit maaken wij U.E.E. bekend, om altijd ons te konnen ontschuldigen, dat wij de oorzaak van die ongemakken in geenigen deels zijn; en om U.E.E. met eenen te waarschouwen van te bezorgen, dat er in 't generaal noodig zijn:

2 Romeinsche mans, en
2 Romeinsche Vrouwe kleederen, beneffens
2 Moderne mans Rokken, en
1. Geborduurde Campanje mantel na de niewe mode.

als mede dat er behoorlijk reparatie geschiede aan Pluimen, Hoeden, strikken, juweelen, degens, schoenen, &c. met bijmaaking van zo veel nieuws als noodig is. En het zal raadzaam zijn, dat dit bovenstaande niet met U.E.E. gewoonlijke langzaamheid; maar met vlijt, en zonder uitstel besteld werde, om een verder geheel verval, welk andersins onvermijdelijk is, voor te komen, en de Schouwburg, zo veel doenlijk is, in eenige stand te houden. Wij verblijven

E.E. Heeren

U.E.E. Toegeneegene
vrienden, en Confraters
De Regenten van de Schouwb.
L. MEIJER
P. T. Scriba.

In Amsterdam,
Den 20 Januarius, 1681.
Ter Presentie van T. van Domseler,
p. t. Praeses, L. Meijer, P. T. Scriba,
en J. van Coosen.

N°. 2. Aan de E.E. Heeren Regenten van het Weez- en Oudemannen Huis Tot Amsterdam.

E.E. Heeren,

Wij hebben U.E.E. voorleedene Dingsdag mondeling bekend gemaakt; dat wij, volgens toestaan van de Ed. Grootachtbaare Heeren Burgemeesteren, een accoord hadden aangegaan met de Poeet van Ifigenie, en de Schilder door liefde, te weeten, dat hij 50 gl: elke reis als zijn Spel en Klucht gespeeld zal worden, meer aan den armen zal geeven, als de Spelen van het eerste vierendeel jaars (de Kermisweek uitgezonderd) het

een door het ander gerendeerd hebben; als ook dat wij gereed waaren, om het voors. Spel en Klucht met de eerste geleegentheid te vertoonen, Deze geleegentheid oordeelen wij te zijn aanstaande Maandag, den 24 Febr. als wanneer wij van voorneemen zijn de zelve op het Tooneel te brengen. Dit maaken wij U.E.E. nu weder schriftelijk bekend, om alle misnoegen voor te komen, terwijl wij blijven,

E.E. Heeren,

U.E.E. Toegeneegene
Vrienden, en Confraters,
De Regenten van de Schouwb.
L. MEIJER,
P. T. Scriba.

Amsterdam,
Den 18. Feb. 1681.

N°. 3. Den E.E. Heeren den Heeren Regenten van het Weez- en Oude-Mannenhuis In Amsterdam.

E.E. Heeren.

Wij hebben UEE. verscheidene maalen, zoo mondeling als schriftelijk verzocht dat UEE. ons met nieuwe kleederen zoude voorzien, waar op niets gevolgd is dan eenig balletkleederen, en een mantel na de mode. Wij doen UEE. dan nochmaals weeten, dat wij nootzaakelijk Romeinsche, en inzonderheid moderne kleederen van doen hebben, zo wel voor mans als vrouwen, neffens toestel &a. dat wij niet een spel konnen uitvoeren 't welk onder fatsoenlijke, edel, of burgerlieden speelt; omdat de kleederen, die wij daar toe gebruiken zouden, voor twee Jaaren gemaakt, verre uit de nieuwste mode, en meest versleeten zijn; behalve dat de aanschouwers altijd de zelve kleederen op de Schouwburg zien, zo in Antyksche, Romeinsche, als moderne spelen en kluchten; 't welk zeer verdrietig, Ja walglijk valt voor de aanschouwers die ons dikwils plechte te komen bezoeken, en in Amsterdam een groote menigte uit maaken. Ook blijft het begonne tooneel half geschilderd staan; 't welk niet alleen al behoorde gedaan te zijn, maar weder andere begonnen, al het welk wij wel zouden geordonneert hebben; maar UEE. wien die uitvoering bevolen is, weigerden ons zo geringe dingen, en laaten dat tooneel zo half gemaakt staan, dat wij op grootere niet denken durven. Zo dat de Schouwburg, bij gebrek van kostelijkheid, en verandering, nootzakelijk vervallen moet. UEE. gelieven maar eens aanschouw te neemen wat effect dat de tooneelen van de Opera doen, die, bij de geene die wij voor hadden genomen te maaken, niet eens zouden te pas gekomen zijn, en wat voordeel gedaan hebben de onkosten die men aan de laatste balletten op de Schouwburg gehangen heeft, en UEE. gelieve te overdenken als dat maaken en repareeren van tooneelen, kleederen, &a. eens te gelijk zal moeten gedaan worden, wat geld het alsdan kosten zal. en UEE. zal bevinden dat vasten altijd geen brood spaaren is, en dat zulks gemakkelijk

allenskens had konnen gedaan worden, en de Schouwburg in haar luister gebleeven zijn; die nu reets zo vervalt, en bij gebrek van aanmaaking, en vernieuwinge van kleederen, tooneelen &ª. verder vervallen moet. Waar om wij UEE. vrindelijk aanmaanen de laatste geordonneerde kleederen met den eersten te doen vervaardigen, met alles dat 'er toe behoort; en bij provizie het begonnene tooneel te laaten afschilderen, aangezien het zeer nootzaakelijk is; want komt eens eene zwervende troep Commedianten hier te speelen, zij zullen in kleederen zo boven ons uitsteeken (want tooneelen konnen zij niet mede voeren) dat de Schouwburg geheel in verachting raaken zal. ieder fatsoenlijk speeler onder hen heeft meer fraaije kleederen alleen (van verdere willen wij niet spreeken) als de geheele Schouwburg saamen heeft. Ook verzoeken wij UEE. de rekeñ die UEE. nu doen zult pertinenter te doen als die laastmaal gedaan is; want als die weder op de zelve wijs zoude gedaan worden, zo zouden wij bij UEE. niets te doen hebben, en consequentelijk de tijd niet behoeven te verzuimen om daar te komen; want wij zouden ons nooit voor de Heeren Burgerm̃. konnen verantwoorden van dat zo te hebben laaten doorgaan. de meeste onbetaalde schulden stellen UEE. niet op: UEE. geven ons geen Copye van ontfangst noch uitgift, zo dat wij de intentie van de Heeren Burgerm̃. niet konnen voldoen; die ons opleggen, van na te zien wat wij beter zouden konnen menageeren. Ook maaken wij UEE. bekent dat 'er dagelijks veel volks voor niet op de Schouwburg komt, zo die zeggen vrijheid van UEE. te hebben met vrouw en kinderen altijd door te gaan, en die somtijds wel een vriend mede brengen, als die door UEE. oppassers aan de deuren op UEE. naam doorgelaaten worden, waaraan wij twijffelen of het inderdaad ook zo is: het welk wij wel zouden verhoeden, indien wij geloofden dat ons die magt competeerden, doch nu maaken wij het slechts bekend, om ons in onze plicht, zo veel mooglijk is, te kwijten, dewijl het ons in het allerminst niet raaken kan als het door UEE. last geschiedt, en dat het de Heeren Burgerm̃. ons niet kwalijk zouden af neemen in diergelijke disorders niet gevigileert te hebben. ook valt er wel wat te zeggen wegens het treur- en blijspel, waarover wij met den Poeet gecontracteert hebben, dat het zelve door UEE. schuld opgehouden wordt, daar de rollen alrede geleert, en de onkosten toe gedaan zijn, welk zeer schadelijk voor UEE. armen is, om zeer veele en wichtige redenen hier te lang om op te haalen; dat wij wenschen tusschen U.E.E. en ons mogt geremedieert, en afgedaan worden; op dat de Heeren Burgerm̃. zich met zulke beuzelingen niet moogen moejen, gelijk wij niet twijffelen te zullen geschieden. Endelijk, alzo wij van veele kanten hooren dat UEE. gebelgt zouden zijn over onze onderschrijving, van ons te noemen UEE. toegenegene Vrinden en Confraters, alsof daar eenige superioriteit in stak, wij konnen UEE. wel verzekeren dat wij hebben gemeent dat het een hartelijke expressie was tot bewijs van onze genegenheid tot UEE. gelijk wij die van UEE. verwachten; en wij wenschen eene wijs van zeg-

gen te konnen uitvinden die UEE. aangenaam mogt zijn, zonder het regt van egaliteit met UEE. te verliezen, alzo wij op die voet ingesteld zijn. en verklaaren ons bij deeze gelegenheid, dat wij weeten een laater Collegie dan dat van UEE. te zijn, en bij gevolg overal de laatste, maar niet de minste, als door beleefdheid, En verzoeken UEE. zulks te willen gelooven, om een fondement te leggen tot alle eenigheid en vrindschap, gelijk zulks ons door de Heeren Burgerm. dagelijks gelast wordt. UEE. vorders al het bovenstaande, en ons in UEE. toegenegenheid recomandeerende blijven wij

E.E. Heeren

UEE. goede Vrienden
en Confraters
De Regenten van de Schouwb.
J. PLUIMER.
P. T. S.

Ter Schouwburg
den 10e Maert 1681.

N°. 4. Aan de EE. Heeren Regenten van 't Weez- en Oude mannenhuis der Stad Amsterdam.

E.E. Heeren,

Wij zijn verzekerd dat 2 a 3 van onze Speelers met de eerste zoete tijd ons zullen begeeven, waardoor de Schouwburg genoodzaakt zal worden, zo niet stil te staan, ten minsten zodaanige Spelen te speelen, niet die wij zouden willen, maar die wij zouden moeten. Om dat voor te koomen, gelooven wij, dat U.E.E. zeer wel zullen doen, den Brenger dezes, die zijn dienst presenteert, hoe eer hoe liever aan te neemen. Het welk wij U.E.E. doen weeten, om ons in onze plicht te kwijten.

Wij beveelen ons in U.E.E. toegeneegenheid, en blijven

E.E. Heeren,

U.E.E. Goede Vrienden,
en Confraters,
De Regenten van de Schouwburg.
L. MEIJER
P. T. Scriba.

In Amsterdam
Den 13 Maert 1681.

N°. 5. Aan de E.E. Heeren Regenten van het Weez- en Oude mannenhuis Tot Amsterdam.

E.E. Heeren.

Daar wordt een Klucht geleerd, in dewelke de Poeet eenige Kleederen meent noodig te hebben, gelijk hij in deeze bijgaande Memorie [1]) opgesteld heeft: En wij oordeelen, dat die, en andere diergelijke Kleederen

---

[1]) Die memorie heb ik niet gevonden.

niet alleen in zijn Klucht, maar ook in zeer veele andere moderne Spelen hoog noodig zijn, gelijk wij U.E.E. reets menigmaal hebben laaten weeten, en nu weder nochmaals doen weeten, opdat U.E.E. die hoe eer hoe liever zouden moogen beschaffen, en door verzuim van het zelve geen oorzaak zijn, dat die Klucht, en andere Speelen en kluchten lang verschooven, of ganschelijk niet op het Tooneel komen.

Wij beveelen ons in U.E.E. toegeneegenheid, en blijven

E.E. Heeren

U.E.E. Goede Vrienden
en Confraters
De Regenten van de Schouwburg.
L. MEIJER.
P. T. Scriba.

In Amsterdam,
Den 15 Maert 1681.

N°. 6. Aan de E.E. Heeren Regenten van het Weez- en Oude mannenhuis Tot Amsterdam.

E.E. Heeren.

Wij hebben U.E.E. meermaalen gewaarschouwt wegen het verval van de Schouwburg ten aanzien van Kleeren, Toestel, Tooneelen, enz: en daarom van tijd tot tijd zo mondeling, als schriftelijk geordineert, en door T. van Domseler doen aanzeggen, dat U.E.E. daar in voorzien, en eenige nieuwe maaken zoudt, waarop niets gevolgd is.

Sedert hebben wij voorzien, en den zelfden T. van Domseler bekend gemaakt, dat U.E.E. meeste en beste Speelers tegen de Somer zouden buiten gaan speelen, en ons verleegen laaten, gelijk wij nu bevinden dat er reets zes van de voornaamste vertrokken zijn, om hier niet te speelen. Waarom wij genoodzaakt geweest zijn andere nieuwe Speelers aan de hand te houden, en bij tijden en wijlen te emploijeeren: Doch wij hooren van T. van Domseler, dat de zelve gevaar loopen van niet betaald te worden; en dat er op de gewoone Dingsdagen, die alleen gesteld zijn tot het verhandelen van de zaaken van de Schouwburg, niemand van U.E.E. allen compareert, als de Heeren Hinloopen en Domseler, en daar bij dat U.E.E. geresolveert is geen nieuwe Speelers aan te neemen voor de toekomende Sept. het welke de gemelde nieuwe Speelers ook bekend zijnde, hen weerzoorig maakt, om in toekomende niet te willen speelen, alzo niemand gaerne iets voor niets doet. Waardoor wij te elken speeldage staan gevaar te loopen, of gansch niet te speelen, of slechte Speelen te speelen, of de goede zeer miserabel uit te voeren tot merkelijk nadeel van U.E.E. Armen. Het welke in plaats van verbeteren, noch zeer staat te verslimmeren, angezien er een Troep van Speelers geformeerd wordt, om in andere landen te gaan speelen, die niet alleen die vertrokkene, maar ook noch andere van U.E.E. beste Speelers zoekt van de Schouwburg af, en bij zich te krijgen. Al het welke de voors. Speelers zeggen te spruiten, omdat

zij van U.E.E. niet behoorlijk getracteert worden, en met U.E.E. geen conditie gemaakt hebben, die haar verbindt om op de Schouwburg te speelen, dan als het haar gelieft. Waarom wij U.E.E. wederom zeer ernstig waarschouwen, dat U.E.E. zonder uitstel bezorgen, dat de vertrokkene Speelers wederkomen, of dat U.E.E. de Schouwburg van andere bekwaame in hunne plaats voorzien.

Dit hebben wij geoordeeld onze plicht te zijn U.E.E. te waarschuwen, gelijk het U.E.E. pligt is onze waarschuwing ter harte te neemen.

Wij verblijven,

E.E. Heeren

U.E.E. Goede Vrienden,
en Confraters,
L. MEIJER.
en
De zelfde voor J. PLUIMER,
op zijn verzoek, alzo hij
van huis moest gaan.

Amsterdam
Den 24 May. 1681.

N°. 7. Aan de EE. Heeren De Regenten van het Weez- en Oude mannenhuis tot Amsterdam.

E.E. Heeren.

Alzo wij tot noch toe geen nieuwe kleederen verneemen tot het blijspel van de Moeyelyk Geval, schoon wij daarom al voor twee maanden aan U.E.E. hebben geschreeven, zo verzoeken wij dat de zelve ons moogen toekomen, alzo wij alsdan, en eerder niet, het voorn. Spel op het Tooneel zullen brengen; te meer alzo zulks ook is geweest het verzoek, en begeeren van de Poëet, die van U.E.E. ook toezegging heeft gehad, schoon U.E.E. zich nu daarop beroept dat wij de voorn. kleederen nooit hebben geordonneert, gelijk wij uit de mond van onze Confrater Domselaar, verleden Donderdag verstaan hebben. Hier nevens gaat weder een tweede ordonnantie [1]) van het geen 'er nodig is, niet anders te gemoet ziende dan het zelve ons met den eersten zal toekomen; waar op wij ons verlaaten & blijven

E.E. Heeren

U.E.E. dienstbereide
Vrienden & Confraters.
De Regenten van de Schouwb.
L. MEIJER.
J. PLUIMER.

---

1) Ook ditmaal zonder ordonnantie van het benoodigde. Bovenstaande Brief, zonder datum of aartal, zal wel in verband staan met dien van 15 Maart 1681.

N° 8. De E.E. Heeren Regenten van het Weez- en
Oude Mannenhuis. Amsterdam.

E.E. Heeren.

Wij hebben, niet zonder groote redenen, uw E.E. gerecommandeert den persoon van van Heulen, eerstelijk om zijne groote ervarenheid, en ten andere om dat wij oordeelen dat zijne dienst als tooneelmeester, en generaale toeziender op alle verdere zaaken de Schouwburg concernerende, niet wel van de Casteleins plaatz (daar niemand bekwaamer noch trouwer toe kan gevonden werden) mag gesepareert zijn; wij hebben ook niet anders konnen merken, of uw E.E. hebben hem reets door ons toezegging gedaan, derhalven zouden wij gaarne, met uw E.E. believen, zien dat hij daartoe mogt begunstigd werden waar voor wij ons zullen verplicht houden, blijvende midlerwijl

E.E. Heeren

Uw. E.E. DienstWillige
Vrienden en Dienaars
De Regenten
van de Schouwburg.

P.S. ten waare de groote occupatie die wij op Schouwb. hebben, zouden wij ons de eere geeven van mondeling onze dienst te komen presenteeren.

Bovenstaande Brief zonder datum, jaartal of handteekening. — Wat gansch andere toon wordt daarin aangeslagen — vooral bij de onderteekening en in het P.S. — als in de andere brieven uit dit pakket! Zouden de Heeren misschien zoo zoetsappig geweest zijn ten einde hunnen beschermeling den post te bezorgen en dus hun zin te krijgen?

BIJLAGE S.

HANDHAVING DER ORDE.

Mijne Heeren van den Gerechte der Stad Amsterdam in ervaringe zijnde gekomen, dat 'er dagelijks veel insolentien werden gepleegt door baldadige en moetwillige Menschen, tenderende tot ruine van de Schouburg; alsmede, dat een nader reglement omtrent de Speelders werd vereischt, hebben goedgevonden te ordonneren, willekeuren en statuëren, soo als hare Ed. Agtb. ordonneren, willekeuren en statuëren bij desen:

I.

Dat niemand eenig geraas, getier of eenige andere baldadigheid, het zij met actien of woorden, in de Schouburg sal mogen maken, op een boete van drie guldens voor d'eerste maal, en voor de tweede-maal gelijke drie guldens, en daar-en-boven arbitralijk te sullen werden gecorrigeert.

II.

Dat niemand de Biljetten van de Bordjens, waarbij bekend gemaakt word wat 'er gespeeld sal worden, sal vermogen af te scheuren, op een boete van 25 guldens voor d'eerste-maal, en voor de tweede-maal op gelijke boete, en naar exigentie van zaken arbitralijk te werden gecorrigeert.

III.

Gelijk ook niemand sal vermogen Biljetten in de Stad aan te plakken, of onder de hand uijt te geven van diegene, die buyten de Jurisdictie van dese Stad mogten komen te speelen, op een boete van vijftig guldens voor d'eerste-maal, en voor de tweede-maal op gelijke pene van vijftig guldens, ee arbitrale correctie daar-en-boven.

IV.

Dat geen Poëten, noch andere, onder malkanderen eenige Contracten Cabalen of Verbintenissen sullen mogen maken, om daardoor de Schouburg of de Regenten van dien te beledigen, ende het inkoomen van de voorschreve Schouburg te ruineren, op een boete van duysent guldens voor de eerste maal, en voor de tweedemaal op gelijke pene van duysent guldens en arbitrale correctie daer en boven na exigentie van zaken.

V.

Ende tot weering van alle moetwil, geraas, getier, of eenige andere insolentie in de voorschreve Schouburg, hebben welgemelde Heeren van den Gerechte mits dezen geauthoriseert de Heere Hooft-Officier, om op de Speeldagen twee 's Heeren Dienaars, in de voorschreve Schouburg te houden, om op d'aanklachte van de Regenten der zelver, Soodanige menschen die sich daar aan schuldig maken, uyt te leyden, en ook na vereisch van zaken aan haar Ed. Achtb: aan te brengen.

VI.

Ende eindelijk, dat de *Acteurs* en *Actrices* hunne contracten met de Regenten der Schouburg gemaakt, ende bij hen ondertekent, getrouwelijk zullen onderhouden en naer komen, ende dat, in gevalle zij dezelve quamen te verbreeken, haaren dienst te quiteren, of zig met andere, om elders te speelen, te engageren, tegens deselve sal werden geprocedeert, als men tegens Dienstboden, die uyt haar huur loopen, of sig andersints ongeregelt aanstellen, gewoon is te procedeeren.

Te appliceren alle de voorschreve boetens een derde ten behoeve van 't Wees- en oude-Mannen-huys, een derde ten behoeve van de Regenten van de Schouburg, en 't resterende derde part ten profijte van diegeene, die de Callangie zal komen te doen. —

Aldus gearresteert den 13 Juny, 1687. Praesentibus de Heeren, Mr. Jacob Boreel, Hooft Officier; Joannes Hudde, Mr. Nicolaas Opmeer en Mr. Gerard Bors van Waveren, Burgermeesteren; en alle de Schepenen, demptis Egber, de Vry, en Mr. Gerrit Hooft. En ten selven dage gepubliceert, Praesen-

tibus de Heeren Mr. Jacob Boreel, Hooft-Officier; Mr. Nicolaas Opmeer, Burgermeester; Jacob Elias en Mr. Dirk Pater, Schepenen.

Instructie omtrent de bestiering der Schouburg.

Dewijle de Schouburg altijd moet blijven een eerlijk en vermakelijk Tijdverdrijf, en alzoo het meeste voordeel der geinteresseerde Godshuijzen bevordert werden; zoo zal naeukeurig acht gegeven werden.

I.

Dat geene aenstotelijke spellen ten Toneele werden gevoert.

II.

Dat men, soo veele mogelijk zal zijn, sig voorsie van onbesprokene acteurs en actrices; en nooit admittere diegeene, van welckers ongeregeltheden men verzeeckert is.

III.

Dat niemand het recht van vrije doorgang op de Schouburg geniete, dan die voor Poëet erkent is; ook zal derzelver vrijheid niet langer gerekt werden, dan een jaer, ingevolge van de voorige ordonnantie; de tijd te reeckenen telckens nadat door ijmand het laetste Toneel stuk zal zijn overgelevert: zullende Pmo. Januarii 1697, alle vrije opgang cesseren, tenzij ijmand nae Pmo. Januari 1696 iets heeft gefourneert.

IV.

Aen niemand zal toegelaten werden Chocolate, eenige andere Liqueurs off Confituuren op de Schouburg te vercoopen off te brengen; alleen blijft den Casteleijn geoorloft Bier en orange appelen te verzorgen; gelijk van ouds gebruijkelijk is geweest.

V.

Niemand zal toegang achter het Toneel hebben, dan alleen die persoonen, welckers dienst aldaer werd gerequireert.

VI.

Ingeval van noodsakelijcheid zal de assistentie van de Dienaers der hoofdofficiers, gelijk voorheenen geschied is, gerequireert mogen werden. —

Gearresteert den 5 Octob. 1696, praesentibs. alle de heeren Burgermeesteren.

BIJLAGE T.

VERANDERING VAN BESTUUR.

Op 't Vertoog der Regenten van 't Wees- en Oude mannenhuis, wegens 't Bestier van den Schouwburg, en 't verzoek bij hen daarin gedaan; Luidende als volgt:

Aan de Ed^{e}. Groot Achtb. Heeren Burgermeesteren en Regeerders der Stad Amsterdam, &c &c &c.

Dewijl in voorige tijden omtrent de Waarneeminge van den Schouwburg veele moeijlijkheden en confusiën ontstaan zijn, waardoor de harmonij tusschen de Regenten van Het Wees- en Oude mannenhuis, en de Hoofden Huurders en Directeurs van den Schouwburg in die tijd, geheel weggenoomen was, en waardoor gevolglijk het interest van de voorgem. Godshuizen niet alleen merklijk benadeelt, maar ook UEd: Grootachtb: veele lastige solicitatiën en klagten gevergt wierden, en dat nu integendeel zedert eenige jaaren de Regenten van de bovengenoemde Godshuizen, zelfs onder het Oppergezag van UEd: Grootachtb: met veel beter succes, zo ten respecte van de goede eenigheid en ruste, als wel zonderlinge ten respecte van de zuivere provenuën veel considerabelder als te vooren (gelijk uit de jaarlijkse gehoudene Notulen, klaarlijk kan aangewezen worden) Het Bestier van den Schouwburg, en allen 't geene daartoe werd vereischt, hebbende waargenomen; En dat wijders dezelve Regenten van de bovengem. Godshuizen tot haare assistentie, zo omtrent het reguleren der Tonneelstukken, het ordonneren van de decoratien, &c. indertijd hebben verzocht en aangesteld Joan Pluimer ende professor Pieter Bernagie; de welke ook byzondere goede diensten daaromtrent hebben gedaan: zo hebben zij zich genoodzaakt gevonden UEd. grootachtb. daarvan met schuldig respect, niet alleen kennis te geeven; maar daarbeneffens ootmoedig te verzoeken; Eerstelijk dat UEd. Grootachtb: Het Bestier van den Schouwburg op dien voet, zooals hierboven vermeld staat, zich gelieven te laten welgevallen. ten tweeden, de voorsz. Regenten van het Wees- en Oude mannenhuys, voor het toekomende daarbenevens bij een acte in forma (alzo UEd. Grootachtb. voorheenen zulx alleen mondeling hebben gelieven te doen) te authoriseren tot het Bestier en waarneeminge van den Schouwburg op den voorsz. voet, of andersints, zo als UEd: Groot achtb: het dienstigst voor het welwezen van de gemelde Godshuizen zullen vinden te behooren; En eindeling hen ook te qualificeren, omme bij aflyvigheid, ziekte, &c. van de voorgem. Joan Pluimer of professor Pieter Bernagie, of een van beide, andere assistenten inder tijd, inder zelver plaats of plaatzen aan te stellen, ten einde het Bestier van den zelven Schouwburg, onder het oppergezag van UEd. Groot Achtb. zooveel doenlijk, in goede eenigheid en ruste gecontinueerd, en den Godshuizen hoe langer hoe meerder voordeel, door een Nut en Vermaaklijk Tijdverdrijf, gezuivert van alle aanstoot en opspraak, toegebragt mag werden. 't Welk doende &c.

Was onderteikent: M. Hinloopen, Wigbolt Muilman, Abrah. Backer, Pr. Nuijts, M^{r}. Elias, Abraham Engelgraef, Regenten van 't Weeshuis. Jeremias van der Meer, Pieter van Wickevoort, Jan Everwijn Glimmer, Jesse van Bunschoten, Regenten van 't Oude mannen en Vrouwenhuis.

Welken volgende de Heeren Regeerende en Oud-Burgermeesteren het bestier van den voorsz. Schouwburg, op den voet als hierboven staat vermelt, zich wel hebben laten gevallen: En derhalven goedgevonden en geresolveert, de opgemelde Regenten van 't Wees- en Oudemannenhuis tot het verder Bestier, en waarnemen van dito Schouwburg in voegen en maniere als boven te authoriseren en qualificeren; alsmede om bij aflyvigheid en ziekte der persoonen van Joan Pluimer en d'Hr. professor Bernagie andere bequame assistenten, tot het meeste voordeel en profijt der gezeide Godshuizen, in derzelver plaats of plaatzen aan te stellen: Welverstaande, dat 'er altijd gebleeven werde binnen de Limiten van een NUT, EERLIJK, en VERMAAKLIJK TIJD-VERDRIJF; Ende derhalven ook noit gebruikt werden als zodanige Speelers, 't zij Mans of Vrouwspersoonen, die ter goeder naam en faam staan, En zodanige Tragediën, Commediën, en Kluchten alleen vertoond werden, die niets aanstootels. zo ten aanzien van politiken, Kerkelijke als andere persoonen, nogte ook in opzichte van Zeden in zich begrijpen.

Actum 24 Julij 1699.

BIJLAGE U.

HANDHAVING DER ORDE.

Myne Heeren van den Geregte der Stad Amsterdam hebben, om redenen, goedgevonden haar keure in dato 13 Juli 1687, ten behoeve van de Regenten van de Schouwburg geemaneert, te renoveren en te amplieren, gelijk haar Ed. Achtb. deselve renoveren en amplieren by desen.

Dat niemand eenig geraas, getier, gefluit, Tabak te rooken, of eenige andere baldadigheyt, hetzij met actien of woorden in de Schouwburg sal mogen maken, op een boete van drie gulden voor de eerste maal, en voor de tweede maal tien guldens.

Dat niemant de Biljetten van de bordjens, waarbij bekent gemaakt word, wat 'er gespeelt sal werden, sal vermogen af te scheuren, op een boete van vijf en twintig guldens voor de eerste maal, en voor de tweede maal vijftig gulden. Gelijk ook niemant sal vermogen Biljetten in de Stad aan te plakken of onder de hand uyt te geven van die gene, die buyten de Jurisdictie van dese Stad mogten komen te speelen, op een boete van vyftig guldens voor de eerste maal, en voor de tweede maal op gelijke peene van vijftig guldens, en arbitrale correctie daar en boven.

Dat geen Poëten, nog andere, onder malkanderen eenige Contracten, Cabalen of Verbintenissen sullen vermogen te maken, om daardoor de Schouwburg of de Regenten van het Burger Wees- en Oude Mannen-Huys te beledigen, en het Inkomen van de voorsz. Schouwburg te ruineeren, op een boete van duysent guldens voor de eerste maal, en voor de tweede maal op gelijke peene van duysent guldens, en arbitrale correctie daar en boven na exigentie van saken.

En tot weering van alle moetwil, geraas, getier, gefluyt, Tabak roken of

eenige andere insolentie in de voorschreve Schouwburg, hebben welgemelde Heeren van den Geregte mits desen geauthoriseert den Heere Hooft-Officier, om op de speeldagen twee 's Heeren Dienaars in de voorschreve Schouwburg te houden, om op de aanklagte van de Regenten der voorschreve Godshuyzen, sodanige menschen die sig daaraan schuldig maken, uyt te leyden, en ook, na vereisch van saken, aan haar Ed. Achtb. aan te brengen.

En eyndelyk dat de Acteurs en Actrices hunne Contracten met de Regenten der beyder Godshuysen gemaakt ende bij hen ondertekent, getrouwelijk sullen onderhouden en naarkomen, en dat, ingevalle zij deselve quamen te verbreken, haren dienst te quiteren of sig met andere om elders te speelen te engageren, tegens deselve sal werden geprocedeert, als men tegens Dienstboden, die uyt haar huur lopen of sig andersints ongeregelt aanstellen, gewoon is te procedeeren.

Te appliceren alle de voorschreve boetens, een derdepart ten behoeve van den Heere Hooft-Officier, een derdepart voor het Burger Wees- en Oude MannenHuys en een derdepart voor dengenen, die de Calangie sal komen te doen.

Aldus gearresteert den 26 Januarii, 1720. Praesentibus den Heere Mr. Wigbolt Slicher, Hoofd-Officier; alle de Heeren Burgermeesteren, en alle de Heeren Scheepenen. En gepubliceert den 31. dito, Praesentibus den Heere Mr. Wigbolt Slicher, Hoofd-Officier, den Heere Egidius van den Bempden, Burgermeester; en de Heeren Mr. Jan Sautijn en Mr. Pieter Six, Schepenen.

BIJLAGE V.

UITNOODIGINGSBILLET TOT BIJWONING VAN HET EEUWFEEST.

. . . . Werd verzocht, benevens desselfs Huysvrouw, of een Dame, en een eigen Kind, dat zich zelve redden kan, om het EEUWGETYDE van den AMSTELDAMSCHEN SCHOUWBURG by te woonen, op Dingsdag, den 7den January, 1738. des Namiddags ten 4 uuren preçys.

N.B. Een Knecht mag mede gebracht worden, wiens plaats zal zijn op de bovenste Gallery.

Met de Koetsen het aankomen te nemen uit de Oude Stad; en des Avonds de vergadering derzelver te ordonneeren op de Westermarkt voor half Negen uuren, alwaar yder, door een Onderschout, zijn rang zal worden aangewezen, tot voorkominge van Confusiën.

Dit Biljet zal alleen voor de verzochte bovengemelde Persoonen dienen, en word daarom verzocht hetzelve by het inkomen over te geven.

BIJLAGE W.

Rooster der zitplaatsen in het Parterre bij het Eeuwgetijde.

Daniel Deutsz de Jonge, Commiss. 89	Simon van der Stell, Commiss. 87	Willem Slicher, Commiss. 85	Harman van Ghezel, Raad. 83	Jacob Boreel Jansz., O.-Schepen. 81	Wouter Valkenier, O.-Schepen. 79	Pieter van Loon, O.-Schepen. 80	Nicolaas Witsen Jonasz., O.-Schepen. 82	Gerard Bicker v. Zwieten, Raad. 84	Philip Hack, Commiss. 86	Nicolaes Calkoen de Jonge. Commiss. 88	Albertus Homoet, Commiss. 90		
Balthazar Scott. 21	Mattheus Lestevenon. 19	Egidius van den Bempden. 17	Jan van de Poll. 15	Nicolaes Sautijn. 16	Lieve Geelvink. 18	Willem Munter. 20	Dirk Trip. 22						De Edele Groot Achtb. Heeren Oud Burgerm.
Daniël Jacob du Peijron. 13	Jacob van Streijen. 11	Bonaventu Oetgens van Waveren. 9	Pieter Calkoen. 7	Daniel de Dieu. 6	Gilles Valckenier. 8	Matheus Alewijn. 10	Hendrik Nicolaes Sautijn. 12	Theodoor Rogge. 14					De Edele Achtb. Heeren Regeer. Scheepenen.
Daniel Hooft. 4	Jan Six. 2	de WelEd: Gestr: Heere Ferdinand van Collen, Hoofd Officier. 1	Gerrit Corver. 3	Hendrik Bicker. 5									De Ed. Gr. Achtb. Heeren Regeer. Burgermeest:
Cornelis Graafland. Jansz. 34	Jan Sautijn. 32	Adriaan van Loon. 30	Gerrit Hooft. 28	Balthazar Boreel. 26	Hendrik Hudde. 24	Jan Backer. 23	Jacob Valckenier. 25	Willem Backer. 27	Gerard van Papenbroek. 29	Cornelis Hop. 31	Theodorus Huyghens. 33	Diderik van Buren. 35	
Jan Deutz van Assen Delft. 46	Jan van Loon. 44	Jan Reael. 42	Bouduin van Collen. 40	Nicolaes Witzen. 38	Nicolaes Calkoen. 36	Leonard van Hoezen. 37	Dirk Alewijn. 39	Jan Wolters. 41	Gerard Bors v. Waveren. 43	Reijnier Bouwens. 45	Albert van der Merct. 47		de E.E. Heeren Oud Schepenen.
Nicolaes Cornelis Hasselaar. 59	Jan Baptista Sligcher. 57	Willem Gièdeon Deutz. 55	Egbert de Vry Temmink. 53	Pieter Pels Andriesz. 51	Harmen Hendrik van de Poll. 49	Gilles van den Bempden. 48	Jan Lucas Pels. 50	Jan Calkoen. 52	Gilles van Hoven. 54	Nicolaes Pancras. 56	Cornelis Trip. 58	Hendrik van der Spelt. 60	
Francois Lestevenon. 70	Pieter Rendorp. 68	Johan Ortt. 66	Jan Graafland. 64	Gualterus Petrus Boudaan. 62	Willem Sautijn. 61	Albertus Schuijt. 63	Pieter van de Poll. 65	Pieter Valckenier. 67	David de Wilhem. 69	Jonas Witsen. 71			
	Ferdinand van Collen Ferdinandsz. 77	Willem van Loon Jansz. 75	Frederik Berewout. 73	op de staande plaats waaren de volgende	Jan Jeronimus Boreel. 72	Nicolaes Geelvinck. 74	Gerrit Hooft Gerritsz. 76	Samuel Elias Coijmans. 78					

BIJLAGE X.

ROLVERDEELING VAN HET »EEUWGETIJDE".

Sprekende Personaadjen.

Apollo	Jan Punt.
Minerve	Adriana Maas.
Melpomene	Maria Duim.
Thalia	Maria de Vos huisvr. van M. V. Hattum.
Momus	Gerrit de Ridder.
Merkuur	.. .. Smit.
Schouwburg	Izaak Duim.
Deugd	Adr Jordaan.
Toezigt	E. B. Leek.
Poezij	Maria de Bruin.
Iris	Hendrina van Thil.
Eerste Hemelraad	— Van Eeden.
Tweedracht	E. Kroon.
Nijd	— Smit.
Bedrog	— de Lange.
Onwetenheid	E. Hooft.
Laster	Gerrit Brinkman.

Zingende Personaadjen

Caliope	Juffr. Bokan.
Urania	Juffr. de Heij.
Terpsichore	Juffr. [illegible]
Erato	jonge Juffr. de Heij.
Euterpe	jonge Juffr. Jordaan.
Clio	Catharina [illegible]
Polhymnia	Juffr. [illegible]
Yver	Maurits van Hattum.
Eer	[illegible] Heid.
Oeffening	— [illegible]
Matigheid	M. [illegible]
De Lente	[illegible] Jordaan en Johanna Jordaan.
De Zomer	[illegible] en de jonge Juffr. de Heij.
De Herfst	[illegible] Heid en Catharina [illegible]
De Winter	Maurits van Hattum en de Oude Juffr. de Heij.
De Morgenstond . . .	[illegible]
[illegible] . . .	[illegible]
Het jaar . . .	[illegible]

Danssende Personaadjen.

Vermaak . . . . Jonge Juffr. Fokke.
Belang . . . . Jan de Bruin.
Goede Uitkomst } . . . .
Het Vuur } . . . .
De Aarde . . . . Cornelis de Bruin.
De Lucht . . . . A. St. Julien.
Het Water } . . . . . Juffr. Forest.
Vriendschap } . . . . .
De Schilderkunst . . . . Maria Kleinman.
Een oud man. . . . . . Ruwert Smit.
Een oude vrouw. . . . . A. St. Julien.

Zwijgende Personaadjen.

De Eeuw . . . . Vader Nol.

Rolverdeeling van »Julius Cesar en Cato".

Cato . . . . Jan Punt.
Julius Cezar . . . . . . Izaak Duim.
Porcia . . . . Maria de Bruin huisvr. van J. Punt.
Domitius . . . . Hendrik de Lange.
Farnaces. . . . . Gerrit Brinkman.
Focas. . . . . Ruwert Smit.
Artabanus . . . . Paulus Held.
Fenice . . . . Maria Duim.
Felix . . . . — Appel.

Het Orchest was samengesteld als volgt:

Anthonius Vivaldi Componist van 't Muzijk.
Jan Ulhoorn tracteerende 't Clavier.
De Oude Kruijnder
Hendrik Chalon
Johannes Friese
Kannibe Haubert } de Eerste Viool.
Kruijnder de Oudste Zoon
Pieter Lebé
— Vos

Hendrik Munnikhuisen Kruijnder de Jongste Zoon Leendert van Vlissingen Jan Gartenaar En noch een ander	de Tweede Viool.
— Kranser Franke Huijsen	de Violoncello.
Zacharias Koopman — Rijst	de Groote Bas.
Daniel de Reu Frederik Ide	de Bassen.
Oratius de Vries — Wolf Knecht van Kruijnder	de Celtis.
— Keijzer	de Keteltrom.
Jan Bernards — Schil	de Trompet.

BIJLAGE Y.

RESOLUTIE TEGEN DE ONGEREGELDHEID VAN ACTEURS EN ACTRICES.

Alzo aan Myne Heeren van den Gerechte der Stad Amsterdam, diverse klagten zyn te vooren gekomen, dat niettegenstaande by keure van den 31 January 1720 reeds verscheide Ordres ten opzichte van de Schouwburg, zijn geëmaneert, egter de onordentelykheden van Sommige Acteurs en Actrices in het niet waarnemen der Ordres van Regenten, het tegengaan of niet volbrengen van de by hun gemaakte en onderteekende conventien, ja zelfs tot het dadelijk verlaten van den Schouwburg, thans zoo verre zyn gaande, dat indien daarin niet behoorlyk wierde voorzien, niet alleen alle subordinatie aan de Regenten van het Burger Wees en Oudemanhuys zoude vervallen, maar ook by gevolg daardoor merklyk nadeel aan de respective Godshuysen, ten wiens faveure de Schouwburg is opgerecht, werden toegebragt; zoo is 't, dat myne voorsz. Heeren, inhererende de vorige Keuren op dit Subject gemaakt, nader hebben goed gevonden te ordonneeren en te statueeren, zoo als haar Ed. achtb. ordonneeren en statueeren by desen, dat indien voortaan eenig Acteur of Actrice zig onbehoorlyk tegens de voorsz. Regenten gedraagt, na exigentie van zaken arbitrairlyk zal werden gecorrigeert; en zoo wanneer een van

dezelven, zonder Onderscheid wat kunst dezelven Exerceeren, zig onder= winden om sonder schriftelyk consent van de voorn. Regenten, gedurende de tyd van hare engagementen haren dienst te quiteren; dezelven voor de tyd van zes weeken zullen werden gezet te water en te brood.

Aldus gearresteerd den 27e January 1757, en gepubliceert den 28e dito, praesentibus als vooren

(*was get.*) N. GEELVINK DE JONGEN.

BIJLAGE Z.

De hier volgende lijst bevat een overzicht van het repertoire des Schouwburgs, van 1638—65, dus met onbeweegbaar decoratief. Na lang zoeken en vergelijken ben ik er in geslaagd volledig opgave te doen van den datum op welken *elk* stuk, in dat tijdsverloop vertoond, voor het eerst werd opgevoerd. Natuurlijk zal men in deze lijst verschillende stukken genoemd vinden, welke reeds vroeger in de Akademie of in eene der andere Kamers ten tooneele gebracht werden, zooals de stukken van Brederoo, Coster, Hooft, Rodenburg, enz.

1638.

3 Jan. Gijsbrecht van Aemstel.
7 Febr. Gerard van Velzen.
21 Febr. Teeuwis de Boer.
23 Maart Vrouw Jacoba, gravinne van Holland.
16 Sept. Bataviersse Vrijagie.
19 Sept. Clorimond en Gloriana.
10 Oct. Malle Jan Tot (*Nastuk*).
12 Oct. Don Jeronimo, Maerschalck van Spanje.
25 Oct. Josef of Sofompaneas.
12 Dec. Warenar.

1639.

2 Jan. Duc de Biron.
30 Jan. Het spel van den ouden en jongen Hillebrant.
6 Maart Sultan Osman.
25 April Chriseide en Arimant.
22 Juni Moort van de Prins.
16 Sept. Chimon.
17 Oct. Sulleman (*Nastuk*).
13 Nov. Elektra.
21 Nov. De Klucht van Giertje Wouters (*Nastuk*).
22 Dec. Moort der Onnoselen.

1640.

2 Febr.	Dareïde.
21 Febr.	De Verlooren Zoon.
26 Maart	Spaansche Brabander.
14 Mei	Clarinde en Dambise.
10 Sept.	Olympia.
25 Sept.	Verovering van Rodes.
28 Sept.	Claes Cloet.
26 Nov.	Prixus.
26 Dec.	Josef in Dothan.

1641.

28 Jan.	Josef in Egypte.
11 Febr.	Mariamne.
18 Maart	+Alfreda.
8 April	Gebroeders.
2 Mei	+De Cid.
23 Mei	Herdoopers Aanslag op Amsterdam.
24 Juni	Amintas en Lucrine.
30 Sept.	Aran en Titus.
7 Nov.	Alexander en Thimoklea.

1642.

20 Jan.	Karel en Kassandra.
10 Febr.	Mendosse.
10 Febr.	Stijve Piet (*Nastuk*).
3 Maart	Tijsje van der Schilden.
22 April	Lukretia.
8 Mei	Klucht van Oene (*Nastuk*).
23 Juni	Granida en Daifilo.
13 Oct.	Murrune Lammart (*Nastuk*).
20 Nov.	Klucht van de Moffin (*Nastuk*).
8 Dec.	Judiths Ontschaekinghe.

1643.

5 Jan.	Diana en Florentius.
5 Febr.	Groengeel (*Nastuk*).
12 Febr.	Bato.
12 Maart	Ranikles.
6 April	Fortunatus.
8 April	Rozemond.
8 Juni	Mitridamus en Jerenael.
25 Juni	Celion en Bellinde.
2 Juli	Joost Krimp (*Nastuk*).
23 Juli	Tereus en Progne.
3 Sept.	Ithys en Progne.
8 Oct.	De Moeder Verlosser.

16 Nov.	Jan Olfersz (*Nastuk*).
30 Nov.	Rodemondt en Isabella.

1644.

4 Febr.	Rosilion en Zosanire.
3 Maart	Stirus en Ariane.
18 April	Polyxena.
23 Mei	Pellagia en Romilius.
14 Juni	+ *Tengnagel*'s Heijdinnetje.
6 Oct.	Veinzende Torquatus.
10 Nov.	De Mof (*Nastuk*).
14 Nov.	Pluto.
14 Nov.	D'Ontrouwe Dienstmaegd (*Nastuk*).
8 Dec.	Jaloersse Studenten (*Nastuk*).
12 Dec.	Hans van Tongen (*Nastuk*).
28 Dec.	Jan Saly (*Nastuk*).
29 Dec.	Klucht van de Ton (*Nastuk*).

1645.

27 Febr.	Het Ballet van de Vijf Zinnen [1]).
2 Maart	De Kraamvrouw (*Nastuk*).
13 Maart	+ Vervolgde Laura.
30 Maart	't Quaet sijn meester loont.
1 Mei	Iemant en Niemant.
6 Juni	Cato.
3 Juli	De Vlaamse Klucht (*Nastuk*).
27 Juli	Judith en Holofernes.
7 Sept.	+ De Stomme Ridder.
16 Oct.	Lichte Klaertje (*Nastuk*).
2 Nov.	Arflura en Brusanges.
30 Nov.	Lucelle.

1646.

18 Jan.	Het Moortje.
12 Febr.	André de Pierre.
8 Maart	Lactance en Nicole.
15 Maart	Klucht van de Koe (*Nastuk*).
3 Mei	De gedwongen Vriendt.
17 Mei	De Haeghse Molenaers (*Nastuk*).
8 Juni	De bedeckte Verrader.
7 Aug.	De beroyde Student (*Nastuk*).
17 Sept.	Tolimont.

1647.

28 Jan.	De eersughtige Wraeck.

---

[1]) Dit is het EERSTE BALLET. De latere maskerades, dansen en balletten zullen wij hier niet vermelden, ofschoon zij dikwijls voorkomen. Overigens zie men Boek I. Hoofdstuk VI.

28 Maart Ferdinant en Oratijn.
3 Sept. Kleazjenor.
19 Sept. 't Verwarde Hof.
24 Oct. Medea; *van J. Six.*
25 Nov. Tirannige Liefde.

1648.

6 Jan. De Hellevaert van Rodomont.
16 Jan. Dronckemans Hel (*Nastuk*).
20 Jan. De levendige Doot (*Nastuk*).
23 Jan. Ontschakinge van Proserpina.
3 Febr. De bedrogen Kassier (*Nastuk*).
2 Maart Sabinaja (*of Sabianaza*).
16 Maart De quade Grieten (*Nastuk*).
30 Maart Beklaeghelijke Dwangh.
24 April De oneenige Trou (*Nastuk*).
7 Mei De Leeuwendalers.
8 Juni Vertooningen van de Vrede.
23 Juni *Boelen's* Vertooningen van de Vrede.
15 Oct. Pekelharing in de Kist (*Nastuk*).
2 Nov. De volstandige Minnaar.
26 Nov. De Blinde van Smirne.
31 Dec. Tooneel der Dwaesheyt.

1649.

18 Jan. De bedroghen Vrijer (*Nastuk*).
25 Jan. Voorsichtige Dolheyt.
18 Maart De blinde Minnaar.
6 April Scipio in Karthago.
30 Mei Gelukkighe Bedriegerij.
13 Sept. Spaansche Heydin; *van Juff. Verwer.*
27 Sept. Hollebollige Rombout (*Nastuk*).
25 Oct. Bianka Kapellis.
20 Dec. Klucht van Frits (*Nastuk*).

1650.

20 Jan. Hertog van Pierlepon (*Nastuk*).
7 Febr. Salomon.
28 Maart Gestrafte Kroonsucht.
30 Mei Dood van Julius Cesar.
27 Juni Hans Leverworst (*Nastuk*).
15 Sept. Wraeckgierigers.
22 Sept. Klucht van den singhenden Pekelharing (*Nastuk*).
14 Oct. De Parijsse Bruiloft.
19 Dec. Sint Ursel met al haar Maagden.

1651.

23 Jan. Latone.

13 Febr.	Droghe Gosen (*Nastuk*).
2 Maart	De Roode en de Witte Roos.
24 April	Antigone.
27 April	Klucht van 't Wijnvaetje (*Nastuk*).
22 Mei	Sijtje Fobers (*Nastuk*).
14 Aug.	Darius.
19 Oct.	Heraklius.
26 Oct.	De bedroge Boer (*Nastuk*).
21 Nov.	Orondates en Statira.
	1652.
11 Jan.	Muliassus.
5 Febr.	Het Bakkersknaapje (*Nastuk*).
14 Maart	*Stantvastige Isabelle.
22 April	De belachelijke Droomer (*Nastuk*).
29 April	Rat van Avonturen.
30 Mei	Bedelaar en Koning (*Nastuk*).
	1653.
13 Jan.	Thyestes en Antiklea.
3 Febr.	Brutus en Cassius.
17 Maart	Karel Stuarts Dood.
15 April	Nederlaagh van Hannibal.
16 Juni	Alexander de Medicis.
24 Nov.	De groote Cardinaal.
	1654.
8 Jan.	't Ware vervolg van de Cid.
2 Febr.	Lucifer.
23 Maart	Don Jan de Tessandier.
13 April	Bellisarius.
13 April	Pieter Claas Japen (*Nastuk*).
30 April	Ajax en Ulisses.
11 Mei	De Jaloursse Joncker (*Nastuk*).
18 Mei	De groote Sigismundus.
29 Mei	Vertooningen van d'Engelse Vreede.
24 Aug.	List en Tegenlist.
14 Sept.	De Onschuld.
9 Nov.	De dolle Bruyloft (*Nastuk*).
14 Dec.	D'hoogmoedige Prins.
	1655.
18 Jan.	De geheijme Minnaar.
1 Maart	Hannibal en Scipio.
15 Maart	Colicoquelle (*Nastuk*).
30 Maart	Het Kaboutermannetje (*Nastuk*).
19 April	Ariane.
10 Mei	't Zoet Rottekruyt (*Nastuk*).

20 Mei	'Genavent Ariaentje (*Nastuk*).
31 Mei	De Verleijde Vriend.
14 Juni	De Wildeman (*Nastuk*).
9 Aug.	De onvergelijckelijke Ariane.
	1656.
23 Maart	Kosroës, Koning van Parssen.
27 April	Stantvasticheyt in 't Ongeluck.
14 Sept.	Cirus en Aspasia.
16 Oct.	Casimirus ofte Gedempte Hoogmoedt.
27 Nov.	Eduard of d'eerbare Weduw.
	1657.
1 Febr.	De groote Tamerlan.
13 Febr.	De Saus (*Nastuk*).
26 Maart	Scipio en Olinde.
23 April	Don Japhet van Armeniën.
7 Juni	De Kale Edelman (*Nastuk*).
24 Sept.	De groote Kurieën.
22 Oct.	Dronke Hansje (*Nastuk*).
28 Oct.	Salmoneus.
	1658.
28 Jan.	Domine Johannes (*Nastuk*).
8 April	De Logenaar.
13 Mei	De trotsche Leo en Philippus de Goede.
3 Juni	Scipioos Ballingschap.
23 Sept.	De wijze Krijgsman en dappere Raatsheer.
14 Oct.	Celia en Prospero.
28 Nov.	D'edelmoedige Vijanden.
	1659.
6 Jan.	Leo Armenius.
17 Jan.	't Ontset van Coppenhage.
21 April	't Huwlijk van den grooten Alexander.
9 Juni	Hester, ofte Verlossing der Jooden.
19 Juni	De verliefde Grysaert (*Nastuk*).
20 Oct.	Bolbackers Jan (*Nastuk*).
3 Nov.	Krijn Onverstant (*Nastuk*).
24 Nov.	Jephta.
8 Dec.	Het Vrouwe Parlament (*Nastuk*).
	1660.
12 Jan.	Thomas Morus.
26 Febr.	De bekeerde Dronkert (*Nastuk*).
11 Maart	Oproer binnen Munster door Jan van Leiden.
30 Maart	Ontset van Leiden. (Als bijzonderheid deel ik mede, dat dit stuk *een-en-twintig maal achtereen* is opgevoerd.)
10 Juni	Davidt in ballingschap.

13 Sept.	Samson.
15 Nov.	Lisander en Callisto.

1661.

22 Jan.	De broedermoord te Transiane.
22 Febr.	Traanen over de doodt van Haare Koninklijke Hoogheidt Maria Stuart, Princes douarière van Orange.
10 Maart	Davidt Herstelt.
24 Maart	Eduard en Flips.
31 Maart	De groote Timoleon.
29 April	De bedrogen Smith (*Nastuk*).
2 Mei	Andria Terentii oft 't Vrouwtje uit Andros.
30 Mei	De dolheidt om d' eer.

1662.

11 Mei	D'Italiaense Schoorsteenveger (*Nastuk*).
22 Mei	't Huwlijck van Niet (*Nastuk*).
19 Juni	Schele Griet (*Nastuk*).
14 Nov.	*De Vergrooting van Amsterdam.*
11 Dec.	Blanche de Bourbon.

1663.

22 Jan.	De rampsalige Arglistigheit.
5 Febr.	D'Irse Haij (*Nastuk*).
1 Maart	De Glaeze Docter (*Nastuk*).
12 Maart	't Veranderlijk Geval.
23 April	Verwarde Jalousie (*Nastuk*)
11 Juni	De Batavische Gebroeders.
26 Nov.	De geluckige Ongevallen.

1664.

3 Jan.	Nieusgierig Aegie (*Nastuk*).
17 Jan.	Joanna of Trotsendwinger.
13 Maart	La Roos, of gestrafte Tiran.
21 April	De spookende Minnaar.

Na 23 Juni 1664 werd deze Schouwburg niet meer bespeeld. Door de tooneelspelers werd tijdens de verbouwing op het Droogbak gespeeld, en *voor 't eerst* opgevoerd in

1665.

26 Febr.	Palamedes.
30 Maart	Jan de la Roy (*Nastuk*).
23 April	Edipus.

